

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ ІМЯ
МАКСІМА ТАНКА»

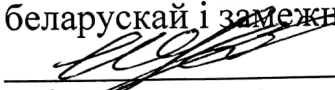
Філалагічны факультэт

Кафедра беларускай і замежнай літаратуры

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

беларускай і замежнай літаратуры

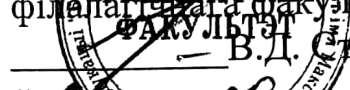
 І.М. Мішчанчук

«29» 09 2019 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан

філалагічнага факультэта

 В.Д. Старычонок

«29» 09 2019 г.

42-37-2/423/2019

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ

ЛІТАРАТУРНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА

для спецыяльнасцей 1-02 03 01 Беларуская мова і літаратура; 1-02 03 03
Беларуская мова і літаратура Замежная мова (з указаннем мовы)

Складальнікі

А.І. Лугоўскі, дацэнт кафедры беларускай і замежнай літаратуры кандыдат
педагагічных навук, дацэнт

Разгледжана і зацверджана

на пасяджэнні Савета БДПУ 26 09 2019 г. пратакол № 1

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Літаратурнае краязнаўства разам з іншымі дысцыплінамі філалагічнага цыкла ўваходзяць у блок прадметаў, мэтай якіх з'яўляецца падрыхтоўка высокакваліфікаваных настаўнікаў-славеснікаў.

Вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне “Літаратурнае краязнаўства” для студэнтаў спецыяльнасцей 1-02 03 01 Беларуская мова і літаратура; 1-02 03 03-04 Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (з указаннем мовы) распрацаваны на аснове адукацыйнага стандарта Рэспублікі Беларусь і створанай у адпаведнасці з ім вучэбнай праграмы.

Мэта ВМК – забяспечыць выкладанне вучэбнай дысцыпліны “Літаратурнае краязнаўства” у тэарэтыка-практычным плане, праводзіць эфектыўны бягучы і выніковы кантроль ведаў, ажыццяўляць дыягностыку атрыманых уменняў і навыкаў.

Вызначаная мэта патрабуе вырашэння **наступных задач**:

- пазнаёміць студэнтаў з асаблівасцямі літаратурнага краязнаўства як сумежнай галіны літаратуразнаўства;
- паглыбіць веды студэнтаў пра спецыфіку дзейнасці краязнаўчых і літаратурных музеяў Рэспублікі Беларусь;
- пазнаёміць з найважнейшымі літаратурнымі мясцінамі ўсіх рэгіёнаў (абласцей) Рэспублікі Беларусь;
- выпрацаваць навыкі практычнай дзейнасці ў галіне літаратурнага краязнаўства;
- спрыяць падрыхтоўцы студэнтаў да ўсебаковага ўспрымання літаратурных з’яў і самастойнай працы па арганізацыі літаратурнага краязнаўства ў школе
- выходзіць эстэтычны густ, духоўнасць, грамадзянскасць і патрыятызм.

Вучэбная дысцыпліна “Літаратурнае краязнаўства” цесна звязана з курсамі “Гісторыя беларускай літаратуры”, “Сусветны літаратурны працэс”, “Гісторыя Беларусі”.

Тэарэтычны раздзел утрымлівае лекцыйныя матэрыялы па дысцыпліне, змест якіх адпавядае вучэбнай праграме. У практычным раздзеле змешчаны метадычныя рэкамендацыі для правядзення практычных заняткаў.

Раздзел кантролю ведаў утрымлівае матэрыялы, якія дазваляюць вызначыць адпаведнасць вынікаў вучэбнай дзейнасці адукацыйным стандартам: тут змешчаны крытэрыі ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці навучэнцаў, пералічаны сродкі дыягностыкі кампетэнцый студэнтаў.

Дапаможны раздзел уключае ў сябе вучэбную праграму, метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананні самастойнай работы студэнтаў па вучэбнай дысцыпліне, пералік рэкамендаваных сродкаў дыягностыкі.

Для работы з ВМК па дысцыплінерэкамендуецца наступныя метады і прыёмы навучання:

- вывучэнне тэарэтычнага матэрыялу
- тлумачэнне,
- эмпірычная гутарка,
- практычныя заняткі;
- самастойная работа студэнтаў;
- работа з навуковай, краязнаўчай і даведачнай літаратурай.

Правадзенне практычных заняткаў будзе на замацаванні лекцыйнага курса і вынікаў працы з краязнаўчай, мастацкай і мемуарнай літаратурай і самастойна сабраным студэнтамі літаратурна-краязнаўчым матэрыялам. Практычныя заняткі павінны праводзіцца з улікам актыўных форм навучання, і могуць мець форму дыскусіі, дыспуту, круглага стала і г.д.

У якасці **самстойнай працы** прапануецца збор і сістэматызацыя літаратурна-краязнаўчага матэрыялу на тэрыторыі “малой радзімы студэнта”, падрыхтоўка рэфератаў і прэзентацый, відэафільмаў, чытанне дадатковай навуковай і навукова-папулярнай літаратуры. Пры чытанні манаграфічных даследаванняў прапануецца весці канспект. Рэгулярнай формай самастойнай працы з’яўляецца выкананне дамашніх заданняў.

Формы кантролю.

У якасці сродкаў кантролю за паспяховасцю студэнтаў і выяўлення іх ведаў прымяняюцца:

1. Бягучы кантроль (ацэнка працы студэнта ў аўдыторыі на лекцыйных і практычных занятках, а таксама самастойная пазааўдыторная праца студэнта).
2. Прамежкавы кантроль (праверка КСР і тэставых заданняў).
3. Выніковы кантроль (залік у форме абароны рэферату).

I. ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

МАТЭРЫЯЛЫ ДЛЯ ТЭАРЭТЫЧНАГА ВЫВУЧЭННЯ ДЫСЦЫПЛІНЫ

Тэматыка лекцыйных заняткаў

Спецыяльнасці 1– 02 03 01 Беларуская мова і літаратура;

1-02 03 03-04 Беларуская мова і літаратура.

Замежная мова (з указаннем мовы)

20 гадзін лекцыйных+4 КСР

1. Агульныя пытанні краязнаўства. Краязнаўства як навук і вучэбны прадмет. Літаратурнае краязнаўства як галіна агульнага краязнаўства – 2
2. Гісторыя станаўлення і развіцця агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі – 2 + 2 КСР
3. Літаратурныя музеі як навукова-даследчыя і навукова-метадычныя цэнтры краязнаўства – 2.
4. Рэгіянальнае літаратурнае краязнаўства
 - 4.1 Літаратурнае краязнаўства Брэстчыны – 2
 - 4.2 Літаратурнае краязнаўства Віцебшчыны – 2
 - 4.3 Літаратурнае краязнаўства Гомельшчыны – 2
 - 4.4 Літаратурнае краязнаўства Гродзеншчыны – 2
 - 4.5 Літаратурнае краязнаўства Магілёўшчыны – 2
 - 4.6 Літаратурнае краязнаўства Міншчыны і г. Мінска – 2
5. Арганізацыя літаратурнага краязнаўства ў школе – 2 + 2 КСР

Тэма 1. Агульныя пытанні краязнаўства. Краязнаўства як навук і вучэбны прадмет. Літаратурнае краязнаўства як галіна літаратурнага краязнаўства

Краязнаўства — усебаковае вывучэнне асобнага рэгіёна ці населенага пункта мясцовым насельніцтвам, а таксама спецыялістамі навуковых устаноў. Даследуе прыроду, эканоміку, дэмаграфію, гісторыю, мову, культуру.

Краязнаўства бывае *комплекснае і галіновае*.

Комплекснае краязнаўства разглядае ўсе звесткі ва ўзаемасувязі. Галіновае краязнаўства паглыблена вывучае асобныя яго кірункі: гістарычны, геаграфічны, этнаграфічны, літаратурны, тапанімічны, мемарыяльны, ахову помнікаў і інш.

Галіновыя віды краязнаўства:

гістарычнае

этнаграфічнае

Этнаграфія (ад грэч. *ethnos* племя, народ + ... *графія*) – навука, якая даследуе народы, іх паходжанне (этнагенез), рассяленне, побыт і культуру, культурна-гістарычныя сувязі. Сучасная айчынная этнаграфія займаецца вывучэннем комплексу праблем: этнагенез і этнічная гісторыя, матэрыяльная культура (прылады працы, жыллё, адзенне, ежа і інш.) і духоўная культура (народная творчасць, светапогляд, норавы, традыцыі, абрады, вераванні), сямейны, грамадскі і вытворчы побыт народаў.

геаграфічнае

літаратурнае

Адметнасць набывае краязнаўства рэгіёнаў, якія пацярпелі ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Асноўны метады краязнаўства – збор інфармацыі: архіўных і літаратурных крыніц, прадметаў матэрыяльнай культуры, вынікаў назіранняў за прыроднымі з’явамі, анкетаванне і г.д. Ролю навукова-метадычных цэнтраў у рэгіёнах выконваюць краязнаўчыя цэнтры пры аддзелах адукацыі. У Беларусі дзейнасць усіх краязнаўчых арганізацый каардынуе Рада Беларускага краязнаўчага таварыства (БКТ).

Асноўныя паняцці краязнаўства:

Краіна

Край

Радзіма

Краіназнаўства

Краязнаўства

Радзімазнаўства

Краіна – 1) мясцовасць, тэрыторыя, край: Горная краіна, Цёплыя краіны.

2) дзяржава.

Край – вобласць, мясцовасць, што вылучаецца па якой-н. прыкмеце: Родны край, край блакітных азёр, партызанскі край.

Звычайна паняцце “родны край” супадае з адміністрацыйным дзяленнем – раён, вобласць. Але часам тут назіраюцца разыходжанні. Гістарычна склалася як этнаграфічная адзінка, скажам, Навагрудчына, але

зараз яна ўваходзіць часткова ў Брэсцкую, часткова ў Гродзенскую вобласці, Палессе – у Брэсцкую і Гомельскую, Случчына – у Брэсцкую і Мінскую вобласці. Ігуменшчына ахоплівае не толькі Чэрвеньскі раён, але і часткі Бярэзінскага і Смалявіцкага раёнаў. Ігумен – назва г. Чэрвеня да 1924 г.

Радзіма – 1) бацькаўшчына, родная краіна: Абарона Радзімы.

2) месца нараджэння, узнікнення, паходжання каго-н.: Паехаць на сваю радзіму. Радзіму, як і маці, не выбіраюць (прыказка).

Словы **край, краіна, радзіма** можна разглядаць як сінонімы.

У такім выпадку гэтыя словы маюць непасрэднае дачыненне да паняцця **краязнаўства**.

Краязнаўства мае вялікае грамадска-палітычнае, культурна-асветнае і патрыятычна-выхаваўчае значэнне.

Функцыі навукова-метадычных цэнтраў выконваюць **музеі** адпаведных профіляў.

Па профілю адрозніваюць музеі бываюць

- гістарычныя
- літаратурныя
- мастацтвазнаўчыя
- этнаграфічныя
- тэхнічныя.

Ёсць музеі **комплексныя**, дзе сабраны прыродазнаўчыя і гістарычныя матэрыялы.

Асобную групу складаюць **мемарыяльныя музеі**.

Мемарыял – 1) мемарыяльнае скульптурнае збудаванне-помнік на месцы якой-н. падзеі.

2) Спартыўнае спаборніцтва ў памяць выдатных спартсменаў.

Мемарыяльны – які служыць для ўвекавечання памяці якой-н. асобы або падзеі:

Мемарыяльная дошка ў знак памяці аб працы І.І. Замоціна ў БДПУ;

Мемарыяльны комплекс Брэсцкая крэпасць-герой;

Мемарыяльны літаратурны музей Якуба Коласа.

Літаратурнае краязнаўства – дапаможная галіна літаратуразнаўства, якая займаецца вывучэннем літаратурнай гісторыі пэўнай мясцовасці:

Літаратурнае краязнаўства як галіна агульнага краязнаўства.

Літаратурнае краязнаўства як адзін з напрамкаў у вывучэнні краю.

Аб'екты вывучэння:

- фальклор,
- літаратурныя мясціны,
- жыццё і творчасць пісьменнікаў, звязаных з краем,
- устанаўленне канкрэтных пісьменніцкіх прататыпаў, якія жылі ці жывуць у дадзенай мясцовасці;
- стан літаратурнага жыцця краю на сучасным этапе;
- мясцовы друк і друкарні і інш.

Метады літаратурнага краязнаўства:

- экскурсіі па памятных мясцінах,
- сустрэчы і перапіска з пісьменнікамі-землякамі, іх блізкімі і знаёмымі,
- пошукі матэрыялаў ў архівах, музеях і бібліятэках,
- фатаграфаванне,
- падрыхтоўка відэа- і аўдыёзапісаў.

Літаратурнае краязнаўства прыцягвае да сябе не толькі аматараў літаратуры, але і прафесійных літаратуразнаўцаў. У публікацыях па літаратурным краязнаўстве нярэдка сустракаюцца факты, даты, позвішчы, якія затым улічваюцца ўсімі даследчыкамі літаратуры, становяцца агульнапрынятымі. З такіх публікацый можна назваць кнігі настаўніка У. Урбановіча “Шляхамі паэтаў і герояў” (1970), журналістаў А. Сінілава “Сцежкамі Прынямоння” (1962), і У. Содаля “Людзьмі звацца” (1977), літаратуразнаўцаў С. Александровіча “Тут зямля такая...” (1985), Г. Каханоўскага “Адчыніся таямніца часу” (1984), артыкулы ў часопісе “Роднае слова”.

Штогадовае Свята беларускага пісьменства і друку ў старажытных гарадах Беларусі.

Крыніцы літаратурна-краязнаўчага матэрыялу:

Шматтомнае выданне *“Памяць”*

Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў:

“Пяцьдесят чатыры дарогі”,

“Вытокі песні”,

Бібліяграфічны даведнік *“Беларускія пісьменнікі”* (у 6-ці т.),

Манаграфіі і нарысы, прысвечаныя пэўнаму перыяду жыцця і творчасці мастака слова.

Дз. Бугаёў. Вернасць прызначэнню. Творчая індывідуальнасць Івана Мележа.

У беларускім літаратуразнаўстве нямала зроблена па вывучэнні сувязей беларускай літаратуры з рускай, украінскай, польскай. У краіне з'явіўся шэраг прац, у якіх прыводзяцца факты аб наведванні Беларусі рускімі, украінскімі, польскімі пісьменнікамі, раскрываецца мастацкае асэнсаванне беларускай рэчаіснасці ў творах братніх мастакоў слова, творчыя кантакты, узаемаўплывы.

М. Тычына. “Пушкін і Беларусь”,

Ц. Ліякумовіч. «Потомки Пушкина в Белоруссии»,

А. С. Грыбаедаў служыў у Брэсце.

Патомкі Ф.М. Дастаеўскага жылі ў Беларусі (сядзіба Дастоева ў Іванаўскім раёне).

Тэарэтычныя працы, вучэбныя дапаможнікі

Каспяровіч М. Краязнаўства.

Миронов Н.А. Литературное краеведение,

Лыч Л.М. Краязнаўства – крыніца ведаў і нацыянальнага сталення.

Энцыклапедычныя выданні

Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т.,

Беларуская энцыклапедыя ў 18 т.

Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцкл. даведнік,

Туристская энциклопедия Беларуси.

Краязнаўчыя даведнікі

Кулажанка П., А. Мальдзіс, С. Сачанка. Літаратурныя мясціны Беларусі: Краязнаўчы даведнік: для настаўнікаў: У 3-х кн.: Кн.: 1: Брэцкая, Віцебская і Гомельская вобласці. Мн., 2000.

Кнігі пра пісьменнікаў і звязаныя з імі літаратурныя мясціны

Літаратурная Берасцейшчына: краязнаўчыя нарысы, партрэты, артыкулы / В.Я. Ляшук, Г.М. Снітко,

Пяткевіч А.М. Літаратурная Гродзеншчына: Мясціны. Людзі. Кнігі,

Махнач А.І. Нізок і краязнаўчыя нарысы,

Александровіч С. Тут зямля такая...

Мальдзіс А. Падарожжа ў XIX ст.

Грыцкевіч В. Нашы славытыя землякі.

Урбановіч У.А. Шляхамі паэтаў і іх герояў.

Кнігі ўспамінаў пра пісьменнікаў

М. Лужанін. Колас расказвае пра сябе.

Успаміны пра Івана Мележа.

Дапаможнікі па арганізацыі літаратурнага краязнаўства ў школе

Ляшук В.Я. Літаратурнае краязнаўства ў школе.

Лепешев И.Я. Литературно-краеведческий кружок (Из опыта).

Рабкоў І.І. Пазакласная праца па беларускай літаратуры.

Янко М.Д. Литературное краеведение в школе.

Л. Кулажанка, А. Мальдзіс, С. Сачанка. Літаратурныя мясціны Беларусі: Краязнаўчы даведнік: для настаўнікаў: У 3-х кн.: Кн.: 1: Брэсцкая, Віцебская і Гомельская вобласці. Мн., 2000.

Часопісы

“Полымя”

“Роднае слова”

“Маладосць”

“Краязнаўчая газета”

Тэма 2. Гісторыя становлення і развіцця агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі.

Разнастайнымі краязнаўчымі звесткамі пра Беларусь напоўнены першыя пісьмовыя крыніцы, асабліва беларуска-літоўскія летапісы і хронікі. У сярэднявекі цікавасць да вывучэння краю набыла рысы навуковасці, развівалася пад уплывам ідэй Адраджэння. Каштоўнай краязнаўчай крыніцай з'яўляецца «Зборнік прыказак і прымавак» (Любча, 1618 г.), выдадзены С.Рысінскім, «Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсея Русі» (1582) М.Стрыйкоўскага, паэма Міколы Гусоўскага «Песня пра зубра». Звесткі апісальнага характару ёсць у дзённіках (дыярыушах), мемуарах падарожнікаў, што наведвалі Беларусь у XV — XVII ст. (З.Герберштэйн, А.Гваныні, І.Г.Корб, Б. Танер, П.А. Талсшой і інш.). Грунтоўны «Дзённік» пакінуў Мікалай Радзівіл Сіротка пасля падарожжа ў 1582-84 у Егіпет, Сірыю, Палесціну. Аналіз матэрыяльнай і духоўнай культуры народаў Заўралля і Сібіры зрабіў у 1660-я г. А.Каменскі.

Значна вырасла цікавасць да краязнаўства ў канцы XVIII ст. Вялікія бібліятэкі, архівы, карцінныя галерэі, нумізматычныя, мінералагічныя і іншыя калекцыі існавалі ў рэзідэнцыях магнатаў: у Нясвіжы — Радзівілаў, у Шчорсах — Храптовічаў, у Слоніме — Агінскіх і інш. Багатыя зборы былі пры некаторых манастырах і навучальных установах. Унікальныя зборы мелі Чапскія, Тызенгаўзы, Плятэры, Ельскія, Тышкевічы, Ходзькі і інш. Вялікая група даследчыкаў займалася гістарычным краязнаўствам. На багатым дакументальным матэрыяле падрыхтавана «Гісторыя літоўскага народа» (т. 1—9, 1835-41) Т.Нарбута, праца М.В.Без-Карніловіча «Гістарычныя звесткі пра выдатныя мясціны на Беларусі з дадаткам іншых звестак, якія да яе ж адносяцца» (1855). Зборы музея братоў К.П.Тышкевіча і Я.П.Тышкевіча ў Лагойску сталі асновай для стварэння Віленскага музея старажытнасцей, а іх публікацыі — фундаментам для далейшага развіцця розных кірункаў краязнаўства.

Асобныя рэгіёны Беларусі ў XIX ст. вывучалі З.Я.Даленга-Хадакоўскі, Э.Ф.Плятэр, А.М.Семянтоўскі, К.А.Гаворскі, Р.А.Падбярэскі, А.Ф.Рыпінскі, А.П.Сапуноў, П.М.Шпілеўскі, Оскар Кольберг, Адам Кіркор, М.Ф.Кусцінскі і інш. Своеасаблівымі краязнаўчымі даследаваннямі з'яўляюцца асобныя творы паэтаў і пісьменнікаў (Ю.Крашэўскага, У.Сыракомлі, Я.Ходзькі і інш.). Фальклор і этнаграфію вывучалі Я.Чачот, Ян Баршчэўскі, А.Міцкевіч. Бліжэйшы ўклад у краязнаўства зрабілі мастакі Ю.Пешка, М.Кулеша, Н.Оба. Прыкметны след у развіцці розных галін краязнаўства іншых народаў пакінулі Ю.Копець (Сібір, Камчатка), Ф.Цяцёрскі (Забайкалле), Т.Зан (Зауралле), В.М.Кавалеўскі (Манголія, Казахстан, Сібір), І.А.Гашкевіч (Японія), І.І.Дамейка, К.Ельскі (Паўднёвая Амерыка).

Прыкметную ролю ў станаўленні краязнаўства ў 1-й палове XIX ст. адыгралі гурткі пры Віленскім універсітэце, Віленскае таварыства дабрачыннасці, Беларускае вольнае эканамічнае таварыства ў Віцебску. У 2-й палове XIX ст. разгарнулі дзейнасць Віленская археаграфічная камісія, Віленская археалагічная камісія, Паўночна-Заходні аддзел Рускага геаграфічнага таварыства. У 1860-я г. выдадзены шматтомныя «Матэрыялы для геаграфіі і статыстыкі Расіі, сабраныя афіцэрамі Генеральнага штаба», дзе прыведзены адносна падрабязныя звесткі па геаграфіі, гісторыі, эканоміцы, дэмаграфіі, адукацыі, ахове здароўя Беларусі, і г.д. Матэрыялы па краязнаўству змяшчаліся ў губернскіх і епархіяльных ведамасцях,

«Памятных книгах губерняў», перыядычных ілюстраваных часопісах, што выдаваліся на польскай мове, і інш.

На мяжы XIX — XX ст. у многіх рэгіёнах павялічылася колькасць навуковых таварыстваў, камісій, камітэтаў, гурткоў; краязнаўчую працу праводзілі таварыствы, арганізаваныя пад патранатам царквы. У 1908 г. пры Мінскай епархіі створаны Мінскі царкоўны гісторыка-археалагічны камітэт. У 1911 г. заснавана Віцебскае аддзяленне Маскоўскага археалагічнага інстытута, у 1912 г. — Мінскае таварыства аматараў прыродазнаўства, этнаграфіі і археалогіі. Выдаваліся зборнікі дакументаў і матэрыялаў «Віцебская даўніна», «Мінская даўніна», «Магілёўская даўніна» і інш. Матэрыялы па этнаграфіі, археалогіі друкаваліся ў «Записках Северо-Западного отдела Русского географического общества», у газеце «Наша ніва». У канцы XIX — пачатку XX ст. ў плеяду беларускіх краязнаўцаў уваходзілі: Я.Ф.Арлоўскі, А.Я.Багдановіч, М.В.Доўнар-Запольскі, А.К.Ельскі, У.З.Завітневіч, Я.Ф.Карскі, Ю.Ф.Крачкоўскі, В.Ю.Ластоўскі, І.І.Луцкевіч, Ф.В.Пакроўскі, Е.Р.Раманаў, Г.Х.Татур, А.М.Уласаў і інш.

Краязнаўства як важная частка грамадскага жыцця ўяўляе сабой асобную форму патрыятызму і набывае павышаную запатрабаванасць у пэўныя перыяды развіцця краіны. Так, пасля прыняцця ў 1905 годзе Закона аб свабодзе друку ў Беларусі актывізуецца нацыянальны рух, што выяўляецца ў культурна-асветніцкай працы па пашырэнні ведаў па розных галінах навукі. Асобна варта сказаць пра ролю развіцця краязнаўства ў Беларусі газеты *“Наша ніва”*, якая найпершай сваёй задачай якраз і ставіла абуджэнне нацыянальнай годнасці беларусаў. Дзеля выканання высакароднай мэты на старонках газеты перыядычна з’яўляліся матэрыялы разнастайнай тэматыкі: парады медыцынскага, сельскагаспадарчага характару, звесткі па хіміі, геаграфіі, астраноміі і інш. Акрамя агульнаасветніцкай працы супрацоўнікі “Нашай Нівы” рыхтавалі публікацыі ўласнабеларускай тэматыкі, а таксама скіроўвалі чытачоў на збіранне звестак самабытнага, адметнага характару.

Так, у № 1 за 1911 год рэдакцыя ўводзіць новую рубрыку “Беларускія народныя гульні”, змяшчаючы да яе невялікі каментар. У 1911 годзе рэдакцыя таксама змяшчала матэрыялы з народнай этымалогіяй розных назваў геаграфічных аб’ектаў. Так, у № 2 за подпісам Власт друкуецца легенда-паданне “Сож і Днепро”, у якой у мастацкай форме падаецца паходжанне беларускіх рэк. К.Каганец у № 30 апублікаваў абразок “Прылукі”, у якім прыводзіцца мясцовая легенда аб узнікненні назвы

мікратапанімічнага аб'екта - панскай сядзібы. Надзвычай змястоўным з'яўляецца Дадатак да № 8, які прысвечаны пытанню хатняга рамяства і называецца "Аб арганізацыі хатняга рэмесла". У дадатку пасля агляду тэрытарыяльнай беларускай традыцыі рамесніцтва змяшчаецца анкета з 21 пытання "Вестка аб хатнім рэмесле". Змяшчэнне такой анкеты ў газеце з мэтай атрымання дадатковых звестак падразумявала перспектыву далейшага навуковага даследавання адносна рэгіянальнага распаўсюджвання розных відаў рамёстваў. У № 25–26 надрукаваны абразок "Купальне" (падпісаны Власт), у якім аўтар прапагандуе ідэю Купалля як нацыянальнага беларускага свята: "Як у мове ды песні, так і абычаях народу адбіваецца яго душа, яго культурны дабытак; дзеля гэтага святаванне Купалы нам беларусам трэба берагчы і, святакуючы, трымацца ўсіх устаноўленых векамі абычаёў, адкідаючы толькі забабоны ды тое, што можа быць шкодным для другіх людзей" [2]. Як ілюстрацыю да гэтай нататкі можна разглядаць публікацыю ў гэтым жа нумары "Святаванне Купалы у Вілчы".

Час ад часу ў газеце друкуюцца матэрыялы педагагічнага кірунку, у якіх таксама праводзіцца думка аб выхаванні дзетак у духу павагі да свайго, роднага: № 30 "Як паступаць, каб дзеці вырасшы шанавалі сваіх бацькоў і былі ім апорай на старасць". "А трэба, пакуль дзіцё малое, вучыць яго гаварыць роднай мовай, шанавалі гэту мову: трэба перэсьцерэгаць, каб не перэкручывалі яе чужымі словамі; трэба, каб маці пеяла дзецям свае песні простыя, прывучала шанавалі прадзедоўскія абычаі, - тады, як сыноч твой, вырасце і пойдзе у чужыя людзі, нічым з душы яго не выбыюць любві да свайго роднаго, і, дзе б ён ня быў - хоць за морэм, яго заўсёды пацягне сэрца у свой куток, да сваіх бацькоў." [3].

Рэдакцыя газеты "Наша ніва" добра разумела ролю традыцыйных святаў, абрадаў у нацыянальным самавызначэнні народа і праводзіла пастаянную мэтанакіраваную працу па пашырэнні такіх ведаў сярод чытачоў. Разам з агульнаасветніцкай дзейнасцю супрацоўнікі рэдакцыі шмат намаганняў прыкладалі для таго, каб заахвоціць чытачоў самім збіраць мясцовыя легенды, паданні, у якіх апісваліся б гіпотэзы паходжання назваў населеных пунктаў, гідранімічных аб'ектаў, і дасылаць іх у рэдакцыю. Артыкулы, напісаныя штатнымі супрацоўнікамі рэдакцыі, а таксама карэспандэнцыі, дасланыя з розных месцаў чытачамі, уяўляюць сабой змястоўны этнаграфічны матэрыял.

У пачатку XX ст. заснаваны краязнаўчыя студэнцкія гурткі па вывучэнні Беларусі, у т.л. Беларускі навукова-літаратурны гурток (1912) пры

С.-Пецябургскім універсітэце. У 1920-я г. краязнаўчыя аб'яднанні ствараліся пры навучальных і навуковых установах, аддзелах народнай асветы, у т.л. Беларускае вольна-эканамічнае таварыства (1921). З 1922 года каардынацыйным цэнтрам краязнаўчых арганізацый стаў Інстытут беларускай культуры, пры ім — Цэнтральнае бюро краязнаўства (ЦБК).

У лістападзе 1924 г. адбылася Першая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя.

У 1926 г. адбыўся — Першы Усебеларускі краязнаўчы з'езд **Другі Усебеларускі краязнаўчы** з'езд адбыўся 10 – 13 лютага 1927 г. у Мінску адбыўся Усебеларускі краязнаўчы з'езд.. Прысутнічала 187 дэлегатаў ад 240 краязнаўчых арганізацый (аб'ядноўвалі больш за 9000 членаў). Адбыліся 2 пленарныя пасяджэнні, працавалі секцыі: прыродна-геаграфічная, культурна-гістарычная, школьна-краязнаўчая, яўрэйская. З'езд заслухаў справаздачны даклад Цэнтральнага бюро краязнаўства (ЦБК, А.З. Казак), адзначыў пашырэнне краязнаўчага руху – заснаванне шэрагу мясцовых музеяў і бібліятэк, з'яўленне краязнаўчых вопісаў, некаторых раёнаў, збіранне вуснай народнай творчасці і слоўнікавага матэрыялу, практычнай і метадычнай падрыхтоўкі краязнаўцаў. Была зацверджана арганізацыйная структура краязнаўства рэспублікі: пярвічная адзінка – гурток; працу гурткаў аб'ядноўвалі раённыя і акруговыя таварыствы; узначальвала, накіроўвала і каардынавала краязнаўчую работу ЦБК пры Інбелкульце, якое распрацоўвала інструкцыі, праграмы, метадычныя дапаможнікі, апрацоўвала дасланыя краязнаўчыя матэрыялы з кастрычніка 1925 г. выдавала часопіс “Наш край”(у 1930-33 г. «Савецкая краіна»). Выходзілі мясцовыя непэрыядычныя зборнікі («Віцебшчына», «Полаччына» і інш.). Актыўную выдавецкую дзейнасць разгарнула Віцебскае акруговае таварыства краязнаўства.

“Наш край” – краязнаўчы часопіс, які выдаваўся Цэнтральным Бюро краязнаўства пры Інстытуце Беларускай культуры. Яго выдаўцы ставілі за мэту вывучэнне прыродных і прадукцыйных сіл Беларусі, духоўных традыцый яе народаў. Даследаванні вяліся па трох асноўных кірунках: прыродна-геаграфічным, грамадска-эканамічным і культурна-гістарычным. Першы нумар складаўся з 68 старонак, выйшаў тыражом 2 тыс. асобнікаў. Першы рэдактар С. Я. Плаўнік (З. Бядуля), паводле інш. звестак М. Азбукін. Вокладку першага нумару афармляў мастак Эндэ, застаўкі паводле малюнкаў на беларускіх тканінах і ўзораў беларускай драўлянай разьбы — мастак А. Тычына.

Віцебскае акруговае таварыства краязнаўства — таварыства, якое існавала ў Віцебску ў 1924—32 гг. Мела на мэце вывучэнне і папулярызацыю ведаў па гісторыі, культуры, прыродзе і эканоміцы краю. Складалася з секцый: культурна-гістарычнай, мастацкай, мовы і побыту, прыродазнаўчай, эканамічнай, яўрэйскай; спецыяльная камісія рыхтавала бібліяграфію і бібліяграфічны слоўнік дзеячаў Віцебшчыны. Адзін са стваральнікаў і першы старшыня праўлення М. Каспяровіч.

7 – 12 студзеня 1929 г. у Мінску адбылася **Другая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя**. Прысутнічалі 72 дэлегаты ад 300 краязнаўчых арганізацый (аб'ядноўвалі больш за 10 000 членаў), прадстаўнікі краязнаўчых таварыстваў РСФСР і УССР. З дакладамі выступілі У. М. Ігнатоўскі, В. Ю. Ластоўскі, Я. Ю. Лёсік, А. М. Ляўданскі, М. І. Каспяровіч, І. Сербай і іншыя. Канферэнцыя вырашыла арганізацыйныя пытанні: кіравання краязнаўствам Акадэміяй навук, падрыхтоўка краязнаўцаў сярэднімі і вышэйшымі навучальнымі ўстановамі, справаздача Цэнтральнага бюро краязнаўства (ЦБК) і акружных таварыстваў, змены ў статуте і выбары ЦБК. У справаздачы адзначана пашырэнне краязнаўчага руху ў Беларусі — адкрыты 22 краязнаўчых музеі, выдадзены чарговыя зборнікі краязнаўчых прац «Аршаншчына», «Віцебшчына», апісанні Асіповіцкага і Горацкага раёнаў, у друку знаходзіліся слоўнікі Віцебшчыны, Мазыршчыны, Чэрвеньшчыны, падрыхтаваны да выдання апісанні шэрагу населеных пунктаў. Праца канферэнцыі праходзіла ўжо ва ўмовах узмацнення таталітарнага рэжыму: абмежаваныя тэмы краязнаўчых даследаванняў, узмоцненае вывучэнне рэвалюцыйнага руху, новых рыс у побыце працоўных мас.

Удзел у краязнаўчым руху прымалі З.Бядуля, Д.М.Васілеўскі, З.Х.Жылуноў (Ц.Гартны), М.І.Гарэцкі, В.Д.Дружыц, У.М.Ігнатоўскі, М.І.Каспяровіч, Якуб Колас, К.Крапіва, У.І.Пічэта, М.М.Улашчык, А.А.Шлюбскі, М.М.Шчакаціхін і інш. Прыродазнаўчыя кірункі курыравалі навукоўцы Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў Горы-Горках.

Навукова-краязнаўчая дзейнасць **І. Каспяровіча (1900 – 1937)**.

Мікалай Іванавіч Каспяровіч належыць да вучоных шырокага творчага дыяпазону. Сферай яго інтарэсаў былі разнастайныя навуковыя кірункі. Ён апублікаваў звыш 250 прац: манаграфій, артыкулаў, рэцэнзій. Уражвае надзвычайная шырыня іх тэматыкі. Гэта даследаванні па гісторыі, этнаграфіі, фальклору, мастацкай літаратуры, жывапісе, архітэктуры, мовазнаўстве.

Але краязнаўчая тэматыка была асноўнай у даследчыцкай дзейнасці Мікалая Каспяровіча. Ён займаўся гісторыяй краязнаўчай працы, распрацоўваў задачы і метадыку краязнаўства. Кніга Мікалая Каспяровіча (зборнік нарысаў) "Краязнаўства" ў 1920-я гады выкарыстоўвалася ў якасці вучэбнага дапаможніка для краязнаўцаў Беларусі.

Зборнік нарысаў быў выдадзены ў 1928 годзе, у час калі краязнаўчы рух шырока разгарнуўся на Беларусі. Але, як зазначае аўтар, "ён яшчэ не паспеў стаць масавым. На 4.952.000 насялення БССР у нас налічваецца толькі 10.500 членаў краязнаўчай сеткі. Большаму пашырэнню краязнаўства сярод шырокіх мас насялення ў значнай меры перашкаджала адсутнасць краязнаўчай літаратуры на роднай мове. Руская і украінская краязнаўчая літаратура, якімі карысталіся некаторыя краязнаўцы, адбівалі выключна рускі і украінскі краязнаўчы рух. Гісторыя і практыка іх звычайна адрозніваюцца ад гісторыі і практыкі нашага краязнаўчага руху. Таму рускія і украінскія выданні не маглі даць тутакж такой карысці, якую даюць у РСФСР і УССР. Да таго-ж для шырокіх мас моладзі яны не даступны па мове".

Зыходзячы з усяго вышэйадзганага можна зрабіць выснову, што Каспяровіч бачыў вострую неабходнасць у існаванні краязнаўчай літаратуры на роднай мове. Ён зрабіў спробу напісання бадай што першага падручніка па краязнаўстве БССР. Даследчык зазначае: "Калі гэтыя нарысы, аб'яднаныя агульнай ідэяй пазнання краіны для змены яго на карысць насельнікаў, паспрыяюць пашырэнню ідэй краязнаўства сярод шырэйшага кола працоўных БССР - мета іх будзе дасягнутая".

Кнігу Мікалая Каспяровіча "Краязнаўства", можна лічыць універсальнай з пункту гледжання наступных характарыстык. Па-першае, яна можа быць выкарыстана як для тэарэтычных, так і для практычных мэтай. З пункту гледжання тэарэтычных момантаў, кніга раскрывае сутнасць краязнаўства, дае магчымасць чытачу пазнаёміцца з мэтамі, задачамі і гісторыяй краязнаўства. Што тычыцца практычнага боку, то кніга змяшчае метадалагічныя распрацоўкі (інструкцыі) па арганізацыі краязнаўчай працы, што дазваляе ўсім жадаючым правільна і дасканала ўтварыць любую форму краязнаўчай арганізацыі. Да таго ж, адзін з артыкулаў кнігі ("Краязнаўчыя вандраванні і падарожжы") раскрывае сутнасць турыстычнага вандравання, якое і сёння з'яўляецца папулярным баўленнем часу (аднак з пэўнымі зменамі ў яго сутнасці і структуры). У артыкуле прапанавана 12 маршрутаў з апісаннем найбольш славутых мясцін кожнага края, па якіх і дагэтуль

ладзяцца вандроўкі, як самастойныя (сярод аматараў краязнаўчай справы), так і арганізаваныя рознымі турыстычнымі арганізацыямі.

Парады Каспяровіча ў справе арганізацыі вандровак з'яўляюцца вытокамі развіцця краязнаўчага вандравання на Беларусі. Шмат з таго, што ён казаў на пачатку мінулага стагоддзя, застаецца неад'емнай часткай праектавання тура ў сучаснай турыстычнай справе. Каспяровіч вылучыў асноўныя пункты, з якіх складаецца вандроўка, і апісаў механізм працы над кожным момантам у асобнасці пры складанні плану маршрута.

Па-другое, кніга з'яўляецца ўніверсальнай у часавым вымярэнні. Напісаная яшчэ ў першай трэці мінулага стагоддзя, яна застаецца запатрабаванай і па сённяшні час. Дасканалы аналіз развіцця розных формаў краязнаўчых арганізацый і стану краязнаўчай сеткі на тэрыторыі БССР у 20-х гадах 20-га стагоддзя з'яўляецца вельмі карысным матэрыялам як для простага азнаямлення з сітуацыяй у дадзеным гістарычным адрэзку, так і для выкарыстання яго ў навуковых мэтах. Для кнігі Мікалая Каспяровіча звярталіся некаторыя даследчыкі пры напісанні дысертацый на атрыманне навуковай ступені кандыдата гістарычных навук. У 2006 годзе такую спробу зрабіў Ігар Уладзіміравіч Цітовіч, працуючы над тэмай "Краязнаўчы рух на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1921 - 1939 гг.)". А ў 2008 годзе, даследуючы тэму "Краязнаўчы рух у БССР у 20-30-я гг. XX ст.", Антон Уладзіміравіч Дзянісаў.

Кніга Мікалая Каспяровіча "Краязнаўства" з'яўляецца сапраўдным скарбам не толькі для ўсіх аматараў краязнаўчай дзейнасці, але і для людзей, якія маюць непасрэднае дачыненне да краязнаўства ў якасці навуковай дысцыпліны і вывучаюць ці даследуюць асобныя пытанні з гісторыі развіцця краязнаўчага руху на Беларусі, садзейнічаюць папулярызацыі краязнаўства на Беларусі.

Развівалася краязнаўства і ў Заходняй Беларусі. У многіх гарадах існавалі філіі Польскага краязнаўчага таварыства, мясцовыя краязнаўчыя аб'яднанні (Палескае таварыства краязнаўства ў Пінску, Таварыства сяброў навук у Гродне і інш.), краязнаўчыя музеі (Гродзенскі гістарычны, 1922 г., Пінскі, 1924 г., Баранавіцкі і Слоніўскі, 1929 г.) і інш. Звесткі па асобных рэгіёнах Заходняй Беларусі прыведзены ў працах Ч.Пяткевіча (Палессе, Брэстчына), О.М.Гедэмана (Браслаўшчына), Ю.Ядкоўскага (Гродна) і інш. Актыўнымі краязнаўцамі былі Я.Н.Драздовіч, Л.І.Вітан-Дубейкаўскі, А.І.Луцкевіч, У.І.Самойла, П.Сергіевіч, Б.А.Тарашкевіч, Я.Булгак.

Вывучэннем заходнебеларускага краю займаліся Беларускае навуковае таварыства, Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры, Беларускі музей імя І.Луцкевіча, Беларускае навукова-краязнаўчае таварыства ў Латвіі (1920-40-я г.). У пачатку 1930-х г. у БССР многія вучоныя і мясцовыя краязнаўцы рэпрэсіраваны, краязнаўства даследавала і паказвала выключна поспехі сацыялістычнага будаўніцтва. У пасляваенны час найбольшая ўвага скіроўвалася на даследаванні гісторыі вайны, партызанскага руху на Беларусі, пошукавую працу. Адкрыты шэраг краязнаўчых музеяў: Баранавіцкі (1946), Мазырскі (1949), Слуцкі (1952), Лепельскі (1954), Мінскі (1959), Веткаўскі музей народнай творчасці і інш.

Значны ўклад у развіццё краязнаўства ў пасляваенны перыяд зрабілі робяць У.А.Калеснік, М.П. Клімец (Брэст), Ю.А.Ягімовіч, А.М.Белакоз (в.Гудзевічы Мастоўскага р-на), М.Ф.Мельнікаў (г.Крычаў), Г.А.Каханоўскі, М.І.Ермаловіч, М.А. Ткачоў, Г.В.Кісялёў, В.Л. Ляшук, Л.Р.Казлоў, А.П.Грыцкевіч, А.І.Мальдзіс, У.Ф.Ісаенка, В.П.Насевіч, Э.М.Загарульскі, Л.У.Дучыц, В.У.Скалабан, М.М.Улашчык, А.К.Каўка, Ю.А.Лабынцаў, В.П.Грыцкевіч, М.В.Нікалаеў (С.-Пецярсбург) і інш.

Алесь Белакоз

11 лістапада 1928 г. у в. Ляткі Ваўкавыскага павету (цяпер Мастоўскі раён), якая з часам злілася з вёскай Гудзевічы, нарадзіўся настаўнік, краязнаўца, музэязнаўца Алесь Белакоз. Заслужаны настаўнік Беларусі, заслужаны дзеяч культуры, адным з першых быў ушанаваны медалём імя Францыска Скарыны.

Белакоз нарадзіўся ў сям'і малазямельнага селяніна, які ў сярэдзіне 1920-х ездзіў на працу ў Бразылію, а па вяртанні на заробленыя грошы пабудаваў дом у в. Ляткі і адчыніў сваю краму. Белакоз амаль усё жыццё пражыў у роднай вёсцы, якая з часам злілася з больш вялікімі Гудзевічамі. Тут атрымаў і пачатковую адукацыю. Да нямецкай акупацыі скончыў 5 класаў Гудзевіцкай няпоўнай сярэдняй школы. У часы вайны вучыўся пад кіраўніцтвам роднай сястры Веры.

У кастрычніку 1944 г. Белакоз пачаў вучыцца ў восьмым класе рускамоўнай школы № 1 Ваўкавыска, якую скончыў у 1947 г. «Тады ні ў Ваўкавыскім, ні ў Мастоўскім, ні ў Свіслацкім, ні ў Бераставіцкім раёнах не было беларускай школы, якая мела б восьмы клас».

Няўдалыя спробы паступіць у Мінскі медыцынскі інстытут вымусілі Белакоза часова адмовіцца ад планаў пра вышэйшую адукацыю і ўладкавацца ў 1948 г. на працу ў якасці настаўніка другіх і чацвёртых класаў у

Гудзевіцкай школе. З 1949 г. Белакоз распачаў завочнае навучанне на беларускім аддзяленні Гродзенскага педагагічнага інстытута. «Я заўсёды любіў матэматыку, — узгадваў Белакоз — і хацеў стаць матэматыкам, але лічыў, што найпершы абавязак кожнага чалавека, а тым больш настаўніка, добра ведаць родную мову».

З часоў навучання Белакоз успамінаў: «Найбольшае ўражанне на мяне зрабіў выкладчык беларускай літаратуры Браніслаў Ржэўскі, які можна нёс патрыятычнае слова сярод крыжоў па задушанай мове, культуры, гісторыі Беларусі. Патрыёта Ржэўскага за беларускі патрыятызм у час праўлення Хрушчова засудзілі на сем гадоў зняволення. Тады я зразумеў, што палітыка забойства беларускай мовы — гэта палітыка партыі».

Падчас вучобы Белакоз працаваў у розных школах: 1953-1954 гг. — настаўнік пачатковых класаў у Струзе, 1954-1955 гг. — выкладчык фізікі і матэматыкі ў Тупічанскай семігодцы, 1955-1959 гг. — выкладчык беларускай, нямецкай моваў у Радзевіцкай семігодцы. Па заканчэнні інстытута ў 1958 г. уладкаваўся выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Гудзевіцкай сярэдняй школе.

Праца з вучнямі і прага вывучэння беларускай гісторыі, мовы, культуры захапіла Белакоза. У 1955 г. ён наладжвае ліставанне вучняў з вядомымі беларускімі пісьменнікамі, арганізоўвае школьны кабінэт беларускай літаратуры. Вучні захапіліся літаратурнай і даследніцкай дзейнасцю, іх працы пачалі друкавацца ў беларускіх газэтах і часопісах.

У 1966 г. Белакоз разам з вучнямі выдаў першы нумар машынапіснага літаратурна-краязнаўчага альманаху «Праменьчык». Выданьне выходзіла раз на два гады. Усёго да канца 1980-х выйшла 14 нумароў, па 4 асобнікі кожны.

У 1968 г. на базе кабінета беларускай мовы і літаратуры быў адчынены літаратурна-краязнаўчы музей, які складаўся з літаратурнага, этнаграфічнага аддзелаў, аддзела гісторыі Гудзевіцкай школы.

З 1990 г. Гудзевіцкі літаратурна-этнаграфічны музей мае статус дзяржаўнага і налічвае больш за 12 тысяч экспанатаў, сабраных Белакозам разам з вучнямі. Таленавіты настаўнік, ён распрацаваў спецыяльную мэтадыку далучэння вучняў да літаратурна-краязнаўчага пошуку, музейнай справы і праз гэта да каштоўнасцяў беларускай гісторыі і культуры.

Генадзь Каханойскі (08.01.1936 г., в.Дамашы Маладзечанскага раёна – 15.01.1994 г.) – гісторык, краязнаўца, фалькларыст. Скончыў Маскоўскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя У.І.Леніна (1963). З 1964 г. навуковы супрацоўнік, намеснік дырэктара, дырэктар Мінскага абласнога краязнаўчага

музея (Маладзечна), з 1982 г. навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР. Вывучаў археалогію, музейную справу, гісторыю краянаўства і фалькларыстыку. Аўтар літаратурна-краязнаўчых нарысаў пра пісьменнікаў, фалькларыстаў, этнографію (Янку Купалу, Максіма Багдановіча, А.Гурыновіча, Ф.Тапчэўскага, З.Даленгу-Хадакоўскага, Р.Зянькевіча, Яна Баршчэўскага, К.Тышкевіча і інш.), гісторыка-эканамічных нарысаў «Маладзечна» (1971), «Вілейка» (1974). Адзін з складальнікаў і аўтараў літаратурна-мастацкага календара «Кола дзён» (1987; 1988).

Ініцыятар стварэння і кіраўнік Беларускага краянаўчага таварыства (1989 – 1994 гг.).

Развіццё краянаўства ў Беларусі ў другой палове XX стагоддзя адбывалася ў межах тых працэсаў, якія мелі месца ў палітычным, эканамічным, культурным жыцці краіны з аднаго боку, існуючымі традыцыямі і некаторымі асаблівасцямі, вылічанымі зменамі ў кіруючых колах, з другога боку. Трэба таксама ўлічваць і тыя асаблівыя працэсы, якія адбываліся ў БССР, уласцівыя толькі гэтай краіне.

У развіцці краянаўства ў 1960-90-я гады, можна вызначыць два перыяды: 1960 – першая палова 80-х гадоў і другая палова 1980 – 90-я гады. Мяжой перыядаў стала палітыка “перабудовы”, якая правадзілася кіраўніцтвам СССР на чале з М. Гарбачовым.

У 1960-я – 80-я гады краянаўства выконвала тыя задачы, якія паўсталі перад уладай і якія яна меркавала вырашаць пры дапамозе сродкаў краянаўства. Асноўным з іх можна вызначыць як фарміраванне ідэалогіі праз выхаванне моладзі і ахову помнікаў гісторыі і культуры. Гэтымтлумачыцца росквіт школьнага краянаўства, якое становіцца важным фактарам выхаваўчай працы ў сістэме адукацыі, і актыўная дзейнасць Беларускага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры (БДТАПГіК) – масавай грамадскай арганізацыі, якая па сутнасці была краянаўчай. Для гэтага этапу характэрна цікавасць да ваенна-рэвалюцыйнай тэматыкі. Лібералізацыя культуры, адкрыццё архіваў для даследчыкаў, фетышызацыя кнігі як самай карыснай і масавай зацікаўленасці савецкага чалавека – усё гэта дапамагло ў 1960-80-я гады аднавіць краянаўства як аматарскага занятка правінцыйнай інтэлігенцыі. У свет выходзяць шмат краянаўчых выданняў, у тым ліку краянаўчы па сутнасці часопіс “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”. Краязнаўства пачынаецца выкладацца ў шэрагу ВНУ краіны, разгортваецца турысцка-краязнаўчы рух, ствараюцца сотні

грамадскіх музеяў. У той жа час краязнаўчая праца знаходзіцца пад ідэалагічным кантролем камуністычнай партыі, тэмы даследаванняў былі абмежаваныя, найбольшая ўвага надавалася вывучэнню гісторыі савецкага перыяда (рэвалюцыйных падзей, Вялікай Айчыннай вайны, сацыялістычнаму будаўніцтву), вывучэнне некаторых пытанняў падавалася аднабока. Краязнаўства разглядалася дзяржавай як сродак выхавання моладзі, фарміравання патрыятызму і грамадзянскіх якасцяў.

1985 – 90-я гады – якасна новы этап развіцця краязнаўства Беларусі. З палітыкай “перабудовы”, стратай манаполіі КПСС на ўладу, змягчэннем, а потым і стратай цэнзуры і, напрыканцы атрыманнем незалежнасці рэспублікі краязнаўства становіцца важным сродкам фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, патрыятызму, ідэалогіі, адраджэння гісторыка-культурнай і духоўнай спадчыны. Зноў, як і ў 20-я гады XX ст. краязнаўства становіцца важным фактарам фарміравання суверэнітэту краіны і яе ідэалогіі.

У наш час краязнаўствам займаюцца Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Беларускае таварыства аховы прыроды, Беларускі фонд культуры, Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны і інш. У снежні 1989 г. Усебеларуская канферэнцыя краязнаўцаў абвясціла пра аднаўленне работы БКГ.

Вывучэнню краю спрыяюць раённыя краязнаўчыя канферэнцыі (Браслаў, Навагрудак). Існуюць краязнаўчыя аддзелы пры некаторых бібліятэках. З выкарыстаннем матэрыялаў па краязнаўству выдадзены «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» (7 тамоў), выдаецца шматтомная серыя кніг «Памяць». Праблемы краязнаўства асвятляюцца ў перыядычных выданнях, бюлетэні «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі» (з 1989 г. часопіс «Спадчына»), часопіс «Беларуская мінуўшчына», «Падарожнік» (у якім змяшчаецца дадатак «Наш край» як працяг часопіса, што выдаваўся ў 1930-я г.), у навукова-краязнаўчых зборніках, часопісах і альманахах («Магілёўская даўніна», «Палессе» і інш.). У шэрагу навучальных устаноў уключаны курсы краязнаўства (беларусазнаўства).

У рознай ступені краязнаўчымі даследаваннямі займаюцца беларускія навукова-культурныя арганізацыі за мяжой: Беларускае грамадска-культурнае таварыства ў Польшчы, Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў ЗША, Беларуская бібліятэка і музей імя Францішка Скарыны ў Лондане, Таварыства беларускай культуры ў Маскве і інш.

Павялічэнне колькасці лакальных даследаванняў, развіццё школьнага краязнаўства, абласныя і раённыя краязнаўчыя канферэнцыі, чытанні

педагогічных работнікаў, абароненыя дысэртацыі па месцы краязнаўства ў педагогіцы, з'яўленне тэматычнага выдання “Краязнаўчая газета” дазваляюць сцвярджаць, што краязнаўства зойме пачэснае месца як у гістарычнай навуцы, так і пры фарміраванні дзяржаўнай ідэалогіі.

“Краязнаўчая газета” выдаецца з красавіка 2003 г. Штомесяц выходзіць чатыры нумары. На старонках выдання змяшчаюцца артыкулы мясцовых краязнаўцаў, прысвечаныя гісторыі і традыцыям рэгіёнаў нашай краіны, даследаванні навукоўцаў пра гісторыю, этнаграфію, фальклор і архітэктур, пра гістарычныя падзеі і асобы, а таксама расповяды пра нашых землякоў, якія праславіліся не толькі ў Беларусі, але і за яе межамі. Асобная ўвага надаецца публікацыям пра досвед краязнаўчых пошукаў і працу музеяў у школах і бібліятэках краіны. Сярод найбольш папулярных рубрыкаў — «Малая краязнаўчая энцыклапедыя», «Асоба ў краязнаўстве», «Наша гісторыя: ідэі, падзеі, асобы», «З бібліятэкі „КГ“», «На паліцу краязнаўцы», «Царкоўнае краязнаўства», «Даследуюць вучні», «Рэгіён», «Землякі», «Спадчына ў небяспецы». Некалькі гадоў існуе рубрыка, заснаваная сумесна з рэспубліканскай акцыяй «Жыву ў Беларусі і тым ганаруся».

Вера Ляшук (нар. 1 лістапада 1933 г.)

Вера Якаўлеўна Зарэцкая (Ляшук), кандыдат педагогічных навук, прафесар, заслужаны работнік вышэйшай школы, родам з вёскі Марозавічы Брэсцкага раёна. Яна паспяхова закончыла гэтую навучальную ўстанову. Як выдатніца, атрымала права адразу паступаць у ВНУ. З гонарам называе сваёй альма-матар факультэт мовы і літаратуры Брэсцкага педінстытута, які скончыла таксама “на выдатна” – дыплом з адзнакай і спецыяльнасць “выкладчык беларускай і рускай моў і літаратур”. Гэтыя прадметы і выкладала ў Дамачоўскай і Камароўскай СШ Брэсцкага раёна. У час настаўніцкай працы акрэсліліся навуковыя прыярытэты: літаратура роднага краю, школьнае краязнаўства, метадыка выкладання мастацкага слова.

Больш за 40 гадоў В.Ляшук працавала ў Брэсцкім педінстытуце (універсітэце).

Выключнае месца ў навуковых набытках В.Ляшук належыць школьнаму краязнаўству. Яна імкнулася далучыць чытача да літаратурных здабыткаў Берасцейшчыны, пра што сведчаць яе шматлікія публікацыі ў перыядычным друку, манаграфія “Літаратурная Берасцейшчына” (1999, 2006), а таксама паказаць, як уключыць рэгіянальны матэрыял у тэму ўрока па літаратуры, каб павысіць яго эфектыўнасць (“Краязнаўчыя матэрыялы на ўроках літаратуры”, 1980). Клопат прафесара заключаўся і ў тым, каб

падрыхтаваць настаўніка да літаратурна-краязнаўчай працы (навучальны дапаможнік "Школьнае літаратурнае краязнаўства", 1991).

У кнізе "Літаратурная Берасцейшчына" выяўлены і раскрыты літаратурныя стасункі ўсіх тых майстроў прыгожага беларускага пісьменства, чый жыццёвы лёс так ці інакш звязаны з Берасцейшчынай, з усёй Беларуссю (распавядаецца пра рускіх пісьменнікаў першай і другой паловы 19 і 20 ст., украінскамоўных, польскамоўных, беларускамоўных пісьменнікаў, даецца агульная характарыстыкаразвіцця літаратуры другой паловы 20 стагоддзя). Выданне забяспечана імянным і геаграфічным паказальнікамі і можа быць выкарыстана ў якасці даведніка.

Краязнаўчыя музеі Беларусі

Бабруйскі краязнаўчы музей
Баранавіцкі краязнаўчы музей
Бешанковіцкі гісторыка-краязнаўчы музей
Брэсцкі абласны краязнаўчы музей
Віцебскі абласны краязнаўчы музей
Віцебскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей
Гарадоцкі раённы краязнаўчы музей
Горацкі раённы гісторыка-этнаграфічны музей
Гудзевіцкі дзяржаўны літаратурна-краязнаўчы музей
Ельскі краязнаўчы музей
Жлобінскі гісторыка-краязнаўчы музей
Краязнаўчы музей Бабініцкай СШ
Лельчыцкі краязнаўчы музей
Лепельскі раённы краязнаўчы музей
Пастаўскі краязнаўчы музей
Полацкі краязнаўчы музей
Рагачоўскі музей народнай славы
Сенненскі гісторыка-краязнаўчы музей
Слоніmsкі раённы краязнаўчы музей імя Іосіфа Іосіфавіча Стаброўскага
Слуцкі краязнаўчы музей
Столінскі краязнаўчы музей
Талачынскі гісторыка-краязнаўчы музей
Тураўскі краязнаўчы музей
Чавускі гісторыка-краязнаўчы музей
Чэрвеньскі раённы краязнаўчы музей
Чэрыкаўскі гісторыка-краязнаўчы музей

3 гісторыі школьнага літаратурнага краязнаўства

У 20-я гады краязнаўчы рух на Беларусі набывае *масавы характар*. Гэтай працай займаюцца вучоныя, педагогі, настаўнікі. У 1923 годзе пры Інбелкульце было створана Цэнтральнае бюро краязнаўства (ЦКБ), якое ў **1924** годзе пачало выдаваць штотомесячны часопіс *“Наш Край”*. У навучальных установах і на прадпрыемствах, пры хатах-чытальнях і бібліятэках гарадоў і вёсак арганізуюцца краязнаўчыя гурткі, колькасць якіх з году ў год значна павялічваецца. Краязнаўцамі была прароблена вялікая праца па вывучэнні побыту і культуры беларускага народа.

Адбывалася станаўленне асноўных форм пазакласнай краязнаўчай працы ў школе. **Гурток быў** цэнтрам па вывучэнні роднага краю і літаратуры рэгіёна.

На краязнаўчых з’ездах інспектараў і інструктараў органаў народнай асветы ставілася пытанне аб неабходнасці ўвядзення краязнаўчага ўхілу ў школьныя праграмы і падручнікі.

Аналіз школьных праграм па беларускай літаратуры 20-х гадоў сведчыць, аднак, пра тое што краязнаўчая накіраванасць выявіліся толькі ў той частцы, дзе акрэсліваліся змест і задачы працы настаўніка *на развіцці вуснай і пісьмовай мовы*. Як самастойны прадмет беларуская літаратура была ўведзена ў 1924–1925 навучальным годзе.

У педагогічнай чавуцы таго часу краязнаўства прызнавалася надзейным сродкам сувязі школы з жыццём.

У беларускай педагогічнай літаратуры першага паслярэвалюцыйнага дзесяцігоддзя рабіліся спробы вызначыць сутнасць і асаблівасці школьнага краязнаўства.

Адны аўтары лічылі яго своеасаблівым метадам, які *актывізуе працу* школы, другія трымаліся думкі, што краязнаўства – *самастойны прадмет*.

Слушным было меркаванне тых, хто падкрэсліваў, што вывучэнне роднага краю ў школе *не можа быць самамэтай*, а павінна падпарадкоўвацца навучанню і выхаванню дзяцей. Менавіта гэтыя педагогі вылучалі ў краязнаўчай працы вучняў *навуковы, грамадска-асветніцкі, і вучэбна-метадычны ўхілы*.

Першы ўхіл мае на мэце вывучэнне краю школьнікамі і настаўнікамі па заданні навуковых устаноў, але і ў такім выпадку краязнаўчая праца павінна быць звязана з навучаннем дзяцей.

Сутнасць грамадска-асветнай краязнаўчай працы дзейнасці ў тым, што вучні павінны весці прапаганду ведаў пра родны край сярод мясцовага насельніцтва, прымаць пасільны ўдзел у вытворчай працы.

Пад вучэбна-метадычным ухілам частка педагогаў разумела краязнаўчую аснову школьных праграм, падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў.

Найбольш правільную пазіцыю ў вызначэнні сутнасці школьнага краязнаўства той пары займаў, на думку спецыялістаў, М. Каспяровіч. Ён гаварыў, што яно “*мае мэтаю адукацыйнае і выхаваўчае значэнне, але яно не можа дасягнуць сваіх мэт без сувязі з навуковым і грамадскім.*”

На жаль, не толькі ў М. Каспяровіча, але і наогул ва ўсёй педагагічнай літаратуры 20-х гадоў не была паказана практычная рэалізацыя гэтых тэарэтычных палажэнняў на ўроках беларускай літаратуры.

Значных поспехаў у 20-я гады мінулага стагоддзя дасягнула савецкая школа ў разгортванні і метадычным асэнсаванні пазакласнай і пазашкольнай краязнаўчай працы. Наркамат асветы распрацаваў **статут школьнага краязнаўчага гуртка**. У статуте былі вызначаны асноўныя формы працы гуртка: сходзі, вечары, дыспуты, экскурсіі, падрыхтоўка наглядных дапаможнікаў і інш.

У краязнаўчых гуртках таго часу вывучаўся толькі фальклор, іншыя напрамкі літаратуры роднага краю ў поле зроку школьных краязнаўцаў не траплялі. Звычайна школьны краязнаўчы гурток меў некалькі секцый, адной з якіх была **культурна-гістарычная**. Секцыі гуртка ўсебакова даследавалі адну і тую тэму. Калі гурток займаўся вывучэннем тэмы “Лес”, то культурна-гістарычнай секцыі даручалася даследаваць такія аспекты гэтай тэмы: “1) паходжанне назваў; 2) вусная народная творчасць, звязаная з тэмай лесу; 3) уплыў лесу на рытм і музыку народнай песні; 4) уплыў лесу на склад сямейнага побыту; 5) уплыў лесу на вопратку, упрыгожванні; 6) тыпы будынкаў і архітэктура; 7) помнікі старасветчыны, апісанні іх, запіс паданняў, звязаных з імі; 8) уплыў лесу на фізічны стан насельніцтва; 9) скарыстанне лясной расліннасці як хатніх лекавых сродкаў”.

Для вучняў 5–7 класаў такія тэмы, безумоўна, вельмі складаныя. Асноўным тыпам школы ў той час былі сямігодкі. Вядомы ў 20-я гады педагог і мовазнавец К.І. Шапялёвіч раіў настаўнікам не брацца ў гуртках за непасільную для вучняў працу. Ён акрэсліў кола даступных, на яго думку, праблем, якія могуць зацікавіць школьнікаў: рэкамендаваў запісваць песні, байкі пра сучасны побыт рабочага, селяніна, апавяданні дзеда (дзядзькі,

бацькі, маці, бабулі) пра паншчыну, пра паўстанне 1863 года, пра рэвалюцыйныя падзеі 1905 і 1917 гг., збіраць прыказкі. К Шапялёвіч падкрэсліваў, што асноўная сфера дзейнасці дзяцей у культурна-гістарычнай секцыі краязнаўчага гуртка – збор твораў фальклору, “дакладны запіс, з паказаннем ад каго чуў, дзе, калі, пры якіх умовах ужываецца прыказка, пяецца песня і г.д.” Расказаць пра арганізацыю фальклорнай практыкі ў БДПУ.

Школьныя краязнаўцы 20-х гадоў 20-га ст. стваралі “*летанісы*” сваёй школы, вёскі, арганізоўвалі *музеі*. У краязнаўчым музеі, на думку М. Каспяровіча, павінен быць *літаратурны аддзел*.

У кнізе “Краязнаўства” М. Каспяровіча змест экспазіцыі такога музея акрэсліваўся так, цытата:

“У першую чаргу ў аддзеле... павінны быць сабраны моўныя і літаратурныя матэрыялы краю, біяграфіі, партрэты, фотакарткі, успаміны і інш. аб мясцовых пісьменніках, іх аўтаграфы, рукапісы, выданні, выразкі з газет і крытычныя агляды на іх творы і г.д. Тое ж павінна быць згуртавана і аб пісьменніках іншых краёў, якія што-кольвечы пісалі адносна данага краю. Далей трэба паказаць гісторыю мясцовага тэатру, гісторыю мясцовага друку і бібліяграфію беларускай мовы і літаратуры. Зразумела само сабою, што музей будзе экспанавалі мясцовы фальклор, запісы мясцовай мовы, сваю рукапісную часопісь (з мяккімі знакам – А.Л.) і г.д.”. Канец цытаты.

Значнае месца ў вучэбна-выхаваўчай рабоце школы таго перыяду займалі *экскурсіі*, якія разглядаліся як адна з дзейных форм сувязі школы з жыццём. Асаблівае значэнне надавалася экскурсіі ў *патрыятычным і эстэтычным выхаванні школьнікаў*. У час экскурсій вучням рэкамендавалася параўноўваць мінулае з сучасным, засяроджваць на ім увагу дзяцей на прыгажосць краявідаў і пры гэтым чытаць вершы і хорам спяваць песні, што адпавядаюць тэме экскурсіі.

У педагагічнай і метадычнай літаратуры 20-х гг. даволі грунтоўна была распрацавана методыка правядзення экскурсіі. У яе арганізацыі вылучаліся *тры этапы*: падрыхтоўка, правядзенне, падвядзенне вынікаў.

На першым этапе настаўніку рэкамендавалася наведваць месца экскурсіі, вызначыць аб’ём матэрыялу, скласці план, падбраць літаратуру, распрацаваць заданні для вучняў, якіх трэба было пэўным чынам падрыхтаваць да экскурсіі: пазнаёміць з тэмай і планам экскурсіі, размеркаваць па групам анкетны-заданні для збору матэрыялу. Значная ўвага удзялялася формам гэтай дзейнасці ў час экскурсіі: назіранню, распытванню,

фіксацыі знойдзеных фактаў. Пытанні і заданні правядзення экскурсій і падвядзення іх вынікаў у метадычнай літаратуры той пары практычна не былі распрацаваны.

Мяркуючы па публікацыях, у 20-я гг. У школах праводзіліся ў асноўным *экскурсіі змешанага тыпу*. Шырока практыкаваліся экскурсіі ў прыроду, да архітэктурных помнікаў, у мастацкія музеі. Наладжваліся экспедыцыі па збіранні фальклору і этнаграфічных матэрыялаў.

Экскурсій па літаратурных мясцінах, відаць, праводзілася мала. Даследчыца пытання гісторыі школьнага літаратурнага краязнаўства В. Ляшук сустрэла ў друку таго часу толькі артыкул М. Каспяровіча пад назваю “Там, дзе тварыў Каганец: Літаратурная экскурсія (часопіс “Наш край”. 1928. № 3. С. 14–26).

Карусь Каганец (сапр. Кастравіцкі Казімір Харлавіч) – [29.01.1868–1918] – беларускі пісьменнік, перакладчык, мастак. Сын удзельніка паўстання 1863–64, сасланага ў Сібір. Падрыхтаваў мастацкае афармленне “Другога чытання для дзяцей беларусаў” Януба Коласа. Матэрыялы архіва К. Каганца сведчаць, што ён быў аўтарам “Беларускага лемантара” (1906, выд. ананімна).

У 20-я гг. быў набыты пэўны вопыт краязнаўчай працы ў школе, шмат у чым паказальны і для нашага часу, акрэслены асноўныя прыёмы выкарыстання мясцовага матэрыялу ў вучэбна-выхаваўчай дзейнасці.

Праўда, літаратурна-краязнаўчая ў школах Беларусі ў гэты перыяд не мела шырокага распаўсюджвання.

У *наступнае дзесяцігоддзе (30-я гады)* ў школах Беларусі краязнаўчая праца калі і праводзілася, то не знаходзіла асвятлення на старонках педагагічных выданняў. Спрыяльных умоў у гэты час для яе разгортвання не было. Краязнаўчая праца ўвогуле, у тым ліку і заняткі па вывучэнні школьнікамі мастацкага слова роднай мясцовасці скіраваны на тое, каб выхаваць чалавека, які б добра ведаў і любіў сваю зямлю і мог стаць сапраўдным яе гаспадаром. Аднак гэта якраз і супярэчыла палітыцы “правадыра народаў”, які імкнуўся цэнтралізаваць кіраўніцтва краінай, ператварыць чалавека ў “вінцік”, пазбавіць самастойнасці, ініцыятывы. Сімвалічна, што ў пачатку 30-х гадоў краязнаўчы часопіс “*Наш край*” быў перайменаваны ў “*Савецкую краіну*”, але і з такой назвай праіснаваў нядоўга: апошні яго нумар выйшаў у студзені 1933 г.

З самага пачатку краязнаўчая праца ў Беларусі разгортвалася з мэтай адраджэння нацыянальнай культуры. У 30-я гады у рэспубліцы рэпрэсавалі перш за ўсё тых, хто актыўна развіваў матэрыяльную і духоўную культуру беларускага народа, абвінавачваючы ў нацыяналізме. Практычна над кожным вучоным, працаўніком асветы, якія прапагандавалі і разгортвалі краязнаўчую працу, вісела рэальная пагроза быць абвінавачаным у гэтым. І для многіх гэта стала яваю. У 1930 годзе быў арыштаваны і сасланы ў Сібір адзін з найбольш аўтарытэтных знаўцаў і прапагандыстаў М. Каспяровіч.

Негатыўную ролю ў развіцці краязнаўства адыгралі пастановы ЦК ВКП(б) аб школе пачатку 30-х гг. Хоць яны прама не забаранялі краязнаўчую працу, аднак па сваім пафасе былі скіраваны супраць яе разгортвання. Сутнасць школьнага краязнаўства, як вядома, заключаецца ў тым, што навучанне і выхаванне павінны абапірацца на мясцовыя факты і падзеі, рэгіянальную адметнасць, традыцыю краю. Згодна з гэтымі пастановамі на ўсёй тэрыторыі СССР устанавіліся аднатыпныя на ўсёй тэрыторыі СССР устанаўліваліся аднатыпныя школы. Перад імі як адна з найбольш важных станаўлялася задача рыхтаваць вучняў да наступлення ў тэхнікумы і ВНУ, што таксама адмоўна ўплывала на лёс школьнага краязнаўства. (Пракаменціраваць плюсы і мінусы)

У Беларусі краязнаўчая праца ў пэўнай ступені аднаўляецца пасля Вялікай Айчыннай вайны. Кожны кутчак беларускай зямлі, на якой шырока быў разгорнуты партызанскі рух і праз якую двойчы — у 1941 і ў 1944 гг. — пракаціўся фронт, хаваў у сабе гераічную таямніцу. Настаўнікі і бацькі вучняў пасляваенным гадоў былі непасрэднымі ўдзельнікамі ўсенароднай барацьбы супраць нямецкіх захопнікаў і маглі многа расказваць дзецям пра паходы і баі, у якіх удзельнічалі.

Своеасаблівым наказам-запаветам для настаўнікаў Беларусі стала выступленне ў друку **1948 года Якуба Коласа**, які адзначыў, што ў выхаванні любові да працы і Радзімы вялікая роля належыць краязнаўству, у прыватнасці краязнаўчым экскурсіям.

У асобных школах рэспублікі ўжо ў першыя пасляваенныя гады былі створаны краязнаўчыя куткі, арганізаваны гурткі следапытаў, якія наладжвалі экскурсіі па родным краі. Пра зацікаўленасць настаўнікаў настаўнікаў Беларусі краязнаўчай працай у гэты час сведчаць інфармацыі, якія даволі часта з'яўляліся ў “Настаўніцкай газеце”. Літаратурна-краязнаўчая дзейнасць, якую вялі настаўнікі беларускай мовы і літаратуры, паступова станаўліся састаўной часткай школьнага краязнаўства наогул.

Яны наладжвалі экскурсіі па мясцінах, звязаных з жыццём і творчасцю пісьменнікаў, арганізоўвалі з вучнямі збор і запіс **фальклору**, асабліва партызанскага і франтавога.

Прыкметных поспехаў у разгортванні літаратурна-краязнаўчай працы ў першыя пасляваенныя гады дасягнуў педагогічны калектыў школы № 37 г. Мінска. Тут патрыятычнае выхаванне вучняў удала спалучалася з развіццём іх творчых здольнасцей. У красавіку 1946 г. вучні гэтай школы праз газету “Піянер Беларусі” (зараз газета “Раніца”) звярнуліся да ўсіх школьнікаў рэспублікі з заклікам напісаць калектыўную кнігу пра Беларусь. Такім чынам, у сваім звароце вучні намецілі шырокую праграму літаратурна-краязнаўчай працы, акрэслілі розныя напрамкі яе: падзеі Вялікай Айчыннай вайны, удзел дзяцей у абароне сваёй бацькаўшчыны, прырода роднага краю, фальклор і інш.

Ініцыятыва вучняў 37 школы г. Мінска атрымала шырокую падтрымку. З усіх куткоў Беларусі ў рэдакцыю газеты “Піянер Беларусі” ішлі лісты. Вучні прыслалі каля 400 сваіх твораў, у якіх галоўным чынам расказвалі пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны ў роднай вёсцы, мястэчку, горадзе, пра ўласны ўдзел у гераічнай барацьбе народа, пра асабіста перажытае. У 1948 г. з друку выйшла ўнікальная кніга **“Ніколі не забудзем”**, якая з’явілася плёнам калектыўнай творчасці дзяцей.

Кніга гэта вытрымала некалькі выданняў, была перакладзена на рускую мову.

Дзейнасць педагогічных калектываў па арганізацыі краязнаўчай працы ў школах Беларусі 40-х гг. знаходзіла падтрымку органаў народнай асветы рэспублікі. У рэкамендацыях органаў народнай асветы падкрэслівалася, што пазакласныя краязнаўчыя заняткі з’яўляюцца “надзвычай цікавым, каштоўным і культурным відам летняга адпачынку дзяцей, бо паходы і экскурсіі ўносяць элементы рамантыкі ў жыццё школьнікаў”.

Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на ўроках лічыцца дзейсным фактарам павышэння эфектыўнасці вучэбна-выхаваўчага працэсу. Пспехі, напрыклад, якіх дасягнула ў гэты час Астрашыцка-Гарадзецкая школа, работнікі органаў народнай асветы тлумачаць менавіта тым, што яе педагогі далучылі дзяцей да краязнаўчай працы.

Дырэктыўныя дакументы Міністэрства асветы БССР таксама арыентавалі на разгортванне краязнаўчай працы. Ухваліўшы вопыт, набыты ў гэтай галіне за 1946 год, Міністэрства асветы БССР абавязала мясцовыя органы народнай асветы, дырэктараў і загадчыкаў школ у час летніх канікул

1947 г. шырэй праводзіць экскурсіі і падарожжы па родным краі, каб “ператварыць іх у традыцыйныя, г.зн. штогодна праводзімыя школай, мерапрыемствы па вывучэнні свайго раёна, вобласці, рэспублікі”. Для дасягнення гэтага рэкамендавалася арганізоўваць семінары для настаўнікаў-прадметнікаў з удзелам вучоных, работнікаў музеяў, вопытных краязнаўцаў, праводзіць тэматычныя выстаўкі літаратуры.

Аднак новая хваля рэпрэсій канца 40-х – пачатку 50-х гг. Спыніла гэты рух, які толькі пачынаў набіраць сілу. Пацвярджае гэта той факт, што за ўвесь 1949 г. у “Настаўніцкай газеце” была змешчана толькі адна інфармацыя пра падарожжы па родным краі, а за 1950 – 1952 гг. Наогул не апублікавана наогул ніводнага краязнаўчага матэрыялу.

Новы ўздых школьнага краязнаўства на Беларусі пачынаецца пасля закона “Аб ўмацаванні сувязі школы з жыццём і даўейшым развіццём сістэмы народнай асветы” (1958), згодна з якім школьнікі павінны былі рыхтавацца ў першую чаргу да працы ў розных галінах народнай гаспадаркі. Зварот настаўнікаў да краязнаўчай працы дазваляў, з аднаго боку, спалучаць навучанне з жыццём, з другога – адкрываў шырокія перспектывы для творчага вырашэння вучэбна-выхаваўчых задач.

Масавы характар набывае ў рэспубліцы **школьны турызм**. У пач. 60-х гг. Аднаўляе сваю дзейнасць Рэспубліканская турысцка-экскурсійная база піянераў і школьнікаў. Ва ўсіх абласцях ствараюцца дзіцячыя турысцка-экскурсійныя станцыі, пры якіх пачынаюць працаваць турысцкія базы. Яны становяцца цэнтрамі турысцкай экскурсійнай і краязнаўчай працы ў школах. Каб актывізаваць яе Міністэрства асветы БССР і ЦК ЛКСМБ пачалі праводзіць рэспубліканскія турысцкія экспедыцыі. Першыя з іх адбыліся ў гонар 40-годдзя БССР. Вучні наладжвалі экскурсіі на прадпрыемствы і будоўлі, у калгасы і саўгасы, праводзілі паходы па партызанскіх сцежках, мясцінах баёў воінскіх часцей у гады Вялікай Айчыннай вайны і інш. Асновай турысцка-краязнаўчай працы з вучнямі ў той час было выхаванне іх на рэвалюцыйных, баявых і працоўных традыцыях савецкага народа. Паходы і экскурсіі далі школам магчымасць сабраць багаты краязнаўчы матэрыял, які захоўваўся ў школьных кутках і музеях.

З уласнай біяграфіі: трохдзённая экскурсія ў Брэст і паездка на 5 дзён у Маскву. Што гэта азначала!? Прачытаць урывак з верша Я.Купалы “Хлопчык і лётчык”.

Турызм у МДП імя А.М. Горкага. Турысцкі клуб “Педагог”. Зорныя (лыжныя) паходы. Дзейнасць С.А. Голуба. Традыцыі сёння.

Нягледзячы на масавае разгортванне краязнаўства ў школах Беларусі другой палавіны 59–70 гг., літаратурнае краязнаўства ў той час шырокага распаўсюджання не мела, трымалася толькі на энтузіязме вельмі нямногіх настаўнікаў.

Вялікую літаратурна-краязнаўчую працу ў нашы дні вялі калектыў аўтараў Л. Кулажанка, А. Мальдзіс (кіраўнік), С. Сачанка па стварэнні трохтомнага выдання “Літаратурныя мясціны Беларусі: Краязнаўчы даведнік: для настаўнікаў”. На жаль, выйшла толькі першая кніга ў 2000 г. (Брэсцкая, Віцебская і Гомельская вобласці). І на шчасце, краязнаўчы матэрыял па асцяжных рэгіёнах Беларусі публікаваўся на старонках часопіса “Маладосць”.

29 мая 2009 года загадам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь № 675 зацверджана “Канцэпцыя вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура”
Надрукавана: Роднае слова – 2009. — № 8. — С. 80 — 89.

Другі раздзел канцэпцыі называецца “Зыходныя метадалагічныя перадумовы і прынцыпы пабудовы зместу вучэбнага прадмета

Адзін з шасці прынцыпаў пабудовы зместу вучэбнага прадмета “Беларуская літаратура” мае назву **“Рэгіяналізацыя літаратурнай адукацыі”**

У канцэпцыі сказана:

“Сучасныя рэгіёны Беларусі вызначаюцца паводле дзялення краіны на вобласці. Варта мець на ўвазе, што гэты падзел не заўсёды супадае з прыродна-гістарычнымі зонамі Беларусі. Для выхавання патрыятычных пачуццяў вельмі важна, каб у працэсе вывучэння беларускай літаратуры вучань пераамагаў, што яго родны кут ці край (пэўныя мясцовасці, горад і інш.) натхняў пісьменнікаў, што яго землякі ўнеслі пэўны ўклад у развіццё беларускага мастацкага слова. Вельмі важнай паўстае неабходнасць актыўнага развіцця мясцовага краязнаўства, што дапаўняла б звесткі, атрыманыя вучнямі на ўроках беларускай літаратуры. Вырашэнню гэтай праблемы спрыялі б факультатыўныя курсы літаратурна-краязнаўчай скіраванасці, падрыхтаваныя знаўцамі роднага краю”.

Тэма № 3. Літаратурныя музеі як навукова-даследчыя і навукова-метадычныя цэнтры краязнаўства.

Мезей – навукова-даследчая або навукова-асветная ўстанова, якая камплектуе, зберагае, вывучае і папулярызуе помнікі натуральнай гісторыі, матэрыяльнай і духоўнай культуры – першакрыніцы ведаў аб развіцці прыроды і чалавечага грамадства.

Мезеязнаўства (музеялогія) – навуковая дысцыпліна, якая вывучае гісторыю развіцця музеяў, іх грамадскія функцыі, тэорыю і методыку музейнай справы.

Экспазіцыя – размяшчэнне якіх-н. прадметаў у пэўным парадку для агляду.

На Беларусі першыя музейныя калекцыі вядомы з 16 ст. – сісэматызаваныя нумізматычныя зборы Радзівілаў у Нясвіжы, дзе былі бібліятэка, карцінная галерэя, а з 17 ст. “збраёўня”. У 18 ст. створаны “сапежанскі збор” у Ружанах, музей і карцінная галерэя ў Полацкім езуіцкім калегіуме, музейныя калекцыі Антонія Тызенгаўза ў Гродне, Я. Стравінскага ў в. Накрышкі пад Навагрудкам, І. Храптовіча ў в. Шчорсы (Навагрудскі раён), у в. Вішнева (Валожынскі раён) і інш.

Нумізматыка – 1) раздзел навукі, які вывучае гісторыю старажытных манет, грашовых зліткаў і медалёў; 2) калекцыяніраванне старажытных манет і медалёў.

Храптовіч Іаахім Ігнацый Юзаф Лавор (1729–1812) – публіцыст, паэт, перакладчык, грамадскі дзеяч Вялікага княства Літоўскага.

Тызенгаўз Антоній (1733 – 1785) – палітычны і грамадскі дзеяч на Беларусі і ў Літве. Канюшы літоўскі з 1764 г, падскарбі надворны літоўскі з 1765 г., гродзенскі староста. Кіраваў каралеўскімі эканоміямі на Беларусі і ў Літве.

У 19 ст. вядомыя музейныя зборы М.П. Румянцава ў Гомелі, А. Гюнтара ў в. Дабраўлянні (Смаргонскі раён), карцінная галерэя К. Тызенгаўза ў Паставах і інш. У 1830–40-я гг. аснаваны “кабінет” М. Гаўсмана ў Мінску, дзе экспанаваліся творы мастацтва, матэрыялы па археалогіі, прадметы побыту беларусаў. У 1837 г. заснаваны, а ў 1842 г. адкрыты музей старажытнасцей братоў археолагаў, гісторыкаў, этнографаў і краязнаўцаў Канстанціна і Яўфстафія Тышкевічаў у Лагойску. У 1856 годзе быў адкрыты Віленскі музей старажытнасцей, у якім было шмат экспанатаў з Беларусі. У 2-й пал. 19 ст. заснаваны літаратурна-краязнаўчы музей А. Ельскага ў в. Замосце (Пухавіцкі раён), Эмерыка Чапскага ў в. Станькава (Дзяржынскі раён) і інш.

Эмерыкі Чапскі – калекцыянер, рускі дзяржаўны дзеяч, ураджэнец в. Станькава.

XIX стагоддзе. Цэнтрам беларускай культуры была Вільня. У самой Вільні ў сваю чаргу цэнтрам культурнага жыцця быў Віленскі універсітэт. Названы універсітэт аказаў значны ўплыў на развіццё краязнаўства на

тэрыторыі сучаснай Беларусі. Асабліва важнае значэнне ў гэтай справе меў створаны пры ўніверсітэце **Віленскі музей старажытнасцей**.

Заснаваны 29 красавіка 1855 года Яўстафіем Піевічам Тышкевічам, адкрыты 1 снежня 1856 года. Я.П. Тышкевіч – беларускі археолаг, гісторык, этнограф, і краязнавец.

Існаваў з перапынкамі да першай сусветнай вайны.

Аддзелы: археалогія, этнаграфія, мастацтва, зброя, мінералогія, арніталогія.

Уласныя калекцыі музеі перадалі Я.П. Тышкевіч, Канстанцін.П. Тышкевіч, Уладз. Сыракомля, А. К. Кіркор, Ф. Багушэвіч. Тут было сабрана шмат экспанатаў з розных краін.

Шмат экспанатаў было і з Беларусі: археалагічныя знаходкі, граматы 12–14 ст. пра сувязі полацкіх князёў з ганазейскімі гарадамі, кальчуга са славянскімі надпісамі з Оршы, ядры з Мінска замка, каменныя ідалы са Слуцка, старажытныя рэчы з Каложскай царквы у Гародні.

Пры Віленскім музеі старажытнасці дзейнічала **Віленская археалагічная камісія** (1855–1865).

Постаці

Фалькларыст і этнограф Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі, які нарадзіўся 1864 г. У вёсцы Бялёвічы Слуцкага раёна. Ён скончыў Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю і Пецябургскі археалагічны ун-т. Працаваў настаўнікам у Слуцкім і Мазырскім паветах, у этнаграфічным адзеле Рускага музея ў Ленінградзе. У час працы настаўнікам і ў экспедыцыях па даручэнні Рускага музея сабраў на Беларусі багаты фальклорны і этнаграфічны матэрыял.

Яго працы:

“Беларусы-палешукі”

“Нарысы Беларусі”

“Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў”

“Казкі і апавяданні беларусаў Слуцкага павета” (*Дар’я Ясенева*)

Закон “Аб музеях і музейным фондзе Рэспублікі Беларусь” (2005).

Агляд сеткі дзяржаўных музеяў на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Дзяржаўныя літаратурныя музеі.

Па тыпу музеі падзяляюцца на
навукова-асветныя
даследчыя

вучэбныя.

Па профілю музеяў адрозіваюць
гістарычныя
літаратурныя
мастацтвазнаўчыя
этнаграфічныя
тэхнічныя
комплексныя (краязнаўчыя) і інш.

Літаратурныя музеі Рэспублікі Беларусь

Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы быў створаны 25.05.1944 г. пры АН БССР па Пастанове Савета народных камісараў і ЦК КП(б) Беларусі, адкрыты для наведвання 20.09.1945 г. У 1944 годзе пад музей быў адведзены трэці паверх у Доме прафсаюзаў (пл. Волі, 23). Тут да 20 верасня 1945 года была створана выстаўка аб жыцці і дзейнасці Янкі Купалы, што дало магчымасць адкрыць музей для наведвальнікаў. Перад супрацоўнікамі стаяла задача: стварыць экспазіцыю і фонды музея. Усё ўскладнялася тым, што дом Янкі Купалы згарэў у першыя дні вайны (чэрвень 1941 г.), а разам з тым загінупі багацейшы пісьменніцкі архіў і бібліятэка. У час вайны (1941-1944 гг.) для Беларусі быў страчаны і той архіў Янкі Купалы, які ён перадаў Нацыянальнай бібліятэцы ў даваенныя гады. Архіў бібліятэкі быў вывезены з акупіраванага Мінска ў Германію. Летам 1949 года была прынята пастанова Савета Міністраў БССР аб пераводзе музея Янкі Купалы ў асобны будынак па вуліцы Энгельса, 27. Дэфектны акт ад 10.10.1949 г. засведчыў аб тым, што стан гэтага будынка, перажыўшага вайну, крайне незадавальняючы, тут неабходны быў капітальны рамонт (рамонт праведзены ў 1950 годзе). У 1951 годзе ў гэты будынак пераехаў Саюз пісьменнікаў БССР і музей Янкі Купалы. Ва ўрадавай пастанове ад 4 жніўня 1945 года трэцім пунктам запісана: “Пабудоваць дом-музей Янкі Купалы ў Мінску.” У 1946 годзе урадам Беларусі былі вылучаны сродкі на папярэднія работы па стварэнні праекта будучага дома-музея і правядзенне конкурсу на лепшы з іх. У конкурсе прынялі ўдзел А.Ц.Воінаў, І.І.Валадзько, І.К.Елісееў. Кмісія пад кіраўніцтвам Якуба Коласа лепшым вызначыла праект І.І.Валадзько. Але толькі ў 1956 годзе будаўніцтва дома-музея Янкі Купалы было ўключана ў Генеральны план будаўніцтва горада Мінска. Рашэннем гарсавета ад 21 верасня 1956 года за № 794 пад будаўніцтва музея быў

выдзелены зямельны ўчастак 0,25 гектара па вуліцы Янкі Купалы на былым пажарышчы дома паэта, дзе жыў Янка Купала да вайны з 1926 года.

Па Генеральнаму плану побач з музеем яшчэ планаваліся збудаванні: альтанка, гараж на адну машыну і павільён для экспанавання машыны Янкі Купалы маркі “Шэўрале”, якая была падаравана паэту урадам БССР. Аднак размяшчэнне гэтых збудаванняў не адпавядала архітэктурна-планаваму заданню ўпраўлення па будаўніцтву Мінскага гарадскога выканаўчага камітэта. Па гэтай прычыне будаўніцтва альтанкі, гаража і экспазіцыйнага павільёна было забаронена. Дазволена было ўзводзіць толькі будынак музея, фасад якога па Генеральнаму плану быў павернуты ў бок вуліцы Янкі Купалы. І толькі ў час будаўніцтва гэта было зменена. 9 лістапада 1959 года Літаратурны музей Янкі Купалы пераехаў у спецыяльна ўзведзены для яго будынак. Музей Янкі Купалы мае 4 філіялы: “Вязьміца”, “Ляўкі”, “Акопы”, “Яхімоўшчына”.

Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы ўваходзіць у Еўрапейскі каталог музеяў. З 1995 года на базе музея створаны Міжнародны фонд Янкі Купалы. На 1 студзеня 2006 года колькасць музейных прадметаў асноўнага фонду складае 30 319 адзінак, навукова-дапаможнага – 8 505 адзінак. Усе фондавыя прадметы размеркаваны ў 16 калекцый.

На сёння ў галаўным музеі Янкі Купалы экспазіцыя размешчана ў 8-мі залах, у якіх храналагічна адлюстравана жыццё і творчая дзейнасць першага народнага паэта Беларусі. З дапамогай гістарычных дакументаў, рукапісаў, друкаваных выданняў, твораў жывапісу, фотаматэрыялаў паказана творчае ўзыходжанне Янкі Купалы.

У першай зале асноўную нагрузку бяруць на сябе комплексы, прысвечаныя нараджэнню будучага паэта, яго радаводу, малой радзіме Яна Луцэвіча, вучобе і першай спробе паэтычнага пярэ.

Вялікай цікавасцю і змястоўнасцю вылучаецца раздзел экспазіцыі, які распавядае аб рабоце Янкі Купалы ў газеце “Наша ніва”, аб яго кантактах з мясцовай інтэлігенцыяй: Уладзімірам Самойлам, Барысам Даніловічам, Сяргеем Палуянам, Ядвігіным Ш. (Антанам Лявіцкім), Зыгмунтам Чаховічам, братамі Луцкевічамі, Аляксандрам Уласавым, пазней – з Аляксеем Максімавічам Горкім, з прафесарам Пецябургскага ўніверсітэта Б.І.Эпімах-Шыпілам.

У гэты перыяд узнікаюць творчыя кантакты з дзеячамі Польшчы, Украіны, Чэхаславакіі, Германіі, Расіі (польскім кампазітарам Людамірам Рагоўскім, чэшскім прафесарам Адольфам Чэрным, нямецкім прафесарам

Рудольфам Абіхтам, рускімі паэтамі Апалонам Карынфскім, Валерыем Брусавым і інш.).

З дапамогай фотаматэрыялаў паказана, што ў гэты перыяд паэт, як і яго народ, перажывае такія важныя гістарычныя падзеі, як першая руская рэвалюцыя 1905-1907 гг. і першая сусветная вайна.

Асабліваю цікавасць прадстаўляюць такія раздзелы экспазіцыі, як Пецябургскі. З 1909 па 1913 год Янка Купала жыў, вучыўся і працаваў у Пецябургу, стаў аўтарам яшчэ двух зборнікаў (“Гусяр”- 1910, “Шляхам жыцця” – 1913), паэт блізка пазнаёміўся з рускай літаратурай “Сярэбранага веку”.

Купала-драматург – гэта тэма аднаго з раздзелаў экспазіцыі, дзе адлюстравана станаўленне драматургічнага таленту Янкі Купалы – яго аўтарства драматычных твораў “Адвечная песня”, “На папасе”, “Сон на кургане”, “Паўлінка”, “Раскіданае гняздо”, “Прымакі”, “Тутэйшыя”. Паралельна адлюстравана гісторыя станаўлення і развіцця тэатральнай культуры Беларусі напачатку XX стагоддзя, гісторыя тэатральнага жыцця драматычных твораў Янкі Купалы і інш.

У экспазіцыі музея вельмі многа работ знакамітых мастакоў: Міхаіла Савіцкага, Фердынанда Рушчыца (копія Аракчэева), Пятра Сергіевіча, Ісака Давідовіча, Лёўкі Полазава, Якава Кругера, Валянціна Волкава, Арлена Кашкурэвіча, Эдуарда Агуновіча, Андруховіча і Бржозоўскага і інш.

Філіялы музея

Філіял “*Вязьнка*” з’яўляецца самым вядомым. Аб малой радзіме першага народнага паэта Беларусі гаварылася ва ўрадавай пастанове “Аб увекавечанні памяці народнага паэта Беларусі Янкі Купалы” ад 4 жніўня 1945 года за № 1139-292. Гэтая пастанова дала магчымасць у 1946 годзе мемарыялізаваць дом у вёсцы Вязьнка, дзе нарадзіўся паэт.

20 чэрвеня 1948 года быў адкрыты першы філіял Літаратурнага музея Янкі Купалы “Вязьнка”. У мемарыяльнай частцы філіяла ўстаноўлены інтэр’ер сялянскага дома канца XIX стагоддзя. Тут усё ўстаноўлена ў такім выглядзе, як было ў гады жыцця маладой сям’і Луцэвічаў. У другой частцы мемарыяльнага дома створана літаратурная экспазіцыя аб дзяцінстве, юнацтве будучага першага народнага паэта Беларусі, прадстаўлены радавод да XVII стагоддзя. Ва ўстаноўленым будынку свірана з 1992 года дзейнічае літаратурна-этнаграфічная экспазіцыя, прысвечаная народным святам,

звычай і абрадам, якія знайшлі яркае адлюстраванне ў творах Янкі Купалы. У красавіку 1972 года ў сувязі з 90-годдзем Купалы ўрадам Беларусі было прынята рашэнне аб стварэнні Купалаўскага мемарыяльнага запаведніка “Вязынка” з плошчай у 21 гектар.

У філіяле “Вязынка” гісторыка-літаратурная частка экспазіцыі адлюстроўвае гісторыю рода Луцэвічаў, нараджэнне Янкі Купалы-паэта. Другі аспект экспазіцыі – гэта адлюстраванне народных святочных абрадаў праз творчасць паэта. Мемарыяльная частка філіяла “Вязынка” вяртае наведвальніка ў канец XIX стагоддзя, менавіта ў 1881 год, калі сюды пераехала і жыла маладая сям’я Луцэвічаў.

Штогод у дзень нараджэння народнага паэта праводзіцца свята паэзіі, працы і песні, традыцыйна адзначаюцца юбілейныя даты, звязаныя з жыццём і дзейнасцю Янкі Купалы.

Філіял “*Ляўкі*” – гэта яшчэ адзін вельмі вядомы філіял музея Янкі Купалы, які размясціўся на ўзбярэжжы Дняпра ў Аршанскім раёне. У 1935 годзе ўрадавай пастановай ад 11 снежня ў сувязі з 30-годдзем творчай дзейнасці Янкі Купалы паэту былі выдзелены сродкі для пабудовы дачы. У тым жа 1935 годзе выйшла яшчэ адна ўрадавая пастанова аб узнагароджанні Янкі Купалы легкавым аўтамабілем “М-1”, які ў 1939 годзе быў заменены на “Шэўрале”.

Дачу ў Ляўках Янка Купала вельмі любіў. Прыязджаў туды кожны год ранняй вясной і заставаўся там да позняй восені, да апошняга жураўлінага кліна. Там яму добра пісалася. У 1941 годзе дача ў Ляўках стала прытулкам для паэта пасля таго, як згарэў яго дом у Мінску (24.06.1941 г.). Але праз тыдзень (03.07.1941 г.) згарэла і дача паэта ў выніку варожага артабстрэлу. Ва ўрадавай пастанове ад 4 жніўня 1945 года за № 1139-292 у пункце 4-м запісана: “Адбудаваць дачу Янкі Купалы ва ўрочышчы Ляўкі, Аршанскага раёна, Віцебскай вобласці, спаленую нямецка-фашысцкімі захопнікамі, і стварыць там філіял Літаратурнага музея Янкі Купалы”.

Адноўлены будынак дачы быў у 1981 годзе паводле макета мастакоў Я.Раманоўскага і Ф.Анісовіча (макет захоўваецца ў музеі). У будынку дачы створана мемарыяльная экспазіцыя, а ў будынку канторы былога Копыскага лясніцтва, дзе ў 30-я гады спыняўся Янка Купала, размешчана гісторыка-літаратурная экспазіцыя, якая прадстаўляе жыццё і дзейнасць паэта ў складаныя 30-я гады. У склад мемарыяльнага комплексу ўваходзяць гаспадарчыя збудаванні, домік шафёра, гараж, у якім экспануецца

купалаўская машына “Шэўрале”. Скульптурная кампазіцыя А.Анікейчыка “Восень паэта” з’яўляецца адным з лепшых помнікаў народнаму паэту і займае цэнтральнае месца ў мемарыяльным комплексе “Ляўкі”. У 1978 годзе ўрадам Беларусі было прынята рашэнне аб стварэнні Купалаўскага мемарыяльнага запаведніка “Ляўкі” плошчай у 19 гектараў.

У філіяле “Ляўкі” літаратурная экспазіцыя створана ў доме былога Копыскага лясніцтва. Гэты дом ацалёў у гады вайны і тым ужо каштоўны. У ім спыняўся Янка Купала ў 1935 годзе, калі прыезджаў для ўдзелу ў творчых вечарах і сустрэчах. Экспазіцыя адлюстроўвае найбольш поўна творчую дзейнасць Янкі Купалы ў 30-я гады, яго актыўную грамадскую дзейнасць.

Асаблівую цікавасць мае мемарыяльная частка філіяла “Ляўкі” – гэта дакладна адноўленая дача паэта, яе ўнутранае абсталяванне, інтэр’ер, пра што старажылы гавораць: “Дача быццам і не была спалена ў гады другой сусветнай вайны.”

У філіяле “Ляўкі” экспануецца машына “Шэўрале”, якая некалі была падаравана Купалу па рашэнню ўрада. На гэтай машыне Купала выязджаў з палаючага Мінска, на ёй дабіраўся да Масквы, з дапамогай гэтай машыны паэт дабраўся да Татарстана.

У філіяле “Ляўкі” праводзяцца святы паэзіі з удзелам творчай інтэлігенцыі Віцебскай вобласці.

Філіял “**Акопы**” – 5 верасня 1989 года было прынята рашэнне аб стварэнні яшчэ аднаго філіяла музея Янкі Купалы “Акопы” (Лагойскі раён, вёска Харужанцы), бо менавіта тут адкрыўся ў поўнай меры геній Купалы – лірыка, эпіка, перакладчыка. Пад філіял у 1989 годзе быў узведзены тыповы будынак, характэрны для канца XIX – пачатку XX стагоддзя. Мастацкая канцэпцыя экспазіцыі распрацавана заслужаным дзеячом культуры Беларусі мастаком Эдуардам Агуновічам, а над стварэннем самой экспазіцыі працавалі мастакі А.Грачоў і У.Пратасеня.

Адкрыццё філіяла адбылося 29 жніўня 1992 года і было прымеркавана да 110-годдзя з дня нараджэння паэта. Філіял складаецца з дзвюх частак: літаратурна-мастацкай і мемарыяльнай. Экспазіцыя філіяла размешчана ў пяці залах, якія сваімі матэрыяламі дазваляюць вярнуцца ў пачатак XX стагоддзя (1910-1926 гг.), у перыяд найбольшага творчага ўздыму Янкі Купалы.

Асаблівасць экспазіцыі – гэта наяўнасць тэатральнай залы, бо менавіта ў Акопах раскрыўся талент Купалы-драматурга. На падыходзе да

будынка філіяла А.Заспіцкім і Г.Мурамцавым створана скульптурная кампазіцыя “Малады Купала”.

У філіяле “Акопы” ў экспазіцыі адлюстраваны найбольш плённы перыяд творчасці Янкі Купалы (з 1909 па 1913 і далей – па 1926 год). Менавіта ў гэтыя гады Янка Купала напісаў свае выдатныя творы: паэмы “Бандароўна”, “Яна і я”, “Магіла льва”, “Тарыслава”, усе драматычныя творы, больш сотні вершаў і г.д.

У гэты перыяд Янка Купала праявіў сябе як тонкі лірык, мудры філосаф і глыбокі аналітык. Для перадачы атмасферы пэўнага гістарычнага пераходу стваральнікі экспазіцыі шырока выкарысталі этнаграфічныя прадметы. Мастацкія творы, фотаматэрыялы, рукапісы, друкаваныя выданні перадаюць той найбольш плённы перыяд у жыцці і творчасці Янкі Купалы.

Мемарыяльная частка філіяла “Акопы” – гэта адноўленыя межы былой сядзібы Акопы, якую арандавала маці Янкі Купалы Бянігна іванаўна Луцэвіч з 1909 года. На вялікі жаль, там не засталося будынкаў, а толькі падмуркі сядзібнага дома і гаспадарчых збудаванняў, студня.

У філіяле “Акопы” ў маі раз у дзве гады традыцыйна праводзяцца семінары-злёты для маладых паэтаў Міншчыны.

Філіял **“Яхімоўшчына”** – У 20-ці кіламетрах ад Маладзечна (Лідскі накірунак) у маі 2001 года быў адкрыты чацвёрты па ліку філіял музея Янкі Купалы “Яхімоўшчына”. Тут жыў і працаваў малады паэт у 1906-1907 гг. на бровары. Менавіта ў гэтыя гады адбывалася імклівае ўзыходжанне паэтычнага таленту Купалы. За кароткі тэрмін ім было напісана шмат твораў, якія сталі класікай нацыянальнай літаратуры, зместам яго першага паэтычнага зборніка “Жалейка”.

У Яхімоўшчыне ў значнай меры захавалася сядзіба XIX стагоддзя з прамысловым комплексам (бровар, афіцына ці кантора бровара, амбары, вадаёмы прамысловага прызначэння, пейзажны парк, дом, у якім жыў паэт і інш.) Значымасць гэтага перыяду ў жыцці і творчасці Янкі Купалы надзвычайная. Таму яшчэ ў 1959 годзе на будынку былой канторы бровара (зараз гэта цэнтральная сядзіба калгаса “Яхімоўшчына”) была ўсталявана мемарыяльная дошка, а ў 1982 годзе ў гонар 100-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы была прымеркавана мемарыялізацыя і дома, дзе жыў паэт, пасля чаго з’явілася магчымасць весці рэстаўрацыйныя работы. Адкрыццё экспазіцыі адбылося толькі ў 2001 годзе.

І сам будынак, і экспазіцыйныя комплексы даюць магчымасць наведвальнікам апынуцца ў самым пачатку XX стагоддзя, у пераломны

перыяд жыцця паэта, у эпоху “Нашай долі” і “Нашай нівы”. Увагу наведвальнікаў прыцягвае мемарыяльная частка экспазіцыі філіяла – утульны пакой паэта, інтэр’ер якога адноўлены па апісаннях і ўспамінах старажылаў, якія доўгія гады добрым словам успаміналі маладога памочніка вінакура Івана Луцэвіча, не ведаючы тады, што побач з імі жыў і працаваў паэт Янка Купала. Філіял музея за кароткі тэрмін стаў своеасаблівым культурным цэнтрам для насельніцтва гэтага краю.

У філіяле “Яхімоўшчына” экспазіцыя адлюстроўвае паэтычнае ўзыходжанне Янкі Купалы ў 1906-1907 гадах, калі была напісана абсалютная большасць твораў, што склалі змест першага зборніка Купалы “Жалейка”. Мемарыяльная частка экспазіцыі – гэта ўтульны пакой, дзе ў 1906-1907 гадах жыў малады памочнік вінакура Ян Луцэвіч. Асаблівую ўвагу наведвальніка ў пакоі прыцягваюць кнігі, газеты, лісты паэта, яго рукапісы, якія сведчаць аб той асаблівай грамадзянскай актыўнасці тады яшчэ Янука Купалы.

Стала добрай традыцыяй кожны год праводзіцца абрадавае свята “Купалле” для жыхароў Маладзечанскага раёна.

Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа

Музей Якуба Коласа створаны Пастановай ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР ад 16 жніўня 1956 года. Адчынены 4 снежня 1959 года. Размешчаны ў доме, дзе жыў народны паэт Беларусі Якуб Колас з канца 1944 года да дня смерці 13 жніўня 1956 года. Двухпавярховы дом і прылягаючы да яго сад плошчай 0,4 га размешчаны на тэрыторыі Акадэміі Навук Беларусі.

Экспазіцыі музея

Музей захоўвае дакументы аб жыцці, творчасці і грамадскай дзейнасці Якуба Коласа (К.М. Міцкевіча, 1982 – 1956). Агульная плошча экспазіцыі 319 м². Музей мае 10 экспазіцыйных залаў, у двух з якіх захаваны прыжыццёвы інтэр’ер пакояў дома Якуба Коласа: гэта рабочы кабінет і спальня. На першым паверсе размешчана літаратурная экспазіцыя, якая расказвае пра жыццёвы шлях Коласа і творчае станаўленне яго як паэта. Літаратурна-дакументальная экспазіцыя створана на аснове сцэнарнай канцэпцыі, распрацаванай калектывам навуковых супрацоўнікаў музея пад кіраўніцтвам дырэктара Зінаіды Камароўскай, і па замыслу аўтараў павінна быць “паэтычным уступам” у мемарыяльную частку музея. Гэты дом, у тым выглядзе, які ён мае зараз, быў пабудаваны 1952 годзе да 70-ці годдзя Якуба Коласа і аформлены ў адпаведнасці з грамадскім статусам гаспадара. Наведвальнікі музея, асабліва тыя, што мала знаёмыя з жыццём і творчасцю

паэта, мусяць скрозь манументальнасць яго сцен і ўбранства пакояў разгледзець цяністы жыццёвы шлях, якім прайшоў вясковы хлопчык Костусь Міцкевіч, перш, чым стаў народным паэтам Беларусі Якубам Коласам. Старасць – пара мудрацоў. Пара геніяў – юнацтва. Каб лепш зразумець і адчуць творчасць мастака, музыканта, паэта, неабходна пагрузіцца ў атмасферу таго часу і месца, дзе прайшла яго маладосць, дзе “на прасторах жыцця” і “шляхах волі” фарміравалася яго асоба.

Экспазіцыя ў сталічным доме-музеі – як рэха. Рэха тых месцаў і таго часу, калі нараджаліся яго паэтычныя вобразы. Рэха ў апусцелых пакоях дома, які некалі быў аазісам беларускай культуры. Музей Якуба Коласа – гэта нацыянальны культурны цэнтр, у якім беражліва захоўваецца не толькі гісторыя жыцця і творчасці аднаго з заснавальнікаў беларускай літаратурнай мовы, а ў мастацкіх тэкстах – яго паэтычны свет, паэтыка беларускай мовы. Гэты паэтычны свет не абмяжоўваецца інтэр’ерамі мемарыяльнага дома, ён прасціраецца далёка за яго сценамі і жыве сваім уласным жыццём. Літаратурна-дакументальная экспазіцыя “настроена на рэзанансную частату” гэтага свету – толькі ў гэтым выпадку паэтычная мова Коласа, што гучыць у залах музея, будзе пачута кожным наведавальнікам. Якуб Колас увайшоў у сусветную літаратурную класіку перш за ўсё, як аўтар паэм “Новая зямля” і “Сымон-музыка”. У гэтых творах найбольш ярка выражаны думкі паэта, філосафа, выразнікі дум беларускага народа па самых галоўных, вечных пытаннях чалавечага быцця – аб зямлі, аб волі, аб справядлівасці, аб народзе і асобе, аб веры і душы, аб мастацтве і жыцці... У літаратурна-дакументальнай экспазіцыі гэтым творам удзяляецца асаблівая увага. Эпічная паэма “Новая зямля” з’яўляецца дамінантай першай залы музея, а рамантычная паэма “Сымон-музыка” – дамінанта трэцяй залы. Дзве паэмы, як два крылы творчасці Коласа, уяўляюць сабой непарыўнае цэлае ў яго паэтычнай скарбонцы. Таму кампазіцыйна гэтыя дзве залы аб’ядноўваюцца ў адзіную экспазіцыйную прастору і ствараюць паэтычную вось экспазіцыі. Гэта вось задаецца вобразамі “роднага кута” і “роднага края”, якія высвечваюцца на экспазіцыйных пано ў эркерных зонах. Адлюстраваныя на іх дзвярныя праёмы вясковай хаты раскрываюць прастору залаў музея ў свет паэтычных вобразаў і ператвараюць яго ў метафарычны шлях паэта, які падтрымліваецца храналагічным рытмам дакументальных экспазіцыйных модуляў. Тэма вакна ці дзвярэй часта выкарыстоўваецца ў мастацтве для аб’яднання рознапраставых і розначасовых вобразаў, ці для выражэння разладаў паміж марай і рэальнасцю. Малюнкi жыцця, якія бачны скрозь

дзвярны праём, не іліструюць, а хутчэй абазначаюць ключавыя сюжэты паэм і з’яўляюцца наглядным выражэннем мастацкай канцэпцыі. Мастацка - вобразнае рашэнне экспазіцыі фарміруецца разнастайнымі выяўленчымі і выразнымі сродкамі. Жывапісная ілюстрацыйнасць вядзе да суб’ектыўнай інтэпрэтацыі экспазіцыі, што супярэчыць музейным прынцыпам. Мастацкая фатаграфія валодае большай аб’ектыўнасцю. Вялікае значэнне мае правільны выбар носьбіту інфармацыі. У кожнага часу быў свой матэрыял, на якім пісаліся і захоўваліся летапісы, законы, санеты, звароты да бога, да сучаснікаў і нашчадкаў. У розныя часы гэта былі камень, гліна, дрэва, тканіна, папірус, папера, пластык, шкло.

Для стварэння паэтычнай экспазіцыі зусіх матэрыялаў найбольш за ўсё падыходзіць шкло. Толькі яно адно сваімі прыроднымі якасцямі асацыіруецца з чыстым гукам. “Гучыць” любы матэрыял, але яго “гучанне” у экспазіцыі становіцца самавыражанным. Драўляныя, металічныя, керамічныя і іншыя элементы абсталявання сваёй пластыкай, фактурай “гавораць” аб сабе, аб тэхналогіі і іншых важных рэчах, якія не маюць ніякіх адносінаў да прадмету экспазіцыі, асабліва калі гэтым прадметам з’яўляецца паэзія. Матэрыялаёмкае абсталяванне ператварае экспазіцыю ў выстаўку мэблі. І толькі шкло, менш за ўсё адцягваючы ўвагу гледача ад экспануемых дакументаў, забяспечвае ім свабоду і ахову адначасова. Выкарыстанне ў якасці экспазіцыйнага абсталявання шкляных панэляў, размяшчэнне на іх паверхні дакументаў, высакласных копій і выяўленчых матэрыялаў дазваляе аддзяліць экспазіцыйную прастору ад мемарыяльных сцен дома. Шкляныя панэлі размяшчаюцца ўздоўж сцен пад нахілам да іх. Такое размяшчэнне абсталявання ўносіць дынаміку ў экспазіцыю, робіць яе больш выразнай. Экспануемы матэрыял у тэматычным парадку размяшчаецца на экспазіцыйных модулях, якія ў адпаведнасці з тэматычным планам размяшчаюцца ў залах музея:

прыхожая першага паверха – уводны раздзел – гісторыя дома дамінанта залы – апошні прыжыццёвы фотаздымак Якуба Коласа;

1-ая зала – раздзел “Адвечны водгук праўды, волі” (1982 – 1921), творы залы – паэма “Новая зямля”, таксама першы зборнік вершаў “Песні жалыбы”;

2-ая зала – раздзел “Шляхі і далі” (1921 – 1929), творы зала – аповесці “У палескай глушы”, “У глыбі Палесся”, “На прасторах жыцця”;

3-яя зала – раздзел “Агонь души і сэрца жар” (1912 – 1926), творы зала – паэма “Сымон-музыка”, зборнік алегарычных апавяданняў “Казкі жыцця”;

4-ая зала – раздзел “Голас зямлі” (1930 – 1946) – творы зала – вершы Якуба Коласа ваеннага часу;

Дадзеныя экспазіцыя храналагічна з’яўляецца чацвёртай па ліку (пачынаючы з 1959 года) і рыхтавалася да 120-ці годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа. Яна ў многім наватарская па стылістыцы, крэатыўная па дызайну. З часу здачы папярэдняй экспазіцыі (1982) мінула два дзесяткі гадоў – змяніліся шматлікія жыццёвыя рэаліі, абнавіліся ацэнкі некаторых грамадска-палітычных і літаратурна-мастацкіх з’яў, знакавых з пункту погляду нацыянальнай ідэі твораў, у тым ліку і Якуба Коласа. Навуковы калектыв супрацоўнікаў у саўтарстве з групай дызайнераў стварыў лаканічную і цэласную прастору літаратурна-дакументальнай экспазіцыі, максімальна наблізіўшы яе да архітэктуры і духоўнага жыцця мемарыяльнага дома.

Асаблівасцю экспазіцыі ў мемарыяльным музеі Якуба Коласа стала яе падкрэсленая карэктнасць у сценах гэтага дома – так, паэта даўно няма побач з намі, ён са шкадаваннем пакінуў гэты свет і свой дом, і сёння, кожны, хто ў яго заходзіць, міжволі набірае адчуцця, якое ўтульна ў беражліва захаванай прасторы гэтага дома.

Больш за 300 фотаздымкаў і каля 500 дакументаў, уключаючы рукапісы і кнігі Коласа удалося размясціць у чатырох залах музея, дзякуючы дызайнерскай знаходцы – мабільнаму пласкасному модулю, стылізаванаму пад адрыўны календар. Стылістычна такі прыём падачы матэрыяла зрокава ўзмацніў эмацыянальны эффект канцэпцыі літаратурнай экспазіцыі: відавочна прачытваюцца і сувязь з кнігай, і даніна захапленню паэта (Колас доўгі час калекцыяніраваў адрыўныя насценныя календары), і падкрэсленае стаўленне да Часу, якое матэрыялізавана ў такім блізкім кожнаму чалавеку ў штодзённым побыце прадмеце. Усе гэтыя фактары разам узятых і дапамагаюць наведвальніку ўбачыць і адчуць Якуба Коласа як чалавека, які некалі рэальна жыў: са сваімі праблемамі, сумненнямі і радасцямі, штодзённым укладам жыцця. Вельмі не хацелася б, каб любімы народам Пясняр успрымаўся сучаснікамі як забранзавелы літаратурны асакал – вечны пераможца, заваёўнік паэтычнага Алімпу, які безсумненняў і расчараванняў 50 гадоў панаваў на літаратурных вярышнях.

Упершыню за больш як 44-гадовую гісторыю існавання музея размову з наведвальнікамі пра Коласа пачнуць не з таго, колькі твораў ён напісаў і якія ўзнагароды Радзімы ён насіў на лацкане пінжака, а з таго, як адчуваў сябе Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч у ролі вядомага ўсяму Саюзу паэта Якуба Коласа, якія рэальныя жыццёвыя факты прадказалі стварэнне брэндаў беларускай літаратуры паэм “Новая зямля” і “Сымон-музыка”, хто натхніў немаладога ўжо паэта на філасофскія “Казкі жыцця” і чаму нават да гэтага часу мала хто знаёмы з яго тонкай любоўнай лірыкай.

Рупліва аберагаючы памяць паэта, як блізкага і роднага чалавека, музейныя супрацоўнікі рызыкнулі зрабіць загаловачным вобразам экспазіцыі самы нефармальны фотаздымак Коласа апошняга года жыцця (1956), дакладна ўсведамляючы тое, што ён застанецца самым трывалым у памяці экскурсантаў. І цяпер на кожнага, хто ўваходзіць у Дом, крыху іранічна і з хітрынкай глядзіць з-пад палёў моднага фетравага капелюша зусім нефармальны Колас. Так многія і ўсклікаюць: “Такім мы не бачылі яго ні ў адной кніжцы, а значыцца, і не ведалі!” Такі вобраз класіка, які паўстае на аматарскім здымку жонкі Міхася Лынькова зробленым на беразе Нарачы, у хатніх тапачках і нядбайна накінутай хутцы, заварожвае гледача нязвыклай прастатой і вядзе па музейных залах, нябачна прысутнічае пры расказе экскурсавода або асабістым кантакце з экспазіцыяй адзіночнага наведвальніка. Фотаздымак перадае і складаны духоўны свет Коласа за некалькі месяцаў да смерці – ён хутчэй адзінока пры сваёй славе, яму балюча ўсведамляць хуткі канец. Калі б не арэол “патрыярха”, як бы яму хацелася быць бліжэй да простых людзей. Стоячы на парозе вечнасці, гэты чалавек можа шмат сказаць аб пражытым жыцці, дзе з болем, а дзе і з радасцю пагартаць календар мінулых дзён. Колас застаецца ў памяці спакойным і ўпэўненым у сабе чалавекам: ён выкарыстоўваў свой талент не толькі для ўслаўлення “новай эпохі” і “светлай камуністычнай будучыні”, а хутчэй для фарміравання магутнай нацыянальнай ідэі – асновы асноў любой дзяржавы.

Такі вобраз сардэчнага гаспадара, мудрага субяседніка і неабдзеленага ўвагаю ўладаў і простых людзей паэта арганічна аб’ядноўвае дзве нераўназначныя паводле храналогіі і іншых параметраў часткі экспазіцыі: літаратурна-дакументальную і мемарыяльную.

Уз’яднаць вобразы высокай паэзіі з прадметамі матэрыяльнай культуры дапамагаюць сімвалічныя фотакалажы. Яны стылістычна працуюць на расшыфроўку вобразу шляхоў-дарог. Вобраз гэты, абазначаны праз фотаздымкі роднага краю, стаў дамінантай усёй экспазіцыі. Такім чынам,

жыццёвыя шляхі-дарогі Коласа відавочна выходзяць за межы яго жылля, адкрываюць нам тыя заповітныя куточки зямлі, дзе ён бываў, і ўсё тое, што выклікала ў кожным асобным выпадку сваё чалавечае і пісьменніцкае ўражанне.

Галоўным зместам мастацкай канцэпцыі экспазіцыі, ключавым звязном, якое надае ёй цэласнасць і завершанасць, сталі фотакалажы ў эркерных зонах музейных залаў. Для ўзмацнення эфекта “вечнай дарогі”ны размешчаны адзін насупраць другога. Стваральнікі музейнай прасторы прапаноўваюць быццам бы праз вокны дома Коласа зазірнуць ў рэальны свет яго дзяцінства, які нарадзіў неардынарнага творцу (тэматычная аснова – вядомая паэма “Новая зямля”), і ў ілюзорны і неспазнаны да канца свет творчых мрой, складаную метафарычную лабараторыю душы пісьменніка (тэматычная аснова – лірычная паэма “Сымон-музыка”).

У якасці сувязной дэталі, якая падтрымлівае строгую музейную іерархію, выступае ў калажах усё той жа сімвал дарог: шлях сялянскага хлопца ў канцы XIX стагоддзя пачаўся ад матчынага падола, потым была з любоўю вымытая да бляску яе ж рукамі долгачка падлогі ў хаце, потым яркі і прывабны навізной неспазнаных уражанняў свет за расчыненым акном леснічоўкі, а затым усё далей і далей ад роднага Стаўбцоўскага краю, па гарадах і вёсках Беларусі, Расіі, Узбекістана, да далёкіх рубяжоў Заходняй Еўропы. І ў нейкі, вызначаны ўсёмагутным лёсам момант, стомлены доўгімі жыццёвымі вёрамі чалавек адыходзіць ад нас па дарозе нябеснай, але пакідае неацэнны скарб – літаратурныя творы, якія будуць служыць многім пакаленням меркай лепшых нацыянальных якасцяў беларусаў і даваць адказы на адвечныя пытанні жыцця.

Сувязным звязном паміж дакументальнай (I паверх) і мемарыяльнай (II паверх) часткамі экспазіцыі стала лесвіца ў доме (яна вядзе ў прыватныя пакоі пісьменніка), дзе прадстаўлены шэраг фотаздымкаў вядомых бларускіх і замежных дзеячаў навукі, культуры, літаратуры, палітыкі, якія гасцявалі ў свой час у доме Коласа.

У мемарыяльнай частцы ўзноўлены прыжыццёвы інтэр’ер дома сярэдзіны 50-х гадоў на момант смерці Коласа (1956). Гэта і вялікая гасцёўня, дзе збіраліся госці і родныя, сталовая з мэбляю чырвонага дрэва і ўзорамі сталовых сервізаў, і рабочы кабінет ранняга перыяду з пісьмовым сталом і рэдкімі кнігамі XIX стагоддзя. Асабліваю цікавасць нязменна выклікае асабісты кабінет Коласа, дзе на рабочым стале сярод іншага ляжыць недапісаны ліст паэта – над ім абарвалася яго жыццё. Гадзіннік зафіксаваў

час, калі спынілася сэрца – 13.20, тут жа календар 1956 года, адкрыты на даце апошняга пражытага дня – 13 жніўня. Тут і унікальны пісьмовы прыбор, зроблены па заказу калег-пісьменнікаў у Ленінградзе ў 1947 годзе: чарнільніцы і падстаўка для алоўкаў выкананы ў выглядзе дубовых пянёчкаў, як памяць пра самае любімае дрэва пісьменніка.

З усходняга боку дома на ўзроўні другога паверха маецца адкрытая тэраса, якая ў цёплую пару года даступна для наведвальнікаў і з’яўляецца выдатнай пляцоўкай для агляду тэрыторыі і сядзібных пабудов.

Мемарыяльная сядзіба і дом

Дом абступае мемарыяльны сад, дрэвы якога пасаджаны працаздольнымі рукамі паэта. Ёсць у гэтым унікальным садзе маленькі астравок, імя якому – Памяць. Гэта чатыры вялізныя дубы, якіяносяць імёны сыноў Коласа і яго самога – дуб Даніла і дуб Міхась, дуб Юрка і дуб Колас. Сярод іх, затуленая ад ветру магутнымі галінамі дубоў-асілкаў, расце беластвола-тонкая бярозка – вечная памяць аб пяшчотнай спадарожніцы жыцця жонцы Марыі Дзмітрыеўне.

Асабліваю цікаваасць наведвальнікаў выклікаюць расстаўленыя ва ўтульных куточках сядзібы лавачкі, на якіх любіў адпачываць Колас, дзе часта адбываліся міралюбівыя гутаркі і гарачыя спрэчкі з сябрамі.

На сядзібным участку размешчаны і гаспадарчыя пабудовы сям’і Коласа: пуня, гараж для аўтамабіля, баня, склеп.

Цікава і гісторыя дома народнага паэта, дзе прайшлі апошнія гады яго жыцця. На тэрыторыі Акадэмагарадка (цяпер квартал Мінска, сумежны з праспектам Незалежнасці, вуліцамі Акадэмічнай і Сурганава) Якуб Колас пасяліўся пасля вяртання з эвакуацыі ў маі 1945 года. У спаленым горадзе цяжка было знайсці добрае жыллё, таму домік, прывезены з прыгараднай вёскі ў час вайны і пастаўлены ў двары Акадэміі навук, стаў на той час адзіна магчымым вырашэннем жыллёвага пытання пісьменніка. Гэта быў драўляны домік памерам прыкладна 5 x 9 метраў, ён меў тры невялікія пакойчыкі і зусім маленькую кухню – 2 x 2 метры. Водазабеспячэння ў доме не было. Затое гэта было зручнае месца. Па-першае, у двары Акадэміі навук, дзе Якуб Колас працаваў віцэ-прэзідэнтам ад часу яе адкрыцця, па-другое, па ўспамінах старэйшага сына Данілы Міцкевіча, месца вельмі зручнае ў прыродных умовах – дом абступалі прыгожыя сосны – рэшткі заградага лесу.

Гэты дом знайшоў для бацькі сын Даніла адразу ж пасля вызвалення Мінска ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў і заняў яго з дазволу

кіраўніцтва Акадэміі навук БССР. Сам Колас прыехаў у сталіцу упершыню пасля вызвалення 06 снежня 1944 года і некаторы час жыў у гэтым доме. Бываў і пазней наездамі, канчаткова пераехаў з Масквы у маі 1945 года пасля смерці жонкі Марыі Дзмітрыеўны.

У канцы 1944 года вакол дома і сядзібы зрабілі агароджу – час быў неспакойны. На працягу 1945-1946 гадоў пабудавалі пуню, гараж, склеп і баню.

У летні дзень Колас любіў адпачыць на свежаскошаным сене пасля абеду, пасядзець з сябрамі ў двары дома пад соснамі. І хаця было іх не надта многа, яны нагадвалі яму мілыя з далёкіх часоў дзяцінства стаўбцоўскія лясы, маляўнічыя мясціны ў Пухавіцкім раёне, дзе ён праводзіў летнія адпачынку да вайны. Гаспадар заўсёды сачыў, каб своєчасова былі нарыхтаваны дровы для ацяплення дома, бывала і сам, не гледзячы на ўзрост і хваробы, пілаваў і сек іх.

Прыблізна ўлетку 1946 года, калі Колас быў у ад'ездзе, у дом наведаўся першы сакратар ЦК КПСС Беларусі Панцеляймон Панамарэнка. Ён быў шчыра здзіўлены больш чым сціплым побытам сям'і пісьменніка. І палічыў дом няўтульным і не адпаведным рангу вядомага дзяржаўнага дзеяча. Ён прапанаваў Коласу вялікі прасторны катэдж, але Канстанцін Міхайлавіч не згадзіўся.

Замест узвядзення новага будынка вырашылі абысціся частковай рэканструкцыяй старога і ўжо у 1947 годзе была зроблена двухпавярховая цагляная прыбудова, фактычна яшчэ адзін невялікі дом, дзе размясцілі кухню, туалетны пакой, маленькі пакойчык для хатняй работніцы на першым паверсе, а таксама кабінет і спальню пісьменніка на другім. У такіх умовах Колас з сям'ёй (сам, два сыны, нявестка) жыў на працягу пяці гадоў да 1952 года. І толькі ўлетку 1952 года, да 70-гадовага юбілею паэта, быў пабудаваны вялікі прасторны дом на падмурку старога (аўтар праекта – архітэктар Георгій Заборскі).

У катэджы на першым паверсе размясціліся спальныя пакоі сыноў Коласа, гасцёўня, сталовая, веранда і кухня, а на другім кабінеты сыноў Данілы і Міхася Міцкевічаў, кабінет і спальня Коласа, вялікая гасцёўня – усяго 319 м² жылой плошчы. У такім прыгожым і вялікім асабняку, адпаведным яго статусу, Колас пражыў амаль чатыры гады – з верасня 1952 па 13 жніўня 1956 года. Паэт і памёр у сваім доме, у кабінёце за рабочым сталом.

Якуб Колас увесь час удасканалваў сваю сядзібу. Яшчэ у маі 1945 года было пасаджана шмат дэкаратыўных дрэваў, сярод іх любімы вяз, пад якім на лаўцы часта адпачываў гаспадар. У канцы кастрычніка 1945 года пасадзілі яблыні, адна з іх расце і сёння.

Восенню 1947 года тэрыторыя сядзібы пашырылася, узбудылі плодowy сад: на месцы спілаваных абгарэлых у час вайны дрэваў пасадзілі саджанцы вішняў, чарэшняў, сліваў, грушаў, кусты агрэсту, парэчак, малінаў. Да сённяшняга дня на тэрыторыі музея растуць ліпы, клёны, каштаны, цешыць вока серабрыстая елка. Колас вельмі любіў кусты: з прыгараднага лесу быў прывезены ядловец і пасаджаны ў кампанію да барбарысу, японскаю айвы, язіну, бэзу. А пад адным з вокнаў Колас саджаў тытунь, але пасля таго, як дактары забаранілі пісьменніку курыць, ён быў бязлітасна вырваны. У 1952-1953 гадах паэт пасяў у сябе пад ашчом жыта і нават зрабіў вядомы дослед па сумеснаму пасеву жыта і яменю, пра які вычытаў у дарэвалюцыйным часопісе. Вынікі цікавага пісьменніцкага эксперыменту публікаваліся ў “Вестях АН БССР” і рэспубліканскіх газетах. Пра сваю сядзібу Колас нават напісаў верш “З майго летапісу”:

Стаіць мая хата між звой кукаравых,
І купіна жыта на клумбе пры ёй.
Свая ў мяне пожня, і дрэўцы, і травы,
Пляцоўка, і двор свой і я сабе свой.

Умовы для жыцця былі добрыя, пісьменнік шмат працаваў. Тут ён закончыў паэму “Рыбакова хата”, трылогію “На ростанях”, многія вершы, аповяданні, публіцыстычныя і крытычныя артыкулы, працаваў над завяршэннем цыкла “Казкі жыцця” і паэмы “На шляхах волі”.

У доме часта бывалі госці. Дарагімі і жаданымі былі перш-наперш калегі – беларускія пісьменнікі Міхась Лынькоў, Максім Лужанін, Пятрусь Броўка, Пятро Глебка, Кандрат Крапіва, Максім Танк, сват Янка Маўр (дачка Маўра Наталля стала нявесткай Коласа). Часта наведвалі Коласа і маладыя на тую пару пісьменнікі Янка Брыль, Іван Мележ, Іван Шамякін, Мікола Аўрамчык.

Калі ў Мінск прязджалі з нагоды розных юбілейных дат з Масквы, Ленінграда, Кіева пісьменнікі, яны знаходзілі сардэчны прыём у доме Коласа. Сярод іх былі Аляксандр Твардоўскі, Аляксандр Фадзееў, Сяргей Гарадзецкі,

Сяргей Міхалкоў, Міхаіл Ісакоўскі, Максім Рыльскі, Мікола Нагнібеда і іншыя.

Побач з цяперашнім музейным комплексам размясціўся дом, у якім сёння жывуць нашчадкі вялікага пісьменніка.

Дзейнасць музея

Штогод у музеі і філіяле бываюць каля 30 тысяч наведвальнікаў. Да іх паслуг 5 сталых экспазіцый (1 – у Мінску, 4 – у Стаўбцоўскім раёне Мінскай вобласці), планавыя стацыянарныя і перасоўныя выстаўкі, масавыя мерапрыемствы.

З 1985 года музей штогод 3-4 лістапада праводзіць літаратурнае свята і навуковую канферэнцыю “Каласавіны”, прымеркаваную да гадавіны нараджэння Коласа, для малодшых школьнікаў распрацаваны сцэнарыі ранішнікаў “Прыём у “каласкоўцы” і “Казкі жыцця” у часе Калядных свят праводзяцца традыцыйныя “Калядныя сустрэчы ў доме дзядзькі Якуба” з удзелам беларускіх дзіцячых пісьменнікаў.

На радзіме паэта ў Стаўбцоўскім раёне ў маі месяцы штогод праводзіцца рэгіянальны музычны дзіцячы фестываль “Сымон-музыка”, мэтай якога – выяўленне юных музычных талентаў.

13 жніўня ў музеі – Дзень памяці. У гэты дзень у 1956 годзе абарвалася жыццё Паэта, таму стала традыцыйным ускладанне кветак да яго помніка на Вайсковых могілках г. Мінска.

Згодна штогадовага тэматычнага плана работы, у самай утульнай зале музея – Коласавай гасцёўні – праводзяцца літаратурныя чацвяргі, якія прадугледжваюць сустрэчы беларускіх пісьменнікаў, артыстаў, вучоных са школьнікамі, студэнтамі, курсантамі ваенных вучылішчаў, салдатамі тэрміновай службы. Такія сустрэчы паспяхова арганізуюцца і па-за музеем – у бібліятэках, школах, вайсковых часцях, студэнцкіх аўдыторыях.

У рамках праграмы “Музей і дзеці” праводзяцца музейныя і выязныя дзіцячыя ранішнікі на літаратурную тэматыку для самых маленькіх наведвальнікаў музея пры актыўным удзеле выхаванцаў дзіцячых садкоў горада.

Карыстаюцца поспехам у школьнікаў інтэрактыўныя дзіцячыя заняткі “Чароўны свет казкі” (па казках, апрацаваных Якубам Коласам), тэатралізаваныя экскурсіі па казках Якуба Коласа, жывыя ілюстраваныя імправізаваныя часопіс “У свеце красамоўных старонак”, пазнавальна-забаўляльныя заняткі “Кніжкіна бальніца”.

Штогод у выставачнай зале музея (у падвальным памяшканні мемарыяльнага будынка) экспануецца 4-5 стацыянарных выставак, падрыхтаваных на матэрыялах фондавых калекцый. Часта практыкуюцца і сумесныя выстаўкі з іншымі музеямі рэспубліканскага падпарадкавання, а таксама з прыватных калекцый. Сярод самых паспяховых рэалізаваных праектаў выстаўкі “Непаўторны вобраз” (партрэтная Каласіяна, 2002 год), “У цяжкі час вайны суровай” (сумесна з Дзяржаўным музеем гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, 2004 год), “Паэтычных чараў дым” (сумесна з Віцебскім абласным краязнаўчым музеем, 2005 год), “Свята Вялічка – з чырвоным яечкам!” (сумесна з Магілёўскім абласным краязнаўчым музеем. Нацыянальным музеем гісторыі і культуры Беларусі, прыватнымі калекцыямі, Беларускай асацыяцыяй мастацтваў і народнай творчасці, 2006 год), юбілейная выстаўка да 80-годдзя з дня нараджэння сына Якуба Коласа Міхася Міцкевіча “І паўтарыўся бацька ў сыне” (2006 год).

З мэтай прапаганды творчасці Коласа паспяхова функцыянуе перасоўная выстаўка “Якуб Колас. Жыццё і творчасць”, экспануецца ў навучальных установах горада.

Штогадовыя “Каласавіны” (3 лістапада ў дзень нараджэння паэта).

Філіял музея “Мікалаеўшчына”

На радзіме Якуба Коласа ў Стаўбцоўскім раёне Мінскай вобласці працуе філіял музея, які аб’ядноўвае чатыры мемарыяльныя сядзібы: Смольня, Акінчыцы, Алёўцы, Ласток.

1. **Смольня** – літаратурна-мемарыяльны комплекс, былая сядзіба Міцкевічаў (родных Якуба Коласа), якія жылі тут з 1910 года. Сюды паэт прыязджаў у 1911-1914, 1940, 1947-1956 гадах. Тут у жніўні 1912 года ён упершыню сустрэўся з Янкам Купалам. На тэрыторыі сядзібы размясціліся хата, гаспадарчыя пабудовы, калодзеж, ліпы, пасаджаныя рукамі Якуба Коласа. Экспазіцыя складаецца з 2-х частак: літаратурнай і мемарыяльнай. У літаратурнай частцы змешчаны архіўныя дакументы, фотаздымкі, аўтабіяграфічныя матэрыялы, аўтаграфы твораў Якуба Коласа, асабістыя рэчы і мэбля паэта пасляваеннага часу. У мемарыяльнай частцы – матэрыялы пра сустрэчу Коласа і Купалы, фотаздымкі, прадметы побыту сям’і Міцкевічаў.

2. **Акінчыцы** – мемарыяльная сядзіба. У мінулым – засценак, пасля вёска, з 1977 г. уваходзіць у тэрыторыю горада Стоўбцы. Тут з 1881 г. па 1883 г. жыў бацька Якуба Коласа Міхаіл Казіміравіч Міцкевіч з сям’ёй, тут і нарадзіўся будучы паэт. Сядзіба ўзноўлена, на яе тэрыторыі – гумно, склеп,

калодзеж, хата. Сярод экспанатаў аналагі рэчаў, якімі карысталася сям'я Міцкевічаў, прадметы сямейнага побыту канца XIX стагоддзя.

3. **Альбуць** – мемарыяльная сядзіба, за 5 км ад г. Стоўбцы, былая леснічоўка, дзе ў 1890-1904 гг. жыла сям'я Міцкевічаў. Тут прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады Якуба Коласа, адсюль ён хадзіў у Мікалаеўскае народнае вучылішча, тут напісаў першы верш. Альбуць у паэме Я.Коласа “Новая зямля” апісана як Парэчча. Тут створана літаратурна-мемарыяльная экспазіцыя па матывах паэмы, якая складаецца з фотаздымкаў прататыпаў герояў твора, рукапісаў, выданняў паэмы розных гадоў, прадметаў побыту сялян XIX-XX стагоддзяў.

4. **Ласток** – мемарыяльная сядзіба, за 12 км ад вёскі Мікалаеўшчына. У Ластку прайшлі раннія дзіцячыя гады Коласа. Захавалася хата, узноўлены гаспадарчыя пабудовы. У двух пакоях хаты размясцілася літаратурная экспазіцыя па матывах паэмы “Сымон-музыка”, дзе экспануюцца копіі рукапісаў паэмы, яе выданні розных гадоў, лісты, дакументы, фотаздымкі паэта 20-х гг., вырабы народных майстроў Стаўбцоўшчыны, творы беларускіх мастакоў.

Дзяржаўны літаратурны музей Максіма Багдановіча

Музей заснаваны 23.07.1981 г. у Мінску рашэннем Мінскага гарвыканкама паводле пастановы Бюро ЦК КПБ ад 19.09.1980 г. Адкрыты для наведвальнікаў 08.12.1991 г. да 100-годдзя з дня нараджэння беларускага паэта Максіма Адамавіча Багдановіча. Размяшчаецца ў будынку Траецкага прадмесця — помніку гарадской архітэктуры 19 ст. Музей з'яўляецца цэнтрам збору захавання, вывучэння, папулярызацыі творчай спадчыны класіка беларускай літаратуры М.Багдановіча (1891 — 1917 гг.). Музей узначальвалі М.П.Пазнякоў, Т.М.Кароткая, Л.Т.Хадкевіч, А.В.Бяляцкі, М.В.Трус, І.І.Думанская. З 2004 г. дырэктар Т.Э. Шаляговіч.

Асноўны фонд музея (2008) налічвае 10 797 адзінак захоўвання, навукова-дапаможны — 7 437 адзінак. Агульная плошча экспазіцыі 140,1 м². Размешчана ў 5 залах. Музей таксама мае выставачную залу плошчай 69,9 м².

Экспазіцыя сінтэзуе жыццёвы шлях М.Багдановіча і яго духоўны свет. Унутранае ўбранне музея зроблена ў стылі «мадэрн». Элементы гэтага мастацкага накірунку канца 19 — пачатку 20 ст. прысутнічаюць у афармленні столі, рамак у экспазіцыйных нішах, у складаным пластычным малюнку вырабаў з саломкі, у рытмічным чаргаванні модуляў мэблевых канструкцый, у вітражах (аўтар канцэпцыі Э.К.Агуновіч, Дзяржаўная прэмія

Беларусі 1993 г.). Уся экспазіцыя пабудавана на глыбокім сімвалізме і адлюстроўвае пэўны перыяд жыцця паэта, цесна звязаны з асобнай тэмай яго творчасці і пераклікаецца з цыкламі вершаў зборніка «Вянок» (1913). Першая зала знаёміць з дзяцінствам і юнацтвам М.Багдановіча. Прадстаўленыя матэрыялы расказваюць пра бацькоў будучага паэта, яго продкаў, раскрываюць вытокі яго таленту і шматграннасць асобы. Мастацкае афармленне залы — традыцыйны беларускі ручнік на столі, вырабы з саломкі з выявамі вобразаў міфалогіі — своеасаблівае раскрыццё цыклаў вершаў М.Багдановіча «У зачарованым царстве» і «Згукі бацькаўшчыны». Матэрыялы 2-й залы адлюстроўваюць працэс станаўлення творчай індывідуальнасці М.Багдановіча: яго літаратурны дэбют у 1907 г. у беларускай газеце «Наша ніва» — апавяданне «Музыка»; творчасць паэта ў двухмесячны ракуцёўшчынскі перыяд (цыклы вершаў «Старая Беларусь», «Места» і паэмы «Вераніка», «У вёсцы»). Кампазіцыйным ядром залы з'яўляецца своеасаблівы «іканастас» — у 1-м радзе 12 графічных партрэтаў дзесячаў старажытнай беларускай культуры, у 2-м — фотапартрэты беларускіх пісьменнікаў канца 19 — пачатку 20 ст. Экспанаты-сімвалы — слудкі пояс і Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г., рэнесансавая кафля з выявай анёла, Псалтыр Ф.Скарны. Экспазіцыя 3-й залы прысвечана тэме росквіту творчага таленту М.Багдановіча. Дамінанты яе — паэтычны зборнік вершаў «Вянок» і экспанаты, з дапамогай якіх раскрываецца творчае крэда «песняра чыстае красы» М.Багдановіч паўстае як таленавіты паэт, прэзідэнт, крытык, публіцыст, журналіст. Творы «Апокрыф» і «Апавяданне аб іконніку і залатару...» з'яўляюцца ўзорамі высокамастацкай прозы, у якіх паэт абвясціў ідэю нацыянальнасці прыгажосці і мастацтва ў жыцці чалавека. Зала «Мадонны» адрозніваецца ад іншых увядзеннем асаблівых прыёмаў падачы экспанатаў. Мадонна — адзін з цэнтральных вобразаў у творчасці М.Багдановіча. Люстра-сімвал, якая нагадвае крыж, умоўна падзяляе залу на 3 часткі, але ў той самы час аб'ядноўвае дамінанты залы: гравюру «Сіксцінская мадонна» (узнаўляе фрагмент карціны Рафаэля), рукапісны зборнік «Зеленя», прысвечаны Г.Гапановіч (стрыечнай сястры), партрэт Г.Р.Кукуевай, яраслаўскай знаёмай паэта, якой ён прысвяціў цыкл «Мадонны». Атмасфера трагізму апошніх месяцаў жыцця М.Багдановіча, нязбытнасць мар і жаданняў у апошняй зале перадаюцца праз сімвалізм некалькіх экспанатаў і складанае мастацкае вырашэнне. На металічных струнах замацаваны стылізаваныя шчыты ваяроў, на якіх выгравіраваны назвы тых зборнікаў, якія М.Багдановіч не паспеў выдаць. Праз ідэю вобраза

«страціма-лебедзя» (аднайменны твор паэта) раскрываецца тэма няздзейсненых жаданняў, ідэя высокага прызначэння чалавека перад Сусветам. Дамінанта залы — кішэнны гадзіннік, падараваны Максіму яго бацькам.

Самая вялікая калекцыя музея — кнігі. Сярод іх 5 экзэмпляраў адзінага прыжыццёвага зборніка вершаў М.Багдановіча «Вянок» (3 экзэмпляры з аўтографам паэта), кнігі кола чытання М.Багдановіча, літаратура пра яго жыццё і творчасць, кнігі беларускіх паэтаў і празаікаў канца 19 — пачатку 20 ст., творы яго паслядоўнікаў, пераклады, прысвечэнні. Значную калекцыю ўтвараюць рукапісы, у тым ліку рукапісны зборнік вершаў М.Багдановіча «Зеленя», аўтографы вершаў «Я вспоминаю дом старинный» і «Я, бальны, бескрылаты паэт...», а таксама ўспаміны пра паэта (яго бацькі А.Я.Багдановіча, З.Верас, Дз.Дзябальскага і інш.), рукапісы родных і знаёмых, людзей з асяроддзя (У.Г.Караленкі, К.П.Пешкавай, А.Смоліча); аўтографы беларускіх дзеячаў культуры і мастацтва — З.Бядулі, А.Паўловіча, К.Крапівы, М.Танка, М.Лужоўкі, М.Аладава, А.Багатырова, Ю.Семянякі і інш. Калекцыя дакументаў прадстаўлена асабістымі матэрыяламі сям'і Багдановічаў і сваёй дакументамі грамадска-культурнага жыцця Беларусі, якія тычацца пытанняў ушанавання памяці паэта. У раздзеле аўдые-візуальных помнікаў сабраны каля 6 тыс. фотаздымкаў і негатываў М.Багдановіча, яго родных, знаёмых і сяброў даследчыкаў яго творчасці, а таксама мясцін, звязаных з жыццём і імем паэта, фотаздымкі мерапрыемстваў па ўшанаванні памяці паэта. Захоўваюцца ў фондах 3 кінастужкі пра паэта, відэафільм, грампласцінкі, дыскі і запісы вершаў, песень і музычных кампазіцый на словы М.Багдановіча, магнітафонныя запісы ўрачыстых мерапрыемстваў і ўспамінаў. Вобраз класіка беларускай літаратуры і тэмы яго творчасці натхнілі мастакоў на стварэнне шматлікіх твораў мастацтва. У фондах музея зберагаюцца 72 карціны, 19 скульптур, 309 графічных твораў. Больш за тысячу прадметаў этнаграфіі і побыту, мэблі, ткацтва, адзення дазваляюць ствараць экспазіцыі і выстаўкі, якія перадаюць умовы жыцця і побыту канца 19 — пачатку 20 ст.

Музей мае 2 філіялы — «Беларуская хатка» (у Мінску, з 1991 г.) і «Фальварак Ракуцёўшчына» (у в.Ракуцёўшчына Маладзечанскага раёна, з 1994 г.).

Экскурсійна-масавае дзейнасць уключае правядзенне аглядавых і тэматычных экскурсій, чытанне лекцый, паказ батлеечных спектакляў (у філіяле «Беларуская хатка»), правядзенне цыклаў тэматычных вечароў,

штогадовага свята паэзіі і песні «Ракуцёўскае лета» (у філіяле «Фальварак Ракуцёўшчына»), арганізацыю мерапрыемстваў да юбілейных і памятных дат. Навуковая і навукова-даследчыцкая праца ажыццяўляецца праз правядзенне даследаванняў жыцця, творчасці М.Багдановіча, арганізацыю навукова-практычных канферэнцый (1 раз у 2 гады), падрыхтоўку і выданне зборнікаў яе дакладаў, музейных сшыткаў. Навукова-экспазіцыйная (выставачная) дзейнасць ажыццяўляецца ў ходзе стварэння новых музейных экспазіцый, часовых выставак: мастацкіх, літаратурных, дакументальных і г.д.

Філіял музея *“Беларуская хатка”* адкрыты для наведвальнікаў у 1991 г. у Мінску. Экспазіцыя агульнай плошчай 92,1 м² размясцілася ў доме, які мае вялікую каштоўнасць для гісторыі нацыянальнай культуры. Гэта адзінае ўцалелае месца ў Мінску, дзе ў 1916-17 гг. жыў і тварыў беларускі паэт Максім Багдановіч. Тут разгорнута экспазіцыя, аформленая ў характэрным для таго перыяду стылі «мадэрн», якая з’яўляецца своеасаблівым арганічным працягам раздзела асноўнай экспазіцыі Літаратурнага музея М.Багдановіча, прысвечанага тэме вяртання паэта на Радзіму. Адначасова гэта самастойная экспазіцыя, дзе падрабязна распавядаецца пра мінскі перыяд жыцця і творчасці паэта, нацыянальны і літаратурна-грамадскі рух у Мінску ў час 1-й сусветнай вайны. Цалкам адлюстраваны мемарыяльны пакой М.Багдановіча, часткова — пакой беларускага пісьменніка З.Бядулі (па запрашэнні якога ў гэтым доме жыў М.Багдановіч) і яго сяцёр.

Адным з самых цікавых экспанатаў «Беларускай хаткі» з’яўляецца старажытны лялечны тэатр батлейка, які ў спалучэнні з усёй экспазіцыяй утварае арганічны сінтэз музея і тэатра. У філіяле рэгулярна адбываюцца батлеечныя спектаклі.

Філіял музея *“Ракуцёўшчына”* – філіял музея Макіма Багдановіча ў Маладзечанскім раёне. Ажкрыты для наведвальнікаў у 1994 годзе.

Тут, у сядзібе шляхціча В.Лычкоўскага, летам 1911 г. Максім Багдановіч гасцяваў. «Страніца лепшая ў штодзённіку жыцця!» — так назваў паэт гэты час. Ракуцёўшчынскі творчы здабытак — цыкль вершаў «Старая Беларусь», «Места», паэмы «Вераніка» і «У вёсцы».

З 1991 года пачалося аднаўленне сядзібы Лычкоўскіх, стварэнне філіяла, які на сённяшні момант уключае наступныя музейныя аб’екты: Дом арандатара, Дом гаспадара, гумно, Максімаву крыніцу, помнік і Максімаў сад.

У першую чаргу быў адноўлены Дом арандатара, дзе ўлетку 1911 г. жыў М.Багдановіч. У гэтым доме, дзе, як сцвярджаў сам паэт, вельмі добра

пісалася, створана музейная экспазіцыя. Цэнтральнае месца займае фотаздымак дзевятнаццацігадовага Максіма Багдановіча, побач – яго адзіны прыжыццёвы зборнік вершаў “Вянок” (1913 г.), фотаздымкі сяброў Антона і Івана Луцкевічаў, В.Ластоўскага, паштоўкі з выявамі Вільні. Гэтыя экспанаты распавядаюць пра адзін з самых творча насычаных перыядаў жыцця паэта. У інтэр’еры пакая выкарыстаны прадметы мэблі, побыту пачатку XX стагоддзя: драўляны ложак, стол. На ім размешчаны кнігі французскіх аўтараў, якімі захапляўся М.Багдановіч (П.Верлен, Г.Флабэр, Ш.Бадлер). Над сталом лунае птушка з саломкі, як сімвал паэтычнага натхнення.

Кожны з прадметаў паасобку і ўсе яны разам ствараюць уражанне, што малады паэт, які жыве ў гэтым дамку, пакінуў яго хвіліну назад: выйшаў на шпацыр альбо запрошаны да гаспадароў.

У Доме гаспадара ўзноўлены інтэр’еры гасцёўні, кухні, створаны дзіцячы пакой. Самая вялікая частка экспазіцыі размешчалася ў гасцёўні. Рэканструкцыя інтэр’ера гэтага пакая суправаджалася стварэннем адпаведнай, нават некалькі рамантызаванай атмасферы, на якую звяртала ўвагу ў сваіх успамінах Я.Шабуня. Менавіта тут маладога паэта сустракалі гаспадары з беларускай гасціннасцю і шчырасцю, былі яго суразмоўцамі і дарадцамі.

Для стварэння адпаведнага настрою і адлюстравання тагачаснага жыцця шляхціца выкарыстаны кнігі і газеты, якія падкрэсліваюць адукаванасць гаспадара, яго актыўную жыццёвую пазіцыю, цікаўнасць да гісторыі і літаратуры. Асабліваю ўтульнасць пакою надае вялікі круглы стол, які займае цэнтральнае месца і сервіраваны для гарбаты. Экспануюцца фотаздымкі родных гаспадара, Зоф’і Лычкоўскай, Эміліі Шабуні і яе дачкі Яніны, да якой вельмі цёпла ставіўся М.Багдановіч.

Пяшчотнасць, заміланне Максіма Багдановіча ў адносінах да дзяцей раскрылася ў яго шматлікіх вершах. Адметнасцю экспазіцыі ў Доме гаспадара стаў дзіцячы пакой. Лялечная мэбля, буфет і канапка, маленькая дзявочая кашулька з далікатнымі карункамі, палічка з кнігамі. Побач – калыска з лазы, магчыма, у такой калысцы некалі засынала маленькая Яніна пад казкі, якія расказваў ёй Максім.

Кухня у дамах дробнай шляхты выкарыстоўвалася па сваім прамым прызначэнні – для прыгатавання ежы і захоўвання прадуктаў. Яе інтэр’ер адноўлены часткова, экспануюцца тыповая мэбля і прадметы хатняга ўжытку. Вязанкі часныку і цыбулі, сушаных яблыкаў і зёлак ствараюць адчуванне таго, што тут жывуць сапраўдныя гаспадары, гасцінныя і шчодрыя.

Уявіць сабе жыццё беларусаў, “поўнае штодзённага клопату”, можна пры наведванні гумна, якое раней служыла для захавання і сушкі снапоў і іх далейшага абмалоту. У экспазіцыі прадстаўлены прылады працы селяніна – сярпы, цапы, прылады для апрацоўкі ільну і інш. У цэнтры – тагачасныя

транспартныя сродкі: сані і воз – узор сталярнай і кавальскай працы. Цікавымі пададуцца наведвальніку вялізныя карабы для захоўвання зерня, пляцёнкі з лазы і саломы, дзежкі.

Музей гісторыі беларускай літаратуры

Гісторыя музея.

Установа "Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры" заснавана 6 лістапада 1987 года па загаду Міністэрства культуры БССР. Музей размясціўся ў некалькіх будынках Траецкага прадмесця ў Мінску, плошчы якіх падчас правядзення рамонту былі прыстасаваны пад музейныя памяшканні. Для наведвальнікаў музей быў адкрыты ў 1991 годзе.

Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры з'яўляўся галаўной арганізацыяй у Аб'яднанні дзяржаўных літаратурных музеяў (далей Аб'яднанне), якое было ўтворана 25 сакавіка 1986 года ў адпаведнасці з загадам Міністэрства культуры БССР. У яго склад уваходзілі Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы, Дзяржаўны літаратурны музей Якуба Коласа, Літаратурны музей Пятруся Броўкі, Літаратурны музей Максіма Багдановіча і іх філіялы. 18 кастрычніка 1991 года ў склад Аб'яднання была ўключана рабочая група па стварэнні Дзяржаўнага музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры на правах самастойнай музейнай адзінкі на перыяд распрацоўкі экспазіцыі музея.

Арганізацыйная структура Аб'яднання ўяўляла сабой даволі складаную сістэму. Кожны музей, які туды ўваходзіў, з'яўляўся самастойнай юрыдычнай асобай, меў уласныя зборы і быў звязаны з іншымі на ўмовах каардынацыі асноўных відаў дзейнасці. З другога боку, кожны з іх, у сваю чаргу, выступаў як аб'яднаны музей, паколькі валодаў развітай сістэмай філіялаў, якія падпарадкоўваліся галаўному музею. У склад Аб'яднання ўваходзілі 95% літаратурных музеяў краіны. Дырэкцыя Аб'яднання адначасова выступала дырэкцыяй Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры.

У 1991 годзе з Аб'яднання быў выведзены Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы. У 2001 годзе Аб'яднанне было поўнасю рэарганізавана. 29 чэрвеня 2001 года на падставе загаду Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь з Аб'яднання былі выведзены Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа, Літаратурны музей Максіма Багдановіча, Дзяржаўны музей гісторыі тэатральнай і музычнай культуры, а пазней – Літаратурны музей Пятруся Броўкі. Рэструктурызацыя ўлічыла правы і магчымасці

асобных музеяў і філіялаў, стала адным са сродкаў садзеяння іх далейшаму эфектыўнаму развіццю.

Пасля рэструктурызацыі Аб'яднання Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры стаў самастойнай музейнай установай рэспубліканскага падпарадкавання. У структуры Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры на 1 студзеня 2003 знаходзілася 6 філіялаў: Літаратурны музей Максіма Гарэцкага (Магілёўская вобласць, Мсціслаўскі раён, вёска Малая Багацькаўка), Літаратурны музей Кузьмы Чорнага (Мінская вобласць, Капыльскі раён, вёска Цімкавічы), Музей-сядзіба Міцкевічаў "Завоссе" (Брэсцкая вобласць, Баранавіцкі раён, Завоссе), Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча "Кушляны" (Гродзенская вобласць, Смаргонскі раён, вёска Кушляны), Гісторыка-літаратурны музей у в. Гарадок (Мінская вобласць, Маладзечанскі раён, вёска Гарадок), Музейны комплекс у Плябані (Мінская вобласць, Маладзечанскі раён, вёска Плябань).

З 2005 года пачалася тэндэнцыя перадачы філіялаў, якія знаходзіліся на значнай тэрытарыяльнай аддаленасці ад галаўнога музея, што сур'ёзна ўскладняла каардынацыю і кантроль за іх дзейнасцю.

У 2007 годзе на падставе Пастановы Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 10 снежня 2007 года № 1713 і загадам Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь ад 18 снежня 2007 года № 302 адбылася перадача з рэспубліканскай уласнасці ў камунальную ўласнасць Маладзечанскага раёна двух філіялаў – Гісторыка-літаратурнага музея ў в. Гарадок і Музейнага комплекса ў Плябані.

У 2010 годзе на падставе Пастановы Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 16 ліпеня 2010 года № 1071 і загадам Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь ад 27 кастрычніка 2010 года № 152 Літаратурны музей Максіма Гарэцкага перададзены ў камунальную ўласнасць Мсціслаўскага райвыканкама.

Першым кіраўніком установы "Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры" з'яўляўся Леанід Тарасавіч Хадкевіч. З 2002 года дырэктар музея Лідзія Вітальеўна Макарэвіч.

Дзяржаўны літаратурны музей Петруся Броўкі заснаваны 10.07.1980 г. у Мінску ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў БССР. Адкрыты для наведвання 29.12.1984 г. Музей размяшчаецца ў былой кватэры народнага паэта Беларусі П.Броўкі, дзе ён жыў і працаваў у 1951-80 г. У 1983 г. на доме, дзе жыў паэт, была ўстаноўлена мемарыяльная дошка (скульптар

В.Квасаў). Будынак з'яўляецца помнікам архітэктурны 19 — пачатку 20 ст., пабудаваны ў стылі «мадэрн» архітэктарам Г.Гаём. Першая экспазіцыя была створана ў 1984 г. 11.10.2007 г. адкрыта новая экспазіцыя музея пад назвай «Жыццёвы і творчы шлях Пятра Усцінавіча Броўкі». Першымі кіраўнікамі музея былі жонка паэта Алена Міхайлаўна, у 1982 — 2005 гг. яго сын Ю.П.Броўка. З 2006 г. дырэктар І.І.Вашкевіч.

Музей зберагае матэрыялы духоўнай і матэрыяльнай культуры, якія маюць адносіны да жыцця і творчасці паэта. Асноўны фонд музея (2008) налічвае 18 931 адзінку захоўвання, навукова-дапаможны — 4218 адзінак. Экспазіцыя размешчана ў 4 залах агульнай плошчай 298,3 м². Фонды музея складаюцца з 10 калекцый: рукапісныя матэрыялы, дакументальныя матэрыялы, друкаваныя выданні, творы выяўленчага мастацтва, паштоўкі, гісторыка-побывавыя прадметы, фотаздымкі і рэпрадукцыі, негатывы, аўдыяматэрыялы, кінадакументы. Сярод экспанатаў музея рукапісы і аўтографы П.Броўкі, яго родных, сяброў і сучаснікаў; машынапісныя варыянты кніг, пісьмы і паштоўкі, нотныя рукапісы песень на словы П.Броўкі; асабістая бібліятэка паэта, кнігі з дарчымі надпісамі і аўтографамі. У калекцыі жывапісу асобае месца займаюць карціны, падараваныя П.Броўку, партрэты і бюсты паэта, а таксама графічныя лісты з ілюстрацыямі да яго твораў. Захоўваюцца дакументальна-мастацкія стужкі, прысвечаныя П.Броўку, відэамагнітныя стужкі і дыяфільмы. Экспазіцыя ўключае раздзелы «Дзяцінства незабыўны час» (1905-17 гг.), «Так пачыналася маладосць» (1918-40 гг.), «П.Броўка ў гады Вялікай Айчыннай вайны» (1941-45 гг.), «Грамадская і творчая дзейнасць П.Броўкі ў пасляваенны перыяд» (1946-69 гг.), «Я вам скажу...» (1970-я г.). У музеі дзейнічаюць 2 мемарыяльныя пакоі: бібліятэка і рабочы кабінет П.Броўкі, захаваныя ў тым выглядзе, якімі яны былі пры жыцці паэта. Адзін з пакояў пераабсталяваны пад выставачную залу (плошча 23,3 м²), дзе перыядычна праводзяцца выстаўкі з калекцый музея П.Броўкі, іншых музеяў Беларусі і замежжа, а таксама адбываюцца выстаўкі, прысвечаныя творчасці беларускіх пісьменнікаў — сучаснікаў П.Броўкі і маладых пісьменнікаў Беларусі і замежжа, літаратурна-мастацкія мерапрыемствы.

Тэма 4. Рэгіянальнае літаратурнае краязнаўства

4.1 Літаратурнае краязнаўства Брэстчыны

Брэсцкая вобласць знаходзіцца на паўднёвым захадзе Беларусі, *паміж рэкамі Заходні Буг і Случ, каля дзяржаўнай граніцы з Польшчай і Украінай*. Утворана 4 снежня 1939 года на тэрыторыі былых Брэсцкага, Кобрынскага і Пружанскага павеятаў Палескага ваяводства Польшчы. У сучасных межах вобласць існуе са студзеня 1954 года, калі да яе далучылі ўсе раёны Пінскай і Баранавіцкай абласцей.

Вобласць падзяляецца на 16 адміністрацыйна-тэрытарыяльных раёнаў.

Горад Брэст

Горад Брэст – адзін з самых старажытных гарадоў Беларусі. Ён размешчаны на паўднёвым захадзе Беларусі, на рацэ Мухавец пры ўпадзенні ў Заходні Буг. Знаходзіцца за 349 км ад Мінска. Насельніцтва горада на 2003 год складала 296 тыс. Чалавек. Горад падзяляецца на 2 адміністрацыйныя раёны.

Гарадзішча старажытнага горада выяўлена на мысе пры зліцці Мухаўца з Заходнім Бугам. Цяпер гэта тэрыторыя Брэсцкай крэпасці. Паводле археалагічных даследаванняў, паселішча ўзнікла на тэрыторыі рассялення ўсходнеславянскага племяннога аб’яднання прыгавічоў.

У пісьмовых крыніцах горад упершыню ўпамінаецца ў *“Аповесці мінулых гадоў” пад назвай “Берестыя”*, відаць, ад слова “берест” – від вяза, або “берёста” – кара бярозы. Называецца 1019 г. у сувязі з барацьбой князя тураўскага і кіеўскага Святаполка Уладзіміравіча з яго братам, у той час наўгародскім князем Яраслаў Уладзіміравічам (Мудрым). Барацьба ішла за Кіеўскі прастол. Горад быў гандлёвым цэнтрам Старажытнарускай дзяржавы на мяжы з літоўскімі і польскімі ўладаннямі. *Ён часта трапляў у цэнтр ваенных падзей з-за свайго пагранічнага размяшчэння.*

У канцы 13–пачатку 14 ст. Берасцейскую зямлю імкнуліся захапіць літоўскія і польскія каралі. У 1349 годзе Бярэсце захапіў польскі кароль Казімір III, у 1366 годзе горад вернуты ў ВКЛ.

У 1379 годзе Бярэсце разрабавалі тэўтонскія рыцары, але замак, які стаяў з 12 ст. на тэрыторыі гарадзішча, узяты не быў. Жыхары хутка аднавілі горад. Да канца 14 ст. Бярэсце стаў гандлёвым і рамесніцкім цэнтрам ВКЛ. Да таго часу тут было ўжо каля 2 тыс. жыхароў.

Брэст першы з беларускіх гарадоў атрымаў у 1390 годзе самакіраванне паводле магдэбургскага права.

У час Вялікай вайны (1409–1412(? –праверыць) харугва з Брэста гераічна змагалася супраць тэўтонскіх крыжакоў у *Грунвальдскай бітве 15 ліпеня 1410 года*. У 1413 годзе Брэст стаў цэнтрам Берасцейскай эканоміі ў

складзе Трокскага ваяводства. У 15 ст. у горадзе было больш за 5 тыс. жыхароў.

У 1500 годзе Брэст разрабавалі войскі крымскага хана Менглі-Гірэя. У 1533 годзе брэсцкі стараста Мікалай Радзівіл Чорны заснаваў у горадзе кальвінскі збор (правільна – збор) і першую на тэрыторыі сучаснай Беларусі друкарню, у якой у 1563 годзе была выдадзена так званая **Брэсцкая біблія**. У 1563 годзе Жыгімонт II Аўгуст даў гораду прывілеі на права ўжываць **гербавую пячатку** з выявай вежы ў чырвоным полі, якая стаіць на сутоках дзвюх рэк. З 1566 года Брэст стаў цэнтрам Брэсцкага ваяводства.

Паводле Люблінскай уніі **1569** года горад увайшоў у **склад Рэчы Паспалітай**. У 1596 годзе на царкоўным саборы, што праходзіў у Брэсце, абвешчана унія – пагадненне пра аб'яднанне ў Рэчы Паспалітай праваслаўнай і каталіцкай цэркваў. У Канцы 16 ст. тут узнікла праваслаўнае брацтва, у 1591 годзе – школы пры ім. З 1592 года па 1595 год у брацкай школе выкладаў знакаміты беларускі асветнік Лаўрэнцій Зізаній, а ў 1640–41 гг. ігуменам Сімяонаўскага манастыра быў Афанасій Філіповіч – святы беларускі праваслаўнай царквы, пісьменнік-публіцыст, палітычны і рэлігійны дзеяч.

Брэст і беларуская старажытная літаратура

Лаўрэнцій Зізаній, [1559-я г. – 1634(?)], паэт, перакладчык, педагог і царкоўны дзеяч. У 1592–95 гг. быў настаўнікам Брэсцкай праваслаўнай брацкай школы. Выкладаў царкоўна-славянскую і грэчаскую мовы. Тут ён склаў “Граматыку словенску...” і буквар “Наука ку читаню и розуменю пісма словенского” (Вільня, 1596). Брэсцкай брацкай школе, лаўрэнцію Зіўанію прысвечаны вершы Міколы Пракаповіча “Брацкая школа”, “Братчыкі”, “Пачатак”.

Афанасій Філіповіч [1597(?)– 5(15).9.1648], пісьменнік-палеміст, грамадскі, палітычны і царкоўны дзеяч. На думку некаторых даследчыкаў, нарадзіўся ў праваслаўнай сям’і брэсцкага гарбара. (Гарбар – звязаны са скурай.) Тут атрымаў пачатковую адукацыю, працаваў хатнім настаўнікам. Прыняўшы манашаскі сан, 1640–43 гг. енаў Брэсцкага Сімяонаўскага манастыра, пісаў артыкулы, якія склалі **мемуарна-публіцыстычную кнігу “Дыярыуш” (1646)**. Выступаў прыхільнікам праваслаўя і актыўным праціўнікам царкоўнай уніі 1596 года. У 1643 годзе сасланы ў Кіеў, але хутка вярнуўся у Брэст, дзе працягваў змагацца супраць уніі. **У 1648 годзе быў расстраляны** без суда па абвінавачанні ў дапамозе казакам Багдана Хмяльніцкага. **Кананізаваны праваслаўнай царквой як святы**

прападобнамучанік Афанасій Брэсцкі. Рака з часткамі мошчаў святога знаходзіцца ў гарадскім саборы св. Сімяона Стоўпніка. Яму прысвечана паэма Пятра Бітэля “Сказанне пра Апанаса Берасцейскага”; “Балада пра Філіповіча” Алега Лойкі, паэма Ніны Мацяш “Малітва Афанасія Філіповіча”, вершы Міколы Пракаповіча, Міхася Рудкоўскага.

Аднак у свядомасці беларуса, нашага сучасніка, назва горада Брэст асацыіруецца найперш з Брэсцкай крэпасцю.

Брэсцкая крэпасць была пабудавана ў 30-40 гады 19 ст. як умацаванне для аховы заходніх граніц Расіі. Першы камень будучай Цытадэлі быў закладзены 1 чэрвеня 1836 года.

На тэрыторыі сучаснай крэпасці знаходзіцца Гарадзішча (Валынскае ўмацаванне). Пры археалагічных раскопках тут знойдзены помнік старажытнага пісьменства – самшытавы грабенчык канца 12–пачатку 13 ст. з выразаным на ім кірылічным алфавітам (на адным баку ад “а” да “е”, на другім – ад “ж” да “л”. Яго можна лічыць самым старажытным букваром на тэрыторыі Беларусі. Цяпер тут знаходзіцца археалагічны музей “Бярэсце”. *Самшыт – вечназялёнае дрэва вельмі моцнай пароды.*

На тэрыторыі крэпасці ў 17–18 ст. размяшчаўся езуіцкі калегіум. Тут вучыўся, а пазней працаваў выкладчыкам, памочнікам рэктара пісьменнік і мысліцель Казімір Лышчынскі, ураджэнец былога маёнтка Лышчыцы Брэсцкага раёна. Тут жа атрымаў адукацыю польскі паэт, празаік, публіцыст Юльян Нямцэвіч, ураджэнец былога маёнтка Скокі Брэсцкага раёна. У бібліятэцы калегіума (каля 2 тысяч тамоў) былі кнігі на лацінскай, нямецкай, французскай і іншых мовах. Будынкі калегіума не захаваліся.

Выпускнік калегіума Казімір Лышчынскі за напісанне ім трактата “Аб неіснаванні бога” быў зняволены і прызнаны атэістам. Паводле прыгавору сеймавага суда ён быў абезгалоўлены і спалены на кастры ў Варшаве.

3 сакавіка 1918 года ў крэпасці быў падпісаны “Брэсцкі мір”, мірны дагавор Савецкай Расіі з Германіяй, Аўстра-Венгрыяй, Балгарыяй і Турцыяй. Брэсцкі мір фармальна завяршыў перыяд удзелу Расіі ў першай сусветнай вайне 1914–1918 гг.

Падзеям, звязаным з заключэннем падпісанага ў крэпасці Брэсцкага міру ў 1918 годзе, прысвечаны творы Кастуся Губарэвіча “Брэсцкі мір”, і Уладзіміра Каніўца “Брэст, 1918”, раманы Валянціна Пікуля “Плошча ахвяр-змагароў” і Івана Шамякіна “Петраград – Брэст”.

І ўсё ж, калі гаворка ідзе пра Брэсцкую крэпасць, то наш сучаснік перш за ўсё думае пра яе гераічную абарону ў 1941 годзе.

22 чэрвеня 1941 года ў 4 гадзіны раніцы фашысцкая Германія без аб'яўлення вайны напала на СССР. Першымі бой прынялі пагранічнікі, гарнізон якіх знаходзіўся на тэрыторыі Брэсцкай крэпасці. Заўважым: па баявой трывозе гэтай жа раніцай палова асабовага саставу была выведзена з крэпасці. У крэпасці засталася каля 3 тысяч чалавек. Сілы ворага пераважалі ў 10 разоў. Гарнізон пратрымаўся каля месяца.

Гераічная абарона Брэсцкай крэпасці стала крыніцай натхнення і тэмай твораў выяўленчага мастацтва (карціны Івана Ахрэмчыка “Абаронцы Брэсцкай крэпасці”, Яўгена Зайцава “Абарона Брэсцкай крэпасці”), даматургіі (п’есы Кастуся Губарэвіча “Брэсцкая крэпасць”, Сяргея Смірнова “Крэпасць над Бугам”), кінематаграфіі (фільм “Бессмяротны гарнізон”).

Сяргей Сяргеевіч Смірноў, рускі пісьменнік, нарадзіўся ў 1915 годзе ў Петраградзе, памёр у 1976 годзе. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Працаваў галоўным рэдактарам “Літэратурнай газеты”. Выступаў у друку як журналіст. Напісаў шэраг твораў пра абаронцаў Брэсцкай крэпасці: “Крэпасць на граніцы”, “У пошуках герояў Брэсцкай крэпасці”, “Брэсцкая крэпасць”, “Таран над Брэстам”, “Мы – з Брэста” і інш. Творы С. Смірнова ўпершыню ўзнавілі гераізм абаронцаў Брэсцкай крэпасці ў 1941 годзе. Яго выступленні па радыё і тэлебачанні садзейнічалі разгортванню масавага руху па выяўленні малавядомых старонак мужнасці нашых воінаў у Вялікай Айчыннай вайне.

Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР Брэсцкай крэпасці прысвоена ганаровая назва “Крэпасць-герой” з уручэннем ордэна Леніна і медаля Залатая Зорка. На тэрыторыі Брэсцкай крэпасці створаны музей Брэсцкай крэпасці-героя. Адкрыты 8 лістапада 1956 года. У музеі ёсць стэнд, прысвечаны Сяргею Смірнову як аўтару дакументальнай кнігі “Брэсцкая крэпасць”, адзначанай Ленінскай прэміяй. У музеі зберагаецца архіў пісьменніка. Быў ганаровым грамадзянінам Брэста. Яго імем названа адна з вуліц горада.

Удзельнікамі абароны Брэсцкай крэпасці былі беларускаія пісьменнікі Сяргей Бабронак і Алесь Махнач, грузін А. Каландадзе (пісьменнік, доктар філалагічных навук), польскі празаік і паэт Ежы Цеслікоўскі, украінскі паэт Іван Чумачэнка (загінуў у першыя дні вайны на пагранзаставе).

Помнікі і вуліцы.

Вуліца А. Міцкевіча, скрыжаванне з вуліцай Леніна. **Помнік Адаму Міцкевічу**. Устаноўлены ў 1965 годзе да 110-й гадавіны смерці паэта (скульптар А. Шмакаў).

Вуліца Гогаля, скрыжаванне з вуліцай Леніна. **Помнік рускаму пісьменніку Мікалаю Гогалю**. Устаноўлены ў 1969 годзе да 110 гадавіны з дня яго смерці (скульптар А. Шмакаў).

Вуліца Савецкая, 8. Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна. Створаны на базе педінстытута. У ліку яго выпускнікоў былі літаратары Аляксей Гардзіцкі, Уладзімір Гніламёдаў, Васіль Жуковіч, Алесь Каско, Вера Ляшук, Алесь Разанаў, Мікола Пракаповіч, Міхась Тычына, Іван Шпакоўскі. Выкладчыкам і загадчыкам кафедры беларускай літаратуры (1956 – 1994) працаваў крытык, літаратуразнавец празаік Уладзімір Калеснік.

Вуліца Наганова, 10. Абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі. Створана ў 1981 годзе. Арганізатарам і першым старшынёй быў празаік, літаратуразнавец і педагог Уладзімір Калеснік. **Вуліца Трышынская, 20. Санаторная школа-інтэрнат**. Была сядзіба ўкраінскага пісьменніка Аляксея Старажэнкі. У 1947–59 гадах тут размяшчаўся дзіцячы дом імя Якуба Коласа. Імя было прысвоена ў 1955 годзе па просьбе дзяцей. Якуб Колас быў апекуном дома, вёў перапіску з яго выхаванцамі (захаваліся 2 лісты з 14), запрашаў да сябе ў госці, падарыў дзецям фотаапарат, шахматы, кнігі. Дамогся ад ўладаў, каб выдзелілі Брэсцкаму дзетдому грузавік. Адна з вуліц горада названа ў гонар народнага паэта.

Вёска Ольпечь Столінскага раёна

Вініцук Дунін-Марцінкевіч (1807–1884). Як вядома, камедыя “Пінская шляхта” беларускім дударом была напісана на пелескім дыялекце ў 1866 г. У 1916 г. Язэп Лёсік пераклаў яе на беларускую мову і апублікаваў у “Вольнай Беларусі”. Чаму Д-М напісаў сваю п’есу на палескім дыялекце, хоць сам не з’яўляецца палешуком? На гэтае пытанне навукоўцы адказваюць па-рознаму. Большасць прытрымліваецца версіі, што ў сувязі з тым, што пасля паражэння паўстання 1863–1864 гг. выкарыстанне беларускай мовы было забаронена і той, хто не выконваў загаду, сурова караўся, таму Д-М напісаў твор на палеску. Апошнім часам выказваецца і яшчэ адна версія. У 19 ст. ішло станаўленне новай літаратурнай мовы, палескі дыялект быў адным з напрамкаў у гэтых пошуках. Апошняя думка патрабуе глыбокай навуковай аргументацыі, бо палескі дыялект ахоплівае нязначную тэрыторыю ў параўнанні з усёй Беларуссю. Разам з тым гэты дыялект выразна

адрозніваецца асабліва ў фанетычных адносінах, ад беларускай мовы, характэрнай для большасці этнічнай тэрыторыі. Ды і якая патрэба для В. Д-М была ў гэтых пошуках, калі ён напісаў шэраг твораў па-беларуску, якія гучалі гожа і натуральна?

Другое пытанне, якое міжвольна ўзнікае, адкуль Д-М ведаў палескі дыялект у такой меры, каб на ім пісаць творы? Пакуль што на гэтае пытанне дакладнага адказу няма. Праўда, Ул. Ліпскі ў кнізе “Праўдзівы аповед пра твой і мой радавод” (Мн., 1998) пераканальна даказаў, што Д-М бываў на Століншчыне. Пра гэта сведчаць творы пісьменніка. Пад вершам “Вясна”, у якім паэтызуецца гэтая пара года, стаіць аўтарская паметка: “Ольпень, мая 12 дня 1849 года”. Наступным днём напісаны верш “Прыпяць” з паметкай “На водах Прыпяці”.

“Пінская шляхта” таксама выразна арыентуе чытача на Ольпень, што на Століншчыне. Па-першае, у рэмарцы да месца дзеяння значыцца: “Рэч адбываецца ў ваколіцах О... паміж балотаў, у глушы Пінскага павета. Сцэна паказвае шляхецкую ваколіцу...”. Заўважым, што мясцовыя жыхары сваё паселішча называюць менавіта Ольпеня, а не Альпень. У. Ліпскі сабраў цікавы і багаты матэрыял, які сведчыць, што і цяпер у Ольпені і яго ваколіцах жывуць людзі, якія былі шляхціцамі і маюць тыя ж прозвішчы, што і героі “Пінскай шляхты”, – Цюхай-Ліпскі, Альпенскі, Пратасавіцкі. Усё гэта пераканальна сведчыць, што Д-М быў у Ольпені і што творчая гісторыя “Пінскай шляхты” звязана з Берасцейшчынай. Гэта, аднак, не з’яўляецца дастатковым аргументам для таго, каб за час наведвання Ольпеня так вывучыць мясцовую мову, каб на ёй можна было напісаць твор. Думаецца, што на сёння гэтае пытанне застаецца адкрытым.

Ёсць усе падставы меркаваць, што цікасць да Ольпеня ў Д-М выклікала адна трагічна-камічная гісторыя, якая ўзнікла ў гэтым шляхетным засценку ў пачатку 19 ст. Праваслаўны Іосіф Цюхай-Ліпскі захаўся ў дзяўчыну-каталічку і, каб іх павянчалі, прыняў каталіцтва, даў распіску, што дзеці будуць праваслаўнымі. Тут трэба мець на ўвазе, што праваслаўная царква была дзяржаўнай. Ёй адводзілася вялікая роля ў русіфікацыі Беларусі. Пасля забароны уніяцтва (1839) каталіцтва ўспрымалася як апазіцыйная да ўладаў вера. Заўважым, што вельмі многа ўніятаў, не жадаючы пераходзіць у праваслаўе, сталі уніятамі. Праваслаўная царква, царскі ўрад усё рабілі, каб праваслаўных большала, а не меншала. У Іосіфа Цюхая-Ліпскага было чацвёрта дзяцей. Усе яны былі ахрышчаны ў касцёле.

Сенат спецыяльным указам ад імені яго імператарскай вялікасці запатрабаваў вярнуць дзяцей Цюхая-Ліпскага ў праваслаўе, а ксяндзоў, якія хрысцілі ў касцёле гэтых дзяцей, прыцягнуць да арказнасці. Аднак зрабіць першае аказалася не так проста: дзеці не хацелі цурацца веры, у якой іх хрысцілі і якая належала іх маці. Пачалася зацятая барацьба за права свабоды сумлення. З аднаго боку, улады і нават цар, з другога, – непісьменныя шляхціцы з ваколіц Ольпена на Століншчыне. Напачатку 1939 г. дзеці Цюхая-Ліпскага: Караліна, Кацярына, Вікенцій былі дастаўлены пад канвоем у Мінск. На той час старэйшай дачцэ Караліне было ўжо 30 гадоў. Яна была замужам за каталіком Васілём Патоцкім. Старэйшаму яе сыну было 12 гадоў. Далей ішлі малодшыя. Чакалася і шостае дзіця. Патоцкія ўсе сямейныя рытуалы спраўлялі ў касцёле.

Мінскім чыноўнікам, аднак, “угаварыць” дзяцей Цюхая-Ліпскага перайсці ў праваслаўную веру не ўдалося. У.Ліпскі дапускае думку, што іх падтрымаў біскуп Мінскай кансісторыі Мадзей Ліпскі, апыжун Дуніна-Марцінкевіча, дзе апошні на той час служыў. Таксама мог падтрымліваць Цюхаёў-Ліпскіх з Ольпена і сам Д-М. “Ёсць і адбылася сустрэча пісьменніка, – піша У.Ліпскі, – з будучымі героямі “Пінскай шляхты”. Іх трагедыя, душэўная і маральная, да якой падтурхнулі царскія сатрапы, глыбока асела ў чулівымі сэрцы мастака. Праз дзесяць гадоў ён збярэцца і паедзе на Піншчыну, пабывае ў ваколіцах Ольпена, у Мазыры, праплыве па чароўнай Прыпяці. А ў зеніце актыўнай і плённай творчасці напіша сваю “лебядзіную п’есу”.

Барацьба за дзяцей і ўнукаў Цюхая-Ліпскага вялася некалькі дзесяцігоддзяў. Дзвух малодшых ўдалося зламаць, а Караліну – не. Караліна памерла каталікай ад халеры. За дзецьмі і ўнукамі Ц-Л-га даручылі сачыць мясцоваму святару. Знешне дзеці Караліны як бы сталі праваслаўнымі, ды калі прыйшла пара жаніцца, узялі шлюб у касцёле. Пра гэта ўсё было дакладзена наверх. Тады ўлады палічылі правамерным скасаваць шлюб, разлучыць маладых людзей з жонкамі і аддаць іх пад суд. Тром сынам Караліны прысудзілі 1 год і тры месяцы, дачцэ – адзін год турэмнага зняволення. У гэтай доўгай і зацятай барацьбе, якую вялі два пакаленні Цюхаяў-Ліпскіх-Патоцкіх, усё ж такі дзяцей Караліны ўдалося зламаць: у 1867 годзе яны далі падпіску аб прыняцці праваслаўя, іх павянчалі ў царкве. Тым не менш той самы мясцовы праваслаўны святар, якому даручалася сачыць за сям’ёй Цюхаяў-Ліпскіх-Патоцкіх, не спыніўся на гэтым. Зноў

паляцеў данос на верх да ўладаў, што праўнукі Іосіфа Цюхоя-Ліпскага прытрывліваюцца каталіцкага абраду.

Тут нельга не пагадзіцца з У.Ліпскім, што ў гісторыі, якая адбывалася жыхарамі Ольпеня ў пазамінулым стагоддзі, і тым, што дзеецца ў п'есе "Пінская шляхта", ёсць выразная пераклічка. Валтузня вакол Ліпскіх-Пратасвіцкіх падагравалася, з аднаго боку, мясцовымі праваслаўнымі святарамі, з другога – обер-пракурорам Сінода Пратасавым. Дарэчы будзе заўважыць, што У.Ліпскі слухна лічыць, што не толькі знешняе падабенства ў гучанні прозвішчаў Пратасаў-Пратасавіцкі ёсць у гэтага дзеяча і героя "Пінскай шляхты" Цімоха Пратасавіцкага, але і ўнутранае, бо менавіта ён, а не Цюхай-Ліпскі быў зачыншчыкам бойкі і невыпадкава прызнаны "угалоўным злачынцам" і пакараны лазой без дывана. Разам з тым многае яднае Пратасава і Кручкова: імкненне рознымі ўказамі запалохаць шляхту, прымусіць яе скарыцца, адмовіцца ад веры, выбранай бацькамі і імі самімі, а ў творы – страх перад уладамі, беспакаранасць, матчымасць абразіць.

Уладзіўшы справу Цюхоя-Ліпскага і Пратасавіцкага, Кручкоў тут жа стварае новы канфлікт. Ён ціхенька шапнуў Альпенскаму: "Ведаеш, што на цябе казаў Статкевіч? Ён казаў, што ты не шляхціц". Альпенскі хоча распачаць бойку, але Кручкоў гэта стрымлівае, а сам пад'южвае ўжо Стакевіча, паведаміўшы яму, што гой аблаяў яго мужыком. Калі шляхта пачала біцца, то Кручкоў не спяшаецца іх уціхамірыць, а раіць падаваць у суд. Ён прыедзе на разборні.

У п'есе "Пінская шляхта" ёсць іншыя палескія рэаліі. У якасці хабару Кручкову Грышка і яго бацька нясуць сушаныя баравікі, мёд, рыбу, уюны. Вельмі часта пейзажны архетып Палесся у сваёй гаворцы выкарыстоўвае Куторга. Прывядзем некаторыя прыклады: "Каб сарваць такую багатую і прыгожую кветачку, не шкода і ў балоце пакачацца", "Я задам яму (Кручкову – В.Л.) пары, што ён не згадае, дзе ўюны зімуюць". Галоўнае ж, аднак, у выяўленні палескага каларыту, заключаецца ў мове. Справа ў тым, што пры напісанні п'есы "Пінская шляхта" Д-М выкарыстоўвае 2 мовы: расейскую і палескі дыялект. Паказальнае, што ўсе рэмаркі аўтара былі напісаны па-руску, героі ж гавораць на палескім дыялекце. Чаму аўтарскія рэмаркі былі напісаны па-руску, зразумела: беларуская мова была забаронена. Палескі дыялект у п'есе выступае, з аднаго боку, як сродак характарыстыкі герояў, іх індывідуалізацыі. У гэтым плане асабліва паказальная мова царскіх судовых чыноўнікаў. У размовах са шляхтаю яны імкнуцца карыстацца палескім дыялектам. Калі ж думкі ўголас, сам-насам, то пераходзяць на расейскую

мову. Праілюструем на прыкладзе: “Писулькин (в сторону, посматривая на бумажку). Хорошо быть письмоводителем у разумного человека. Малеванные гостики (указывая на бумажку) сами в карман лезут, не надо и рук вытягивать. (К Тихону). Нэвэдаю, щозробыты? Вюн сам боитса, щоб, зробывшы вам поблажку, пэрэд судом нэотвечат. Да попробуйтэ. (тут походят и протчие и слушают его совета). Сложытэ ему добры гостынчик, а восьполакомытца? Поговорыте с собою и сложытэ, а я тым часом, попробую ўгомонит его. (Подходит к Кручкову и шепчет, тот злостно отвечает).

Кручкоў, калі сыпле ўказамі, запалохваючы шляхту, выкарыстоўвае, то палескі дыялект, то рускую мову. Паказальна, што, добра ўлічваючы псіхалогію шляхты, Кручкоў спасылаецца нават на знакамёты Статут Вяікага Княства Літоўскага, выкарыстоўваць які было на той час ужо забаронена на тэрыторыі Беларусі: “Кручков. Сдуру хорош криво присягнуць? А знаеш чим это пахнэ..? По указу всемилостывэйшего царя Петра Вэлыкого 1779 года августа 10-го дня и по Статуту Литоўскаму, раздэла 3-го, параграфа 575-го гето уголовное преступлэнье, Сыбыром пахнэт. Сыбыр, Сыбар, голубчик!” Як бычым, мова царскіх чыноўнікаў – гэта вычайная трасянка, дзе змешаны палескія, рускія, а часам гучаць і асобныя словы па-беларуску. У канкрэтным выпадку слова Літоўскаму з “ў”.

Шляхта гаворыць толькі на палескім дыялекце. Мова кожнага індывідулізавана. Гэты факт, з другога боку, як бы аддзяляе шляхту ад чыноўнікаў. Як ні стараюцца падладжвацца царскія чыноўнікі да мясцовых жыхароў, яны тут чужыя, пра што выразна сведчыць іх мова.

Калі зыходзіць з разважанняў У.Ліпскага, то Д-М уклаў у вусны сваіх герояў дыялект Ольпеня і яго ваколіц. Аднак, як заўважае прафесар В.Я.Ляшук у кнізе “Літаратурная Берасцейшчына” (Мн., 2008), “зроблены студэнткай Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта запіс дыялекта в. Рубель, што ў некалькіх кіламетрах ад Ольпеня, не пацвярджае гэтага” (76).

Коласава Берасцейшчына

Ганцавіцкі раён, **вёска Люсіна**

Тут з кастрычніка 1902 да жніўня 1904 года настаўнічаў пасля заканчэння семінарыі класік беларускай літаратуры Якуб Колас. Паводле ўспамінаў мясцовых жыхароў, школай служыла невялічкая хатка, у якой былі 2 класы на 37 вучняў. Якуб Колас жыў (адну зіму разам з сястрой Юзэфай) пры, атрымліваў “пенсію” 240 руб. У год. “Костусь, – успамінала сястра, – працаваў многа. З некаторымі вучнямі займаўся і пасля абеду. Часта вечарамі да яго прыходзілі дарослыя мужчыны. З імі ён гутарыў, чытаў кнігі”.

Працуючы ў Люсіне, Я. Колас рабіў этнаграфічныя запісы, збіраў мясцовы фальклор, займаўся літаратурнай працай. Тут ён напісаў прэзінтны твор “Яшукова гара” (тэкст не захаваны і “Адзін з сотні”. У першай частцы трылогіі “На ростанях” *апісаў Люсіна як Цельшына* і яго жыхароў. Паводле даследчыка В.Атрашкевіча, прататыпамі герояў трылогіі – пана падлоўчага Баранкевіча, Ядвісі, Габрынікі, Чэся былі члены сям’і аб’ездчыка Баранцэвіча – бліжэйшыя суседзі Я. Коласа. 24 чэрвеня 1948 года пісьменнік, адказваючы на ліст жыхароў Люсіна, пісаў: “ Я вас любіў чыстым юнацкім сэрцам, хацеў дапамагчы вам знайсці лепшую дарогу ў жыццё, лепшую за тую дарогу, па якой ішлі вашы дзяды і бацькі”. Далей пісьменнік паведамляў, што напісаў заяву міністру асветы, каб той адпусціў грошы на будаўніцтва новай школы.

Імя пісьменніка носяць вуліца ў в. Люсіна, прыпыначны пункт на чыгунцы. У 1966 г. на будынку мясцовай школы ўстаноўлены мемарыяльная дошка. У 1982 годзе да 100-годдзя з дня нараджэння паэта, стараннем настаўніцы Галіны Мурсалім у Люсіне адчынены літаратурна-этнаграфічны музей Якуба Коласа. У яго экспазіцыі – імгтлікія фотакрпіі матэрыялаў пра жыццё і творчую дзейнасць народнага паэта, яго кнігі, партрэты вучняў, макет старой школы і інш. Жылым успамінам пра тыя часы стаў двухсотгадовы дуб, пад які маляды настаўнік хадзіў на спатканні з дзяўчынай, і верасовы пагорак, дзе ён любіў адпачываць.

Вёска Пінкавічы Астравецкага сельсавета Пінскага раёна.

Якуб Колас пражываў тут з кастрычніка 1904 года да студзеня 1906 года. Паводле “Памятнай кніжкі Мінскай дырэцыі народных вучылішчаў на 1905 навучальны год”, Пінскае вучылішча наведвала 50 хлопчыкаў. Настаўніку прызначалася “пенсія” ў суме 300 рублёў у год. Кватэра настаўніка была пры школе і мела тры пакоі. Як сведчаць былыя вучні, канстанціна Міхайлавіча ў вёсцы вельмі паважалі: “Быў ён прыветлівы, абыходлівы, цікавіўся сялянскім жыццём і справамі. Ён кіраваў царкоўным хорам, але хор гэты быў для формы. Пасля дзвюх-трох малітваў настаўнік адсылаў дамоў малодшых вучняў, якія ўдзельнічалі ў хоры, і заставаўся толькі са старэйшымі. Ён дэкламаваў нам прыпеўкі пра цара, вучыў пець “Марсельезу” і “Варшавянку”. Пісьменнік склаў петыцыю сялян да землеўласніка С. Скірмунта з патрабаваннем вярнуць сервітутныя ўгоддзі, за што “ў парадку пакарання” быў пераведзены ў в. Верхмень Ігуменскага павета (цяпер Смалявіцкі раён). У *Пінкавічах* Я. Колас напісаў больш за 20 твораў. Вёска паказана ў трылогіі “На ростанях” як **Выганы**. Пра школу

гаворыцца, што яна “прыветна бялее шырока адкрытымі аканіцамі” і “нават знадворны яе выгляд такі, як быццам бы яна ўсміхаецца табе прыветнай усмешкаю”. Школа захавалася ў перабудаваным выглядзе. Цяпер гэта новы цагляны будынак з ранейшай планіроўкай. У 1962 годзе тут адкрыты літаратурна-этнаграфічны музей народнага паэта. Вучні школы пад кіраўніцтвам настаўніка І. Калошы сабралі матэрыялы пра дзейнасць Якуба Коласа на Палессі, запісалі ўспаміны былых яго вучняў, склалі карту-схему “Колас у Пінкавічах”. У экспазіцыям выстаўлены фотаздымкі, дакументы, творы народнага паэта. У бібліятэцы больш за 500 твораў народнага паэта, кнігі беларускіх пісьменнікаў з аўтографамі. У 1961 годзе на будынку ўстаноўлена мемарыяльная дошка, якая сведчыць: “Тут з 1904 па 1906 год працаваў настаўнікам народны паэт Беларусі Якуб Колас (Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч). У вёсцы традыцыйнымі сталі літаратурныя сустрэчы і святы паэзіі.

1 мая 1955 года ў в. Пінкавічы нарадзілася літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай літаратуры БДПУ Вольга Ільвічна Козіч.

Горад Лунінец

Вуліца Сваецкая (былая Савоя), 53.3 першай паловы лістапада 1911 года да лютага 1912 года Якуб Колас жыў тут у свайго аднакурсніка па Нясвіжскай семінарыі Вікенція Філіповіча (дом захаваны). Я.К-с вучыў дзяцей чыгуначнікаў. Працаваў над першай часткай паэмы “Сымон-музыка”, напісаў шэраг вершаў, рыхтаваў да друку зборнік “Родныя з’явы” і інш. У лісце да рэдактара выдаўца Антона Грыневіча Я. Колас пісаў: “Цяпер живу ў Лунінцы Пінскага павета Мінскай губерні ў сябра вучыцеля. Заробак дрэнны: маю ўсяго адзін урок. Можна, хіба, далей палепшае.” З Лунінца Я. Колас выехаў у Смольню Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці. Памяць пра народнага песняра ўвекавечана ў мемарыяльнай дошцы (адкрыта ў 1991 г.), у назве вульцы. У самым пачатку 21 ст. устаноўлены помнік.

Вуліца Савецкая, 16. Лунінецкі краязнаўчы музей. Заснаваны ў 1978 годзе. У экспазіцыі матэрыялы, прысвечаныя Аляксандру Блоку, Якубу Коласу і інш. На будынку музея мемарыяльныя дошкі ў памяць пра знаходжанне ў Лунінцы рускага паэта Аляксандра Блока і народнага паэта Беларусі Якуба Коласа.

Адкуль пайшоў род Дастаеўскіх?

Вёска Дастоева Іванаўскага раёна.

Родавы маёнтак Дастаеўскіх. У 1508 годзе некалькі двароў у Ластоеве пінскі князь Фёдар Якаслававіч падараваў за ваенныя заслугі праваслаўнаму шляхціцу гербу Радван Данілу Ірцішэвічу (Рцішчаву), сыны якога Іван і Сымон атрымалі прозвішча Дастаеўскіх. У 16–17 ст. Дастаеўскія займалі высокія пасады ў Пінскім павеце. Продак пісьменніка Пётр Дастаеўскі, пінскі маршалак, выбіраўся дэпутатам сейма ў 1598 годзе, быў членам Галоўнага трыбунала Вялікага княства Літоўскага. Як дэпутат ад Пінска, адстойваў інтарэсы землякоў. Сядзіба знаходзілася ва ўладанні роду да пачатку 17 ст., адсюль яны перасяліліся на Валынь і ў Навагрудскае ваяводства. Пасля Дастаеўскіх маёнткам валодалі Стравінскія, Чапліцы, Орды. У 18 ст. сядзіба складалася з вялікага драўлянага дома гонтавым дахам, гаспадарчых пабудов, брамы, парка, рыбных сажалак. Двор быў абнесены палісадам, цаглянай сцяной і ровам з вадой па ўсім перыметры. Сядзіба не захавалася. Парушаны і фамільныя пахаванні Дастаеўскіх.

Бацькам вядомага рускага пісьменніка быў Міхаіл Андрэевіч Дастаеўскі (1789–1839), адзін з сыноў протаіерэя горада Брацлава Падольскай губеоні, які пераехаў туды з Дастоева. Міхаіл Андрэевіч скончыў Маскоўскую медыка-хірургічную акадэмію, стаў штаб-лекарам Мар’інскай бальніцы для бедных. У Маскве нарадзіўся будучы пісьменнік. Сам **Фёдар Дастаеўскі**, па сядчанні свайго, ведаў, што яго продкі паходзілі з Беларусі. Жонка пісьменніка Ганна Дастаеўская ў лісце да святара а. Аляксандра (Кульчыцкага) за 1897 годам сведчыла: “мой нябожчык муж Фёдар Міхайлавіч Дастаеўскі шмат разоў гаварыў мне, што яго род паходзіць з Літвы ад Пінскага маршалка Дастаеўскага, які быў выбраны ў сейм у 1598 годзе”. Яна прасіла даслаць ёй звесткі пра Дастаеўскіх, калі такія знойдуцца ў метрычных кнігах мясцовай царквы. На жаль, ліст застаўся без адказу, бо святар на той час ужо памёр. Дачка Фёдара Міхайлавіча і яго ўнук таксама цікавіліся гісторыяй свайго роду.

Сярэдняя школа і вуліца ў Дастоевеносяць імя Фёдара Дастаеўскага. У 1967 годзе ў школе створаны літаратурна-краязнаўчы музей. У экспазіцыі – матэрыялы пра жыццё і творчасць пісьменніка, дакументы пра гісторыю роду Дастаеўскіх, макет былога маёнтка. Школьнікі перапісваліся з унукам Ф. Дастаеўскага. У школьным двары – помнік пісьменніку.

Вёсцы і школьнаму музею прысвечана апавяданне і эсэ Івана Мележа “Дастоева”, вершы Аляксея Зарыцкага “Рэпартаж з Дастоева”, Васіля Макарэвіча “Дастоева”, Яўгеніі Янішчыц “Па дарозе ў Дастоева”.

Завоссе Баранавіцкі раён

Музей-сядзіба Міцкевічаў "Завоссе"

Калі ж дазволіш Божа, мне ў той край вярнуцца,
З выгнання горкага, каб дома апынуцца...

Адам Міцкевіч

Завоссе. Вядомае ў краіне і далёка за яе межамі месца, бо тут нарадзіўся, тут быў шчаслівы, тут сваё сэрца пакінуў адзін з найвялікшых геніяў чалавецтва Адам Міцкевіч.

Светлы цень славутага земляка, яго слава і справа і сёння служаць гонарам беларускага народа, прыкладам самаахвярнага служэння Айчыне. Завоссе стала месцам сумеснай памяці суседніх з нашым народаў, якія таксама лічаць Міцкевіча сваім нацыянальным паэтам, таму што месца ў гістарычнай спадчыне не патрабуе змены дзяржаўных меж, а наадварот, з'яўляецца добрай падставай для паразумення і дабрачыннасці. Адам Міцкевіч не дзеліць нас, а аб'ядноўвае.

Першыя дакументальныя ўспаміны аб Завоссі паходзяць з 1775 года, калі шляхціч рода Рымвідаў, гербу "Пагоня", Ёзаф Міцкевіч (родны брат дзеда Адама) з Навагрудскага павета падаў позву ў Навагрудскі суд на шляхціча таго ж павета М.Яновіча, уладальніка маёнтка Завоссе, аб спагнанні з Яновіча пазыкі ў суме больш за 700 злотых. Справа ў судзе разглядалася некалькі разоў, і ў выніку Яновіч, які не змог выплаціць пазыку, па рашэнню суда пацвінен быў аддаць сядзібу Завоссе Міцкевічу як заклад. Праўда, жыць тут браты Міцкевічы пачалі аж праз 3 гады пасля суда, сілай забраўшы тое, што ім належала па праву.

Праз 20 гадоў пасля трагічных абставін маёнтак Завоссе пераходзіць ва ўласнасць Мікалая Міцкевіча, бацькі Адама. Тут у яго і нарадзіўся ў ноч з 24 на 25 снежня, ноч нараджэння Хрыста, сын Адам, якому наканавана ў будучым мець неўміручую славу. У гэтым доме прайшло яго дзяцінства, тут падлеткам, з братамі, праводзіў кожны год летнія вакацыі, сюды ляцеў закаханы студэнт, а потым настаўнік з Коўна, каб быць бліжэй да любімай дзяўчыны Марылі Верашчакі з Туганавіч, што недалёка ад Завосся.

Лёс таго шляхецкага двара не розніцца ад гісторыі агромнай колькасці іншых маёнткаў на нашай зямлі. Амаль усе яны парушаны і знішчаны. У ліпені 1916 года згарэў і той дом, дзе нарадзіўся паэт. Праз 10 гадоў на месцы сядзібы польскія вайскоўцы паставілі вялікі прыгожы абеліск для

ўвекавечання памяці паэта. Абеліск прастаяў да сярэдзіны 90-х гадоў XX стагоддзя.

Пры набліжэнні юбілея Адама Міцкевіча паводле ўказа Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь № 580 "Аб святкаванні 200-годдзя з дня нараджэння паэта Адама Міцкевіча" прынята рашэнне аб рэканструкцыі сядзібы ў Завоссі і стварэнні музея. За аснову быў узяты малюнак Э.Паўловіча, мастака з Навагрудка, які ён зрабіў летам 1843 года. Пры правядзенні археалагічных раскопак быў знойдзены фундамент таго згарэўшага дома, шмат іншых цікавых рэчаў. Узноўленыя пабудовы стаяць менавіта на тых самых мурах, як стаялі раней.

8 верасня 1998 года адкрыўся музей, які прадстаўляе сабой шляхецкі двор другой паловы XVIII ст. Драўляныя будынкі, пакрытыя чаротам, у цэнтры аднапавярховы дом з ганкам, насупраць яго свіронак (лямус), далей абора, гумно, лазня каля стаўка, студня-жураў і іншы. Двор абнесены моцнай агароджай, бо, як у тых часы казалі: "шляхціч у сваёй заградзе – роўны ваяводзе". Каля дома разбіты кветнікі, растуць дрэвы, дэкаратыўныя кусты. Сама сядзіба размешчана ў нізіне паабалал палёў, толькі з аднаго боку ўзвышаецца вялізная гара Жарнова, дзе Міцкевіч упамінае ў паэмах. Ёсць тут і невялікія гаёчкі з хваёвых і лісцястых дрэў. Сядзіба гэта з ахвотай адчыняе дзверы перад гасцямі. У аснову экспазіцыі пакладзена паэма "Пан Тадэвуш".

Пераходзячы з пакоя ў пакой, наведвальнікі музея могуць хоць крыху ўявіць, як некалькі год жылі і гаспадарылі і што найважнейшымі ў іх жыцці былі сям'я, праца зямлі. Аб гэтым запісаў пазней брат Адама, Францішак: "...яны мелі майтак досыць шчуплы, ні багацця, ні тытулаў не мелі, але з цнот уласных былі слаўнымі, з згоды ў сям'і, з любові к бліжнім, з літасці к бедным, з любові да Бога, з шчырасці, з праўды, з гасціннасці, з растаропнасці, сумленнасці, добрай гаспадарнасці, выхаваных дзетак, а ў цэлым – з любові да каханай Літвы, зямлі мілай, Айчыны нашай".

З ганку заходзім ў сені. Сені дзеляць, як звычайна ў такіх дамах, сядзібу на дзве паловы, адна для паноў, другая – для чэлядзі. Дзверы направа вядуць у вялікі пакой – сталовую. З гэтага пакою адны дзверы вядуць у гасцёўню, другія – да спальні. За спальняй ёсць яшчэ малы пакойчык і аптэчка. У другой палове дома месцілася абслуга, а побач з ёй камора для запасаў. Кухня і пограбня выходзілі на агарод.

Вялікую цікавасць уяўляе двухпавярховы свіронак. Унізе знаходзяцца розныя гаспадарчыя прылады і прыстасаванні, у тым ліку: жорны, бочкі для

квашэння агуркоў і капусты, кубельцы для сала, засекі для збожжа, вагі і шмат іншага. На версе – летняя хата, пакойчык Адама ў летнія часы, калі прыязжаў на спатканне з Марыляй. На падлозе тут, як і ў тыя часы, ляжыць скура мядзведзя, стаяць ложка, стол, дарожны куфэрак і іншыя рэчы.

Недалёка ад дома расла, да нядаўняга часу, вялізная трохсотгадовая ліпа. Каля яе ляжыць шмат вялікіх камянёў. Гэта ліпа сваім ценем давала дзецям у летнюю спёку прытулак, тут было ўлюблёнае месца забаў Адама з братамі і кузэнамі. Старую ліпу некалькі гадоў таму зламала бура, у дрэва ўдарыла бліскавіца. Але застаўся вялікі пень, з якога пайшла ў рост новая ліпа.

Супрацоўнікі музея шмат намаганняў прыкладаюць для напаўнення дома арыгінальнымі рэчамі і прадметамі той эпохі, каб кожны наведвальнік меў магчымасць адчуць атмасферу дома тых даўніх часоў, спыніцца, заповольць свой бег па жыцці, скарыстацца выпадкам, каб праз кароткі візіт перажыць вялікія ўражанні былой праўдзівай гісторыі.

4.2 Літаратурнае краязнаўства Віцебшчыны

Віцебск

Вуліца Леніна, 34. Будынак гарадской Ратушы.

Ратуша – будынак, у якім размяшчаліся органы гарадскога самакіравання (рады, магістрата) у шэрагу еўрапейскіх краін.

У 17–18 стст. Барочны тып Ратуш са шмат’яруснай вежай, завершанай разнастайнымі купалкамі ці шпілем. Такім з’яўляўся ратушы ў Магілёве, Шклове, у **Віцебску**.

У Віцебскай ратушы сёння размешчаны **Віцебскі абласны краязнаўчы музей**. Адкрыты быў музей ў 1919 годзе ў будынку былой духоўнай семінарыі, адноўлены ў 1945 годзе. Сярод літаратурных помнікаў, якія тут экспануюцца – берасцяная грамата 13 ст., “Евангелле” з мініяцюрамі (1628), “Канонік” з гравюрамі (18 ст.), творы гісторыка і краязнаўца Аляксея Сапунова, у т.л. рукапіс кнігі “Гісторыя горада Віцебска”, лісты Яна Баршчэўскага. Захоўваюцца матэрыялы пра пісьменнікаў Пётруся Броўку, Васіля Быкава, Міхася Лынькова, Анатоля Астрэйку, Анатоля Вялюгіна.

Праспект Фрунзе, 13. Літаратурны музей. Заснаваны ў 1989 годзе, адкрыты ў 1998 годзе. У экспазіцыі паказана жыццё і творчасць беларускіх, рускіх і польскіх пісьменнікаў Падзвінныя.

Маскоўскі праспект, 33. Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Пятра Машэрава (да 1995 года – педінстытут). У літаратурным музеі ўніверсітэта сабраны матэрыялы пра Петруся Броўку, Міхася Лынькова, Еўдакію Лось, Уладзіміра Маякоўскага. Выпускнікамі інстытута былі пісьменнікі Алесь Асіпенка, Нічыпар Пашкевіч і інш.

Тэатры

Вуліца Замкавая, 2. Беларускі тэатр імя Якуба Коласа. Створаны 21 лістапада 1926 года як Другі Беларускі дзяржаўны тэатр (БДТ-II). Імя Якуба Коласа прысвоена 21 снежня 1944 года, у 1977 годзе тэатр атрымаў званне акадэмічнага. Значнае месца ў рэпертуары адводзіцца беларускай драматургіі: ставіліся п’есы В. Д-М., Янкі Купалы, Э. Самуйлёнка, Кастуся Губарэвіча, Кузьмы Чорнага, Віталія Вольскага, Андрэя Макаёнка і інш. Асаблівае месца ў рэпертуары займалі творы Я. Коласа, да якіх тэатр звяртаўся ў розныя перыяды дзейнасці: “У пушчах Палесся” (1937), “Навальніца будзе” (1958), “Сымон-музыка” (1976).

Асобнае месца ў гісторыі Тэатра імя Якуба Коласа займае пастаноўка п’есы Янкі Купалы *“Раскіданае гняздо”*. Гл.: Роднае слова. 2007. №

Да Другой сусветнай вайны на месцы тэатра быў будынак дваранскага сходу, дзе бываў Арцём Вярэга-Дарэўскі, паэт драматург, публіцыст, уладжэнец в. Кублічы Ушачкага раёна.

Памятныя мясціны

Вуліца І. А. Крылова, 7 (былая Успенская). Корпус былога манастыра базыльян (18 ст).

З 1804 года тут размяшчалася народнае вучылішча, а ў 1808 – 76 гадах – мужчынская гімназія, дзе выкладалі фалькларысты і этнографы Павел Шэйн, Мікалай Нікіфароўскі, гісторык, этнограф і мовазнавец Іван Грыгаровіч. Сярод навучэнцаў былі паэты Тадэвуш Лада-Заблоцкі, Ялегі Вуль, Аляксандр Рыпінскі, драматург Геранім Марцінкевіч, верагодны аўтар паэмы “Тарас на Парнасе” Канстанцін Вераніцын. Генадзь Кісялёў гэта даказаў. Сёння ў школьных праграмах паэма не лічыцца ананімнай. Так як і паэма “Энеіда навыварат”. Яе аўтарам, устанавіў той жа г. Кісялёў, з’яўляецца Вікенцій Равінскі. У 1830-я гады тут перапісвалася паэма “Энеіда навыварат”, працавалі літаратурныя гурткі, была бібліятэка, адна са

старэйшых у горадзе. У 1899 годзе ў губернскай друкарні выйшаў зборнік “Выбраных вершаў вучняў Віцебскай гімназіі” (на рускай мове).

У час вайны 1812 года на другім паверсе гімназіі размяшчаўся вайсковы шпіталь, дзе ў лістападзе – снежні 1813 года знаходзіўся на лячэнні бацька Міхаіла Лермантава – Юрый Пятровіч. У 1959 годзе тут быў размешчаны філіял краязнаўчага музея.

Вуліца Леніна, 10. Тут размяшчалася Віцебская філія “Маладняка”. Якая дзейнічала ў 1924 – 1928 гадах. У розны час у яе ўваходзілі літаратары: Алесь Дудар, Уладзімір Кавалёў, Мікола Каспяровіч, Аркадзь Моркаўка. . Філія выдавала літаратурныя альманахі “Пачатак (1926), “Світанне” (1927). У выніку рэарганізацыі была пераўтворана ў філію БелАПП.

Ушанаванне памяці Уладзіміра Караткевіча

Вуліца Суворова, скрыжаванне з вуліцай Чэхава. У 1994 годзе ўстаноўлены помнік паэту, празаіку і драматургу Уладзіміру Караткевічу (скульптар І. Казак, архітэктар У. Рыбакоў).

Вуліца Уладзіміра Караткевіча, урадженца горада Оршы. Караткевіч любіў Віцебск, часта сюды наведваўся, На сцэне тэатра імя Якуба Коласа працяглы час ішлі спектаклі па яго п’есах “Званы Віцебска”, “Кастусь Каліноўскі”, “Вераб’іная ноч”. На адным з будынкаў устаноўлена мемарыяльная дошка дзеля ўшанавання яго памяці.

Вуліцы, названыя імёнамі пісьменнікаў

Вуліца Янкі Купалы, які неаднаразова бываў у Віцебску.

Вуліца народнага паэта Беларусі Пётруся Броўкі. У Віцебску бываў часта. У 1974 годзе удзельнічаў у святкаванні 1000-годдзя горада Віцебска. Выступаў за стварэнне літаратурнага музея, прыслаў у абласную бібліятэку кнігі і матэрыялы. На вуліцы ўстаноўлены памятны знак з бронзавым барельефам народнага паэта (скульптар М. Кандрацьеў).

Вуліца Змітрака Бядулі. Названа ў гонар празаіка і паэта, урадженца вёскі Пасадзец Лагойскага раёна.

Вуліца Мікалая Гоголя. Тут знаходзіцца Віцебскае абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі. Уваходзяць літаратары Барыс Беляжэнка, Мікола Воранаў, Алесь Жыгуноў.

Вуліца Івана Крылова

Вуліца Талстога

Вуліца Чэхава

Вуліца Еўдакіі Лось

Вуліца Маякоўскага

Вуліца Пушкіна

У Віцебску жылі і прызджалі

Іван Аляксеевіч Бунін, рускі пісьменнік (дваранін). У Віцебску быў у 1889 годзе, захапляўся архітэктурай горада. У аўтабіяграфічным рамане “Жыццё Арсеннева” паказаны віцебскі касцёл св. Антонія. Пра галоўную вуліцу горада аўтар сказаў вуснамі свайго героя Арсеннева: “У Віцебск я прыехаў пад вечар. Вечар быў марозны, светлы (...), я ішоў, як зачараваны, у гэтым натоўпе, у гэтым старажытным горадзе, ва ўсёй яго цудоўнай навізне”.

Аляксандр Грын, рускі пісьменнік, восенню 1919 года праходзіў вайсковую службу пад Віцебскам. Быў сільнам выхадца з Беларусі, удзельнікам паўстання 1863–1864 гг., сасланым на Вятку. Першая жонка пісьменніка Вера Паўлаўна Абрамава ўспамінала: “У верасні 1919 года (...) брыгада, у якой знаходзіўся Аляксандр Грын, адправіўся ў Віцебск. Тут Аляксандр Сцяпанавіч некаторы час размяшчаўся на фарфоровым заводзе, потым брыгаду перавялі за 6 км ад Віцебска”. Тут А. Грын працаваў над апавесцю “Пунсовыя ветразі”.

Гаўрыла Дзяржавін, рускі паэт, міністр юстыцыі ва ўрадзе Паўла I. “5 чэрвеня 1800 года прыехаў у Віцебск для расследавання прычын голаду. Зрабіў тайны абход горада, пабываў у самых бедных хатах, на кірмашах і быў уражаны галечай гарадской беднаты. Удзельнічаў у арганізацыі дапамогі галадаючым. У “Запісках”, апублікаваных у 1859 годзе, спачувальна і з павагай пісаў пра беларускі народ, адзначаў яго этнічную самабытнасць.

Гэта пра яго А. Пушкін пісаў:

Старик Державин нас заметил

И, в гроб входя, благославил.

Антон Дэльвіг (1798– 1831), рускі паэт. Жыў у Віцебску некалькі месяцаў у 1825 годзе, гасцючы ў родных.

Аляксандр Пушкін. Шлях двойчы пралягаў праз Віцебск – у паўднёвую ссылку (1820) і з Адэсы ў Міхайлаўскае (1824). У горадзе адна з цэнтральных вуліц і мост праз Віцьбу названы яго імем. Паэту ўстаноўлены помнік.

Уладзімір Маякоўскі. Быў у Віцебску ў сакавіку 1926 года. Выступіў з лекцыяй “Аблічча левай літаратуры”, чытаў свае вершы. Заходзіў у майстэрню мастака Юрыя Пэна. Тут узнікла задума верша “Піва і сацыялізм” (першапачатковы варыянт назвы “Віцебскія думкі”), надрукаванага ў газеце “Заря Запада” (1927. № 69). Успомніць паэму “Левый марш”

Канстанцін Паўстоўскі (1892 – 1968), рускі пражанік. Быў у Віцебску ў 1950-я гады. У нарысе “Вецер хуткасці (“З дарожнага дзённіка”) (1955) занатаваў свае ўражанні ад наведвання горада: “даўно, яшчэ ў дзяцінстве, мне чамусьці вельмі хацелася трапіць ў Віцебск. Рэдка бывае, што наша ўяўленне пра што-небудзь супадае з рэчаіснасцю. Але з Віцебскам здарылася так. Мы прыехалі ў Віцебск у прыцемках. Заход дагараў за Дзвіной. У познім яго агні пагоркавы горад здаўся вельмі жывапісным”.

Мы – беларусы

Безумоўна, неаднойчы прызджалі ў Віцебск класікі беларускай літаратуры **Янка Купала і Якуб Колас.**

Слыннымя ўраджэнцы Віцебшчыны.

Аляксей Сопуноў, ураджнец в. Усвяты Усвяцкагараёна Пскоўскай вобласці (Расія), гісторык, археолаг, **краязнавец**. Скончыў Віцебскую гімназію. З 1879 г. працаваў тут выкладчыкам. З 1901 года – сакратаром Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта. Прымаў удзел у стварэнні Віцебскага царкоўна-археалагічнага музея і Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Адзін з ініцыятараў адкрыцця Віцебскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута, выкладаў у ім і ў Віцебскім настаўніцкім інстытуце (1911 – 1922). У 1923 – 1924 гадах чытаў курс **“Беларусазнаўства”** ў Віцебскім вышэйшым педінстытуце. Даследаваў гісторыю, літаратуру, этнаграфію, архітэкттуру, фальклор Віцебшчыны, выявіў і зрабіў палеаграфічныя апісанні помнікаў пісьменнасці, апісаў Барысавы камяні, архівы Віцебшчыны.

Галоўная яго праца – зборнік дакументаў і матэрыялаў па гісторыі Віцебшчыны 11–19ст. **“Віцебская даўніна”** (1883–1888, выйшлі тры тамы),

была рэкамендавана Міністэрствам народнай асветы для набыцця ў фундаментальныя бібліятэкі навучальных устаноў.

Выдаў таксама ў Віцебску працы “Гістарычная запіска 75-годдзя Віцебскай гімназіі” (1884), “Віцебскі Успенскі сабор у сувязі з падзеямі з рэлігійнага жыцця віцеблян” (1894), “Рака Заходняя Дзвіна” (1893), дзе быў раздзел “Дзвіна ў паэзіі” і інш. Адна з вуліц горада носіць імя Аляксея Сапунова. У 1999 годзе ў яго гонар у горадзе быў устаноўлены памятны знак. Рыхтуецца помнік (скульптар В. Магучы). Магчыма, помнік ужо ўстаноўлены. У Віцебску дзейнічае краязнаўчы фонд імя Аляксея Сапунова.

Канстанцін Вераніцын

Пра Канстанціна Вераніцына можна сказаць, напямкі яго жыцця звязаны толькі ў перыяд 1845 – 1852 гг. , калі ён на працягу 7-мі гадоў быў навучэнцам Віцебскай губернскай гімназіі , а ў 1859 г. скончыў Горы-Горыцкі земляробчы інстытут па спецыяльнасці “агранамія”, абараніўшы дысертацию “Аб беларускай гаспадарцы”; яго доўгія гады жыцця ў Пецярбурзе (больш за 20 гадоў) , праца ў высокіх дзяржаўных установах і зносіны з актыўнымі дзеячамі рускай культуры (шмат гадоў жыў у доме № 13 па Пакроўскаму завулку, у якім жылі М. Чарнышэўскі, М. Някрасаў, І. Тургенеў); нарэшце, яго знаёмства і сяброўства з такімі віцебскімі літаратарамі , як Э. Вуль і А. Рыпінскі з’яўляюцца сур’ёзным пацверджаннем на карысць выказанага ў апошнія гады ў беларускім літаратуразнаўстве, што іменна на Віцебшчыне (у Гарадку) К. Вераніцыным быў напісаны такі ўнікальны літаратурны твор (больш 100 гадоў лічыўся ананімным), як паэма “Тарас на Парнасе”.

Больш глыбокае вывучэнне біяграфіі К. Вераніцына дае ўсё больш сведчанні на карысць такога меркавання. Бо сапраўды, Вераніцын добра ведаў жыццё простых людзей на Віцебшчыне: ён нарадзіўся ў вёсцы Астраўляны Віцебскага ўезду ў сям’і прыгоннага і толькі пасля атрымаў “вольную”. Працуючы ўпраўляючым прыватнага маёнтка, К. Вераніцын меў таксама багатыя магчымасці для пазнання сялянскага побыту, традыцый і звычаяў, скавітай народнай мовы. Вялікія магчымасці для вывучэння народнага побыту прадаставіла яму і больш чым пяцігадовая праца К. Вераніцына настаўнікам геаграфіі і прыродазнаўства ў Маладзчанаскай настаўніцкай семінарыі.

Беларускі літаратуразнавец Генадзь Кісялёў, вывучаючы творчую спадчыну яшчэ аднаго ўраджэнца Віцебшчыны – А. Рыпінскага, устанавіў, што аўтарства “Тараса на Парнасе” належыць К. Вераніцыну.

У дакументах студэнта Горы-Горыцкага інстытута К. Вераніцына змяшчаліся матэрыялы, якія падводзілі Генадзя Кісялёва да ўстанаўлення аўтарства “Тараса на Парнасе”. І толькі пасля азнаямлення з матэрыяламі прафесара М. Пятуховіча “Рукапісы А. Рыпінскага”, дзе знаходзіцца наступны запіс: “Канстанцін Вераніцын 1855, 15 красавіка, Гарадок”, стала магчымым канчаткова выказацца на карысць аўтарства К. Вераніцына. Аднаўляючы на працягу многіх гадоў біяграфію малавядомага аўтара, Генадзь Кісялёў здзейсніў своеасаблівы паступак: больш чым праз стагоддзі пасля напісання твора быў устаноўлен яго аўтар.

На самага Кузьму-Дзм’яна

Пайшоў я ў пушчу паміж мхоў... –

так гаворыць у літаратурным творы ляснік Тарас пра час свайго вандравання. Адзначаюць у народзе свята Кузьмы Дзм’яна (свята кавалёў) іменна 14 лістапада. Краязнавец з г. Гарадка тлумачыць і пра такі цікавы факт, які мае прамыя адносіны да паэмы. Вёска Пуцявішча, у якой жыў літаратурны персанаж, у двух кіламетрах ад вёскі Пестуніца – цэнтра былой Пястуніцкай сельскай абшчыны. Да гэтай абшчыны належала і вёска Сківір, у якой жыў дзед Г. Кісялёва Мікола Дзм’ячэнка.

Генадзь Кісялёў піша: “Для яго (К. Вераніцына. – А.Л.) жыццяпісу характэрна тое, што і для самой паэмы – сінтэз, зліянне беларускай народнай стыхіі з рускай кніжнай культурай. Гэта таланлівы чалавек з народа, якому нягледзячы на цяжкасці ўдалося атрымаць адукацыю. Выхадзец з ніжэйшых слаёў абяздоленага сялянства, былы прыгонны, добра ведаў душу, мову, побыт народа”.

“Тарасу на Парнасе” прысвечаны не адзін дзесятак публікацый. Не ставячы за мэту іх аналіз, варта абмежавацца толькі адной – прадмовай “Проба пярэ”, напісанай Е. Раманавым да віцебскага выдання паэмы 1896 г.

“... Уже годов боли як сорок белорусская байка эта стала усим вядома у трох губернях: Могилевской, Витебской и Минской, – старому, як тэй кажеть, и малому, и пану, и простому, и письменному, и темному. И до того, брахнийки (браточки – А.Л.), дошло, што “тараса” – усё ровню, як” Сон Богородицы”, – найдеш уво усякой хати. Письменные щирь пишут яго сабе на паперку, тёмные ще щирей вучутца его на память.

Чим жа ён так люб?

А чим люб? Невучоныя любятыт его за тое, што яго лёгка можна понятца, бо напісан ён на родной и прадедовскай мові, беларускай, да за тое, што шчырую правду гаворить у ём сочинитель про тутэйшае жыцьё-быцьё, якое яно было некалісь-то тут. Вучоным байка любя, за свій гумор, за насмешливість, бо у ёй, як то кажетца, – и рак з цлюшнёй полез туды, куды и конь з копытом.

... Ды вот жалко: нема ниякого ведома об тым, хто напісав ету байку. Одни кажуць, што быттам сочинив Марцінкевич, тэй, што быв за панами акономом у Щаврах... Другие дейкають, што “Тараса” сочинив один витебец, нейкий Даревский. Гаворуть, што яго напісалі у Горках, студенты, тады, як там была, до мятежа, большая школа (а менавіта ў гэтыя гады і вучыўся ў Горках К. Вераніцын. – А.Л.). И ето, можа, большусяго похожа на правду.

... Теперака: як яе чытаць, ету байку? А вот як: коли чытальниктутэйший, беларус, нехай чытае так, як гаворить у сваём дворе. Наша мовазвестнаястародревняя: дзе да идзе, хадзи да леци! А чытальникуненаському. Великорусу атоиному, трэба чытаць так, як чытаютьпо-славянску: як напісана ... А затым, братоники, не ломайте языка, а чытайтэпо-руську. Ужэ поймёте».

Арцём Вярыга-Дарэўскі

З 1835 г. з Віцебскам звязана імя беларускага пісьменніка і асветніка Арцёма Ігнатавіча Вярыгі-Дарэўскага (1816–1884), выхадца са збяднеўшага шляхецкага роду, які нарадзіўся ў вёсцы Кублічы Лепельскага ўезда. Адукацыю атрымаў ў Забэльскай гімназіі ў мясэчку Валынцы, што на Дрысеншчыне. З 19 гадоў пачаў службу ў дзяржаўных установах г. Віцебска.

Пасля жаніцьбы (каля 1843-1844) А. Вярыга-Дарэўскі набыў маёнтак Стайкі ў Віцебскім уездзе (недалёка ад Віцебска, дзее займаўся некаторы час гаспадарчай і асветніцкай дзейнасцю. З сярэдзіны 1850-х гг. В-Д. зноў у Віцебску. У яго доме адчыняецца прыватная бібліятэка для гарадской беднаты. Служэбныя справы і творчыя задумы вядуць яго ў Вільню, Пецярбург, іншыя гарады імперыі. Паступова вакол В-Д. канцэнтруюцца інтэлектуальныя і дэмакратычныя сілы Віцебска і Віцебшчыны. Пісьменнік шмат падарожнічае па Беларусі, часта бывае ў літоўскіх і латышскіх раёнах, паступова прыходзячы да высновы, што шляхта ўсё больш адыходзіць ад

праблем народа, замыкаецца ў сваіх вузкіх інтарэсах. За актыўны ўдзел у паўстанні 1863 г. В-Д. 6 мая гэтага ж года быў арыштаваны і прыгавораны да 8 гадоў катаржных работ. Памёр у Сібіры, пахаваны ў Іркуцку. Сібірскі дзённік В-Д знаходзіўся некаторы час у руках польскага літаратара Дубецкага, потым у бібліятэцы Чарторыскіх у Кракаве (месцазнаходжанне рукапіса невядома).

Вядомы даследчык духоўнай культуры беларусаў Адам Кіркор называў імя Дарэўскага-Вярыгі (А. Кіркор менавіта так піша празвішча пісьменніка), следам за імем В. Дуніна-Марцінкевіча “другім з выдатных народных паэтаў і пражанікам”. В-Д апублікаваў “Гутаркі з падарожжаў па зямлі латышскай”, “Вяртанне Міхалкі”, “Быхаў”, драму “Гордасць”. І нарэшце, па прыкладу Марцінкевіча, пераклаў на беларускую мову ўсяго “Конрада Валенрода” А. Міцкевіча, да таго ж пераклаў так цудоўна, што сіла і ўзвышанасцю радка здзівіў бы самога бежасмяротнага песняра. У “Жывапіснай Расіі” А. Кіркор зноў падкрэслівае, што сваім перакладам В-Д. паказаў, “колькі багацтва і сілы ў беларускай мове”. “Наддзвінскі дудар” – так называлі В-Д. яго сучаснікі, Асаблівую цікавасць у спецыялістаў і прыхільнікаў творчасці В-Д. выклікае верш “Літвінам, якія запісаліся ў мой альбом на дружбу” (каля 200 радкоў на беларускай мове). Верш наскрозь прасякнуты ідэяй літаратурнага і духоўнага адзінства ўсіх сіл, зацікаўленых у духоўным абнаўленні краю, развіцці яго літаратуры і культуры. А. В-Д. дзякуе сваім сябрам і калегам менавіта за працу ў імя сваёй Радзімы, дае ім (у асобных месцах) рашучыя парады, як пісаць, каб быць зразуметым народам. Ён лічыць, што варта выкінуць “з сумы прадзедаў здані” і апрагнуць у нашу вопратку Гётэ, Шылера, Кальдэрона. Абагуленая ідэя духоўнага яднання асабліва востра гучыць у заключнай частцы твора:

Чый то голас? Гэты словы

Нашы, браценькі – літоўцы.

Бо нашто нам губаў мова,

Дзе чуваць душы слоўцы?

Добра вядомыя разважанні В-Д. пра творчасць віцебскіх літаратараў. У часопісе “Движение музыкальное” [№ 49 от 25 ноября (7 снежня) 1859 г.] надрукаваны наступны лист: «А может, братья подвислянские заинтересуются поэзией своих наддвинских братьев, крестьян Белой Руси? Поместим здесь примеры с истинным желанием, чтобы вы с ними

познакомились, — и не сомневаемся, что поймете их. Разговорная речь славянских племен, хотя и разделенных местом и обстоятельствами, имеет много общего, что при первом обращении легко можно понять. Мы убедились в этом, когда встретились с сербами и читали чешские стихи». Дзей у тэжце ідуць два вершы В.-Д. на беларускай мове.

Значную цікавасць для сучаснікаў уяўляе вядомы “Альбом” В.-Д. , які ён вёў у 1858–1863 гг. (яго знайшлі ў фондах былога віленскага “Таварыства сяброў навукі” вядомы беларускі літаратуразнавец Генадзь Кісялёў. Гэты своеасаблівы рукапісны літаратурна-грамадскі альманах уключае ўключае 8 запісаў на беларускай мове. У “Альбоме” пакінулі свае запісы такія вядомыя дзеячы літаратуры і мастацтва, як Уладзіслаў Сыракомля, Вінцэс Каратынскі, Адам Кіркор, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, гітарыст М. Сакалоўскі, і інш. Заўважым, што творы ў “Альбоме” не з’яўляюцца альбомна-інтымнымі. Яны маюць галоўным чынам грамадзянскае і літаратурнае прызначэнне і гучанне. “Альбом”, як адзначае акадэмік В.Каваленка, быў правобразам часопіса, перыядычнага выдання, якое пры спрыяльных умовах магло б аб’яднаць вакол сябе ўсе літаратурныя сілы, зацікаўленыя ў духоўным абнаўленні краіны. “Альбом” з’яўляецца крыніцай вывучэння бел. мовы і літ., біяграфіі самога пісьменніка.

У гісторыі Культуры Віцебска сярэдзіны – другой паловы XIX ст. незаслужана, на думку А.Русецкага, абдзелена ўвагаю імя паэта і фалькларыста, кнігавыдаўца, мастака, аднаго з прадстаўнікоў фальклорнага руху ў беларускай літаратуры, жыццё і творчасць якога так ці інакш звязана з Віцебскам. У дзяцінстве ён выходзіўся ў маёнтку дзеда Стайкі (30 вёрст ад Віцебска), затым вучыўся ў Віцебскай гімназіі.

З 1829 года вучыўся ў Дынабургскай (зараз Даўгапілс, Латвія), школе прпаршчыкаў, дзе блізка пазнаёміўся з дэкабрыстам В. Кюхельбекерам, які адбываў накаранне ў Дынабургскай крэпасці.

Купалаўскі мемарыяльны запаведнік “Ляўкі”

Заснаваны 11.10.1978 г. у Аршанскім раёне з цэнтрам ва ўрочышчы Ляўкі. Агульная плошча 19 га. Размешчаны на беразе Дняпра. Тут у 1935—41 гг. на дачы жыў і працаваў Я.Купала. На тэрыторыі запаведніка знаходзіцца будынак былой канторы Копыскага лясніцтва, у якім размешчаны філіял літаратурнага музея Я.Купалы «Ляўкі», участак лесу, адноўлены будынак дачы паэта, якая была спалена ў Вялікую Айчынную вайну (1981 г.; па макету мастакоў Я.Раманоўскага і Ф.Анісовіча), домік шафёра, гараж, у якім

экспануецца легкавы аўтамабіль паэта маркі «Шэўрале», падараваны яму ўрадам БССР у 1935 г., дом-гасцініца, лазня, лядоўня, гаспадарчыя пабудовы, зона масавых гулянняў. Агульная плошча пабудоў 493 м².

Цэнтральнае месца ў мемарыяльным комплексе займае скульптурная кампазіцыя «Восень паэта» А.Анікейчыка, створаная ў 1980 г. напярэдадні 100-годдзя з дня нараджэння Я.Купалы. Яна перадае псіхалагічны стан паэта ў той перыяд, яго перажыванні, пачуцці, якія знайшлі адбітак у вершы «Старыя Акопы». Менавіта ў Ляўках у чэрвені — жніўні 1935 г. пясняр стварыў свой знакаміты ляўкоўскі цыкл, які складаюць 18 вершаў: «Алеся», «Беларусі ардэнаноснай», «Вечарынка», «Дзве дзяўчыны», «Хлопчык і лётчык», «Як я молада была...» і інш. Прырода запаведніка апаэтызавана у вершах «Дарогі», «Лён», «Сонцу», «Сосны» і інш. На яго тэрыторыі захавалася любімае месца паэта, дзе расце разложысты дуб.

З 1980 г. штогод у дзень нараджэння паэта (7 ліпеня) тут арганізуюцца святы паэзіі, творчыя сустрэчы, школьныя рэканструкцыі. У 2003—04 гг. было праведзена добраўпарадкаванне тэрыторыі мемарыяльнага комплексу. Заповеднік уключаны ў рэспубліканскія турыстычныя маршруты.

Адрас: 221038, Аршанскі раён, в.Ляўкі

Музей Уладзіміра Караткевіча ў Оршы

Музей заснаваны ў г. Орша паводле рашэння Аршанскага выканаўчага камітэта ад 20.04.1994 г. Адкрыты 26.11.2000 г. у сувязі з 70-годдзем з дня нараджэння беларускага пісьменніка У. Караткевіча. Філіял Музейнага комплексу гісторыі і культуры Аршаншчыны. Размяшчаецца ў доме — помніку архітэктуры канца 19 — пачатку 20 ст. Асноўныя кірункі дзейнасці музея — вывучэнне, асэнсаванне і прапаганда творчай спадчыны У. Караткевіча, фарміраванне і выхаванне ў маладога пакалення творчых здольнасцей і эстэтычнага густу, пачуцця патрыятызму, нацыянальнай самасвядомасці, пашаны да роднай мовы, культурных і літаратурных набыткаў, гісторыі свайго народа на аснове твораў пісьменніка.

Асноўны фонд музея (2008) налічвае каля 1000 экспанатаў, навукова-дапаможны — 300. Агульная плошча музея 360 м². Усе экспанаты размешчаны ў 2 залах (пл. 89 і 84 м²).

У аснову экспазіцыі «Жыццё, творчасць і літаратурная спадчына У.С. Караткевіча» пакладзены тэматыка-храналагічны прынцып, вылучаны тэматычныя раздзелы, у якіх выразна прадстаўлены творчы і асабісты лёс

пісьменніка, яго грамадзянская пазіцыя, найбольш значныя падзеі і асобы ў літаратурным жыцці Аршаншчыны: «Радавод У.С. Караткевіча», «Дзіцячыя гады У.С. Караткевіча», «Юнацтва. Пачатак творчасці», «У.С. Караткевіч – настаўнік», «Партрэт пісьменніка і чалавека», «Літаратурная спадчына», «Караткевіч у мастацтве», «Час Караткевіча». Тут экспануюцца асабістыя рэчы, дакументы, фотаздымкі, архіўныя матэрыялы, аўтабіяграфія У. Караткевіча, арыгінальныя рукапісы, сяброўскія шаржы, малюнкі пісьменніка, кнігі з дароўнымі подпісамі, выказванні і лісты сучаснікаў.

Пры музеі дзейнічае навукова-даследчы цэнтр, які займаецца вывучэннем творчасці У. Караткевіча і іншых пісьменнікаў, а таксама знакамітых людзей Аршаншчыны. У будынку ёсць выставачная галерэя (плошча 47 м²) для часовых выставак.

Сядзіба-музей Васіля Быкава заснаваны на радзіме народнага пісьменніка Беларусі В.Быкава ў в.Бычкі Ушацкага раёна паводле рашэння Ушацкага раённага Савета дэпутатаў ад 19.01.2004 г. і распараджэння Віцебскага аблвыканкама ад 01.03.2004 г. Адкрыты для наведвальнікаў 18.06.2004 г. Філіял Ушацкага музея народнай славы імя У.Е.Лабанка. Даглядае музей А.А.Быкава, жонка маладшага брата пісьменніка.

Музей размешчаны ў адноўленай сядзібе сям'і Быкавых. На тэрыторыі сядзібы — хата, у якой прайшло дзяцінства В.Быкава, хлеў, гумно. Вакол хаты — дрэвы, пасаджаныя бацькам пісьменніка. У хаце плошчай 49 м² этнаграфічна-бытавая экспазіцыя, дзе размешчаны прадметы хатняга ўжытку (альбо іх аналагі), якімі карысталася сям'я Быкавых. Захоўваюцца таксама кнігі з аўтаграфамі паэтаў і пісьменнікаў Беларусі, Расіі, Украіны, іншых дзяржаў. Сярод экспанатаў — копіі малюнкаў В.Быкава, стужка ганаровага жыхара Ушацкага раёна, асабістыя рэчы пісьменніка.

Музей Васіля Быкава на яго дачы

Гэты музей быў адкрыты на базе дачы беларускага класіка, размешчанай у пасёлку Ждановічы-6 Мінскага раёна. Музей ствараны па даручэнні кіраўніка беларускай дзяржавы і адкрыты ў чэрвені 2014 года да 90-годдзя пісьменніка.

Урад Беларусі 27 ліпеня 2012 года прынята пастанова, згодна з якой гэтае лецішча бязвыплатна было перададзена Ірынай Міхайлаўнай Быкавай ва ўласнасць дзяржавы. У мінкультуры гэты дзень назвалі адпраўной кропкай у справе ўвекавечання памяці Васіля Быкава і захавання творчай спадчыны пісьменніка, перадае.

Музей Васіля Быкава створаны як філіял Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры. Па даручэнні кіраўніка дзяржавы супрацоўнікі музея гісторыі беларускай літаратуры правялі навуковую апрацоўку архіва Васіля Быкава і асабістых рэчаў пісьменніка, якія знаходзіліся ў яго кватэры і на лецішчы. Гэтыя рэчы і дакументы сталі асновай экспазіцыі музея пісьменніка

Экспазіцыя музея прарастаўляе этапы жыцця і творчасці Васіля Быкава, яго ўзаемаадносіны з сябрамі, блізкімі і калегамі. Тут адлюстраваны таксама асаблівы ўклад пісьменніка ва ўвасабленне тэмы Вялікай Айчыннай вайны ў беларускай і сусветнай літаратуры.

Хата-музей Петруся Броўкі

10 ліпеня 1980 г. у в. Пуцілкавічы Ушацкага раёна, дзе нарадзіўся народны паэт Беларусі Пятрусь Броўка, быў заснаваны мемарыяльны музей. Пяць гадоў ішла напружаная праца па зборы неабходных звестак для аднаўлення роднага дома паэта, які ў гады вайны спалілі гітлераўцы. Хата-музей П. Броўкі адкрыта ў ліпені 1985 г.

Дом быў адноўлены на месцы сядзібы сям'і П. Броўкі, якая жыла там з 1925 г. У новай хаце, па сваіх памерах значна большай, размешчана цікавая экспазіцыя. Яна складаецца з 2 частак – мемарыяльнай і літаратурнай. У мемарыяльнай частцы сабраны рэчы, што адлюстроўваюць побыт сялян краю, у тым ліку і сям'і П. Броўкі ў пачатку XX ст. У літаратурнай – жыццё і творчасць паэта. Шматлікія копіі рукапісаў, выдадзеныя творы, унікальныя фотаздымкі раскрываюць стаўленне П. Броўкі як паэта-грамадзяніна.

Хата-музей з'яўляецца філіялам Літаратурнага музея Петруся Броўкі, што знаходзіцца ў Мінску.

Тэма 4.3 Літаратурнае краязнаўства Гомельшчыны.

Музей гісторыі горада Гомеля створаны ў 2009 г., размясціўся ў так званым «Паляўнічым доме» — гарадскім асабняку пачатку XIX ст., пабудаваным для графа М.П. Румянцава.

У музеі дзейнічаюць пастаянныя і зменныя экспазіцыі і выстаўкі. У экспазіцыях «Гісторыя Гомеля са старажытнасці да пачатку XX ст.», «Прагулкі па старому Гомелю» прадстаўлена рэтраспектыва станаўлення горада. Тут наведвальнікі маюць магчымасць убачыць прадметы, знойдзеныя на тэрыторыі Гомеля, манеты часоў Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы

Паспалітай, Расійскай Імперыі, дакументы, фотаздымкі, праекты будынкаў, падпісаныя С.Д. Шабунеўскім, і многае іншае. Падчас прагулак па імправізаваных вуліцах Гомеля можна вывучыць этнаканфесійны склад жыхароў горада, апынуцца ў мітусні вакзала, зазірнуць у фотаатэлье, бакалейную лаўку ці на кірмаш. Экспазіцыя «Інтэр'еры гарадскога дваранскага асабняка канца XIX — пачатку XX стагоддзяў»: малая гасцёўня, спальня, кабінет, сталовая — дазваляе сучаснаму гледачу наблізіцца да ўмоў жыцця і быту гарадскіх сем'яў, якія пражывалі ў такіх дамах.

Музей актыўна ўзаемадзейнічае з рэгіянальнымі і рэспубліканскімі музеямі, у рамках міжнароднага супрацоўніцтва ў сферы культуры ў музеі экспаніраваліся выстаўкі з Францыі, Украіны, Расіі, Казахстана, Кыргызстана.

Малая Радзіма пісьменнікаў Гомельшчыны

Іван Шамякін

Паняцце "малая радзіма" ўпершыню ўвёў выдатны расійскі паэт Аляксандр Твардоўскі (дарэчы, беларус па дзеду) у артыкуле "Пра радзіму вялікую і малую". Сувязь чалавека з месцам яго нараджэння і ўзгадавання відавочная, але таямнічая. У міфалогіі за яе адказвае *Genius loci* - Геній месца, што звязвае інтэлектуальныя, духоўныя, эмацыйныя з'явы з іх матэрыяльным асяроддзем. З навуковага пункту гледжання, мясцовы патрыятызм - прыроджаная якасць фізічнай і душэўнай арганізацыі чалавека. Ён інстынктыўны і абавязковы, бо ў аснове яго - выяўленне найвышэйшага сусветнага закону - закону прыцягнення. Вынік дзеяння гэтага закону - стасункі нябесных аб'ектаў, рух Месяца як спадарожніка Зямлі, імкненне жывёлаў да сябе падобных і г. д.

Агульнапрызнана, што падкоркавыя структуры галаўнога мозга атаясамліваюцца з работай першай сігнальнай сістэмы - з так званымі безумоўнымі інстынктамі і падсвядомасцю. Галоўныя прыродныя інстынкты маюць сваю іерархію (скажам, полавы можна паставіць на апошняе месца), у якой прывязанасць да радзімы, бяспрэчна, знаходзіцца на першым месцы. Гэта амаль містычны голас зямлі, або, як гаварыў Леў Гумілёў, немагчымасць таго ці іншага этнасу, а значыць, і асобнага чалавека, жыць без свайго "ўмяшчальнага ландшафту". Зразумець сувязь этнасу ці чалавека (а мастак - як бы канцэнтрацыя своеасаблівых этнічных рысаў у адной асобе) з яго навакольным асяроддзем - значыць зразумець прыроду чалавека. Да таго ж,

на думку аўтара дадзенай працы, умовы фармавання маюць відавочнае, але яшчэ не даследаванае ўздзеянне на стыль, творчую манеру пісьменніка.

Дзяцінства Івана Шамякіна, з аднаго боку, праходзіла ў адасобленым, фактычна патрыярхальным свеце — у вёсцы 1920-х гг., часта проста ў лесе (на так званых стражах), а з другога боку, сям'і даводзілася часта пераязджаць. Адчуванне ўтульнасці аселага жыцця час ад часу страчвалася і балюча раніла душу ўражлівага хлопчыка. І тым не менш дынамізм сюжэтаў І. Шамякіна можна паставіць у залежнасць менавіта ад гэтай звычкі і заўсёднай гатоўнасці да руху, да перасоўвання ў прасторы, да пастаянных зменаў. Для Івана Шамякіна нехарактэрны сімфанізм мыслення, яго стыль нельга перавесці ў музычную сферу, што можна зрабіць, скажам, у дачыненні да стылю Івана Мележа. У І. Шамякіна не ўнутраны свет чалавека падключае да сваёй работы аб'ектыўны, вонкавы свет, а наадварот. Гэта невыпадкова. Бацька пісьменніка Пётр Мінавіч - не вольны землеўладальнік, дзейнасць якога гарманічна ўпісана ў прыродныя рытмы, а служачы, дзяржаўны чалавек, ляснік. Пастаянныя размовы дома пра службу, пра начальства, пра ўзаемаадносіны з калегамі і сялянамі, ды і неабходнасць пераездаў, выкліканых залежнасцю ад ведамаснай бюракратыі, рана, так бы мовіць, сацыялагізавалі таленавітага ад природы падлетка. Іван Шамякін так і ўвайшоў у літаратуру - адным з самых сацыяльных сучасных беларускіх пісьменнікаў.

Аднак сям'я заставаўся поўнаасцю сялянскай. Усю працу ў полі, агародзе, нагляд за свайскімі жывёламі і хатнія справы цягнула на сабе маці Сынклеція Сцяпанаўна, выконваючы абавязкі і за мужчыну, і за жанчыну. Пётр Мінавіч не любіў працаваць на зямлі. Маленькі Іван заўсёды дапамагаў маці, асабліва ўлетку. Адным з яго абавязкаў было пастухоўства - пасвіць жывёлу ў лесе, на палянах. Вялікі расейскі паэт Сяргей Ясенін напісаў цэлы трактат - "Ключы Марыі", дзе сцвярджаў, што менавіта пастухі ў старажытнасці сталі першымі паэтамі. Сапраўды, большасці беларускіх пісьменнікаў у дзяцінстве давялося пасвіць статкі. А гэта прывучала да сузірання з'яў, працэсаў у прыродзе і, значыць, спрыяла развіццю абвостранага ўспрымання, умення заўважаць дробязі і нюансы прыроднага жыцця. Частая адзінота прыводзіла да рэфлексіі, самапаглыблення, саманазірання. Так фармаваліся, уласна, усе мастакі. Так фармаваўся і І. Шамякін. Прырода ўвайшла ў яго сэрца як Радзіма, а Радзіма-маці ўжо, магчыма, толькі на вайне ператварылася ў Айчыну. Вобраз прыроды - пракцыя радзімы. У І. Шамякіна - менавіта як сацыяльнага аўтара - можна

заўважаць імкненне пераносіць прыродную гармонію на чалавечае грамадства. Ён - ідэаліст (цяжка сказаць, у станоўчым ці адмоўным значэнні гэтага слова), прычым не толькі ў творчасці, але і ў жыцці, інакш кажучы, гэта арганічная якасць. На ўсіх этапах творчасці ў прайма можна прасачыць падсвядомую тугу па прыроднай прыгажосці і прагу адкрыць ці сцвердзіць яе ў соцыуме. З дзяцінства назірае ён прыродныя рытмы, пераконваецца ў разумнасці, мэтанакіраванасці і лагічнай арганізаванасці прыродных з'яў і падсвядома пераносіць быццёвую арганізаванасць і разумнасць на дзяржаўны лад. Так, лад - сацыялізм - безумоўна, на думку І. Шамякіна, справядлівы і па сваёй сутнасці найвышэйшы з магчымых, вось толькі асобныя людзі не дараслі да разумення такога дасканаласці ладу і пераапрацоўваюць суцэльнаму руху наперад. Заняпад сацыяльнага ладу і распад СССР супалі ў пісьменніка, можна меркаваць, з узроставымі праблемамі, з асабістай трагедыяй, з адчуваннем выпадзення з агульнага рытму. У апошняе дзесяцігоддзе напісана многа, і ёсць рэчы значныя, ва ўсялякім разе, не пазбаўленыя ранейшага майстэрства, але гэта інерцыя прафесіяналізму, а ў цэлым працуюць тэсамі іншыя архетыпы, чым у папярэдняй творчасці. Пра архетыпы - асобная размова, а пакуль зірнём на шамякінскую творчасць таго часу, калі пісьменнік працаваў натхнёна, радасна, а таму плённа. Аптымістычны і адначасова рамантычна-сентыментальны пафас яго творчасці абумоўлены як асабістымі рысамі характару, у цэлым жыцця радаснага, так і пэўнымі ўмовамі фармавання - пас-таянным знаходжаннем на ўлонні прыроды багатай на ландшафтнае харавство Гомельшчыны, тады яшчэ не пашкоджанай Чарнобылем.

Радзімай І. Шамякіна лічыцца вялікая вёска Карма ля Добруша - тая вёска, дзе не так даўно адкрыліся мошчы Святога Іаана Кармянскага. Вёска заўсёды - і да рэвалюцыі 1917 г., і ў савецкія часы - была заможная. На гэтай падставе можна лічыць яе надзвычай старажытнай, пра што гаворыць і назва - арыўская, сугучная з санскрыцкім словам "карма" (лёс), дзе КА - душа, МА - маці ("маці, выток, радзіма для душы"). Магчыма, тапонім заключаў у сабе яшчэ адзін склад, ад якога засталася санорная літара Р (хутчэй за ўсё гэта склад РА, што азначае "сонца", ці больш шырока - "энергія", "унутраны агонь"). У цэлым выяўляецца назва з вельмі багатым міфалагічна-семантычным напам'янтаваннем. Паселішчы з такой назвай сустракаюцца і ў іншых мясцінах Беларусі, дзе рассяляліся славянскія плямёны, што гаворыць пра надзвычайную важнасць паняцця, заключанага ў дадзенай лексеме.

Як імя чалавека задае праграму яго жыцця, вызначаючы лёс, так і назвы краін, мясцін, гарадоў, з якімі звязаны жыццёвыя дарогі чалавека, тым больш мастака, закладваюцца ў выглядзе мініпраграм у падсвядомасці і прыхавана ўплываюць на жыццёвыя ўстаноўкі, фармаванне каштоўнасцяў, нават на творчую манеру. "Карма", якая заключае ў сабе архаічную (агульную са старажытнаегіпецкай) назву душы, вызначыла менавіта душэўнасць Шамякіна-пісьменніка - тое, што і абумовіла яго выключную папулярнасць у чытачоў і чаго так упарта не жадалі бачыць крытыкі. (Ды яно і праўда, у якіх катэгорыях літаратуразнаўства вызначаць душэўнасць? А ўсё ж патрэбна шукаць і ствараць такія катэгорыі.) Вучыўся І. Шамякін у Гомелі, назва якога, паводле народнага падання, склалася са слоў "Го-го-го, мель!" (папярэджанне плытагонаў пра мель на рацэ Сож). Слова "мель" як адсутнасць глыбіні таксама, відаць, не варта выключаць, гаворачы пра творчасць пісьменніка: не ў сэнсе важнасці закранутых праблем - наадварот, тут якраз доўгі час яму не было роўных, - а ў сэнсе спосабаў і прыёмаў іх вырашэння... Працаваць пасля тэхнікума І. Шамякін пачаў у Беластоку (тады горад належаў СССР). Беласток, як і назва Беларусі, мае ў складзе корань "белы", што значыць "светлы", "ззяючы", "святы". Іван Шамякін - бяспрэчна, светлы талент. Падчас Вялікай Айчыннай вайны ён слу-жыў у Мурманску. Што б ні казалі расейскія даследчыкі, у нас свая этымалогія назвы, якая заключае марфему УР. Прыгаданую марфему мы лічым надзвычай старажытнай: яна ўзыходзіць, магчыма, яшчэ да гіпербарэйцаў ці, калі казаць па-навуковаму, да барэалаў - плямёнаў, якія засялялі прасторы Еўразіі пасля сыходжання ў Еўропе апошняга ледавіка. Тапонімаў з гэтай марфемай - безліч. Азначала яна, на нашу думку, таксама, як і РА, энергію, ды толькі не сонечна-агнявую, а разбуральную: "урамі" называлі сябе ваяры-кшатрыі (адсюль і вокліч "ура"). Ваяром у Мурманску быў і І. Шамякін - чалавек, пазбаўлены якіх бы ні было рысаў ваяўнічасці.

Закончыў вайну будучы пісьменнік, не дайшоўшы 30 км да Берліна, - старажытнага не нямецкага, а праславянскага горада, назва якога азначае "бярлог мядзведзіцы". Так і ў творчасці - да нечага сярэдзінна-каранёвага, спрадвечна славянскага не дайшоў, не мог у той час дайсці. Пасляваенны адбудаваны Мінск з прамымі праспектамі і класіцыстычнай сталінскай архітэктурай, Мінск, які заняў большую частку жыцця прэзідэнта, запісаўся ў параметры яго, бяспрэчна, аднаго з самых ясных і лаканічных стыляў, пры гэтым глыбока прыхавана ўплываючы і назвай (Мінск-Менск) - сваёй

"менай", "пераменай". Адсюль вечны ліхаманкавы пошук новага ў жыцці - новых праблем, сюжэтаў, герояў...

Размова пра тапанімічныя назвы - некаторая філалагічная гульня, неабходная, аднак, для ўсведамлення таго, што ў свеце няма нічога выпадковага, і жыццё чалавека, на самай справе, не хаос падзей, дарог, сустрэч, а шлях глыбока сімвалічны, не пазбаўлены нейкай унутранай заканамернасці, якую так важна ўлавіць, каб зразумець прызначэнне чалавека ў жыцці. З пункту гледжання псіхалогіі творчасці, вызначальным фактарам у фармаванні таленту, творчых схільнасцяў пісьменніка выступае яго малая радзіма. Карма - генетычная радзіма І. Шамякіна, адсюль паходзяць яго бацькі, дзяды, усе продкі. Сам пісьменнік сваёй малой радзімай Карму не лічыць, бо жыў тут няшмат - агульнай колькасцю некалькі гадоў. Ён пачаў творчае развіццё з вёскі Церуха Гомельскага раёна, дзе пражыў адзін год, калі вучыўся ў пятым класе. Прырода ваколіц Церухі асабліва кранула сэрца хлопца (і, значыць, заклалася глыбока ў падсвядомасці), але галоўнае, тут ён сустрэў сваю будучую жонку - карэнную церушанку.

Вялікая (не меншая за Карму - двароў на 300) вёска Церуха названа па рэчцы - 57-кіламетровым прытоку Сажа. Назва не паддаецца традыцыйнай этымалогіі: магчыма, яна захавалася яшчэ ад кімерыяцаў ці неўраў, або готаў. Калі зыходзіць з адзінства ўсіх чалавечых моў, тым больш на тэрыторыі Еўразіі, і пашуканні пракарані, то мы не можам не заўважыць тут корань УР, але перавернуты - РУ, звязаны, безумоўна, з рухам. Частка ХА - увогуле вельмі характэрны якраз для беларускай мовы паказальнік на жаночы род аб'екта, калі сам аб'ект названы па мужчынскім імені: і сёння ў вёсках сталых жанчын называюць па імені мужа - Мікуліха, Антоніха. Прычым частка ХА з'яўляецца націскай і, значыць, сэнсава галоўнай. Падкрэсліваецца жаночая сутнасць ракі (у арыяцаў усе рэчкі былі жаночага роду), прытока Сажа, а той, у сваю чаргу, прыток Дняпра - абедзве рэчкі з выразнай, так бы мовіць, мужчынскай семантыкай (бо магутныя). Яшчэ больш архаічная марфема ЦЕ ўяўляецца нам таксама звязанай з вадой (адсюль словы "цячэнне", "цекчы"). Для параўнання ўспомнім грэцкую міфалагічную рэчку Лета (перастаноўка складоў ЕТ-ЦЕ - звычайная справа ў індаеўрапейскіх мовах). Але Лета - рака падземная, таму можна меркаваць, што марфема ЕТ-ЦЕ неяк асабліва звязвае рэч, з'яву з зямлёй, з хтанічнымі сіламі. І сапраўды дзіўная асаблівасць ракі Церухі - яе стромкія берагі (да 3 м вышынёй), інакш кажучы, яе рэчышча праходзіць дастаткова глыбока ў

зямлі. Яшчэ раз пераконваешся, наколькі дакладна нашы продкі называлі прыродныя аб'екты.

Сёння ваколіцы вёскі Церуха - зона адпачынку мясцовага значэння на тэрыторыі Гомельскай вобласці. Пасля выбуху на Чарнобыльскай АЭС значэнне курортнай зоны асабліва ўзрасло, бо з-за ружы вятроў сюды не заносіліся радыеактыўныя воблакі і не выпадалі на зямлю атрутныя нукліды. Незвычайнасць гэтай - чыстай - мясцовасці была заўважана намі даўно. Хутчэй за ўсё, сюды не заходзіў апошні ледавік, што, як вядома, спускаўся "языкамі", паміж якіх заставаліся свабодныя зоны, дзе дзякуючы добрай інсалацыі, можна сказаць, квітнелі паселішчы барэалаў. Нездарма менавіта ў такой зоне, недалёка ад Церухі, на паўднёвым усходзе Гомельскай вобласці знойдзены самы старажытны на тэрыторыі ўсходніх славян дом-будан са скур мамантаў, якому 25 000 гадоў (а апошні ледавік сышоў прыкладна ў X - IX тысячагоддзях да н. э.). З таго часу рэгіён так і застаўся ў многім незвычайны. Дастаткова сказаць, што вёска ляжыць на суцэльных пясах: ногі ў ім тонуць, быццам ідзеш па пустыні Сахары. Пясок бялюткі, кварцавы, асабліва прыгожы на берагах ракі Церухі. Ён здаўна выкарыстоўваўся ў рэдкай рамеснай вытворчасці, бо недалёка ад вёскі размяшчаецца некалькі паселішчаў з назвамі Гута - Сцюдзёная Гута, Новая Гута. Сёння апошняя - мытня, пераезд на суседнюю Украіну, мяжа з якою - за 12 км ад Церухі.

На пясах павырасталі магутныя сасновыя бары, у якіх поўна вадзілася звяроў і птушак, было шмат ягад і грыбоў. Вось чаму, хоць глеба была і неўрадлівая, тут здаўна сямліліся людзі, што карміліся з лесу, з вельмі рыбнай рэчкі, а таксама з рамяства, карыстаючыся блізкасцю да вялікага горада Гомеля (30 км).

Прыгажосць ваколіц Церухі на ўсё жыццё ўвайшла ў сэрца будучага пісьменніка. Таму ў 1951 г. на грошы Сталінскай прэміі за раман "Глыбокая плынь", у якім пазнаецца згаданая мясцовасць, І. Шамякін пабудаваў у Церусе звычайную вясковую хату, куды пастаянна прыязджаў з сям'ёю на лета прыкладна да сярэдзіны 1960-х гг. Гэта самы шчаслівы перыяд у яго жыцці. Тут, менавіта ў Церусе, напісаны раманы "У добры час", "Крыніцы", "Трывожнае шчасце", "Сэрца на далоні" (назвы якія!). Сюды пастаянна наведваліся госці - калегі-пісьменнікі: расейскія, якія ехалі з Ленінграда адпачываць у Адэсу і Крым, і ўкраінскія, што ездзілі на Балтыку, у Ленінград і Маскву. Асабліва часта завіталі менавіта ўкраінскія пісьменнікі - заўсёды шумныя, гаманкія, вясёлыя. Тады разам з імі наладжваліся рыбалкі на Сажы і яго старыцы, паходы ў лес па ягады і грыбы. Усе беларускія пісьменнікі, якія

ездзілі на паўднёвыя курорты, таксама абавязкова спыняліся ў Івана Шамякіна. Некаторыя - Андрэй Макаёнак, Аляксей Кулакоўскі - проста прыязджалі пажыць. Размяшчаліся на гарышчы на сене, спалі ў машынах. Ніхто не звяртаў увагі на недахоп камфорту. Сёння нават цяжка ўявіць, што ўсё гэта было, што можна жыць так радасна і прызна - у адносінах да прыроды, да вясковых людзей, да сяброў...

У творах Івана Шамякіна канца XX - пачатку XXI ст. жыццё - механізм. Зусім іншае выяўленне ў творах, напісаных у 1950 - 1960-я гг.: тут праз мастакі тэкст свеціцца радасць жыцця, радасць дзейнасці, радасць як гармонія, якую магчыма - тады ён верыў у гэта - ажыццявіць і ў чалавечым грамадстве.

Іван Мележ

Людзі на балоце: з любоўю.

Народнага пісьменніка Беларусі Івана Мележа на творчасць натхнялі роднае *Глінішча* і працаваў у аднавяскоўцы.

“Ёсць у кожнага свой мілы сэрцу куток, які з бегам часу не толькі не цымее ў памяці, а становіцца як бы яснейшы, даражэйшы. Сярод іншых дарагіх, хвалюючых успамінаў — ён самы дарагі, самы шчымы і лівы! Куток гэты — тая хата, дзе мы вучыліся хадзіць, дзе чуліце плыню матчыных рук і матчынага сэрца, куток нашага маленства”, — пісаў у аўтабіяграфіі Іван Мележ. Дзе б ён ні быў, ваўсе гады думкі цягнулі яго на малую радзіму — у Глінішча Хойніцкага раёна. Года не праходзіла, каб Іван Паўлавіч не правёў сваіх любых палешукоў, якіх натхнялі яго на творчасць. Чым сёння жывуць і як шануюць памяць знакамітага пісьменніка яго землякі? Карэспандэнт “НГ” прайшла сясцажкамі Мележа і пагутарыла з “людзьмі на балоце” напярэдадні 90-гадовага юбілею пісьменніка.

З балота — аграгарадок

Цагляныя дамы, добраўпарадкаваныя дарогі, альпійскія горкі ў агародчыках... Шмат змянілася ў Глінішчы з апошняга наведвання яго Іванам Мележам. Нават вёска ператварылася ў аграгарадок. Не змяніліся хіба людзі. Як апісваў у сваёй “Палескай хроніцы” Іван Паўлавіч, гэтакія ж шчырыя, працавітыя, адданыя зямлі і... дарагому пісьменніку.

Шмат нагадвае ў Глінішчы, што тут нарадзіўся і жыў знакаміты пісьменнік. Аўтобусны прыпынак з партрэтам Мележа, школа, названая ў яго наар, шылдачка на хаце, дзежыліягобацкі, драўляныя Васіль з Ганнай, якія сустракаюць гасцей ля ўваходу ў Музей Івана Мележа... Соф’я Ліпніцкая можа бы сконца расказваць пра пісьменніка. І не толькі як дырэктар музея. Яна — стрыечная пляменніца Мележа, а сабістаяго ведала і нейкі час нават жыла ў хаце на супраць.

— Бачыла, як Іван Паўлавіч прыязджаў у Глінішча з пісьменнікамі, сваёй жонкай Лідай, — расказвае Соф’я Піліпаўна. — Памятаю, калі Мележ купіў першую “Волгу” і прыкаціў на ёй у вёску. Да мяне прыбегліяго малодшыя сёстры: “Соня, — кажуць, — Іван хоча паказаць нам Мазыр!” А мы былі малыя, можа, у клас пты хадзілі і, акрамя вёскі, не бачылі нічога. І ён, пасадзіўшы ў машыну суну дзяцей, павёз нас у Мазыр, паказваў горад, купляў падарункі.

Іван Мележ з маленства палкоў вёсачку, дзе нарадзіўся 8 лютага 1921 года. Тут прайшлягобасанаго дзяцінства: сярод мужыкоў у сярмагах з цыгаркамі, пастушкоў-падлеткаў, жанчын з пачарнелымі ад працы рукамі, сярод людзей, якія ведалі мора песень і таямнічых гісторый пра чалавечыя лёсы.

Аднойлевай

З роднай вёскай першыню на доўга Івана Паўлавіча разлучыла вайна. Мележудзельнічаў у баях на Збручы, пад Уманню, у Новай Адэсе і пад Лазавой. А ў 42-м быў моцна паранены ў плячо. Лежачы ў шпіталі, Іван Мележ напісаўлевай рукой сваё першае апавяданне “Сустрэча”, дапісваў ваенныя дзённікі, пачатыя яшчэ на фронце. Пазней яны былі надрукаваны ў “Першай кнізе”, якой пісьменнік вельмі даражыў.

— Мележа, які стаў інвалідам, адправілі ў тыл, — расказвае Соф’я Піліпаўна. — Ён пачуў ад аднаго лейтэнанта, што ў Бугуруслане ў цэнтральным бюро даведак сабраны звесткі аб эвакуіраваных. І паехаў туды з надзеяй даведацца хоць штосьці пра бацькоў. Што з імі, іх аднавяскоўцамі, ён не ведаў, як і яны не ведалі пра яго. Але ў спісе ён не знайшоў іх прозвішчы...

У Бугуруслане Мележ пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай Лідай Пятровай. Па яе ўспамінах, ён без перапынку расказваў пра родную хату, сад і бацькоў, суправаджаючы свае апаведы малюнкамі. Як аказалася, яшчэ ў дзяцінстве ён марыў стаць мастаком, маляваў для школы партрэты пісьменнікаў і правадыроў.

Неўзабаве Іван Паўлавіч даведаўся, што на станцыі Сходня пад Масквой узнавіў працу Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. І як ні адгаворвала яго маладая жонка, усё ж паехаў туды вучыцца. Там у БДУ ён бачыў часцінку Радзімы, спадзяваўся сустрэць сваіх землякоў-беларусаў, пачуць родную мову.

Да роднайвішні

У 44-м нарэшцебылася мара Мележа — ёнвярнуўся на радзіму ў Мінск. Уласнаякватэра, жонка з дочкаміпобач, магчымасцьпісаць. Штояшчэтрэба для шчасця? Хібапабачыць родную вёску і бацькоў. — Прыязджаючы ў Глінішча, ёнлюбіўнаведвацьзнаёмыя з дзяцінствамясціны, — успамінаеСоф’яЛіпніцкая. — Хадзіўпадвішанькай, дзекасіў з бацькам сена. Бываўпад дубам, дзекачаўся на арэлях, у Каранёўцы. Там жыўягодзедДзяніс — беларусківолат. Быў разумны, іграў на скрыпцы, дзяржаўпчол, расказваўунукамцікавыяказкі. Іванвельмілюбіўдзеда. Хлопцу, можа, чатыры гады было, як ёнуцёк да дзеда ў Каранёўку за пяцькіламетраўпраз лес...

Жыццё як ёсць

НевыпадковаКаранёўка стала цэнтрампадзей у “Палескайхроніцы” (вёскаКурані). Яна даўжэй за іншыявёскіахаваласпрадвечнасцьпрыроды і народныхзвычаі. Працу над трылогіяй “Палескаяхроніка” Мележпачаў у 1956 годзе. ХоцьзадумастагоўдворпрароднаеПалессежыла ў душыМележадаўно. У 1961 годзе “Людзі на балоце”, якіяадкрыліцыклпалескіхрамаіаў, выйшлі з друку. Празпяцьгадоўбыўзавершаньраман “Подыхнавальніцы”. І на цэлаедзесяцігоддзерасцягнуласяпраца над апошнімраманам “Палескайхронікі” — “Зарэ, снежань”. Ленінскаяпрэмія за раманыаказалася для Мележатрыгемнайнечаканасцю. Ён не думаў, штожыццёпалешукоўбудзенастолькіцікавым для чытачоў. Міжтым праягоКуранідарэдалісяваўсімсвеце. Чымрастлумачыць такую папулярнасцьтвора?

— Сільна ж праўдзіва напісаў, — разважае Соф’я Піліпаўна. — Няма ў літаратуры больш такога яркага вобраза, як Ганна Чарнушка. Здаецца, любы мужчына, чытаючыраман, можазакахацца. Хацянасамрэч не было ў Куранях такой асобы. Як падумаю, дык, можа, з маёймацітрохіспісаў. Таксама была вельміпрыгожая, працавітая, бацькумайго не любіла, як і Ганна Яўхіма.

Але ёсць у трылогіі і зусім рэальныя вобразы, перанесеныя з жыцця ў раман.

— Да прыкладу, Іван Зайчык — гэта сусед Івана Паўлавіча Лёша Касцючэнка, — расказвае Ліпніцкая. — Увесь час ганарыўся, што трапіў на старонкі кніжкі. Ці Голда-швачка, якая шыла Ганне вясельны ўбор. У жыцці яе звалі Годля, жыла ў Глінішчы. І мне неаднаразова шыла сукенкі.

Іван Паўлавіч не паспеў дапісаць “Завеі, снежань” — згарэў як свечка ў 55 гадоў. А было яшчэ столькі ідэй!

Апошні візіт

Заўсёды ў думках Іван Паўлавіч быў з аднавяскоўцамі. І якім шчасцем аказаўся для яго сюрпрыз, арганізаваны Пятром Машэравым пасля з’езда пісьменнікаў у маі 1976 года. Мележ быў ужо вельмі слабы: дакучалі і ныркі, і лёгкія. Машэраў бачыў гэта. Пасля з’езда запрасіў групу пісьменнікаў (Танка, Мележа, Панчанку, Макаёнка, Шамякіна) у палёт на верталёце над Беларуссю. Нечакана Мележа папрасілі паказаць на карцеяго родную вёску. Іван Паўлавіч ажывіўся. Не чакаў ён такога падарунка. — Верталёт прызямліўся на школьным стадыёне, — успамінае Соф’я Ліпніцкая. — Людзі беглі з ферм, з палёў. Я так сама ляцела туды спатыкаючыся. Гэта ж дзіва было! Памятаю, як Шамякін казаў, звяртаючыся да вучняў, якія высыпаліся школы: “Ведаеце, хто да вас прыляцеў? Гэта Іван Паўлавіч Мележ, ваш зямляк і беларускі пісьменнік”. Іван Паўлавіч пагутарыў з аднавяскоўцамі. І гэта было апошняе наведванне Мележам радзімы.

За трыццаць пяць гадоў пісьменніцкай працы ды пры такім слабым здароўі Іван Паўлавіч зрабіў нават вельмі шмат. Выдавецтва “Мастацкая Літаратура”

выпусціла пасля смерці пісьменніка дзесяць томных зборяготвораў. А хацелася яшчэ больш. На апошнім тым вечары, куды парадаваць земляка яго любімай песняй “У канцы грэбні шумяць вербы” прыехалі спявачкі з Глінішча, ён сказаў: “Гляджу на зямлячак і столькі ўспамінаю адразу, столькі ўрываецца ў маё сэрца, што не раскажаць і за ўсё жыццё. Я адчуваю, што ўсімі кніжкамі я раскажаў дну, можа, сотую ці нават тысячную долю таго, што я перажыў, убачыў і што адчуваемае сэрца...” А ўрэшце ж ён быў не толькі пісьменнікам, але і актыўным грамадскім дзеячам. І як усё паспяваў, адкуль чэрпаў сілы? Вядома ж, адкуль. З любові да роднага краю і “людзей на балоце”.

Літаратурны музей Івана Мележа заснаваны ў 1981 г. ў в. Глінішча Хойніцкага раёна паводле рашэння Хойніцкага райвыканкама. Адкрыты для наведвальнікаў 12.02.1983 г. Музеём кіравалі М.Я. Ярош (сябар І. Мележа), Ю.Я. Кудрыцкая. З 2003 г. дырэктар С.П. Ліпніцкая (пляменніца І. Мележа)

Фонд музея (2008) налічвае 405 адзінак захоўвання, з іх друкаваных выданняў — 139 адзінак, кінафотадакументаў — 122 адзінкі. Агульная плошча 67,2 м².

Экспазіцыя музея размешчана ў 4 пакоях. Першы знаёміць з сялянскім побытам канца 19 — пачатку 20 ст. Сярод экспанатаў: прасніца з ільняной [кудзеляй](#), [самапрадка](#), [церніца](#), [ступа](#), [маслабойка](#), [качалка](#), [начоўкі](#), [лапці](#), ільняныя [сарочкі](#).

Экспазіцыя 2-га пакоя пачынаецца састэнда, на
якім змешчаны фотаздымкі бацькоў, бабуль і дзядуляў І. Мележа, яго братоў і
сясцёр, аднакласнікаў, фотаздымак школы, дзевучыў сябудучы пісьменнік.

У 3-м пакоідэманструюццакарцінымастакоўІ.А.Шастапалава «На Прыпяці» і «Вясенніматыў», І.Т.Ціханав. «ЮнацтваМележа», бюст ІванаПаўлавіча, захоўваюццягоўспаміны. Сяродэкспанатаў: рабочы стол пісьменніка, [канапа](#), 2 [крэслы](#), журнальныстолік з друкарскаймашынкай, прывезеныя з ягоабочагакабінета ў Мінску.

У 4-м пакоі знаходзяцца асабістыя рэчы І. Мележа: паліто, касцюм, [капялюш](#), кепка, партфель, папка. Асобны раздзел прысвечаны ганаровым граматам, віншавальным тэлеграмам і каштоўкам. Частку экспазіцыі займаюць пераклады твору пісьменніка на розныя мовы свету.

Барыс Сачанка

«На Палессі, у паўднёвай яго частцы, прыкладна на рознай адлегласці ад гарадоў (Мазыр, Рэчыца, Лоеў, Брагін) і рэк (Прыпяць і Днепр), сярод старых лясоў і неабсяжных багністых балот, на вялікай пясчанай выспе стаіць палескае сяло Вялікі Бор. Вялікі Бор — казкамайгодзяцінства, першая мая радасць, першы смутак і боль...»

Тут, у гэтай вёсцы, у маі 1936 года нарадзіўся Барыс Сачанка. Дзяцінства напачатку было, відаць, як і кожнае дзяцінства: поўнае радасці, узбуджанасці проста ад таго, што ты жывеш, поўнае адчування прыгажосці і шчыmlівай таёмнасці навакольнага свету, невытлумачальнага імкнення адкрыць, спазнаць невядомае, нязвяданае. Потым вайна, выгнанне з чэрвеня 1943 года і аж да мая 1945 года ў Нямеччыну. Страшэнныя, не дзіцячыя выпрабаванні, жахлівыя на

ўсёжыццёўражанні. ПразмногагадоўСачанканапіша, штовайнапрымусілаўсіх, у тымліку і многіхгоравеснікаў, «пасталецьадразу год на дзесяць, пабачыцьжудасцьразбурэнняў, голад і няволю». Вяртанне на радзіму, жыццё на роднайзямліпаслявыгнання было сапраўднымшчасцем.

Пройдуць гады, жыццёвыя дарогі павядуць пісьменніка далёка ад Вялікага Бору. Будуць новыя сустрэчы са светам і людзьмі, новыя ўражанні, жыццё паўстане больш багатым і складаным. Але такім сваім, непаўторна прыгожым, прывабліва таямнічым, шчасліва хвалючым ужо не будзе. Не будзе, безумоўна, і такім жахліва страшным, непадуладным дзіцячаму розуму і ўяўленню, якім было ў часы фашысцкай навалы, у выгнанні. Менавіта там, у тых невытлумачальна складаных у сваёй сутнасці гадах вайною абпаленага дзяціства, успрынятага ўсёй чалавечай існасцю, нават як бы біялагічна, бачыцца першасная жыццёвая крыніца творчасці Сачанкі. Пераважныя яе тэмы, ідэі, вядучыя матывы. І найгалоўнейшы сярод яго матыў свайго і чужога неба.

Раман «Чужое неба» — адзін з самых асабістых твораў Барыса Сачанкі, адкрываецца раздзелам «Вёска майго маленства». Гэта — лірычна ўсхваляванае апавяданне пра родны, бясконца дарагі герок, і аўгару куток зямлі, той куточак, з якога пачынаецца радзіма, адкуль усе дарогі вядуць у вялікі свет жыцця.

«На Палессі, на самым поўдні Беларусі ёсць куточак зямлі, асабліва мілы, дарагі майму сэрцу. Дзе б нібыў я, куды б нізакінуламяне доля, не-не дыйздаюяго. У радасці і ў журбе, у блізкіх і далёкіхдарог я вяртаюсязноў і зноўтуды, дзесярод старых, гракаветныххлясоў, вялізных, неабсяжныхбалот на пясчанайвыслераскінуласявёска, у якой я нарадзіўся, у якойжыве і сёння мая маці, живуцьбраты. Там, у той вёсцы, у дзедаўскайсялянскайхаце, я ўпершынюадкрыў свае вочы, там сказаўпершаесваё слова, зрабіўпершыя свае крокі...» Так з апісання родных мясцін у самым пачаткукнігіўзнікаематыў, настрой роднага неба, роднайзямлі. Ёнбудзеадчуваццапраз увесь твор як адмаўленнематыву, настрой «чужога неба», як крыніцажыццястойкасці і жыццядзейнасцічалавека.

«Чужое неба», пад якім прайшло два гады дзяцінства пісьменніка адчуваецца ўсё жыццё. Яго цяжар, эмацыянальная вастрыня ўздзеяння з гадамі памяншаюцца, але не знікаюць і, відаць, не знікнуць ніколі. Дыёсць у чалавекасваё, роднае неба. Неба дзяцінства, неба бацькоўскайзямлі. Яночыстае, блакітнае і празрыстае; яно не гняччалавека, а ўзвышае, узнімае да жыцця. Паветрамгэтага неба, роднага неба Палесся, насычанылепшыятворыпісьменніка.

У творчасці Барыса Сачанкі, які ад публіцыстычна-лірычнага захаплення родным кутком зямлі, яго мінулым і сучасным ідзе да глыбокага гістарычнага, сацыяльна-этнаграфічнага ды і філасофскага яго спасціжэння, найбольш прыкметныя і выразныя вехі на гэтым шляху: «Зямля маіх продкаў» — «Чужое неба» — «Вялікі Лес». А палеская быль «Англійская сталь» ці

«ДыярыушМацеяБелановіча»? А «Дзік-бадзяга», «Пакуль не развіднела», «Апошнія і першыя»? У асновеіхжыццёвыяпадзеі, штоадбываліся на Палессі. Прырода ў іхпалеская, героі — людзі з адметнайпаляшущайпсіхалогіяй, сваеасаблівым складам розуму, напоўненытворыпаветрамПалесся, якоеўсёнасычанавадарамлясоў і балот. Такая пісьменнікава «прывязанасць» да роднага кутка зямлі, яголюдзей, іхзвычайў і нораваў, да прыроды і гісторыі краю, такая нязменнасцьжыццёвыхсімпатыйнадаетворчасціпэўнасць, мэтанакіраванасць і ўстойлівасць, з'яўляеццанайбольшважнайкрыніцайяежыццёвасці і адметнасці, яеідэйна-мастацкайглыбіні.

Шмат давялосяперажыць, выцерпецьСымонуГарапашку, яго родным, блізкім «Чужое неба». І ў вайну, і паслявайны. Ды ў складаныхжыццёвыхстасунках, у няроўнымсутыкненні» з жорсткаюсілайабставін надавала імсілу, веру ў лепшае, іхлюбоў да роднайзямлі, упэўненасць, штотолькіянаўратуе ад любых нягод. МаціСымона, напакутаваўшыся на чужыне, сэрцам, думкамі, усёйсваёйістотайімкнеццададому. «Хай галодныя, хай голыя — абы дома, на зямельцысваёй, ля свайгопоплава, падсваімнебам».

Драматычныя падзеі пра помсту паўчыцы за загубленых дзяцей, што складаюць рэальную аснову аповесці «Паўчыца з Чортавай Ямы», набываюць шырокае, шматзначнае гучанне, па сучаснасці змест і сэнс прытчы. Пафас твора скіраваны супроць жорсткіх адносін да свету жывой і нежывой прыроды; тактоўна, не назойліва, самай логікай разгортвання падзеі, усім эмацыянальным ладам стварэння думка: усялякая бяздумная жорсткасць у адносінах да жывога і нежывога навакольнага свету выклікае жорсткасць у адказ, парушае ўсталяваную ў свеце раўнавагу, пэўнасць.

Сачанка — пісьменнікактыўныхтворчыхадносін да сучаснасці. Пра гэта красамоўназасведчыліўжотворы з першыхзборнікаў. Пазнейдзейснамастакоўскаяактыўнасць не змяншаецца. Яна набываебольшаграмадзянскаегучанне, выяўляеццаадкрыта. У гэтымсэнсехарактэрныяаповесці «Не на той вуліцы» і «ЗапіскіЗанядбайлы».

Пісьменнікам схоплены ў сучасным жыцці, паказаны цікавы тып грамадскіх і чалавечых паводзін, тып шкодны і небяспечны.

У творах Б.Сачанку найперш цікавіць чалавек, які трапляе ў самыя нечаканыя жыццёвыя сітуацыі. Творчасць пісьменніка і прываблівае чытача багаццем жывых чалавечых характараў, разнастайнасцю гісторыі, сітуацый, у прыватнасці, добра адчуваецца ў лепшых Сачанкавых мініяцюрах.

Пісьменнік жыў актыўным грамадскім і творчым жыццём; сучаснасць, зменлівая, рухомая, не пакідала ў спакоі ягоае мастаковае ўяўленне. Адсюль мастакоўская няўрымслівасць, імкненне да новага, прага пошуку.

Там, дзе ёсць зацікаўленыя адносіны да рэчаіснасці, імкненне асабіста ўмяшацца ў жыццё, сказаць аб ім слова, там можна чакаць адкрыцця, там

творчасць будзе пазначана шчырасцю і грамадскасцю. Літаратурны шлях Барыса Сачанкі, лепшыя ягоныя творыя скравапра гэта сведчаць

4.4 Літаратурнае краязнаўства Гродзеншчыны

Гісторыя горада Гродна

Як сведчаць археалагічныя даследаванні, горад заснаваны ў канцы X ст. на так званай Замкавай гары пры ўпадзенні ракі Гародні ў Нёман. Упершыню Гродна (Гародна, Гародня, Гарадзень) згадваецца ў Іпацеўскім летапісу ў 1128 годзе як цэнтр удзельнага княства.

Узнікненне горада было звязана з асваеннем варагамі гандлёвага шляху з Балтыкі па рацэ Нёман і далей па Прыпяці і Дняпру да Чорнага мора. На працягу сваёй гісторыі Гродна ўваходзіў у склад многіх дзяржаў: Галіцка-Валынскага княства і Вялікага княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі, перанёс мноства войнаў і разбурэнняў. У 12 – пачатку 13 стагоддзя Гродна знаходзіўся на правым беразе Нёмана на тэрыторыі цяперашніх Старога і Новага замкаў. Геаграфічнае становішча спрыяла эканамічнаму развіццю горада, ператварэнню яго ў рамесна-гандлёвы і культурны цэнтр. На беразе Нёмана ў 80-я гады XII ст. была пабудавана Барысаглебская (Каложская) царква.

У XI-XIII стст. у горадзе апрацоўвалі жалеза, дрэва, камень. Вырабы гродзенскіх кавалёў, ліцейнікаў, ганчароў, гарбароў, краўцоў, сталяроў сведчылі пра іх высокае майстэрства. Гандаль вёўся са старажытнарускімі гарадамі Прыдняпроўя, Прыбалтыкі, Польшчы. У 40-х гадах 13 стагоддзя Гродна знаходзіцца ў валоданні Вялікага княства Літоўскага і становіцца адным з вярхоўных фарпостаў гэтай дзяржавы на заходняй мяжы. У 1253 годзе Данііл Галіцкі ўключыў яго ў Галіцка-Валынскае княства. Аднак князь Вялікага княства Літоўскага Трайдэн у другой палавіне 13 стагоддзя ізноў завалоўваў горадаў. У 1284 годзе горад быў разбураны тэўтонцамі. Да 1402 года каля 20 разоў крыжакі нападалі на Гродна і яго наваколлі, яшчэ два разы горад быў у руках ворага.

Вялікі Літоўскі князь Віцень (1295-1315гг.) значна пашырыў умацаванні Гродна, каштэлянам прызначыў Давыда Даўмонтавіча (Гарадзенскага). Давыд Гарадзенскі ў 1299-1326 гг. не толькі паспяхова абараняў горад ад ворагаў, але і здзяйсняў зваротныя паходы на рыцарскія землі. У 1376 году Гродна пераходзіць у валадарства Вітаўта Кейстутавіча, горад становіцца другой сталіцай Вялікага княства Літоўскага.

У 1391 годзе Гродна атрымлівае ад караля Ягайлы няпоўнае магдэбургскае права. У 1398 годзе пасля моцнага пажару, які прынёс гродзенскаму замку непапраўныя страты, Вітаўт зноў адбудоўвае крэпасць, ужо цалкам з валуноў і цэглы. Частка сцяны вялікага Вітаўта захавалася да нашых дзён.

Не абыходзяць Гродна важныя гістарычныя падзеі. У 1410 годзе гродзенскія воіны удзельнічалі ў разгроме нямецкіх рыцараў у бітве пад Грунвальдам, якая завяршылася перамогай над Ордэнам. З 1413 году горад увайшоў у склад Троцкага ваяводства.

У 1440 году Гродна пераходзіць у валоданне вялікага князя Казіміра Ягайлавіча. Казімір захапляўся паляваннем, а багатыя дзіччу гродзенскія лясы ўяўлялі выдатную магчымасць для занятку гэтай забавай. Для караля спецыяльна пабудавалі вялікі дом на тэрыторыі Ніжняга замка.

У 1444 годзе Казімір даў Гродна поўнае магдэбургскае права. Не стала вялікага князя 7 чэрвеня 1492 гада.

З другой палавіны 15 стагоддзя пачынаецца забудова левабярэжнай часткі горада. Ужо ў канцы стагоддзя абодва берагі былі злучаны мостам на апорах. У 1496 годзе Вялікі князь Аляксандр загадаў гродзенцам пабудаваць ратушу з вежавым гадзіннікам.

У адпаведнасці з магдэбургскім правам горад атрымаў уласны герб. Існаванне гэтага атрыбута сведчыла пра даволі высокі эканамічны і культурны ўзровень таго ці іншага цэнтра. Герб прысутнічаў на пячатцы горада, чым падкрэслівалася яго незалежнасць ад улады князя ці караля.

Такім чынам, паводле магдэбургскага права, Гарадзенскі гарадскі магістрат атрымаў сваю пячатку (у адпаведнасці з прывілеем, падараваным каралевай Бонай у 1540 годзе, войту і лаўнікам дазвалялася мець пячатку). На пячатцы 1565 (найболей ранняй з вядомых) намалюваны імкліва бягучы высакародны алень (так званы алень святога Губерта). Алень святога Губерта – знак нястомнага руху наперад, пераадолення ўсіх перашкод. Блакітны колер падкрэсліваў духоўнасць. Паляванне было адным з асноўных заняткаў жыхароў Гродна, размешчанага ў непасрэднай блізкасці да Гарадзенскай і Белавежскай пушчэў. У сярэднявечнай Еўропе святы Губерт лічыўся заступнікам паляўнічых, і гэта эмблема не выпадкова стала Гродзенскім гербам.

У 15-16 стагоддзях Гродна развіваецца як культурны і палітычны цэнтр. У 1543—1601 гг. у горадзе над Нёманам дзейнічала «Літоўская капэла» – адзін з найбольш ранніх музычных калектываў Беларусі. У 1677 годзе пабудаваны будынак Фарнай аптэкі, якая працуе да цяперашняга часу і з'яўляецца адзінай у Беларусі «Аптэкай-музеем».

У 1560 годзе ў выніку Люблінскай Уніі горад увайшоў у склад Рэчы Паспалітай. З 1576-га па 1586 год Гродна – рэзідэнцыя караля Рэчы Паспалітай – Стэфана Баторыя. Рэзідэнцыя сваёй прыгажосцю магла паспрацаваць з лепшымі еўрапейскімі гарадамі таго часу. З сярэдзіны 17 стагоддзя мірнае развіццё Гродна перарывалася незлічонымі бедствамі, якія прыносілі з сабой вайны Рэчы Паспалітай з Расіяй і Швецыяй. У 1673 году статут горада як аднаго з палітычных цэнтраў умацоўваўся правядзеннем у ім кожнага трэцяга сейма Рэчы Паспалітай. У 1793 годзе ў Новым замку прайшоў так званы «нямы» сейм, на якім быў зацверджаны другі перадзел

Рэчы Паспалітай. Менавіта тут пасля правалу паўстання адрокся ад кароны апошні кароль Рэчы Паспалітай Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Унікальнай з'явай стала кіраванне горадам старасты Антонія Тызенгауза. У 1764 году ён пачаў будаўніцтва «ідэальнага» горада. Ансамбль прадмесця Гродна – Гарадніцы – адзін з ранніх і значных прыкладаў маштабнага будаўніцтва ў гісторыі архітэктуры. У Гродна і яго наваколлях было заснавана 20 самых буйных у Беларусі мануфактур: золата- і шоўкаткацкая, суконная, палатняная, мэблева-сталярная, панчошная, тытунёвая, зброевая, карэтная, вырабаў з металу і інш. На іх працавала больш за 1500 чалавек з сем'яў прыпісных казённых сялян. Прыкладна столькі ж было і надомных ткачоў. Выраблялі габелены, дываны, аксаміт, атлас, шаўковыя паясы.

У 1775-81 гг. у Гродна працавала медыцынская акадэмія. Менавіта яе стварэнне паклала пачатак развіццю медыцынскай адукацыі ў Беларусі. Акадэмію ўзначальваў французскі батанік і медык Ж.-Э.Жылібер. Пры акадэміі былі шпіталь і батанічны сад, у якім налічвалася каля 2 тысяч раслін. Працавалі школы: тэатральная, акушэрская, ветэрынарная, бухгалтарская; бібліятэка, музей гісторыі прыроды, кадэцкі корпус. У 1769-80 гг. працаваў тэатр А.Тызенгауза. У 1772 годзе архітэктарамі Мезерам і Сакко быў спланаваны будынак, у якім зараз знаходзіцца лялечны тэатр. Два палацы злучаў крыты пераход.

Не абыйшла горад над Нёмгам Айчынная вайна 1812 года. 2 ліпеня Гродна захапілі французскія войскі. 8 снежня 1812 года горад быў вызвалены партызанскім атрадам Дзяніса Давыдава.

У 1861-1863 гг. горад стаў месцам дзейнасці рэвалюцыянера-дэмакрата Кастуся Каліноўскага.

Канец 19 - пачатак 20 стст. для Гродна – перыяд хуткага эканамічнага і культурнага развіцця. Асабліва прыкметным стаў гэты працэс пасля таго, як у 1862 годзе праз Гродна быў пракладзены ўчастак Пецярбургска-Варшаўскай чыгункі.

У 1877 годзе ў горадзе дзейнічала 37 прадпрыемстваў, у 1900-ым - 79, 1914 -ым - 99. Адкрыліся мужчынская і жаночая гімназіі, школы, рамеснае вучылішча. Па выніках першага Усерасійскага перапісу насельніцтва у 1897 гадзе ў Гродна пражывала каля 47 тысяч чалавек.

Да 1900 года ў горадзе працавалі 18 навучальных устаноў, 2 кнігарні, бібліятэка. Важную ролю ў культурным жыцці жыхароў горада адыгрываў тэатр. Гэты перыяд адзначаны цэлым сузор'ем вядомых імёнаў: знакамітай польскай пісьменніцы Элізы Ажэшка і паэта Максіма Багдановіча, стваральніка эсперанта Людвіга Заменгофа і майстра сусветнай славы Льва Бакста, вядомага навукоўца, захавальніка гродзенскай гісторыі Яўстаха Арноўскага, атлета Якуба Чахоўскага і многіх іншых.

Гродна вытрымаў усе выпрабаванні, якія прынесла яму XX стагоддзе.

З пачаткам Першай сусветнай вайны Гродна становіцца прыфрантавым горадам, а ў верасні 1915 гада яго займаюць кайзераўскія войскі. У 1919

годзе немцы перадалі ўладу ў Гродна легіянерам Пілсудскага. У 1920 годзе горад на два месяцы занялі чырвонаармейцы, была ўсталявана ўлада ваенна-рэвалюцыйнага камітэта, але пасля паражэння савецкіх войскаў на Вісле і Нёмане Гродна на два дзесяцігоддзі апынуўся ў складзе 2-й Рэчы Паспалітай на становішчы повятовага горада Беластоцкага ваяводства.

Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі і БССР у верасні 1939 года Гродна становіцца абласным цэнтрам. У горадзе актыўна пачалі праводзіцца сацыялістычныя пераўтварэнні. Былі адкрыты настаўніцкі інстытут, педвучылішча, кааператыўны, будаўнічы і фізкультурны тэхнікумы.

22 чэрвеня 1941 года горад бамбіла фашысцкая авіяцыя, недалёка ад яго вялі жорсткія абарончыя баі воіны 86 Аўгустоўскага пагранотрада, 68 Гродзенскага ўмацаванага раёна, 3 і 10 армій. Але ўжо 23 чэрвеня ў Гродна ўвайшлі нямецкія войскі. Тры гады доўжылася фашысцкая акупацыя, пакуль 16 ліпеня 1944 гады горад не быў вызвалены войскамі Чырвонай Арміі.

Страты, боль, гора прынесла другая сусветная вайна. Больш пяцідзясяці тысяч гараджан загінулі за час фашысцкай акупацыі. Знішчана амаль усё яўрэйскае насельніцтва горада, расстраляна значная частка інтэлігенцыі.

Памяць пра тых, хто адважна галваў з ворагам і вызваляў ад фашысцкай навалы нашу зямлю, свята шануецца ў горадзе над Нёманам. Многія вуліцы названы імёнамі абаронцаў і вызваліцеляў: Аляксея Антонава, Міхаіла Белуша, Івана Болдзіна, Юрыя Іўліева, Дзмітрыя Карбышава, Вольгі Соламавой і многіх іншых. Неўвядальнай славай пакрылі сябе ў гады Вялікай Айчыннай вайны воіны-пагранічнікі. Высокі гераізм праявілі абаронцы застаў Віктара Усава, Аляксандра Сівачова, Федара Кірычэнка. Іх імёны ганарова носяць заставы Гродзенскага пагранічнага атрада.

У пасляваенныя гады гараджане самааддана аднаўлялі разбураны горад. Дзякуючы іх намаганням за кароткі час быў зроблены прарыў у эканоміцы. Змянілася індустрыяльнае аблічча Гродна, з'явіліся новыя галіны народнай гаспадаркі. З кожным годам нарасталі тэмпы і маштабы жыллёвага і сацыяльна-культурнага будаўніцтва, якасна паляпшалася медыцынскае і бытавое абслугоўванне, развіваліся камунальная гаспадарка, транспарт, сувязь, гандаль.

Літаратурныя мясціны горада Гродна

Вуліца Э. Ажэшкі, 17.

Вуліца названа ў гонар **Элізы Ажэшкі** (6.6.1841 — 18.5.1910), польскай пісьменніцы, ураджэнкі маёнтка Мількаўшчына Гродзенскага р-на. Тут яна жыла ў 1894-1910 гг. у драўляным аднапавярховым доме. У гэты час напісала свае лепшыя творы «Арганаўты», «Аўстраліец», апавесць «І песня няхай заплача», падрыхтавала да друку зборнік «Слава пераможаным». У яе доме бывалі літаратары М. Канапніцкая, Б. Прус, Э. Пашкевіч, Я. Карскі, Ф. Багушэвіч, У. Рэймант, Я. Купала, Я. Карловіч. На гарадзенскі адрас

прыходзілі лісты ад Л. Талстога, М. Салтыкова-Шчадрына, І. Франка. Письменница чынна займалася грамадскімі справамі, чытала лекцыі для моладзі, арганізоўвала канцэртны ў карысць бедных. У 1885 г., калі Гродна пацярпела ад пажару, звярнулася да сваіх прыхільнікаў за дапамогай. Сабраныя грошы пайшлі на адбудову горада. Калі письменница цяжка захварэла, гараджане паслалі на брук салому, каб не было чуваць грукату колаў. Калі Э. Ажэшка памерла, з 18 да 23 мая развітацця з ёю прыйшоў амаль увесь горад. У пач. 1920-х гг. намаганнямі польскага Таварыства сяброў літаратуры і мастацтва імя Э. Ажэшкі ў доме быў створаны музей. У 1975 г. будынак рэканструйаваны. Цяпер тут размяшчаюцца мемарыяльныя пакоі Э. Ажэшкі. У іх — кнігі письменницы, матэрыялы пра жыццё, літаратурную і грамадскую дзейнасць, фотакопіі лістоў і іншыя дакументы. У 1953 г. на доме ўстаноўлена мемарыяльная дошка. У 1929 г. у парку пастаўлены помнік письменницы (скульптар Р. Жэрых), які быў пашкоджаны ў час вайны. У 1949 г. адноўлены і перанесены на сярэдняе вуліц Ажэшкі і Тэлеграфнай.

Вуліца Э. Ажэшкі, 22.

Гродзенскі ўніверсітэт імя Янкі Купалы (імя прысвоена папярэдніку — інстытуту ў 1957 г.). Адчынены ў 1940 г. як настаўніцкі інстытут у будынку былой Марыінскай гімназіі. У 1965 г. перад будынкам устаноўлены бюст паэта (скульптар В. Даненкаў) а ў вестыбюлі — помнік Янку Купалу (скульптар З. Азгур). У розны час тут вучыліся літаратары А. Карпюк, Д. Бічэль-Загнетава, У. Дадзіёмаў, М. Грынчык, П. Макаль, Ф. Янкоўскі, Г. Юрчанка і іншыя. Цяпер дзейнічае філфак.

Вуліца Багдановіча, 1. Дом-музей паэта.

Тут з 1892 да 1895 жыла сям'я Багдановічаў. Бацька Адам Ягоравіч, этнограф, фалькларыст, мовазнавец, служыў памочнікам бухгалтара ў Гродзенскім аддзяленні сялянскага банка. Быў сябрам управы Гродзенскай публічнай бібліятэкі, супрацоўнікам неафіцыйнай часткі «Гродненских губернских ведомостей», старшынёй таварыства драматычных письменнікаў і оперных кампазітараў. Друкаваўся ў мясцовым друку, пісаў для акадэмічных выданняў. У 1894 г. выдаў спачатку часткамі ў «Гродненских ведомостях», а затым асобна гістарычны нарыс «Пра паншчыну», а ў 1895 г. — манаграфію «Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў». У 1896 г. сям'я пераехала ў Ніжні Ноўгарад.

Багдановіч-Мякота Марыя (1869 — 4.10.1896), маці паэта Максіма Багдановіча, жыла ў Гродне разам з сям'ёй з 1892 да 1896 г. Займалася выхаваннем 4-х дзяцей (тут нарадзіліся Лёва і Ніна). Напісала і надрукавала ў «Гродненских губернских ведомостях» адзінае вядомае апавяданне «Перад Ражствам» (1883, № 102). Памерла ад сухотаў у 1896 г. У 1992 г. на яе магіле ўстаноўлены помнік (скульптар І. Панцалееў, арх. А. Капцюг).

Багдановіч Максім пражыў тут з бацькамі ў раннім дзяцінстве з 1892 па 1896 г. У 1965 г. на доме ўстаноўлена мемарыяльная дошка. У 1986 г. створаны літаратурны музей паэта. У экспазіцыі гродзенскія выданні А. Багдановіча, кнігі М. Багдановіча, фотадакументы, асабістыя рэчы сям'і, творы мастацтва.

Вуліца Замкавая, 20.

Абласная бібліятэка імя **Яўхіма Карскага**, першая публічная бібліятэка ў Беларусі. Спачатку размяшчалася ў памяшканні дваранскага сходу на вуліцы Саборнай (цяпер Савецкай). Створана ў 1830 г. У 1835 г. мела 518 экз. кніг. Доступ у бібліятэку мела невялікая катэгорыя асоб з вышэйшых колаў насельніцтва. Напрыклад, у 1837 г. для чытання чыноўнікам і памешчыкам быў выдадзены 81 асобнік, а чытачоў было 40 чалавек. У маі 1855 г. бібліятэка была адкрыта для насельніцтва горада. З бібліятэкай быў цесна звязаны Адам Багдановіч (бацька Максіма Багдановіча), які ў 1892–1896 гг. быў членам савета бібліятэкі, а затым яе дырэктарам.

У 1920 г. бібліятэка размяшчалася ў доме князя Чацвярцінскага на Садовай вуліцы, 20. З 1921 па 1937 гг. дырэктарам бібліятэкі была Марыя Гадлеўская, прыхільца Элізы Ажэшкі. У 1930 г. гарадзенскім магістратам была афіцыйна прызнана філія публічнай бібліятэкі ў Занёманскай частцы горада. З 1940 г. – гарадская, з 1944 г. – абласная. Пад час Другой сусветнай вайны частка кніг (у 1942 г.) была перавезена на Паўночную вуліцу ў памяшканне школы, частка знаходзілася на кватэры былога супрацоўніка бібліятэкі Мікалая Чарвякоўскага. З 1944 па 1991 гг. бібліятэка знаходзілася ў былым жылым будынку купца Мураўёва (Савецкая плошча). Імя Я.Карскага прысвоена ў 1957 г.

Вул. Савецкая, 31, пакой 12.

У памяшканні ветэранскага аб'яднання (пакой 12) створаны музей народнага пісьменніка Беларусі **Васіля Быкава**. Тут прадстаўлены кнігі, рукапісы празаіка, які доўгі час працаваў у рэдакцыі «Гродзенскай праўды».

Васіль Быкаў пасля мабілізацыі ў 1947 працаваў мастаком у Гродзенскіх мастацкіх майстэрнях, стыль-рэдактарам «Гродзенскай праўды». У 1956–1972 гг. быў літкансультантам гэтай жа газеты, а ў 1972–1978 гг. – сакратаром Гродзенскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР.

Гогаль Мікалай (1.4.1809 – 4.3.1852), рускі пісьменнік, у верасні 1839 г. вяртаўся з-за мяжы праз Гродзенскую губерню. У сабраных ім этнаграфічных матэрыялах нямала запісаў пра народныя звычаі і земляробчыя святы Гродзеншчыны. Ненадоўга спыняўся ў Гродне. Адна з вуліц горада носіць яго імя.

Каліноўскі Кастусь, рэвалюцыянер, публіцыст, ураджэнец в. Мастаўляны (Падляскае ваяв., Польшча) прыехаў у Гродна з Якушоўкі ў

1861 для стварэння канспірацыйнага гуртка. У падпольнай друкарні наладзіў выпуск «Мужыцкай праўды» (выйшла сем нумароў у 1862–1863 гг.), большасць матэрыялаў для якой напісаў сам. З 8.11.1862 г. знаходзіўся на нелегальным становішчы. У студзені 1863 г. разам з В. Урублеўскім стварыў гродзенскі рэвалюцыйны камітэт партыі «чырвоных». Камісію апекі ў складзе жаночага камітэта ўзначаліла Э. Ажэшка. Дзякуючы актыўнай дзейнасці К. Каліноўскага і яго паплечнікаў Гродзенская губерня стала цэнтрам паўстанцкага руху. У чэрвені 1863 г. выехаў у Вільню, каб адтуль ўзначаліць паўстанне.

Астравецкі раён

Гарадскі пасёлак Астравец

Астравец – радзіма **Казіміра Сваяка** (сапр. Стаповіч Канстанцін; 7(19).2.1890 – 6.5.1926)), паэта, драматурга, публіцыста, беларускага каталіцкага святара, радзіма. Да 1900 г. жыў пры бацьках, памагаючы ім у гаспадарцы як пастушок. Вёска Барані знаходзілася ў глухім лесе. Беларускія казкі і песні, якімі ён захапляўся, пачуў ад сваёй бабулі і святара Марціна. У в. Барані скончыў пачатковую школу. У 1906 г. выехаў у Вільню для падрыхтоўкі да паступлення ў Віленскую духоўную семінарыю. Летнія месяцы праводзіў у роднай вёсцы, збіраў і вывучаў мясцовы фальклор. З 1919 г. актыўна друкаваўся, пісаў вершы, апавяданні, эсэ, гумарэскі, публіцыстычныя артыкулы, драматычныя творы. Адзіны прыжыццёвы зборнік К. Сваяка «Мая ліра» выйшаў у 1924 г. (Вільня). У гонар 100-годдзя з дня нараджэння на радзіме паэта школьным тэатрам была адноўлена пастаноўка яго п'есы «Янка Канцавы». Прэм'ера адбылася 10.6.1990. Захавалася драўляная хата, дзе жыў беларускі пісьменнік, на ёй устаноўлена мемарыяльная дошка. Памяць паэта ўшанавана ў в. Ключчанцы Астравецкага р-на, Засвірэ Мядзельскага р-на Мінскай вобл. і Камаі Пастаўскага р-на Віцебскай вобл., дзе ён працаваў святаром.

Астравец – радзіма **Адама Мальдзіса** (н. 7.08.1932), літаратуразнаўца, крытыка, празаіка, публіцыста, доктара філалагічных навук, прафесара, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Якуба Коласа. Займаецца вывучэннем беларуска-польскіх і беларуска-літоўскіх ўзаема сувязяў, даследуе беларускую літаратуру і культуру. Роднаму краю прысвяціў кнігу «Астравеччына, край дарагі...» (1977), шэраг артыкулаў у перыёдыцы. Аўтар кніг «Творчае пабрацімства» (1966), «Падарожжа ў XIX стагоддзе» (1969), «Таямніцы старажытных сховішчаў» (1974), «На скрыжаванні славянскіх традыцый» (1980), «Восень пасярод вясны» (1984), «3 літаратуразнаўчых

вандраванняў» (1987), «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Тарашкевіча» (1990), «... і ажываюць спадчыны старонкі» (1994) і інш.

Вёска Кушляны Смаргонскага раёна

Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча "Кушляны"

У кожнага чалавека ёсць мясціна, якая яго ачышчае, выгойвае і мацуе. У першую чаргу – гэта месца, дзе чалавек нарадзіўся. Але для ўсіх беларусаў роднымі з’яўляюцца і Кушляны Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці. Бо менавіта Кушляны далі моц Францішку Багушэвічу, а ён умацаваў наша з вамі агульнае імя – "беларусы" і абудзіў наш сапраўдны голас і годнасць роднай мовы. З паэтычных зборнікаў Багушэвіча "Дудкі беларускай" і "Смыка беларускага" пачалося нацыянальнае адраджэнне беларусаў і аднаўленне ў новым часе беларускай дзяржаўнасці.

Гэта Францішак Багушэвіч ва ўмовах рабства і беззаконня ўзгадаваў у сабе волю і пачуццё свабоднага чалавека і праз паэзію стаў ратаваць з рабства ўвесь беларускі народ.

З 1990 года ў Кушлянах адчынены Літаратурна-мемарыяльны музей-сядзіба Ф.Багушэвіча. Захавалася хата прага 1896 году пабудовы і каменная абора. Сам маёнтак Багушэвічы набылі аж у 1749 годзе і да 1940 году яго карысталі. Захаваўся стары парк на сядзібе. Ёсць у ім дрэвы з XVIII ст. і з XIX ст. Сядзіба і сёння дае магчымасць уявіць, як выглядаў шляхецкі маёнтак у XIX ст. А пахадзіўшы па сцежках і алеях, – адчуць сябе свабодным шляхціцам ці шляхцянкай з высокім пачуццём патрыятызму і годнасці.

У хаце экспануюцца рэчы, якія праменьняць Багушэвічавай энергетыкай: пісьмогі стол, крэслы, рукапісы... Не так даўно належнае месца занялі і рэдакцыя медальёны сям’і Багушэвічаў, гісторыя якіх сягае аж у XVIII ст. У медальёнах да энергетыкі Багушэвічаў далучаецца і моц часцінкаў мошчаў святых, якія прывезены Багушэвічамі з месцаў паломніцтва ў розныя часы. Гэтыя медальёны ахоўвалі род Багушэвічаў на працягу стагоддзяў ад хваробаў і няшчасцяў. А сягоння гэтыя сакральныя рэчы голяць душэўныя раны тым, хто прыйшоў у хату засведчыць сваю пашану і гонар славу таму суайчынніку; тым, хто сілы і талент свой аддае дзеля Бацькаўшчыны.

У каменнай аборы месціцца выстава прылад працы і прадметаў побыту беларускага сялянства канца XIX ст. – пачатку XX ст.

Непадалёку ад сядзібы наведвальнікаў сустракае Лысая гара, дзе, па легендах, некалі існавала языцкае капішча. Лысая гара кліча нас на адказную размову з душамі Дзядоў, якія, па нашых міфах, і жывуць на Лысых гарах і

нас ахоўваюць і апякуюцца. Тут, у лясной цішыні на вяршыні гары адыходзяць ад нас мітусня і тлум; бегатня навывперадкі за карысцямі; Дзяды паказваюць нам наш сапраўдны набытак, нашу сапраўдную сутнасць. За гэта патрабуюць толькі адной платы – шанавання мовы і зямлі, якую мы прынялі ў спадчыну; моцы духу, каб гэта захоўваць і перадаць сваім нашчадкам

Навагрудскі раён

Навагрудак

Вуліца Леніна, 1. Дом-музей **Адама Міцкевіча**. Сядзібу ў Навагрудку купіў бацька паэта, адвакат Мікалай Міцкевіч у 1804 г., пабудаваў тут спачатку драўляны дом, які згарэў у 1807 г. Пасля пажару дом быў перабудаваны як мураваны, пацярпеў у час пажару 1881 г. і адноўлены праз шэсць гадоў. Адсюль Адам Міцкевіч у 1818 г. пісаў лісты да сваіх сяброў пра жыццё ў Навагрудку. Апошні раз пабываў тут у 1824 г., перад высылкай з Літоўскай губерні. Тут напісаў вялікую колькасць вершаў. Пасля паўстання 1830–1831 гг., удзельнікам якога быў Францішак Міцкевіч, брат Адама, частка дома, дзе ён жыў, была канфіскавана. Дом быў прададзены навагрудскаму адвакату Юльяну Біёлту, які яго адрамантаваў і здаў у арэнду. Доўгі час у доме жыў польскі паэт Юльям Корсак, які прыехаў у Навагрудак і памёр тут 30 верасня 1855 г. Пасля смерці Корсака сядзібу арандавалі Маркевічы. Тут бывалі Э. Ажэшка, В. Каратынскі, І. Дамейка. У 1861 і 1922 гг. Сюды прыязджаў старэйшы сын Адама Міцкевіча, Уладзіслаў. У 1920 г. ваенна-рэвалюцыйны камітэт узяў дом пад ахову дзяржавы, у ім вырашылі стварыць музей. У 1931 г. на доме з'явілася мемарыяльная дошка. 11 верасня 1938 г. быў адчынены музей, які ў час вайны быў зруйнаваны акупантамі і зноў адчынены ў 1955 г. Каля дома-музея знаходзіцца бюст А. Міцкевіча (скульптар Б. Галубкін), устаноўлены ў 1980 г. да 125-годдзя з дня смерці паэта

Вуліца Малы Замак. На тэрыторыі Малога замку ў 1992 г. быў устаноўлены помнік А. Міцкевічу (скульптар В. Янушкевіч). Далей знаходзіцца курган паэта, насыпаны людзьмі ў 1920 – я гг.

Вуліца А. Міцкевіча, скрыжаванне з вул. Валчэцкага. У скверы знаходзіцца бюст Якуба Коласа, устаноўлены ў 1962 г.

Вёска Жупраны, цэнтр сельсавета

Сюды часта наведваўся з суседніх Кушлян **Францішак Багушэвіч**. Бываў у сваіх знаёмых, арганіста Замары, які згадваецца ў вершы «Кепска будзе». Пасля смерці быў пахаваны на жупранскіх могілках. На магіле

спачатку быў устаноўлены вялікі дубовы крыж, на якім віселі скрыпка, смык і дудка. У 1975 г. на магіле пастаўлены помнік з барэльефам паэта (скульптары В. Даненкаў, В. Пятраеў). У 1970 у мясцовай сярэдняй школе імя Ф. Багушэвіча адчынены літаратурны музей паэта. У экспазіцыі прадстаўлены дакументы і матэрыялы пра жыццё, літаратурную і грамадскую дзейнасць Ф. Багушэвіча, фотаздымкі пісьменніка, яго сям'і, пісьмы родных і сяброў, сачыненні вучняў, ілюстрацыі да кніг пісьменніка. У цэнтры вёскі ў скверыку, дзе паводле падання, Ф. Багушэвіч выступаў перад сваімі землякамі ў час паўстання 1863, пастаўлены помнік (1958, скульптар З. Азгур). Мясцовая сярэдняя школа носяць імя паэта. У вёсцы захаваўся касцёл з часоў Ф. Багушэвіча.

Купала Янка і яго будучая жонка Уладзіслава Францаўна пабывалі ў Жупранах у 1912 г., наведалі магілу паэта. У 1941 г. Янка Купала быў тут разам з Якубам Коласам.

Вёска ЛашаІндурскага сельсавета

Радзіма **Карскага Яўхіма** (20.12.1860 (1.1.1861) – 29.4.1931), філолага-славіста, заснавальніка беларускага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнографа, фалькларыста, аўгара фундаментальнай трохтомнай працы «Беларусь» (у 7 вып.; 1903–1912). Нарадзіўся ў сям'і вясковага настаўніка, які часта мяняў месцы працы. Сям'я жыла ў кватэры пры народным вучылішчы, будынак якога праіснаваў да 1939 г. Яўхіму было чатыры гады, калі бацькі пераехалі ў Ятру на Навагрудчыне. Але ў Лашы памятаюць пра свайго знакамітага земляка. У 1958 г. на будынку мясцовай васьмігадовай школы імя Я. Карскага была ўстаноўлена мемарыяльная дошка, а ў 1964 г. быў адчынены музей Я. Карскага, дзе былі шматлікія матэрыялы, фотадакументы і асабістыя рэчы вучонага.

Вёска МількаўшчынаСкідзельскага сельсавета

Радзіма **Элізы Ажэшкі** (25.5.1841 – 18.5.1910), польскай пісьменніцы, прадстаўніцы рэалізму ў польскай літаратуры. Нарадзілася ў заможнай шляхецкай сям'і. Выхоўвалася ў кляштарным пансіёне ў Варшаве. З 1858 г. жыла ў Драгічынскім р-не. У Мількаўшчыну вярнулася пасля паражэння паўстання 1863 г. і пражыла тут шэсць гадоў. З 1869 г. жыла пераважна ў Гродне. Летам любіла бываць у вёсцы, удзельнічаць у народных святах.

Наведвалася ў Панямунь, Свіслач, Сухую Даліну, Квасоўку, Путрышкі. Рэальныя падзеі, што адбываліся ў родных мясцінах, па-мастацку адлюстраваны ў яе раманах і апавесцях «Над Нёманам», «Прывіды», «Мэір Эзафовіч», «Два полюсы», «Арганаўты», «Дзюрдзі», «Хам», «Нізіны», многіх апавяданнях. Рабіла запісы твораў вуснай народнай творчасці Гродзеншчыны. Фальклору беларусаў прысвяціла нарысы «Людзі і кветкі на берагах Нёмана» (час. «Wisia», 1888–1891). Творы Элізы Ажэшкі «У зімовы вечар» і «Хам» ставіліся Першай беларускай трупай І. Буйніцкага і Першым таварыствам беларускай драмы і камедыі. На беларускую мову перакладзены яе творы «Гэдалі» (1907), «У зімовы вечар» (1927), «Выбранае» (1975).

Гарадскі пасёлак Зэльва

Геніюш Ларыса, паэтэса, ураджэнка хут. Жлобаўцы Ваўкавыскага раёна, пераехала сюды, да бацькоў мужа, адразу пасля замужжа. У 1937 выехала адсюль у Прагу. Тут жыла пасля вяртання з лагера ў 1956 г. У Зэльве стварыла большую частку сваіх твораў. У 1983 г. памерла, пахавана на мясцовых могілках. У 1992 г. на магіле Л.Геніюш устаноўлены помнік паэтэсе і яе мужу доктару Янку Геніюшу (скульптар А.Шатэрнік).

Іўеўскі раён

Гарадскі пасёлак Іўе

Будны Сымон беларускі гуманіст, асветнік, рэлігійны рэфарматар, філосаф, сацыёлаг, гісторык, ураджэнец в. Буды ў Мазовіі (Польшча) у 1568 г. прысутнічаў на з'ездзе беларуска-літоўскіх і польскіх антытрынітарыяў у Іўі, якое ў XVI ст. стала цэнтрам рэфармацыйнага руху. Будны сфармуляваў тут пытанне «Ці мае маральнае права сапраўдны хрысціянін валодаць падданымі і паднявольнай чэляддзю?».

Карэліцкі раён

Вёска Вялікая Мядзвядка Мірскага пасялковага савета

Радзіма Ігната Дамейкі (31.7.1802–23.1.1889) вучонага – геолага, мемуарыста, падарожніка, ганаровага сябра Польскай АН і многіх іншых еўрапейскіх АН. Скончыў школу піяраў у Шчучыне (1816), фізіка-матэматычны факультэт Віленскага ўніверсітэта (1822). Ва ўніверсітэце разам з землякамі Міцкевічам, Чачотам, прымаў удзел у тайным таварыстве філаматаў. Арыштаваны і высланы пад нагляд паліцыі ў в. Заполле (сучасны

Дзятлаўскі р-н). Адам Міцкевіч увасобіў Дамейку ў вобразе Жэготы («Дзяды»), а Мядзвядку ўвекавечыў у сцэне дуэлі Дамейкі і Давейкі («Пан Тадэвуш»). Менавіта тут Міцкевіч пазнаёміўся з Марыляй Верашчакай, стрыечнай сястрой Дамейкі. Ігнат удзельнічаў у паўстанні 1830 – 1831 гг. і пасля быў вымушаны эміграваць. У Парыжы вучыўся ў Вышэйшай школе горнай справы. У 1838 г. пераехаў у Чылі, па матэрыялах свайго падарожжа выдаў кнігу «Араўканія і яе жыхары». Аўтар трохтомных мемуараў «Мае падарожжы». У 1867 – 1883 гг. рэктар Чылійскага ўніверсітэта. Маёнтак Дамейкаў узнаўляецца. У вёсцы ёсць школьны музей І. Дамейкі, стаіць памятны камень.

Вёска Загор'е Турэцкага сельсавета

Радзіма Янкі Брыля (22.7.(4.8.)1917–25.7.2006), празаіка, перакладчыка, публіцыста (нарадзіўся ў Адэсе). У 1922 г. сям'я вярнулася на радзіму. Скончыў польскую сямігадовую школу, працаваў на гаспадарцы, займаўся самаадукацыяй. З 1939 г. служыў у польскай арміі, у верасні 1939 г. трапіў у нямецкі палон, адкуль уцёк. Удзельнік партызанскага руху ў Беларусі ў Вялікую Айчынную вайну. Працаваў у перыядычных выданнях. У 1966–1971 гг. сакратар праўлення СП БССР. Першы зборнік – «Апавяданні» (1946). Выдаў кнігі «Нёманскія казакі» (1947), «Вераснёвая рунь» (1949), «На Быстранцы» (1955), «Надпіс на зрубе» (1958), «Мой родны кут» (1959), «Працяг размовы» (1962), зборнікі лірычных запісаў і мініячур «Вячэрняе» (1994), зборнікі «Пішу я і жыву» (1994), і «Харошы, відаць, чалавек» (1994), «Дзе скарб ваш» (1997), «Ты мой найлепшы друг» (1998) і інш. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР (1952), Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа (1963), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1982). Атрымаў у Польшчы прэміі імя У. Петшака (1972). Ганаровы грамадзянін Карэліцкага р-на.

Гарадскі пасёлак Мір, цэнтр пасялковага савета

Мірскі замак - адна з важнейшых славурых турыстычных мясцін у Беларусі, выдатнае абарончае збудаванне XVI стагоддзя, занесенае ў Спіс Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА

Мірскі замкавы комплекс (Мірскі замак) — выдатны прыклад абарончага дойлідства XVI стагоддзя. Ён размешчаны ў пасёлку Мір у Гродзенскай вобласці Беларусі.

Самыя раннія збудаванні выкананы ў гатычным стылі і адносяцца да XVI стагоддзя. Гэты беларускі замак быў закладзены ў пачатку XVI стагоддзя князем Іллінічам.

У 1568 годзе замак перайшоў у валоданне Мікалая Радзівіла, які дабудаваў яго ў стылі рэнесансу.

Уздоўж усходняй і паўночнай сцен замка быў пабудаваны трохпавярховы палац. Вакол узведзены земляныя валы з бастыёнамі на вуглах і ровам з вадой. У паўночнай частцы разбіты сад у італьянскім стылі. Штучнае возера было створана на поўдні.

У час Напалеонаўскіх войнаў замак сур'ёзна пацярпеў і стаяў у запустелі больш як стагоддзе.

Усё яшчэ знаходзячыся ў руках багатай сям'і Радзівілаў, ён быў адноўлены ў пачатку XIX стагоддзя і прададзены Мікалаю Святаполк-Мірскаму ў 1895 годзе. Яго сын пачаў аднаўленне замка, якое праходзіла пад кіраўніцтвам архітэктара Тэадора Буршэ.

Пасля вайны ў замку жылі тыя мясцовыя жыхары, дамы якіх былі разбураны ў час вайны. Потым тут размяшчаўся ваенны гарнізон.

Мірскі замак сёння

У 2000 годзе ЮНЭСКО ўключыла Мірскі замак у Спіс сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны.

Удалае спалучэнне архітэктурных стыляў готыкі, барока і рэнесансу робіць Мірскі замак адным з найбольш адметных замкаў у Еўропе.

У снежні 2010 года пасля актыўных рэстаўрацыйных работ Мірскі замак быў адкрыты для турыстаў.

Аднак аднаўленне замкавага комплексу Мір прадаўжаецца і цяпер. Існуюць планы аднаўлення італьянскага рэнесанснага саду, англійскага парку і сажалкі, рэстаўрацыі палаца Святаполк-Мірскіх. Рэстаўрацыя помніка архітэктуры завяршылася ў 2013 годзе.

Гарадскі пасёлак *Мір* – радзіма *Вольгі Інатавай* (н. 1.1.1945), паэтэсы, празаіка. Скончыла БДУ (1967) і аспірантуру пры Інстытуце сусветнай літаратуры імя М.Горкага (1978). Працавала на Гродзенскай студыі тэлебачання, Беларускім тэлебачанні, у рэдакцыях рэспубліканскіх газет і часопісаў. У 1991 – 1996 гг. Рэдактар штотыднёвіка «Культура». Значнае месца ў творчасці займае гістарычная і маральна-этычная тэматыка, пейзажная і любоўная лірыка. Выдала зборнікі «Раніца» (1969), «Ліпеньскія

навальніцы» (1973), «Парасткі» (1976), «Вецер над стромай» (1977), «Снягурка» (1974), «Дваццаць хвілін з Немізідай» (1981), «Казка пра паўліна» (1983), «Перакат» (1984), «За морам Хвалынскім» (1989), «Залатая жрыца Ашвінаў; Чорная княгіня» (2000), «Альгердава дзіда» (2002), «Прадыслава» (2003), «Свабода да апошняга дыхання: Аповяды пра падарожжы» (2007). За аповесць «Апошнія ахвяры свяшчэннага дуба» узнагароджанна прэміяй часопіса «Дзеяслоў» (2007). Жыве ў Мінску. Была старшынёй Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Тэма 4.5 Літаратурнае краязнаўства Магілёўшчыны

Магілёў

Магілёўшчына дала нямала таленавітых пісьменнікаў.

З тэатральных рэпертуараў да гэтага часу не выпадае “Пінская шляхта”, аўтарам якой Вікенцій Д.-М. нарадзіўся, вырас і нейкі час працаваў ў фальварку Панюшкавічы, што недалёка ад Бабруйска.

Магілёўшчына ўздавала многіх славутых першых беларускіх пісьменнікаў: Альгерд Абуховіч, Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі), славуты этнограф, збіральнік народнай творчасці Павел Шэйн і, вядома ж, Максім Гарэцкі, Іван Чыгрынаў, Аляксей Пысін.

Аднак звернемся да самых глыбокіх вытокаў.

У пачатку 17 ст. недалёка ад Магілёва, у вёсцы Баркулабава (Баркулабава) Быхаўскага гаёна састаўлена была *Баркулабаўская хроніка*, знакаміты помнік беларускай летапіснай культуры.

Гэты летапіс вядомы ў адзіным спісе, што зберагаецца ў зборніку 17 стагоддзя ў Дзяржаўным гістарычным музеі ў Маскве (Сінадальны фонд № 790). Твор ачапаным. Тэкст помніка складаны. У жанравых адносінах нагадвае звычайны летапіс: апавяданне вядзецца ў пагадовай форме. Храналагічна *ахоплівае 1545 – 1608 гг.* Сістэматычнае апісанне падзей пачынаецца з 1564 года – часу заснавання беларускім шляхціцам Баркулабам Іванавічам Корсакам вёскі і замка, названых яго імем. Побач з запісамі пра жыццё Баркулабава і яго ваколіц аўтары хронікі ўключылі ў яе дзяржаўныя і прыватныя дакументы, лісты, успаміны іншых асоб, народныя легенды, паданні.

Хроніка змяшчае багаты матэрыял пра жыццё сялян, побыт, звычаі і імкненні простых людзей, пра міграцыю насельніцтва, цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю. Асабліва багатыя на бытавыя дэталі і цікавыя з мастацкага боку замалёўкі пра неўраджайныя і галодныя гады

пачатку 17 ст. У творы апісаны найбольш значныя падзеі грамадска-палітычнага і рэлігійнага жыцця Беларусі і Расіі канца 16 – пачатку 17 ст. (паходы запарожскіх казакоў, Брэсцкі царкоўны сабор 1596 года, польская інтэрвенцыя ў Расіі і інш.). Летапісцы асуджаюць войны, спачуваюць простаму люду і апісваюць падзеі з пункту погляду чалавека, блізкага да народных нізоў. Самабытная, вобразная гутарковая мова, высокамастацкія каларытныя малюнкi будняў тагачаснага сялянскага жыцця, дэмакратычная пазіцыя, гуманізм і патрыятызм аўтараў даюць падставы адносіць Баркулабаўскую хроніку да найбольш выдатных і арыгінальных помнікаў беларускай культуры 17 ст., які стаіць каля вытокаў жанру беларускай гісторыка-мемуарнай літаратуры. У хроніцы ёсць матэрыял пра Магілёў 16–пачатку 17 ст. *Хроніка ўпершыню апублікавана ў 1877 годзе ўкраінскім вучоным П.А. Кулішам.*

Гісторыі горада Магілёва прысвечаны **Магілёўская хроніка** – летапісны звод, створаны ў канцы 17 – пач. 18 ст. лаўнікам і купецкім старастам Трафімам Суртой і рэгентам гарадской канцылярыі Юрыем Трубніцкім; у 18–19 ст. закончаная сынам і ўнукам апошняга Аляксандрам і Міхаілам Трубніцкімі. **Магілёўская хроніка – апошні беларускі летапісны звод.** Хроніка напісана па-польску, запісы за 1842 – 1856 – па-руску. Найбольшую навуковую і гісторыка-літаратурную каштоўнасць мае частка, напісаная першымі двума хроністамі Трафімам Суртой і Юрыем Трубніцкім.

Крыніцамі для хронікі паслужылі летапісныя запісы і ўспаміны сучаснікаў, матэрыялы магілёўскага архіва і інш.

У хроніцы адлюстравана сацыяльна-палітычнае, гаспадарча-эканамічнае і культурнае жыццё Магілёва эпохі позняга феадалізму. Хроніка змяшчае цікавы матэрыял па гісторыі Беларусі, Літвы, Украіны, Польшчы, Расіі. 17–18 ст. Запісы аб падзеях перыяду Паўночнай вайны 1700–1721 гг. паказваюць цяжкае становішча горада і яго жыхароў ва ўмовах іншаземнай інтэрвенцыі. У летапісе створаны каларытныя вобразы Пятра I, Карла XII, Меншыкава, Мазепы, беларускага шляхціца Сініцкага і інш. Многія старонкі Магілёўскай хронікі напоўнены глыбокім сацыяльным падтэкстам, прасякнуты нянавісцю да феадалаў і гарадской буржуазіі, спачуваннем простаму чалавеку, асабліва частка хронікі, напісаная Юрыем Трубніцкім. Аўтары, у значнай меры паланізаваныя беларускія мяшчане, не страцілі сувязі з народнымі традыцыямі і абаяліся на беларускую культурную спадчыну. У хроніцы змешчаны таксама шэраг літаратурных твораў 1-й паловы 18 ст. (вершаваны пасквіль на польскага кардынала М. Радзвільскага,

алегарычная сатыра “Карнавал іншаземны ў Польшчы” і інш.). Паводле жанравай формы “Магілёўская хроніка” – летапіс, які месцамі пераходзіць у дзённік горада. Хроніка складаецца з кароткіх пагадовых запісаў і разгорнутых апавяданняў пра значныя гістарычныя падзеі і асобныя моманты з жыцця герояў. “Магілёўская хроніка” – каштоўны збор арыгінальных, нярэдка унікальных звестак па гісторыі беларускіх зямель, крыніца пазнання жыцця беларускага горада эпохі барока. Як літаратурны помнік хроніка – гэта гістарычная аповесць дакументальна-мемуарнага характару, яна вылучаецца жывасцю і дэталёвасцю апавядання, рэдкай для летапісаў набліжанасцю аўтараў да аб’екта напісання. Хроніка часткова публікавалася ў 19 стагоддзі ў перакладзе на рускую мову, частка (па 1746 год) змешчана ў Поўным зборы рускіх летапісаў (т. 35, 1980). Зберагаецца ў Публічнай бібліятэцы імя Салтыкова-Шчадрына ў горадзе Санкт-Пецярбург.

Магілёўская брацкая друкарня

У 1616 – 1773 гадах (з перапынкамі) дзейнічала Магілёўская брацкая друкарня, з якой звязана дзейнасць беларускіх друкароў і гравёраў Максіма і Васіля Вашчанкаў, Спірыдона Собалю і інш.

У 1616 годзе друкарня вытудзіла “Служэбнік”; у 1619 – “Евангелле вучыцельнае” Кірылы Транквіліяна-Стаўравецкага. 19 сакавіка 1633 года польскі кароль Уладзіслаў IV выдаў Магілёўскаму брацтву прывілей на права адкрыцця друкарні і выдання навучальных і іншых кніг на беларускай, грэчаскай, лацінскай і польскай мовах. У 1636 – 1638 гг. гэта права, відаць, было перададзена брацтвам Спірыдону Собалю. У 1676 годзе брацтва атрымала ад караля Яна III Сабескага прывілей на адкрыццё друкарні пры Богаяўленскім манастыры і выданне кніг на беларускай і польскай мовах. З 1680 года друкарню ўзначаліў Максім Вашчанка, які з 1698 года выдаваў кнігі ад свайго імя. У 1701 годзе брацтва дамаглося свайго ранейшага права на друкарню.

У 1755–1795 гг. у Магілёве працаваў беларускі і ўкраінскі пісьменнік Г. Каніскі, аўтар гістарычных запісак пра Магілёўскую епархію. Тут жа, у Магілёве, ён выдаў курс паэтыкі свайго настаўніка Феафана Пракаповіча.

Пасля ўключэння ў склад Расіі (1772) узмацніліся сувязі з рускай дзяржавай. У 1779 годзе, напрыклад, на Магілёўшчыне пабываў Гаўрыла Дзяржавін.

У горадзе Магілёве ў 1826 годзе нарадзіўся фалькларыст і этнограф **Павел Васільевіч Шэйн**. Ён выдаў “Праграму для збірання помнікаў

народнай творчасці” (Віцебск, 1876) – адну з першых спецыяльных фальклорных праграм у Расіі – і разаслаў яе па Беларусі. П.В. Шэйн збіраў і выдаваў фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, запісаныя на тэрыторыі Расіі і Беларусі ім самім і яго шматлікімі карэспандэнтамі, а таксама вядомымі вучонымі, літаратарамі і грамадскімі дзеячамі: Аляксандрам Афанасевым (аўтар сусветна вядомага зборніка “Народныя рускія казкі”), Адамам Багдановічам, Яфімам Карскім, Мікалаем Нікіфароўскім, Янкам Лучынам. Найбольш ярка беларускія матэрыялы прадстаўлены ў кнізе “Матэрыялы для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” (т. 1–3, 1887–1902. У гэта выданне ўключаны апісанні каляндарных і сямейных абрадаў беларусаў, іх жылля, адзення, страў, заняткаў, песні, казкі, легенды, паданні і інш.

У **1838** годзе ў Магілёве выдаваўся часопіс “*Магілёўскія губернскія ведамасці*”, у неафіцыйнай частцы якога змяшчаліся краязнаўчыя матэрыялы па фальклору, літаратуры.

15 лістапада **1867** года ў Магілёве быў адкрыты Магілёўскі музей, які існаваў пры Магілёўскім статыстычным камітэце. У 1879 годзе рэарганізаваны, у 1893 годзе створаны гісторыка-археалагічны аддзел.

Музей меў каля **1500 экспанатаў**, сярод іх:

кальчуга з Анялінскага кургана Быхаўскага павета,

грамата 1606 года Жігімонта III Чарэйскаму касцёлу,

грамата 1767 года Станіслава Аўгуста аб пацвярджэнні Мсціславу

Магдэбургскага права,

троннае крэсла з Магілёўскага дарожнага палаца 18 ст.,

сані, пакінутыя Напалеонам у час уцёкаў з Расіі,

атлас 1823 года з планамі гарадоў Магілёўшчыны, батлейка Быхаўскага павета,

скарбы старажытных манет.

У 1860-я гады ў Магілёве з’явіліся літаратурныя творы афіцыйнага характару на Беларускай мове. У 1900 на беларускай мове выйшаў зборнік “Тарас на Парнасе” і іншыя беларускія вершы”.

Горкі (Горы-Горкі), горад, цэнтр Горацкага раёна Магілёўскай вобласці. Упершыню ўпамінаецца ў дакументах 16 стагоддзя. Горкі належалі князям Друцкім-Горскім, Сапегам, Мірскім, Салагубам. У 1840 годзе адкрыта земляробчая школа, вышэйшы разрад якой у 1848 годзе перайменаваны ў Горы-горацкі земляробчы інстытут (зараз сельскагаспадарчая акадэмія).

У школьных падручніках па беларускай літаратуры доўгі час пісалі, што магчымым аўтарам (аўтарамі) паэмы “Тарас на Парнасе” з’яўляюцца студэнты Горы-Горацкага земляробчага інстытута.

Беларускі літаратуразнавец Генадзь Кісялёў, вывучаючы творчую спадчыну пісьменніка А. Рыпінскага, устанавіў, што аўтарства “Тараса на Парнасе” належыць былому студэнту названай установы Канстанціну Вераніцыну.

У дакументах студэнта Горы-Горыцкага інстытута К. Вераніцына змяшчаліся матэрыялы, якія падводзілі Генадзя Кісялёва да ўстанаўлення аўтарства “Тараса на Парнасе”. І толькі пасля азнаёмлення з матэрыяламі прафесара М. Піятуховіча “Рукапісы А. Рыпінскага”, дзе знаходзіцца наступны запіс: “Канстанцін Вераніцын 1855, 15 красавіка, Гарадок”, стала магчымым канчаткова выказацца на карысць аўтарства К. Вераніцына. Аднаўляючы на працягу многіх гадоў біяграфію малавядомага аўтара, Генадзь Кісялёў здзейсніў своеасаблівы ўчынак: больш чым праз стагоддзе пасля напісання твора быў устаноўлен яго аўтар.

Генадзь Кісялёў пісаў: “Для яго (К. Вераніцына. – А.Л.) жыццёпісу характэрна тое, што і для самой паэмы – сінтэз, зліццё беларускай народнай стыхіі з рускай кніжнай культурай. Гэта таленавіты чалавек з народа, якому нягледзячы на цяжкасці ўдалося атрымаць адукацыю. Выхадзец з ніжэйшых слаёў абяздоленага сялянства, былы прыгонны, добра ведаў душу, мову, побыт народа”.

У Горках на вуліцы У.І. Мічурына знаходзіцца будынак Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі. Непадалёку ад гэтай навучальнай установы знаходзіцца ўзгорак Парнас, названы ў гонар паэмы “Тарас на Парнасе”, аўтар якой Канстанцін Вераніцын вучыўся тут у сярэдзіне XIX ст. “Парнасам” названа і літаратурнае аб’яднанне пры акадэміі.

“Тарасу на Парнасе” прысвечаны не адзін дзесятак публікацый. Не ставячы за мэту іх аналіз, варта абмежавацца толькі адной – **прадмовай “Проба пярэ”, напісанай Е. Раманавым да віцебскага выдання паэмы 1896г.**

“... Уже годов боли як сорок белорусская байка эта стала усим вядома у трох губернях: Могилевской, Витебской и Минской, – старому, як тэй кажеть, и малому, и пану, и простому, и письменному, и темному. И до того, брахнийки (браточки – А.Л.), дойшло, што “тараса” – усё равно, як”Сон Богородицы”, – найдеш уво усякой хати. Письменные щирь пишутъ яго сабе на паперку, тёмные ще щирей вучутца его на память.

Чим жа ён так люб?

А чим люб? Невучоныя любяцьт его за тое, што яго лёгка можна понятца, бо напісан ён на родной и прадедовскай мовы, беларускай, да за тое, што шчырую правду гаворить у ём сочинитель про тутэйшае жыцьё-быцьё, якое яно было некалісь-то тут. Вучоным байка любя, за свій гумор, за насмешливост, бо у ёй, як то кажетца, – и рак з цлюшнёй полез туды, куды и конь з копытом.

... Ды вот жалко: нема ниякого вёдома об тым, хто напісав ету байку. Одни кажуць, што быттам сочинив Марцінкевич, тэй, што быв за панами аканомом у Щаврах... Другие дейкають, што “Тараса” сочинив один витебец, нейкий Даревский. Гаворуть, што яго напісали у Горках, студэнты, тады, як там была, до мятежа, большая школа (а менавіта ў гэтыя гады і вучыўся ў Горках К. Вераніцын. – А.Л.). И ето, можа, большусяго пожожа на правду.

... Теперака: як яе чытаць, ету байку? А вот як: коли чытальник тутэйший, беларус, нехай чытае так, як гаворить у сваём дворе. Наша мовазвестная стародревняя: дзе да идзе, хадзи да леци! А чытальнику не наському. Велікорусу агоишьому, трэба чытаць так, як чытають по-славянску: як напісано ... А затым, братоники, не ломайте языка, а чытайце по-руську. Усё поймеце».

Гэта была прадмова Ёўдакіма Раманавіча Раманава да віцебскага выдання паэмы. Ёўдакім Раманаў – вядомы беларускі этнограф, фалькларыст. Менавіта ён выдаў ў 1900 годзе ў Магілёве зборнік “Тарас на Парнасе” і іншыя беларускія вершы”. Ёўдакім Раманаў у 1897 – 1903 гадах працаваў у Магілёве інспектарам народных вучылішч і рэдактарам неафіцыйнага аддзела “Могилевские губернские ведомости”. Тут ён выдаў “Беларускі зборнік”, “Матэрыялы для вывучэня говараў Магілёўскай губерні” (1902–1903), “Учебник русской грамматики». Е. Раманаў склаў археалагічную карту магілёўскай губерні. Па яго ініцыятыве заснавана гісторыка-краязнаўчае Таварыства вывучэня Беларускага краю. Літаратурныя і літаратурна-крытычныя матэрыялы змяшчаліся ў газетах “Магілёўскі веснік” (1906–1907) і “Магілёўскі голас” (1906), часопісах “Беларускі настаўніцкі веснік” (1910 – 1911), “Веснік Магілёўскага земства”.

У пачатку ХХ ст. Магілёў увайшоў у беларускую літаратуру дзякуючы паэме Янкі Купалы “Магіла льва”, у аснову якой пакладзена легенда пра ўзнікненне горада.

Літаратуразнавец Міхась Няхай сцвярджаў, што Янка Купалы быў знаёмы з гісторыяй Магілёўшчыны, з яе фальклорна-этнаграфічнымі матэрыяламі, з легендай пра ўзнікненне Магілёва, таму невыпадкава паданне пра Машэку, нібыта пахаванага на гары, якая называлася Магіла льва.

Янка Купала. “Магіла льва” (1913).

Яго высокую магілу –
Дзе лес ды вецер панаваў –
Знаць, што вялікую меў сілу,
“Магілай Льва” народ назваў.

Над ёю часам дрэва палі,
І горад вырас, як зямлі,
Яго Магілевам назвалі,
Бо йнакш прыдумаць не маглі.

Там, дзе пушчар быў і балота, –
Муры глядзяцца ў раку
Зіаюць вежы палацкай,
Жыццё кіпіць, як у гаршку.

Пры самым месцы, дзе хаваці
Людцы ябужчыкаў нясуць,
Гару з магілкамі відаці –
Яе Машэкавай завуць.

Назву горада Магілёва мы сустракаем і вершы Максіма Багдановіча “Летапісец” (1912).

Максім Багдановіч. “Летапісец” (урывак).

Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бурах,
Свой век канчае ён у манастырскіх мурах.
Тут ціша, тут спакой, – ні шуму, ні клопот.
Ён пільна летапіс чацвёрты піша год
І спісвае усё ад слова і да слова
З даўнейшых граматак пра долю Магілёва.

Уладзімір Караткевіч лічыў Прыдняпроўе сваёй “яблычнай радзімай”. Ён прысвяціў літаратурна-краязнаўчы нарыс “Горад Магілы льва” (“Зямля пад белымі крыламі”, Мінск, 1992.).

У 1920 гады дзейнічала Магілёўская філія літаратурнага аб'яднання “Маладняк”.

Рускія пісьменнікі і Магілёў

Аляксандр Пушкін у 1820 і 1824 гг. быў у Магілёве праездам з Адэсы ў Міхайлаўскае. Гасціў у афіцэраў гусарскага палка, якія “купалі” яго ў шампанскім, чытаў сябрам новыя вершы. Адна з вуліц Магілёва носіць імя А. Пушкіна. Пабудаваны помнік.

Цікава: **Аляксандр Блок** збіраўся напісаць аповесць “Тры гадзіны ў Могилеве на Дняпро” (застаўся толькі план аповесці), хоць сам у горадзе не быў.

Канстанцін Сіманаў (1915–1979) – рускі пісьменнік, паэт, празаік, драматург. (Пэзія. “Жди меня”)

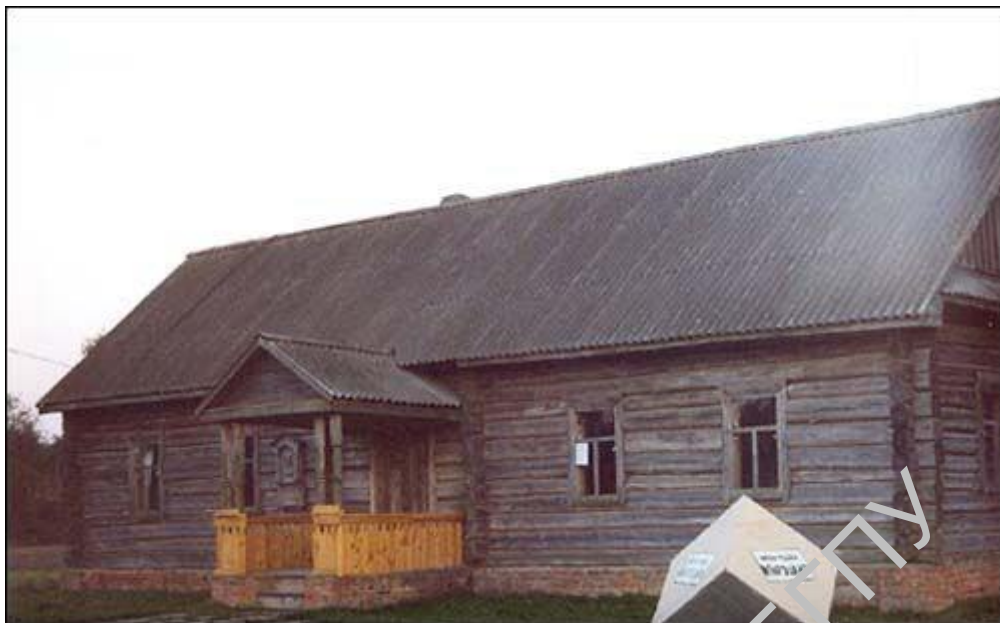
Пісаў у асноўным на ваенную тэматыку. У гады Вялікай Айчыннай вайны служыў ваенным карэспандэнтам газеты “Красная звезда”, удзельнічаў у абароне Магілёва.

Першыя два рэпартажы з фронту зроблены каля Барысава і Оршы (чэрвень 1941), трэці – “Гарады дзень” (“Известия, 20 ліпеня 1941 года) пад Магілёвам (прысвечаны яго абаронцам), дзе на буйніцкім полі байцы 388-га палка С.Ф. Куцэпава знішчылі 39 нямецкіх танкаў. Пасля вайны Сіманаў неаднойчы наведваў Магілёў (1965, 1966, і 1974) Не стала К. Сіманава ў 1979 годзе. На Буйніцкім полі, паводле завяшчання пісьменніка, развеяны яго прах. Воіны палка і апалчэнцы Магілёва – прататыпы многіх вобразаў Канстанціна Сіманава, перш за ўсё рамана “Жывыя і мёртвыя”, пра іх ён пісаў і дзённікавых запісах “Разныя дні вайны”. *Мы многа ведаем пра барадзінскае поле.* Новы мастацкі фільм “*Дняпроўскі рубеж*” дэманстраваўся па ТВ 9 мая 2010 года.

Адна з вуліц г. Магілёва носіць імя К. Сіманава. У 2007 г. у яго гонар у Магілёве прайшлі Сіманаўскія чытанні, адбыліся гарадскія літаратурныя конкурсы і віктарыны.

Мсціслаўскі раён.

Вёска Малая Багацькаўка – радзіма Максіма І Гаўрылы Гарэцкіх.

Агульнывыгляд

Максім ГАРЭЦКІ (6(18).2.1893, в. Малая БагацькаўкаМсціслаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер г. БагацькаўкаМсціслаўскага р-ну - 10.2.1938, Вязьма Смаленскай вобл., НКВД), клсік беларускайлітаратуры, прэзаік, драматург, публіцыст, літаратуразнавец, перакладчык, лексікограф, фалькларыст.

Максім Гарэцкі нарадзіўся ў вёсцы Малая Багацькаўка на Мсціслаўшчыне ў 1893 г. у сялянскай сям'і. У 1913 скончыў Горацкую каморніцка-агражную вучэльню. У 1913-14 працаваў у Вільні чарцёжнікам і каморнікам. Першае апавяданне "У лазні" пад псеўданімам Максім Беларус з'явілася ў 1913 г. у "Нашай ніве". У 1914 г. у Вільні выйшаў зборнік "Рунь". Летам 1914 г. Максім Гарэцкі пайшоў вольназапісаным ў армію. З пачаткамПершайсусветнайвайныўдзельнічаў у баях, быўпаранены. Пасляшпіталюнакіраваны ў Паўлаўскуювайсковуювучэльню ў Петраград (1916). У 1917 служыў у СмаленскімСавеце, супрацоўнічаў з газетай «Известия Смоленского Совета». Працаваў у рэдакцыі газеты "Звязда", зякой у 1919 г. пераехаўспачатку ў Мінск, потым у Вільню. У вынікузахопуПольшчайВільнізастаўсяпадакупацыяй. Выкладаўбеларускуюмову на настаўніцкіх курсах і ў Віленскайбеларускайгімназіі.

У снежні 1920 – ліпені 1921 М. Гарэцкі — рэдактар і выдавец газеты «Наша думка», з верасня 1921 - газеты «Беларускія ведамасці». У 1922 г. двойчы арыштоўваўся польскімі ўладамі. У кастрычніку 1923 г. перабраўся ў БССР. Выкладаў мову і літаратуру на рабфаку БДУ і ў Камуністычным універсітэце Беларусі; загадваў кафедрай беларускай мовы, літаратуры і гісторыі Горацкай сельгасакадэміі. З 1928 г. займаўся навуковай працай у Інбелкульце і БАН.

У 1919 г. надрукаваны драматызаваная апавесць "Антон" і апавесць "Дзведушы". У 1926 г. апублікаваны дакументальна-мастацкія запіскі "На імперыялістычнай вайне", апавесць "Ціхія песні" ("Ціхая плынь"), зборнік аповяданняў "Досвіткі". Максім Гарэцкі - аўтар першай "Гісторыі беларускай літаратуры" (1921). Напісаў раманы "Віленскія камунары", "Камароўская хроніка" (твор застаўся незакончаным).

18.7.1930 Максім Гарэцкі арыштаваны па справе так званага "Саюза вызвалення Беларусі". Пастановай Калегіі ОГПУ ССРС ад 10.4.1931 паводле арт. 58 п. 4, 7, 11 КК РСФСР высланы ў Вятку на 5 гадоў. Там працаваў чарцёжнікам, на іншых работах. Зноў арыштаваны 4.11.1937. Паводле рашэння «тройкі» НКВД расстраляны. Справа па абвінавачванні адменена Вярхоўным судом БССР у 1957 г.

У в. Багацькаўка створаны музей. Імем Гарэцкага названая бібліятэка ў Горках, вуліцы ў Мінску, Мсціславе, Горках; устаноўлены помнікі ў Мінску і Вязьме. У 1997 створаны Міжнародны фонд братоў Гарэцкіх.

Гаўрыла ГАРЭЦКІ (28.3(10.4).1900, в. Малая Багацькаўка Мсціслаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер в. Багацькаўка Мсціслаўскага р-ну - 20.11.1988, Мінск), геолаг, географ, эканаміст, статystык, дэмограф, публіцыст, грамадскі дзяяч. Брат Максіма Гарэцкага. У 1917-19 супрацоўнічаў з Беларускай секцыяй студэнтаў Горацкага сельгаспадарчага інстытута. Адзін з ініцыятараў выдання і аўтараў зборніка «Маладая Беларусь» (1922). Арыштаваны ОГПУ у верасні 1922 у Маскве; вызвалены праз месяц. У 1924 скончыў Пятроўскую (Ціміразеўскую) сельгасакадэмію.

З 1925 Гаўрыла Гарэцкі дацэнт БСГА; з 1927 дырэктар Беларускага НДІ сельскай і лясной гаспадаркі пры СНК БССР. З 1928 акадэмік БелАН. Распрацоўваў шляхі рэалізацыі папулярнай у 1920-я ў БССР канцэпцыі «Беларусь — «чырвоная» Данія». Аўтар прац у эканоміцы, эканамічнай географіі, фальклору. Арыштаваны ГПУ БССР 24.7.1930 па справе «Працоўнай сялянскай партыі». Пазбаўлены звання акадэміка 6.12.1930.

Асуджаны 6.6.1931 на 10 гадоўпазбаўленняволі. Датэрміновавызвалены ў 1934. Працаваў у геалагічныхэкспедыцыяхГідрапраекту СССР. Арыштоўваўся ў 1937 і 1938. У 1946 стаўдоктарамгеолага-мінэралягічныхнавук. Рэабілітаваны 22.4.1958; адноўлены ў званніакадэміка ў ліпені 1965.

З 1969 да 1985 г. Гаўрыла Гарэцкі загадчык аддзела (з 1977 лябараторыі) геалогіі і палеапатамалогіі антрапагена Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР. З 1972 заслужаны дзяч навукі БССР. Яго імем названыя многія віды выкапнёвых расьлін і жывёл. У 1997 створаныМіжнародны фонд братоўГарэцкіх.

У вёсцы Багацькаўка створаны музей-сядзіба Максіма Гарэцкага.

Радзіма Аркадзя Куляшова.

Народны паэт Беларусі Аркадзь Куляшоў нарадзіўся 6 лютага 1914 г. у мястэчку *Саматэвічы* Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці. Яго бацькі былі настаўнікамі, але ўвесь уклад сямейнага жыцця быў блізкі да сялянскага. У 1970 г. у паэме « Далека да акіяна » А. Куляшоўпісаўпра родную хату, у якойпрайшломаленства:

Токам і адрынаю,
Правайпалавінаю,
Кухняюгаротнаю,
Скрухайкалаўротнаю
На краю сяла, --
Чым ты толькі, родная
Хата, не была?

Сапраўды, у сялянскайхаце, бывала, і сушылізбожжа,імалацілі, і ткалі, а ў зімовыядніяна часам была прытулкам і для маленькагацялятка – вялікайдзіцячайуцехі.

Хата вясковаганастаўніка А. Куляшова ў
СаматэвічахпасляКастрычніка 1917 г. набыла, аднак, сваю адметнасць:
А сягоння ў змрочную
Хаты цішыню
Хлынулісвяточныя
Гукіўпершыню.
Не паны заехалі
З песняй, -- не ўпару, --
З музыкай, як некалі,

У госці к карчмару.
Не!.. Гурткамастацкага
Тут вячэрнізбор –
Скокізаліхвацкія,
Самадзейны хор.

У сталыя гады А. Куляшоў з удзячнасцю ўспамінаў родную хату, якая ў Саматэвічах стала своеасаблівым клубам – культурным цэнтрам мястэчка.

Сёння **вёска Саматэвічы** — пахаваная вёска ў забруджанай пасля чарнобыльскай катастрофы зоне на тэрыторыі Касцюковіцкага раёну Магілёўскай вобласці Беларусі. Уваходзіла ў склад Беладубраўскага сельсавету. Радзіма беларускага паэта **Аркадзя Куляшова**.

Радзіма Віцэнта Дуніна-Марцінкевіча

Вікенцій Іванавіч Дунін-Марцінкевіч нар. 4 лютага 1808 г. ў фальв. **Панюшкавічы**, Бабруйскага павета .

Далёкія прадкі В. Дуніна-Марцінкевіча, каліверыць друкаваным гербоўнікам, паходзілі з Даніі. Прыдомак шляхецкага прозвішча не прырэчыць такой выснове (польск.: *duńcyk* — датчанін). Пазней, у паэме «З-над Іслачы, або Лекі на сон», згадваючы сваю асобу ў шэрагу іншых персанажаў твора, ён напіша: «Мой герб такога роду, які налічвае дванаццаць ваяводаў». Аднак паступова род драбнеў, і перад нараджэннем Віцэнта яго бацькі самі арандавалі ў Бабруйскім павеце маёнтак свайго далаёкага, але ўплывовага сваяка — магілёўскага біскупа Станіслава Богуша-Сестранцэвіча (1731—1826).

В. Дунін-Марцінкевіч нарадзіўся ў 1808 годзе ў фальварку Панюшкавічы Бабруйскага павета ў сям'і шляхціца-арандатара (дакладная дата нараджэння высветлена параўнаўча нядаўна^[1]). Скончыў Бабруйскае павятовае вучылішча (1824). С. Богуш-Сестранцэвіч, знаходзячыся на пасадзе мітрапаліта ўсіх рыма-каталіцкіх касцёлаў Расійскай імперыі, узяў пляменніка ў Пецярбург, дзе падлетак Віцэнт жыў у сярэдзіне 1820-х гадоў.

Вучыўся ў Пецярбургскім універсітэце (па іншых звестках — у Віленскім універсітэце) на медыцынскім факультэце, але не мог прызвычаіцца да анатаміравання і пакінуў вучобу.

З 1827 года юнак распачынае чыноўніцкую кар'еру. Ён працаваў памочнікам каморніка пры Мінскім межавым судзе, служыў перакладчыкам у Мінскай епархіяльнай кансісторыі, быў служачым у Мінскай крымінальнай палатцы.

У 1840 сумесна з жонкай Юзэфай Бараноўскай, з якой ажаніўся ў вельмі маладым веку, набыў невялікі маёнтак Люцінка (Люцынка) у Пяршайскай воласці (каля мястэчка Івянец) Мінскага павета і кінуў

дзяржаўную службу. Люцынка стала калыскайяготворчыхзадум. Тут разгарнулася яго культурна-асветная, літаратурная і тэатральнаядзейнасць і прайшліўсенаступныя гады жыцця.

Падчас паўстання 1863—64 гадоў абвінавачваўся ў распаўсюджванні «шкодных для ўрада» ідэй. Паліцыя прыпісвала яму аўтарства антыўрадавых выданняў (напр., «Гутаркі старога дзеда»). Хоць прамы ўдзел В. Дуніна-Марцінкевіча ў паўстанні не быў даказаны, яго арыштавалі. З кастрычніка 1864 да снежня 1865 эняволены ў мінскую турму, потым быў пад наглядам паліцыі (зняты ў 1872—74, зноў устаноўлены ў 1876). Да самай смерці ён заставаўся пад наглядам паліцыі. Дачка Каміла за сувязь з паўстанцамі была выслана ў Сібір і з 1863 адбывала ссылку ў Салікамску.

Спрабаваў (1876) адкрыць нелегальную школу для навакольныхдзяцей.

За сваё жыццё В. Дунін-Марцінкевіч ажыццявіў шматлікія падарожжы па Беларусі, а таксама ў Пецярбург, Маскву, Варшаву, Кіеў, Коўна. Ён сустракаўся і падтрымліваў сяброўскія адносіны з С. Манюшкам. Валодаў некалькімі мовамі, выдатна ведаў беларускую вусна-паэтычную творчасць, пісьмовыя літаратуры (польскую, рускую, украінскую, французскую).

Памёр у Люцынцы (Валожынскі раён).

Магілёўскі абласны драматычны тэатр імя В. Дуніна-Марцінкевіча — адзіны ў Бабруйску тэатр, размяшчаецца на вуліцы Сацыялістычная, 105. Названы ў гонар класіка беларускае літаратуры Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча.

Гісторыя тэатра ў Бабруйску мае даўгую гісторыю. У 1860-х тут дэбютавала знакамітая расійская актрыса Марыя Савіна. Напачатку 20 ст. ў горадзе прапашаў прыватны яўрэйскі тэатр. У горадзе неаднаразова гастралювала група вядомага тэатральнага дзеяча Уладзіміра Кумельскага. У 1932 яе пераўтварылі ў Дзяржаўны расійскі тэатр БССР з базай у Бабруйску. Спектаклі праходзілі ў памяшканні клуба пажарнага дэпо, будынак якога захаваўся дагэтуль. У 1932 ў цэнтры горада адчыняецца новы тэатральны будынак, першы ў Беларусі з механізаванай сцэнай. У 1935 тэатр з Бабруйска пераводзяць у Магілёў. У 1938 ствараецца калгасна-саўгасны тэатр для абслугоўвання сельскага гледача. Пасля вайны ў 1944 тэатр аднаўляе сваю дзейнасць, і на яго базе неўзабаве ствараецца Бабруйскі абласны драматычны тэатр (пастанова № 918 Савета Народных Камісараў БССР ад 18 снежня 1944). Мастацкім кіраўніком яго быў рэжысёр Казімір Стэцкі, змяніў яго Мікалай Кавязін. Вось некаторыя назвы спектакляў тых гадоў: «Урок жыцця» У.Галаўчынера, «Човеншчыца» М.Пагодзіна, «Праўда

добра, а шчасце лепш» А.Астроўскага, «Дама-нябачнік» П.Кальдэрона, «Падступства і каханне» Ф.Шылера, «За тых, хто ў моры» Б. Лаўранёва, «Расійскае пытанне» К.Сіманава.

У 1947 тэатр пераводзіцца ў Гродна. А ў Бабруйску ў будынку, адноўленым у 1949, працуюць гастрольныя тэатры, ладзяцца вечары адпачынку і г. д.

У 1956 пастановай № 316 Савета Міністраў БССР засноўваецца Бабруйскі перасоўны беларускі драматычны тэатр. Узначаліў яго Аркадзь Аркадзьеў. Рэпертуар складаўся ў асноўным з п'ес сельскае тэматыкі: драматургія М. Заруднага, А. Сафронава, С. Свірыдава, П. Васілеўскага. Амаль усе спектаклі былі пастаўленыя А. Аркадзьевым, але некалькі пастановак класічных твораў былі зробленыя рэжысёрам-педагогам Д. Арловым. Ад часу адкрыцця ў 1957 спектаклем паводле п'есы Янкі Купалы «Раскіданае гняздо» тэатр у Бабруйску ўжо не спыняў сваёй дзейнасці, толькі мяняў назву і рэарганізавваўся.

У 1962 — гэта Бабруйскі музычна-драматычны тэатр, у 1965 — Магілёўскі абласны тэатр музычнай камедыі, на аснове якога ў 1970 арганізаваны Дзяржаўны тэатр музычнай камедыі.

У 1970 годзе замест Магілёўскага абласнога тэатра музычнай камедыі быў створаны Магілёўскі абласны тэатр драмы і камедыі. 5 лістапада 1970 года адкрыўся спектаклем «Разгром» паводле А. Фадзеева.

У 1970 пачалася капітальная перабудова старога тэатральнага будынка.

У 1977 тэатр пераехаў у ізноў пабудаваны будынак і адкрыў свой тэатральны сезон спектаклем «Пінская шляхта» Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, імя якога тэатр носіць з канца 1977.

У Бабруйску паўстаў і праводзіцца фестываль нацыянальнай драматургіі імя Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (у 1998, 2001, 2008, 2011).

Тэатр неаднаразова ўдзельнічаў у міжнародным фэсце «Класіка сёння» ў Днепродзяржынску (Украіна). У маі ў 2006 на гэтым фестывалі тэатрам былі атрыманы 3 узнагароды: за лепшую жаночую ролю другога плану (Наталля Кашпур), лепшая маладая актрыса фестывалю (Віталія Лебедзева), дыплом за важкі ўклад у папулярызацыю класікі. Наладжаныя творчыя сувязі з тэатрам юнага гледача з Бранска і Калугі, з тэатрамі з Мазыра і Маладзечна, неаднаразова праводзіліся малыя абменныя гастролі

Тэма 4.6. Літаратурнае краязнаўства Міншчыны

Барысаў – горад у Мінскай вобласці, за 71 км ад сталіцы. Старажытнае гарадзішча размяшчалася на левым беразе Бярэзіны (пас. Стара-Барысаў), праз некалькі стагоддзяў Барысаў перанеслі за 4 км уніз па цячэнні Бярэзіны. У XIII – XIV стст. тут пабудаваны Барысаўскі замак. У 1569 г. атрымаў магдэбургскае права. У 1563 – 1569 гадах – цэнтр Барысаўскага староства, ім валодалі Агінскія, Радзівілы. З 1569-га ў Аршанскім павеце, з 1795-га цэнтр павета. У 1796-м атрымаў гарадскі герб. У 1900 годзе з горадам спалучыліся чыгуначная станцыя і пасёлак Нова-Барысаў. З 1924-га – цэнтр раёна. У 20-ыя гады XX стагоддзя тут паспяхова дзейнічаў літаратурны філіял «Маладняка». У гады Другой сусветнай вайны да 1 ліпеня 1944 г. быў акупаваны нямецка-фашысцкімі захопнікамі, якія ўтварылі ў ім 6 лагераў смерці, дзе загубілі больш за 33 тыс. чалавек. У горадзе і раёне дзейнічала Барысаўскае патрыятычнае падполле. Развіты лясная і дрэваапрацоўчая прамысловасць, дзейнічаюць Барысаўская фабрыка піяніна, заводы папярова-лесахімічнай і мэблевай фурнітуры, шпалапрапітны. Вядомыя машына-будаўнічая і металаапрацоўчая, аўтарамонтная прамысловасць, вытворчасць электраабсталявання, харчовая галіна, швейныя, хіміка-фармацэўтычныя, бытавой хіміі і іншыя прадпрыемствы. Шырока вядомы Барысаўскі хрусталёвы завод, ёсць камбінат прыкладнога мастацтва. Шмат школ рознага накірунку, бібліятэк, помнікаў вядомым людзям (у тым ліку і заснавальніку горада Барысу Усяслававічу), дзейнічае краязнаўчы музей, выходзіць краязнаўчая газета «Гоман Барысаўшчыны». Развіта народная творча-мастацкая дзейнасць. З помнікаў архітэктуры вядомыя касцёл, Барысаўскі Васкрасенскі сабор, гандлёвыя рады, будынак чыгуначнага вакзала і сінагога, помнік гісторыі – «Батарэі вайны 1812 года».

Барысаў літаратурны

Вул. Першага ліпеня, 8. Дом культуры фабрыкі музычных інструментаў. На будынку ўстаноўлена мемарыяльная дошка ў памяць таго, што Купала Янка выступаў тут 1 ліпеня 1934 г. Імя паэта ў Барысаве прысвоена вуліцы і СШ № 1.

Народны паэт Беларусі ***Купала Янка*** неаднаразова бываў у Барысаве. 22-24 мая 1932 г. на прамысловых прадпрыемствах праходзілі літаратурныя вечары, у якіх бралі ўдзел беларускія пісьменнікі Я.Купала, С.Баранавых,

У.Хадыка, С.Ліхадзіеўскі. 23 мая Я.Купала выступіў на ўрачыстым пашыраным пасяджэнні РК ЛКСМБ, 24 мая сустрэкаўся са студэнтамі сельгастэхнікума, чытаў ім свае творы. Другі раз, 1-21 ліпеня 1934 г., паэт разам з І.Гурскім і В.Кавалём знаходзіўся на Барысаўшчыне ў творчай камандзіроўцы. 1 ліпеня на літаратурным вечары для партыйна-камсамольскага і прафсаюзнага актыву ў клубе імя М.Горкага прачытаў свае вершы, 2 ліпеня пісьменнікі пабывалі на запалкавай фабрыцы «Пралетарская перамога», у піянерскім лагеры, выязджалі ў калгасы. 21 ліпеня на чале дэлегацыі беларускіх пісьменнікаў Купала сустрэкаў у горадзе чэхаславацкую рабочую дэлегацыю. Па ўражаннях ад побыту ў гэтых мясцінах напісаў паэму «Барысаў», якая была закончана ў в. Скупліно Карсакавіцкага сельсавета. Вынікам творчай камандзіроўкі на Барысаўшчыну сталі таксама вершы «Абвілася краіна...», «На нашым полі», «Выпраўляла маці сына», «Хвалююцца морскія хвалі...» і інш. 12 верасня 1934 г. Я.Купала выступіў у Барысаве на партыйна-камсамольскім сходзе, прысвечаным 1-му Усесаюзнаму з'езду савецкіх пісьменнікаў. З Барысаўшчынай звязана гісторыя яшчэ аднаго верша Янкі Купалы – «Песня трактарысткі». Напісаны ён 7 чэрвеня 1936 г. у Мінску, 11 чэрвеня «Звязда» і «ЛіМ» надрукавалі яго пад загалоўкам «Песня Тані-трактарысткі з Прыямінскай МТС». Пазней гэты верш быў перакладзены на рускую, украінскую, кіргізскую і албанскую мовы, а Р.Пукст і А.Туранкоў паклалі яго на музыку.

Не раз Купала наведваў СШ № 1 г. Барысава. У 1920-1930-я гг. школа насіла імя паэта. У бібліятэцы школы захоўваецца купалаўскі зборнік «Жалейка».

Народны паэт Беларусі Купала Янка падчас свайго побыту на Барысаўшчыне ў ліпені 1934 г. завяршыў у гэтай вёсцы паэму **«Барысаў»**, напісаў тут верш «Калгасу Чырвоны баец». Пра паездку ў Скупліно паэт пісаў у публіцыстычным артыкуле «Сам напаўняешся вялікай радасцю». 15 ліпеня ў калгасе «Чырвоны баец» Я.Купала напісаў верш «Я – калгаснік...» Надрукаваны ён быў 7 лістапада 1934 г. у газеце «Звязда», пазней перакладзены на многія мовы свету.

Урывак з паэмы **Я. Купалы «Барысаў»**

Княжылі тут князі,
Крулі крулявалі,
І цары царылі
У крывавай хвалі.

Турмы будавалі,
Кавалі кайданы,
На народным целе
Сачыліся раны.
Былі войны, бітвы,
Слёзы, кроў ліліся,
Шведа, Банапарта
Сляды засталіся.
Ў бярэзінскіх водах
Немец паіў коні,—
Вільгельмава зграя
Ў памяці й сягоння.
Грабілі культурна,
Не знаючы жалю,
І армяк апошні
З бедняка знімалі.
Край абрабавалі,
Хоць за час кароткі,
Гэтыя блізкія
Гітлеравы продкі.
А паноў навалу,
Іх каранняў жудзі
Помніш ты, Барысаў,
Павек не забудзеш.
То было нядаўна —
Помніш камсамалец,
Як была скавала
Жудкая няволя.
Паны прывіталі
Цябе, мой Барысаў,
Вісельняй і куляй
І пажарным прыскам.
Генерал Шаптыцкі
Праклятае славы
Выпраўляў жалезам
Свой банкет крывавы.
Але да сканання

Яму не ўдалося
Спапяліць ідэю,
Як наша калоссе.
Генерал Шаптыцкі,
Найяснейшы пане!
Ўжо твой бот жандармскі
Болей тут не стане.
Ўжо табе не бачыць
Вісельняў, паграмаў,
Шго тварыў ты, пане,
Ад польскай кароны.
Моцная ўжо зброя
Ў вольных пралетараў,
І на тваю кару
Ўстануць грознай карай.

Францішак Багушэвіч, ураджэнец ч. Свіраны (цяпер Вільнюскі павет, Літва) для зборніка «Смык беларускі» узяў сабе псеўданім **Сымон Рэўка з-над Барысава**.

Горад Барысаў – радзіма Барысенкі Васіля (25.4.1904–26.7.1984), літаратуразнаўца, крытык, акадэміка АН БССР. В. Барысенка – доктар філалагічных навук (1956), заслужаны дзеяч навукі БССР (1974), лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1980).

Барысаў – радзіма вядомага сучаснага празаіка **Юрыя Станкевіча** (сапр. Харытановіч Георгій, н. 21.1.1945). У пятнаццаць гадоў уладкаваўся на Барысаўскую фабрыку піяніна, вучыўся ў вячэрняй школе рабочай моладзі. Скончыў БДУ (1969). З 1970 г. працаваў у газеце ў Барысаве, з 1988 г. – у часопісе «Маладосць» (з 1993 г. – загадчык аддзела), у 2001–2002 гг. загадваў аддзелам у часопісе «Крыніца». Друкуецца з 1961 г. Аўтар кніг прозы «Луп» (1989), «Анёлы на бальшаку» (1993), «Армагедон – 1895», «Любіць ноч – права пацукоў» (абедзьве 2000 г.), «Сатырыкон» (2003), «Апладненне ёлупа» (2005), «Мільярд удараў» (2008), «П'яўка» (2010), «Шал» (2012), п'ес, кінасцэнарыяў, літаратурна-крытычных і публіцыстычных артыкулаў.

Вёска Сялітранка Неманіцкага сельсавета— радзіма пісьменніка **Міхася Клімковіча** (20.11.1899–5.11.1954), аўтара тэксту **Дзяржаўнага гімна БССР (1944)** і аднаго з аўтараў Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь (перапрацаваў У. Карызна ў 2002 г.).

Валожынскі раён

Многа карыснага матэрыялу пра Валожыншчыну літаратурную чытачы-студэнты знойдуць у зборніку «Люблю наш край...» (Мінск, 2006), складзеным і пракаментаваным сынам гэтага краю Вячаславам Рагойшам. Ад іншых аналагічных кніг ён адрозніваецца тым, што ў ім прадстаўлены фальклор і духоўна-рэлігійныя тэксты.

Вёска Ракаў, цэнтр сельсавета

Ракаў – радзіма **Вячаслава Рагойшы** (нар. 5.6.1942), крытыка, літаратуразнаўца, паэта, перакладчыка. Доктар філалагічных навук, прафесар, акадэмік Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі. Скончыў БДУ (1963). З 1967 г. – на кафедры беларускай літаратуры БДУ. З 1988 г. – у Інстытуце паліталогіі і сацыяльнага кіравання, у 1991–1994 гг. – намеснік дырэктара ІНАЦ імя Ф.Скарыны. З 1994 г. – у БДУ, загідавае кафедрай тэорыі літаратуры на філфаку. Аўтар анталогіі «Люблю наш край... Валожыншчына літаратурная» (2006), даследаванняў «Паэтыка Максіма Танка» (1968), «Карані дружбы. Беларуска-украінскія літаратурныя ўзаемасувязі пачатку ХХ ст.» (1976), «Паэтычны слоўнік» (1979, 1987, 2004), «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах» (2001), кнігі вершаў «Полюс цяпла» (2007) і інш.

У сваёй хаце ў Ракаве разам з жонкай Кабржыцкай Таццянай, кандыдатам філалагічных навук, якая нарадзілася ў 1941 г. у Кіеве, сталела ў Львове, а працуе ў Мінску, стварыў Музей поліэтнічнай культуры Ракаўшчыны, дзе шырока прадстаўлена літаратура Валожыншчыны, беларуска-ўкраінскія сувязі, праводзіць краязнаўчыя канферэнцыі «Ракаўскія чытанні» (з 1996 г.), выдае газету «Ракаўскі шлях» (з 2000 г.). Лаўрэат Міжнароднай літаратурнай прэміі імя Івана Франка (2000). Узнагароджаны медалём Францыска Скарыны, ганаровым знакам «Выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь». Кіраўнік Міжнароднага фонду Янкі Купалы і іншых навуковых і грамадскіх арганізацый. Дзядзькамі В. Рагойшы з’яўляюцца паэт Рагойша Кастусь і эсэіст Рагойша Антось, родам з Пярэжараў, чые творы ён выдаў у кнізе «Нам сняцца сны пра Беларусь» (2008).

Рыч Вера, англійская паэтэса, удзельніца «Ракаўскіх чытанняў» (1998), прысвяціла свой акараверш Ракаву, перакладчык паэмы Якуба Коласа “Новая зямля”.

Дом творчасці «Іслач» імя В. Дуніна-Марцінкевіча пад Ракавам.

Адчынены ў канцы 1986 г. (архітэктар – Сяргей Ключановіч). Рашэнне прэзідыума СП БССР аб наданні імя Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча было прынята ў ліпені 1987 г. Тут адпачывалі многія беларускія і замежныя пісьменнікі, якія прысвяцілі «Іслачы» свае творы. А Рагойша Вячаслаў выдаў пра гэты Дом творчасці кніжку. Цяпер Дом творчасці перайшоў у прыватныя рукі.

Вёска Вішнева, цэнтр сельсавета

У вёсцы захаваўся дом, у якім жыў паэт і перакладчык **Пятро Бітэль** Пятро (1912-1991), ураджэнец в. Радунь (цяпер г.п. Радунь Воранаўскага р-на Гродзенскай вобл). Паэт пахаваны на мясцовых могілках. У 1994 г. на магіле пастаўлены помнік.

Тут, у сядзібе Яна (Лявона) Маклака, сярэдняй рукі шляхціца-пратэстанта, 13. 1.1593 г. **памёр Буйлы Сымон** беларускі гуманіст, асветнік, рэлігійны рэфарматар, філосаф, сацыёлаг, гісторык, ураджэнец в. Буды ў Мазовіі (Польшча). Магчыма, тут і пахаваны.

У Вішневэ захаваўся дом, у якім у 1906–1913 гг. жыла паэтэса, заслужаны дзеяч культуры БССР **Канстанцыя Буйло**, ураджэнка Вільні. У 1989 г. сюды, на мясцовыя могілкі, была перавезена урна з яе прахам. На помніку – надпіс: **«Беларуская паэтэса Канстанцыя Буйло (Канстанцыя Антонаўна Колетыц) 2.1.1893–4.6.1986». Ніжэй – радкі з верша «Люблю наш край–старонку гэту...»** На сярэдняй школе ў Вішневэ – мемарыяльная дошка ў гонар паэтэсы. Мясцовай школе ў 1991 г. прысвоена яе імя.

Люблю...

Люблю наш край, старонку гэту,
Дзе я радзілася, расла,
Дзе першы раз пазнала шчасце,
Слязу нядолі праліла.

Люблю народ наш беларускі,
Іх хаты ў зелені садоў,

Залочаныя збожжам нівы,
Шум нашых гаяў і лясоў.

І рэчку, што імкліва воды
Імчыць ў нязведаную даль,
І схілы берагоў пячаных,
І яснасць чыстых яе хваль.

Люблю вясну, што ў кветкі, зелень
Аздобиць радасна зямлю,
Буслоў на гнёздах клекатанне
І спеў жаўроначка люблю.

Гарачую спякоту лета
І буру летнюю з дажджом,
Як гром грыміць, а ў чорных хмарах
Маланка зіхаціць агнём.

І восень сумную люблю я
І першы звон сярпоў і кос,
Як выйдуць жнеі збожжа жаці,
А касары - на сенакос.

Люблю зіму з яе марозам,
Што лойны прыбярэ ва ўзор,
І белы снег, што, ўкрыўшы поле,
Ірдзіцца бляскам ясных зор.

Люблю ў пагодную я ночку
Дапозна на дварэ сядзець,
Слядзіць за сініх зор мігценнем,
На месяц залаты глядзець.

І песню родную люблю я,
Што дзеўкі ў полі запяюць,
А тоны голасна над нівай
Перэліваюцца, плывуць.

Усё ў тым краі сэрцу міла,
Бо я люблю край родны мой,
Дзе з першым шчасцем я спазналась
І з гора першаю слязой.

Вішнева – радзіма **Уладзіславы Луцэвіч** (25.12.1891–25.2.1960), мемуарысткі, педагога, жонкі Янкі Купалы. Яе маці – французская настаўніца Эмілія Манэ (з таго ж самага роду, што і мастак Клод Манэ), бацька – Францішак Станкевіч, ляснічы Вішнеўскай эканоміі. Скончыла 2-гадовыя педагогічныя курсы ў Варшаве. У 1908–1941 гг. на педагогічнай рабоце. У 1944–1960 гг. – дырэктар Літаратурнага музея Янкі Купалы. Складальніца зборнікаў матэрыялаў пра жыццё і дзейнасць Янкі Купалы, зборнікаў вершаў, казак і песень для дзяцей. Да бацькоў Уладзіславы Станкевіч, у Вішнева, з суседняга фальварка Кушляны прыязджаў Багушэваіч Францішак, часта чытаў свае творы.

У мясцовай школе існуе гісторыка-краязнаўчы музей, створаны Пятром Бітэлем і выкладчыкам географіі Ю. Малашэлькавым. У музеі ёсць «*Летаніс Вішнева*».

Паэт **Кастусь Жук** напісаў верш «*У вёсцы Вішнева*», дзе ёсць радкі:

Вёска Вішнева. Рэчка ўвішная.
Белы вэлюм надзелі сады.
І над яблынямі, над вішнямі
Дух буе вясны малады.
Тут утульна пчале і сонейку...
Гэтак пахнуць галінкі соладка!
Гэтак хмеліць паветра настой!
А душа–то засне, то абудзіцца
На шчаслівай зямлі ў гэты міг...
Знерухомей–і голас Буднага
Ты пачуеш між дрэў шапаткіх.

Напярэдадні паўстання 1863 г. у Вішневе распаўсюджвалася рэвалюцыйная газета Каліноўскага Кастуса «Мужыцкая праўда».

Вёска *Выганічы* Ракаўскага сельсавета

На кватэры ў выганіцкага землеўласніка **Фелікса Вайдзевіча** ў 1821 г. жылі драгунскі паручык **Аляксандр Бястужаў** – будучы дзекабрыст і рускі пісьменнік **Марлінскі**. У Выганічах узмацнілася яго цікавасць да польскай літаратуры і мовы. У адным з пісем у Пецяrbург ён паведамляў, што ў яго пад падушкай заўсёды знаходзяцца «Гістарычныя песні» Ю. Нямцэвіча. У 1823 г. Бястужаў прыслаў з Пецяrbурга ў Выганічы першую кніжку альманаха «Полярная звезда», якую выпусціў сумесна з К. Рылеевым. На вокладцы ён напісаў па-польску: «Пану Вайдзеру ў знак сімпатыі ад Бястужава». У 1987 г. у вёсцы ўстаноўлены мемарыяльны знак у гонар Аляксандра Бястужава-Марлінскага.

Гарадскі пасёлак *Івянец*

Вуліцы **Максіма Горкага**, **Міхаіла Лермантава**, **Мікалая Астроўскага**, **Аляксандра Пушкіна**.

У фальварку *Камень* каля Івянца дзед Купалы Янкі ў 70-х гадах XIX ст. арандаваў зямлю ў пана Івана Гаворкі.

Фальварак *Каралінова* Багданаўскага сельсавета

Да бацькоў **Уладзіславы Францаўны Луцэвіч** – **Францішка і Эміліі Станкевічаў** часта прыязджаў сюды з суседняга фальварка **Кушляны Багушэвіч Францішак**, чытаў свае творы.

У **Каралінаве** **Уладзіслава Францаўна** пазнаёмілася з **Буйло Канстанцыяй**, бацька якой служыў аб'ездчыкам у тых жа лясах, дзе і бацька першай.

Вёска *Лоск* Гародзькаўскага сельсавета

Лоскі замак. Існаваў у XIV-XVIII стст., з 1494 г. стаў уласнасцю магнатаў **Кішкаў**. У 1570 г. Ян Кішка заснаваў тут адну з першых на беларускіх землях друкарняў, якая была цэнтрам арыянскага

кнігадрукавання. У 1574 г. у Лоск прыезджае Будны Сымон і не пакідае яго амаль на працягу дваццаці гадоў. Адначасова ён з'яўляецца хатнім прапаведнікам Яна Кішкі. Пакой-келля С.Буднага знаходзілася ў паўднёвым кутку замка, а пад замкам, у яго сутарэннях стаяў друкарскі станок. У ліку найбольш значных выданняў Лоскай друкарні – творы С.Буднага: «Новы запавет» (яго пераклад, прадмова і каментарыі), «Пра дзве сутнасці Хрыста», «Кароткі доказ таго, што Хрыстос не з'яўляецца такім жа Богам, як Бог-Айцец», «Супраць хрышчэння дзяцей» (усе 1574), «Пра свецкую ўладу» (1583). Сярод іншых выданняў – палемічныя творы М.Чаховіца, А.Волана, кнігі рэктара арыянскай школы ў Іўі Я.Намыслоўскага, трактат Цыцэрона «Пра абавязкі» (1576, пераклад С.Кашуцкага), Э.Варамунда Фрыза «Пра фуры, або Вар'яцтвы французскія» (1576, пераклад С.Буднага; аб падзеях Варфаламееўскай ночы 1572). Асобнае месца ў дзейнасці Лоскай друкарні займае выданне вядомага твора А.Фрыча-Маджэўскага «Аб удасканаленні Рэчы Паспалітай» (1577, пераклад Ц.Базыліка, прадмова католіка М.Стрыйкоўскага, кальвініста Волана, арыяніна Буднага). Ад старых будынкаў замка ацалелі толькі засыпаныя замлём рэшткі падмуркаў.

Музей Сымона Буднага. Адзіны ў сваім родзе музей С. Буднага адкрыты ў кастрычніку 1984 г. пры мясцовай 8-гадовай школе. Заснаваны намаганнямі В.Канановіча, настаўніка гісторыі. Музейны фонд складае прыкладна 500 экспанатаў, у тым ліку больш за 200 арыгінальных. Сярод іх – каляровы партрэт С. Буднага, намаляваны самадзейным мастаком Уладзімірам Дурко. На школе – мемарыяльная дошка (устаноўлена ў 1983 г.).

Лоск – верагоднае месца нараджэння Беняша Буднага, дзеяча беларускай культуры XVI–XVII стст., пісьменніка, перакладчыка. Скончыў Кёнігсбергскі (Каралявецкі) пратэстанцкі універсітэт. Да 1594 г. жыў пры двары беларускіх магнатаў Ф.Скуміна, А.Храптовіча, потым служыў у М.-К.Радзівіла. Яго асноўны твор «Кароткія і ясныя аповесці», якія па-трэчаску называюцца «Апафегматы» (Вільня, 1599), у XVII ст. вытрымаў 11 выданняў, у 1711 г. па загадзе Пятра I перакладзены на рускую мову і надрукаваны ў Маскве. Пераклаў трактаты Цыцэрона «Аб старасці» (1596), «Аб дружбе» (1603).

Алег Лойка прысвяціў Лоску верш «На гарадзішчы ў Лоску».

Хто ўздымаўся сюды, не загіне.

І, не верачы, веру ў цуды:
Крок ступлю і ўбачу Скарыну,
Крок яшчэ, і сустрэнецца Будны!..
Вёска Люціна Яршэвіцкага сельсавета

***Вёска Люцынка**, побач з ёй быў фальварак **В. Дуніна-Марцінкевіча**, дом знаходзіўся (да 1950 г.) у Пяршайскім сельсавеце.*

Выйшаўшы ў адстаўку, 8 красавіка 1840 г., папярэдне ўзяўшы буйныя пазыкі, Віцэнт Дунін-Марцінкевіч купіў у межавога суддзі Алойзія Сялявы невялікі фальварак Люцынка разам з 11 валокамі зямлі і жыў тут да канца сваіх дзён. Толькі тут, ужо амалstrongь у 4em0-гадовым узрэметосце, Марцінкевіч усур'ёз займаецца літаратурнай творчасцю, піша тэксты да музычных вадэвіляў, лібрэта першай беларускай оперы «Ідылія», вершаваныя аповесці, фарсы-вадэвілі, гістарычныя паэмы, лірычныя вершы, «Пінскую шляхту». У сваім пасланні беларускаму этнографу, археолагу, публіцысту А. Кіркору пісьменнік тлумачыў, як з Ашмян праехаць да яго ў Люцынку: «...Гэта ж не вельмі далёка – праз Лебедзева, Хожава, Ізабелін да Гарадка, а адтуль дарогай у Люцынку Марцінкевіча». У аснове гістарычнай паэмы «Люцынка, альбо Шведы на Літве» (1857) ляжыць легенда, пачутая пісьменнікам у наваколлях вёскі:

Дом стаіць на пагорку – лес вакол, алешнік,
Сад за домам, а ў садзе – ігрушы, чарэшні.
З ганка ступіш і бачыш – лес воддаль, яліны..
Дзе ледзь лес напалам стужка сіняй Люцыны..
Невялікая рэчка, ды рыбы ў ёй поўна,
А пры рэчцы – крыніца з вадой цудоўнай...

У «доме на пагорку» быў самадзейны музычны тэатр, дзе сваімі сіламі, пры ўдзеле музычна адораных дзяцей пісьменніка, а таксама сяброў, суседзяў выконваліся жартоўныя п'есы, вадэвілі, опера «Ідылія», музыку да якой напісалі сябар Марцінкевіча Станіслаў Манюшка і мінскі музыкант Крыжаноўскі.

Дамок мой любы! – бачу з кожнай хвілінай,
Што нашы дні жыцця ідуць к зямлі няспынна.

Мы разам пастарэлі, час той недалёкі,
Калі ахопяць нас з табой нябыту змрокі.
Як той марак, які з надзеяй на нябёсы
Стыхіям здрадным часта давярае лёсы,
Сваім гандлёвым справам поўнасьцю адданы,
І смела сустракае буры й ураганы, –
Так мы з табой тут розныя сустрэлі часы,
Былі ў нас буры і дні майскае акрасы,
А ўсё мінулае, як быццам воч імгненне,
Як сноў прыемных ці нядобрых летуценне.
Так любы мне тут кожны кут між сцен пахілых,
Што шмат ён памятак гадуе сэрцу мілых.

(Паэма «З-над Іслачы, або Лекі на сон» (1868), пераклад П.Бітэля)

Нягледзячы на паліцэйскі нагляд, у Люцынцы была «прыватная школка», арганізаваная дочкамі Марцінкевіча для дзяцей сялян і рамеснікаў. У артыкуле «В.Марцінкевіч у прыватным жыцці», апублікаваным у 1910 г. у «Нашай ніве», Ядвігін Ш. (сапр. Лявіцкі Антон), пісьменнік, урадженец в. Добасна Кіраўскага р-на Магілёўскай вобл., пісаў: «У 1877–1878 гадах давалося мне жыць пад страхом нашага песняра: дачка яго вучыла невялікую грамаду дзяцей». Адным з часці вучняў Люцынскай школы быў будучы пісьменнік, публіцыст Антон Лявіцкі. «Антон, 7 гадоў, сын адстаўнога паручніка Івана Пятрова Лявіцкага, які служыць лоўчым у маёнтку Пяршаі графа Венядзікта Міхайлова Тышкевіча, а пражывае ва ўрочышчы Раман за 6 вёрстаў ад Люцынкі», чытаем у «Сакрэтнай справе канцылярыі папачыцеля Віленскай навучальнай акругі аб закрыцці тайнай школы ў маёнтку Люцынцы...»

«Неўзабаве пасля смерці Дуніна-Марцінкевіча люцынскі дом згарэў, пайшла з дымам і большая частка працы гэтага заслужанага для нашай бацькаўшчыны чалавека». (Ядвігін Ш.) Але амаль на тым жа падмурку нашчадкі пісьменніка пабудавалі новы дом, у якім Ядвігін Ш. пабываў у 1910 г. ужо ва ўнучак песняра. Гэты новы дом прастаяў да 1950 г. Праўнучка Марцінкевіча выехала з Люцынкі, пусты дом быў разабраны і перавезены ў суседнюю вёску пад школу.

Цяпер ад дома застаўся каменны фундамент, тры ступенькі ад былога ганка. Растуць старыя яблыні, клёны з ранейшых часоў. Доўгі час расла ліпа,

узрост якой вызначалі ў 200 гадоў (павалілася ў 1985 г.). Паводле падання, пад ёй была напісана «Пінская шляхта». Цяпер на месцы старога дрэва расце маладая ліпа.

13.7.1986 г. каля былой хаты Дуніна-Марцінкевіча, на ўзгорку, адкрыты памятны камень з барэльефам драматурга (аўтар Якавенка) і надпісам: «На гэтым месцы стаяў дом, у якім з 1840 па 1884 год жыў вядомы беларускі паэт, драматург, тэатральны дзеяч і асветнік Вінцэнты Дунін-Марцінкевіч». У Мінску з'явілася Люцынская вуліца.

Сяргей Законнікаў прысвяціў гэтым мясцінам верш «Ліпа Дуніна-Марцінкевіча» (Літаратура і мастацтва, 1988, 18 сак.)

У *Пяршайскай СШ*у верасні 1961 г. адкрыты музей Дуніна-Марцінкевіча Вінцэнта. У фондах больш за 1,5 тыс. экспанатаў, у т.л. каля 1 тыс.

Вёска Паплаўшчына Пяршайскага сельсавета

Тут, у маёнтку графа Тышкевіча, жылі бацькі Ядвігіна Ш. (Антон Лявіцкага), прайшлі дзіцячыя годы будучага пісьменніка. Адсюль ён хадзіў у школу В. Дуніна-Марцінкевіча ў Люцынцы. Дом добра захаваўся. У ім цяпер Пяршайскае лясніцтва.

Мядзельскі раён

г. Мядзель

Сярэдняя школа № 1, вул. Ленінская, 1. З верасня 1990 г. школа носіць імя беларускага паэта, празаіка, перакладчыка *Дубоўкі Уладзіміра*, ураджэнца в. Агароднікі Пастаўскага р-на Віцебскай вобл. З 1912 да 1914 г. ён вучыўся ў Мядзельскім двухкласным вучылішчы. У школе ёсць літаратурна-мемарыяльны музей, які з'яўляецца філіялам Мядзельскага музея народнай славы. Сярод экспанатаў – асабістыя рэчы пісьменніка (касцюм, гальштукі, вытканыя ў беларускім нацыянальным стылі, кіёк і інш.), копіі разнастайных дакументаў. Залу ўпрыгожвае бронзавы бюст (скульптар Г. Мурамцаў). У кніжцы апавяданняў-ўспамінаў «Пялёсткі» (Мн., 1973. С. 60) Дубоўка сцвярджаў: «У ліку дзвюх найлепшых школ дарэвалюцыйнай Віленшчыны была Мядзельская». Шмат цікавага аб вучобе У. Дубоўкі можна прачытаць у яго аўтабіяграфіі (Пяцьдзесят чатыры дарогі: аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мн., 1963. С. 197-198). Родным мясцінам прысвяціў верш «Ля Мядзеля ёсць возера адно».

Мядзельская цэнтральная раённая *бібліятэка імя Максіма Танка*, вуліца В.Шаранговіча, 1 У бібліятэцы ёсць кразнаўчы куток, дзе прадстаўлены творы мясцовых аўтараў.

Сваткашская школа імя Максіма Танка.

Вёска Бадзені Старагабскага сельсавета

Радзіма паэта **Міколы Шабовіча** (н. 4.1.1959). З сям'і калгаснікаў. Скончыў Дзягільскую васьмігадовую і Мядзельскую сярэднюю школы. У 1981 г. скончыў Мінскі педагагічны інстытут. У 1981–1986 гг. настаўнічаў. Затым закончыў аспірантуру Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута (1989). Там жа абараніў кандыдацкую дысертацыю, выкладаў на кафедры беларускага мовазнаўства. З 2005 г. дацэнт таго ж калектыва. З 1992 да 2002 г. адначасова працаваў загадчыкам літаратурна-драматычнай часткі Мінскага абласнога драматычнага тэатра ў Маладзечне. Друкуецца з 1976 г. Аўтар паэтычных зборнікаў «Дом» (1996), «Яшчэ пакуль не лістапад...» (1996), «Падары мне сваю адзіноту» (2002), «Мая надзея» (2006), «Хор болей не спявае» (2008, у сааўтарстве з мастаком Алегам Карповічам). Многа вершаў прысвяціў сваёй роднай вёсцы.

Пасёлак **Будслаў**, цэнтр сельсавета

Радзіма **Мядзёлкі Паўліны** (24.9.1893-13.2.1974), артысткі, пісьменніцы, педагога, грамадскай дзеячкі. Заслужаны дзеяч культуры Беларусі (1966). Скончыла Вышэйшыя камерныя курсы ў Пецяярбургу. Сябрала з Купалам Янгам. Адна з першых выканаўцаў ролі Паўлінкі ў яго аднайменнай п'есе (1913, Пецяярбург). Пісала вершы, паэмы, песні, п'есы. Аўтар успамінаў «Сцежкамі жыцця» (1974). У Будславе кіравала драматычным гуртком (1947-1958). Тут жыла апошнія гады і пахавана.

Будслаў

У Будславе, на Мядзельшчыне, адбываецца фэст у гонар Маці Божай Будслаўскай, Апякункі Беларусі.

Гісторыя Будслаўскай святыні пачынаецца з 1504 г., калі вялікі князь літоўскі Аляксандр падарыў паселішча Буда віленскаму кляштару бернардынцаў. Браты бернардынцы раскарчавалі кавалак пушчы на ўзбярэжжы ракі Сэрвач і ў 1530 паставілі там невялікую драўляную капліцу.

У канцы XVI ст. у Будславе ўжо існаваў касцёл і кляштар бернардынцаў. Тады ж з'явіўся і слава абраз **Маці Божай**. Спачатку ён належаў мінскаму ваяводу Яну Пацу. Ваявода прывёз яго з Рыма — як падарунак ад Папы Клімента VIII, пасля пераходу з кальвінізму ў каталіцтва. Пац вельмі шанаваў абраз і заўсёды вазіў з сабою. Пасля смерці ваяводы святыня перайшла да яго капелана. А той, у сваю чаргу, ахвяраваў яе касцёлу.

Першыя цуды абразы **Маці Божай Будслаўскай** былі апісаныя манахам кляшты раЭлеўтэрыем Зеляевічам у кніжцы «Задзяк на зямлі» (Вільня, 1650). Першы цуд быў зафіксаваны ў 1617, калі да пяці гадоў аяслапога хлопчыка Язапата Тышкевіча вярнуўся зрок.

Пазней гэтых хлопчыкаў вядомым ксяндзом кармелітам. У той жа дзень Рэджынальд Тышкевіч пазбавіўся ад падучай хваробы, на якую ён хварэў сем гадоў. Зеляевіч апісвае, што сцены драўлянага касцёла былі закленыя сотнямі паперак з просьбамі да **Маці Божай Будслаўскай**.

Да сярэдзіны XVII ст. на месцы драўлянага паўстаў невялікі каменны касцёл. Для змяшчэння цудатворнага абразы майстра Пятро Грамель у 1649

стварыўразьблёныалтар. А бернардынцы?злотнікіГеранімПлонскі і БенедыктРосманвырабілісрэбраныяздобы для іконы — аклад і ажурную раму.

У 1767 быўзакладзеныпершы камень новагакасцёла. Велічнаябазілікапаўстала за 16 гадоў. Першы, стары касцёл, не зносілі: ёнзастаўся ў выглядзебакавогапамяшкання храма, у ягоможнапатрапіцьпраздзверы з тыльнага боку вялікага храма. Патрапіць, нібы ў іншуюархітэктурную эпоху. З прыземістыміскляпеннямі, галовамігрубавата?сярэднявечныханёлаў на сценах. У малым касцёле і сённямесціцца той драўляны, чорны з золатам, з фігурамі святых, алтар.

Да сярэдзіны XIX ст. Будслаўскікляштарбыўасяродкам не толькідухоўным, але і асветніцкім. Прыкляштарыдзейнічалапачатковая школа, музычная школа, быў і шпіталь для бедных.

У 1858 новая ўладазачынілакляштар. КляштарныябудынікіпасляздушэнняпаўстанняКаліноўскагабыліперададзеныя царскім войскам, а паслязусімірабраныя. Застаўсятольківелічныкасцёл.

Яго штоднябачылівучніпершайбеларускайгімназіі, створанай у Будславе ў 1918, яговежы, высока ўзнятыя над навакольнымілясамі, пэўна, сніў у КанадзеСтаршыня Рады БНР Вінцэнт Жук-Грышкевіч, народжаны ў Будславе.

За польскім часам будынаккасцёлаактыўнарэстаўравалі і абнаўлялі. Колькасцьвернікаў у парафіідасягнуласямі тысяч чалавек. Шырылася і традыцыяфэсту. На 1 і 2 ліпеня ў Будслаўз'язджалісятысячыпапомнікаўусіхканфесій. Пазней, у савецкі час, касцёл не перапыняўдзейнасці. Ніводнаяспробасталіністаўузарвацькасцёл не атрымалася. А замах нацсцовагасельсаветчыка на цудоўныабразМаціБожай, кажуцьлюдзі, скончыўся для яговар'яцтвам і хуткаюгвалтоўнаюсмерцю.

Хоцьцёмрапальства святыня паспытала. Калі ў 1990?я з іконыМаціБожайзняліаклады, кабрэстаўраваць, пабачылі, штояна ў некалькіхмесцахпрабітая, прастрэленая і наватпрапаленая.

Традыцыяпілігрымак у Будслаўаднавілася за незалежнасцю, на пачатку 1990?х. Ад таго часу тысячывернікаў з Беларусі і ўсяго свету прыходзяць да касцёлапакланіццаабразуНябеснайАпякункіБеларусі. Фэст у Будславе зрабіўся самым велічным, урачыстым і, зрэшты, самым беларускімсвятамкраіны.

Кульмінацыяйфэстуз'яўляеццаўрачыстаешэсце з цудатворнайіконай. Дзесяткі тысяч людзей з запаленымісвечкаміабыходзяцьцэнтральнуюплошчумястэчка і вяртаюцца да касцёла. Нібыжываявогненная рака плывеперадвелічнайбазілікай. Гэта прыгожы і велічнымомант, якіабавязковатрэбапабачыць на свае вочы, кабадчуцьгісторыю і ўрачыстаць свята МаціБожайБудслаўскай.

Вёска Пількаўшчына – радзіма народнага паэта Беларусі **Максіма Танка**(сапр. Скурко Яўген; 17.9.1912–7.8.1995).

Вёска Пількаўшчына Мядзельскага раёна ў Беларускай энцыклапедыі не пазначана асобным радком. Але яе добра ведаюць у нашай краіне. Сюды прязджаюць аматары мастацкага слова. Тут можна сустрэць экскурсіі школьнікаў. У гэтым населеным пункце 17 верасня 1912 года ў сям’і Івана Хведаравіча і Домны Іванаўны Скурко нарадзіўся хлопчык Жэня, будучы пісьменнік Максім Танк.

“Узначальваў” сям’ю Скуркоў дзед паэта Хведар Маркавіч, заядлы паляўнічы. Спрадвеку тут людзі жылі бедна, але сумленна, былі працавітымі. Вялікім быў клопат пра зямлю. У 1913 годзе з вёскі людзі пачалі перасяляцца на хутары, бо была магчымасць займець большы кавалак зямлі. Хведар Скурко з сям’ёй перасяліўся ў Жукова на зарослыя хмызнякамі дзірваны ды пасекі. З кожным годам дзед і бацька адваёўвалі ад лесу, хмызнякоў новыя ўчасткі, прыгодныя для сяўбы.

Бацька паэта, Іван Хведаравіч, быў надзвычай працавіты і сумленны чалавек, не любіў падману. Калі даваў слова, дык яго стрымліваў. Ніяк не мог зразумець, як можна гультаізаць, сядзець дома, калі ў полі шмат работ. Іван Хведаравіч ва ўсім быў справядлівы, дбайны, па-святому любіў зямлю. Маці паэта, Домна Іванаўна Хвалько родам з вёскі Задубенне. Яна заўсёды прываблівала людзей шчодрасцю адкрытай душы, лагоднай усмешкай ласкавых вачэй. Сваіх сыноў Яўгена, Фёдара, дачок Веру і Людмілу бацькі стараліся выхаваць працавітымі, дбайнымі, паважанымі людзьмі.

Імперыялістычная вайна 1914 года была той навальніцай, што грозна пастукала ў дзверы хутарскай хаты сям’і Скурко. Дома засталіся толькі старыя. Івана Хведаравіча восенню мабілізавалі ў армію. Як добрага шаўца, яго накіравалі ў ваенную шавецкую майстэрню. Домна Іванаўна з двухгадовым сынам Жэням на руках далучылася да абоза бежанцаў, гнаных фронтам у глыб Расіі. Шчаслівы выпадак дапамог сустрэцца бацькам. На Дзвінскім вакзале бацька нечакана пазнаў свайго сына Жэню па дамашняй хустцы. Салдаты знайшлі для іх месца ў адным з эшалонаў, што накіроўваўся ў Маскву. Туды ж быў пераведзены як майстры таксама Іван Хведаравіч. Ваенны час быў поўны нястач, трывог. Маці вымушана была пайсці прыбіральшчыцай у дом палкоўніка, потым – папа, пазней перайшла на працу на ваенны завод. Маскоўскі перыяд жыцця (1914-1922) быў выключна важны – гэта час уражлівага, дапытліва-дзіцячага ўспрымання навакольнага

бурлівага ходу падзей. З акна падвала Жэня мог гадзінамі назіраць за гэтым незразумела-бурным светам – за тупатам ног, за цяжкімі крокамі салдат, што праходзілі па Ціхвінскім завулку, адпраўляючыся на фронт.

З пераездам на Ціхвінскую вуліцу стала трохі прасторней з жыллём. Жэня пачаў хадзіць у школу, што знаходзілася на другім баку вуліцы. Да свету бурнай, суровай рэчаіснасці далучыўся дзівосны свет казкі, свет кніг. Вучыўся хлопчык ахвотна. Настаўніца хваліла яго за кемлівасць, добрыя поспехі і руплівасць. Жэня шмат завучваў вершаў на памяць, перапісваў іх у свае сшыткі, ведаў значна больш, чым аднакласнікі. Незабыўнае ўражанне пакінула першая прачытаная кніга “Вечера на хуторе близ Диканьки” М.Гоголя, а таксама вершы А.Пушкіна, М.Лермантава, М.Някрасава, Т.Шаўчэнкі.

Усё часцей бацькі Жэні ўспаміналі дзеда Хведара і бабку Ульяну, якія клікалі іх дамоў. Вялі гутаркі пра далёкую Мядзельшчыну, пра свой кавалак зямлі. Жылося цяжка, давала сябе атчуць грамадзянская вайна, разруха. Нарэшце наважыліся ехаць на радзіму. Непакоіла толькі тое, што родныя мясціны апынуліся пад панскай Польшчай.

І ў 1922 годзе ў адзін з шэрагу восеньскіх дзён сям’я Івана Скурко развіталася з суседзямі, сябрамі і падалася на вакзал. Бясконца доўга ехалі цягніком. Вось нарэшце і родныя мясціны. Ад станцыі Княгініна да Мядзеля недалёка, каля 20 кіламетраў. Пажыткі ў сям’і Івана Хведаравіча жабрацкія – клунак і Жэневы сшыткі. Знаёмыя ахвотна падвезлі бежанцаў дадому.

Вось і Пількаўшчына. Дзед абдымае сына, нявестку, унукаў. Але хутка прайшла радасць сустрэчы, радасць вяртання на радзіму. Трэба было думаць, як жыць далей. Няма ні каня, ні плуга. Хутар за вайну заняпаў, поле зарасло хмызняком. Зноў Скуркам давялося карчаваць пасеку, збіраць каменне, араць дзірван. Амаль год цяжкай працы, а вынікаў не відаць. І тут у сям’і Івана Хведаравіча прыбавіліся яшчэ адны працавітыя рукі: вярнуўся з-за мяжы дамоў яго малодшы брат Фадзей.

Пра паэтавага дзядзьку Фадзея трэба сказаць асобна. Ён, як і дзядзька Якуба Коласа Антось, аказаў вялікі ўплыў на малога Жэню. Фадзей любіў падарожнічаць і пабываў у многіх краінах Еўропы і Амерыкі, змяніў безліч прафесій, адзін час вучыўся на заатэхнічных курсах у Чэхаславакіі. Ён многа ведаў, умеў цікава апавядаць пра далёкія краіны. Ён больш за ўсіх дома настойваў, каб Жэня абавязкова вучыўся.

Пасля вялікага горада на вёсцы ўсё было незвычайным, незнаёмым для Жэні Скурко. Адразу і назаўсёды запала ў сэрца прыгажосць мядзельскіх азёр, дрымучыя лясы, рэчкі і плёсы.

Хлопчыку хацелася вучыцца, але школа была толькі польская, а польскай мовы Жэня не ведаў. Так і давялося сядзець першую зіму дома. Праўда, у вольную часіну бацька вучыў сына чытаць па-польску. Безліч разоў даводзілася паўтараць незнаёмыя словы. Але ўсё ж маладая энергія і прыродныя здольнасці перамаглі – хлопец з большага авалодаў польскай мовай і пайшоў у пачатковую школу ў Шкленікова. Дзіўныя тут былі парадкі. Вучні часта не разумелі асобных слоў польскай мовы, і тады ў ход ішла шырокая лінейка. На ўсё жыццё запомніўся верш “Кто ты естэсь?” – “Поляк малы”. Праўда, і тут хлопчык стаў неўзабаве атрымліваць выдатныя адзнакі, стараўся браць цікавыя кніжкі са школьнай бібліятэкі. Вучыўся зімой, а летам, як і кожны беларускі вясковы хлопчык, пасвіў кароў.

Гаспадарка не прыносіла дастатку сям’і Івана Скурко. Працавалі ўсе, дарослыя і дзеці. Прыкметную дапамогу аказваў дзядзька Фадзей, які аддаваў сям’і Івана не толькі свае нясомныя рукі, але і “ганарар” за ветэрынарную практыку.

У познія восеньскія і зімовыя вечары да Скуркоў часта заходзілі аднавяскоўцы. Завязваліся цікавыя гутаркі. Іван Хведаравіч расказваў пра Маскву, Саветы рабочых і салдацкіх дэпутатаў, Кастрычніцкую рэвалюцыю. Дзядзька Фадзей – пра побыт і жыццё ў капіталістычных краінах.

Восенню 1925 года Іван Хведаравіч па прапанове Фадзея паслаў сына ў Сваткаўскую школу (1925-1926), дзе былі старэйшыя класы. Жэня вучыўся старанна, актыўна ўдзельнічаў у школьным драматычным гуртку, захапляўся рысаваннем: маляваў нацюрморты, пейзажы, рабіў рэпрадукцыі з карцін і паштовак. За зіму перачытаў са школьнай бібліятэкі ўсе кнігі Г.Сянкевіча, М.Канапніцкай, Ж.Верна, Ф.Купера, Ю.Славацкага, А.Міцкевіча. У гаспадара, дзе жыў на кватэры, былі творы В.Жукоўскага, А.Пушкіна, М.Гоголя.

Тут, у Сватках, упершыню трапіў у рукі Жэні Скурко “Беларускі каляндар” на 1925 год. Падлетка здзівіла, што каляндар быў напісаны на мове, якой гаварылі вяскоўцы. Жэня зацікавіўся беларускімі выданнямі, якія траплялі пад сялянскія стрэхі рознымі шляхамі.

У 1926 годзе Яўген Скурко канчае пачатковую школу. Хлопец хоча вучыцца далей. Яго вабіць жыццё за межамі Пількаўшчыны, пра якое так

захапляюча расказвалі бацька і дзядзька Фадзей. Нават сам кіраўнік Сваткаўскай школы раіў Івану Хведаравічу вучыць сына.

Аб далейшай Жэневай вучобе не раз гаварылі ў сям'і. Асабліва клапацілася маці, плакала начамі, прасіла дзеда, каб пусціў хлопца ў Вілейку, дзе былі дзве гімназіі – польская і руская. На гэтым стаяў і дзядзька Фадзей. Нарэшце дзед згадзіўся. Жэня, пасучы кароў, усё лета рыхтаваўся да экзаменаў і восенню 1926 года паступіў у трэці клас Вілейскай рускай гімназіі (1926-1928). Гімназія належала таварыству прыватнай сярэдняй школы горада. Праграма прадугледжвала вывучэнне закону божага, польскай мовы і літаратуры, рускай мовы і літаратуры, лацінскай і нямецкай моў, матэматыкі, геаграфіі і прыродазнаўства. Праводзіліся заняткі па гімнастыцы. Дырэктарам гімназіі быў сын папа, чалавек з манархічнай закваскай і светапоглядам. Ён строга сачыў, каб дзед не наведваў царкву, спавядаліся, прысутнічалі на ўроках закону божага, акуратна ўносілі кожны месяц па 15 злотых за навучанне. Выкладчыцкі персанал складаўся галоўным чынам са старых царскіх і польскіх настаўнікаў, кансерватыўных па светапогляду.

Жэня Скурко жыў на прыватнай кватэры на Чыгуначнай вуліцы. Замкнуты і ціхі, у несамавітым адзенні: пінжаку з даматканага сукна, бацькавых ботах – хлопец аднак хутка пасябраваў з многімі гімназістамі. Здружыла іх агульная схільнасць да кнігі, удзел у Таварыстве беларускай школы, нянавісць да тых, хто рабіў спробы прынізіць беларусаў і іх мову.

У час навучання ў Вілейскай гімназіі Яўген Скурко робіць першыя літаратурныя спробы: пераказвае вершам легенду пра Шкленикоўскае возера, што чуў ад свайго дзеда Хведара, складае некалькі пейзажных вершаў. Запісвае ўсё гэта ў патаемны сшытак.

У Вілейцы Яўген Скурко набываў не толькі сістэматычныя веды, але адначасова праходзіў школу палітычнай і нацыянальнай свядомасці. Рэвалюцыйная барацьба працоўнага народа за свае правы ўсё больш і больш прыцягвала ўвагу юнака. Вілейскі перыяд быў пачаткам падрыхтоўкі Яўгена Скурко да актыўнай грамадска-палітычнай дзейнасці, перыядам напружанай работы над сабой. У сціплага сялянскага хлапчука з Пількаўшчыны складваўся характар байца і змагара.

Закончыць Вілейскую гімназію Яўгену не давялося: восенню 1928 года польскія ўлады закрылі яе. У дажджлівы вераснёўскі дзень 1928 года хлопец з хатнімі сухарамі за плячыма і школьнымі падручнікамі прыйшоў у

мястэчка Радашковічы – з непакоем: ці ўдасца яму паступіць тут у пяты клас беларускай гімназіі.

Вучоба ў Радашковіцкай беларускай гімназіі працягвалася ўсяго некалькі месяцаў – з верасня па снежань. Юнака з-пад Нарачы тут моцна ўразілі дзве рэчы: па-першае, у гімназіі ён упершыню сустрэўся з падпольнай камсамольскай арганізацыяй, у якую неўзабаве ўступіў. Па-другое, дужа здзівіла, што амаль усе з сяброў пісалі вершы. Яўген таксама больш гарача і настойліва ўзяўся за гэту работу. На жаль, усе першыя спробы танкаўскага пярэ не захаваліся і вядомы толькі па ўспамінах сяброў паэта. Яўген Скурко знішчаў амаль усе свае творы, што не траплялі ў друк.

За ўдзел у адной з вучнёўскіх забастовак, накіраванай супраць ліквідацыі беларускіх школ польскім урадам з Радашковіцкай гімназіі было выключана некалькі гімназістаў, у тым ліку і Яўген Скурко.

Сумнай была ростань з гэтым бурлівым культурна-грамадскім асяродкам, з якім за кароткі час было звязана так многа – і ў адкрыцці характара твораў на роднай мове, і ў адкрыцці ў самім сабе неадольнай цягі да верша беларускага складу; а яшчэ – разлічанне з прыгранічным маляўнічым наваколлем, дзе з узгоркаў далёка, у ранішняй смуге выразна праступалі абрысы савецкай зямлі – краіны мараў і надзей.

Многія з выключаных, у тым ліку і Яўген Скурко, у 1929 г. накіраваліся ў Вільню. Вільня – горад маладосці і першай сталасці Максіма Танка. Горад, якому наша літаратура, беларуская культура абавязаны многім. У пачатку 1929 года Яўген Скурко паступіў у Віленскую беларускую гімназію. Пасля Радашковіч Вільня здавалася Яўгену вялікім, бурлівым горадам. У волінны час юнак любіў хадзіць і знаёміцца з новымі, невядомымі яму закуткамі і завулкамі Вільні.

У беларускай гімназіі Яўген Скурко затрымаўся ненадоўга: мясцовыя ўлады збіраліся расправіцца з рэвалюцыйна настроенай моладдзю і актыўнымі камсамольцамі. Новы ўдзел у забастоўцы выклікаў новае “выдаленне”. Нічога не заставалася рабіць, як ехаць у родную Пількаўшчыну. Дома Яўген правёў вясну і лета, дапамагаў бацькам па гаспадарцы, многа чытаў і пісаў. Але юнаку вельмі хацелася вучыцца. Восенню 1929 года ён зноў паехаў у Вільню і паступіў на гадавыя курсы тэхнікаў-меліяратараў, ведаючы загадзя, што працы па гэтай спецыяльнасці ён не атрымае як “палітычна ненадзейная асоба”. Але гэта давала магчымасць без паліцэйскага пасведчання аб добранадзейнасці зноў паступіць у гімназію. Гэта адбылося ў 1930 годзе. Цяпер Яўгеній Скурко на працягу двух гадоў (1930-1932)

вучыўся ў Віленскай рускай гімназіі імя Пушкіна, аднак атэстата сталасці яму не давялося атрымаць. Два гады вучобы далі тут маладому паэту нямала ў сэнсе павышэння агульнаадукацыйнага ўзроўню – як элементарных пазнанняў у галіне дакладных навук, так і літаратурнай дасведчанасці.

Юнак жыве напружаным жыццём, спалучаючы плённую вучобу ў гімназіі з рэвалюцыйна-прапагандысцкай і нелегальнай работай, паранейшаму захапляецца мастацкай літаратурай, у вольны час збірае і запісвае фальклор. Ён сістэматычна працуе над новымі вершамі, наладжвае кантакты з рэдакцыямі падпольных і легальных камуністычных газет, выпускае разам з пачынаючым паэтам і здольным мастаком Янкам Гарохам рукапісны часопіс “Пралом”, на старонках якога змяшчае свае вершы і апавяданні пад псеўданімамі Д.Сівер, А.Граніт.

У жыцці Максіма Танка тры гады (1932-1934), перакалочаныя арыштамі, допытамі, астрагамі. У красавіку 1932 года юнака арыштавалі як актыўнага карэспандэнта падпольных і легальных камуністычных выданняў – “Часопіс для ўсіх”, “Пралом”, “Беларуская газета” і інш. Тут друкаваліся многія яго вершы.

Адбылося першае знаёмства Яўгена Скурко з турмой на Лукішках, ці проста Лукішкамі. Вобыскі ў яго рабілі і раней, але ў рукі паліцыі не трапіла ніякага фактычнага матэрыялу. На гэты раз у гімназіста знайшлі легальныя і нелегальныя камуністычныя газеты, часопісы. Некалькі месяцаў цягнулася следства. Нарэшце Яўгена выпусцілі пад заклад у дзвесце золотых, і ён паехаў у Пількаўшчыну. Працаваў на гаспадарцы, многа чытаў і пісаў, пасылаючы новыя творы сябрам у Вільню.

Восенню 1932 года ЦК камсамола Заходняй Беларусі накіроўвае Яўгена Скурко на падпольную работу на Навагрудчыну. Інструктар ЦК камсамола і паэт, Яўген Скурко паўгода жыў на нелегальным становішчы: арганізоўваў камсамольскія ячэйкі, наладжваў іх сувязь з цэнтрам, распаўсюджваў камуністычную літаратуру.

Яўгена настойліва шукала паліцыя: рабіла аблавы ў Пількаўшчыне, наведвала яго былыя кватэры ў Вільні і іншыя мясціны, дзе жыў раней. На падставе правакатарскіх даносаў польскія ўлады даведаліся аб сувязях Яўгена з КПЗБ і яго падпольнай рабоце на Навагрудчыне. 27 мая 1933 года юнака арыштавалі каля мястэчка Глыбокае і адправілі зноў на Лукішкі. Акруговы суд у Вільні прыгаварыў яго да шасці год зняволення і пазбаўлення грамадзянскіх правоў на восем гадоў. Аднак праз год

апеляцыйны суд справу перагледзіў і, не маючы канкрэтных доказаў, зменшыў пакаранне да двух год турэмнага зняволення ўмоўна.

Аднак нядоўга давалося паэту пабыць на волі. 20 жніўня таго ж года яго зноў адправілі на Лукішкі. На гэты раз Яўген Скурко абвінавачваўся ў публічнай прапагандзе атэізму і напісанні антырэлігійнага твора “Як бог гуляў на забаве”. На судзе Яўгену няцяжка было даказаць усю беспадстаўнасць абвінавачвання. З астрога юнак выйшаў перад самым новым, 1935 годам.

Зіму і вясну Яўген жыў у Пількаўшчыне. Многа пісаў. Нейкі час працаваў сярод рыбакоў на Нарачы, дзе быў сведкам іх барацьбы за эканамічныя і палітычныя правы.

Восенню 1935 года Цэнтральны Камітэт КПЗБ адклікаў М.Танка на работу ў Вільню: меркавалася наладзіць выданне камуністычных газет “Наша воля” і “Папросту”. Для большай маскіроўкі Яўген Скурко пачаў наведваць прыватныя агульнаадукацыйныя курсы і самастойна рыхтавацца да здачы экзаменаў на атэстат сталасці, каб пасупіць ва ўніверсітэт. У 1936 годзе Максім Танк быў прыняты ў член КПЗБ.

З прыездам у Вільню Скурко на-сапраўднаму заняўся літаратурнай дзейнасцю. Асабліва вялікае значэнне для яго мела сяброўства з Рыгорам Раманавічам Шырмай, Пятром Дворкіным, якія дапамагалі Яўгену сяброўскімі парадамі і крытычнымі заўвагамі. Працуючы ў Вільні, Яўген Скурко напісаў шмат вершаў, якія склалі аснову першага зборніка паэта “На этапах”, які выйшаў у 1936 годзе. Аднак адразу пасля выхаду цэнзура канфіскавала кніжку паэта, а ён сам зноў трапіў на лаву падсудных. З усяго тыражу канфіскаванай кнігі ўдалося выратаваць толькі некалькі сот экзemplараў - частку тыражу вынеслі рабочыя друкарні. Але і гэтага было дастаткова, каб кніга выклікала пэўны грамадскі рэзананс. У Мінску яе атрымалі народныя паэты Беларусі Янка Купала і Якуб Колас, якія высока ацанілі яе.

Максім Танк пражыў доўгае жыццё. Многа падзей, многа змен адбылося за гэты час – рэвалюцыі, войны, неверагодныя палітычныя і эканамічныя эксперыменты, узлёт і развал Савецкага Саюза, распад ГУЛАГа. Многія, напэўна, лічаць, што Максім Танк прайшоў па жыцці шчасліўцам. Лічаць – прывыкшы бачыць яго перш за ўсё ў святочных прэзідыумах і на розных урачыстасцях. Гэта – памылковае ўяўленне. Ім пражыта жыццё

вельмі нялёгкае і няпростае, зведана безліч пакут і горычы, момантаў крайне небяспечных і драматычных. Можна сказаць так: усё, што выпала ў XX стагоддзі на долю яго народа, – дасталося ў пэўнай меры і яму.

Максім Танк быў чалавекам шырокай эрудыцыі, глыбокіх ведаў, хоць і не меў вышэйшай адукацыі. Дома ў паэта была не вялікая, але цікавая, поўная рэдкіх кніг бібліятэка. Яўген Іванавіч лічыў, што паэту варта мець не больш 20-30 кніг, але такіх, якія трэба чытаць штодзённа.

18 красавіка 2012 года на факультэце беларускай і рускай філалогіі БДПУ адбылося ўрачыстае адкрыццё Цэнтра беларускай літаратуры імя Максіма Танка, прымеркаванае да 100-годдзя з дня нараджэння народнага паэта Беларусі, імя якога носіць універсітэт.

Вёска Сваткі, цэнтр сельсавета

Сваткоўская школа імя Максіма Танка. Сюды па запрашэнні настаўніка-літаратара Пашкевіча Міколы прыязджалі на сустрэчы Быкаў Васіль, Караткевіч Уладзімір і іншыя беларускія пісьменнікі. В. Быкаў прысвяціў М.Пашкевічу аповесць «Абеліск».

Лагойскі раён
г. Лагойск

Лагойскі гісторыка-краязнаўчы музей імя братоў Тышкевічаў, вуліца Надзеі Харчанка, 3. У тым жа будынку Лагойскага дома культуры адна з залаў прысвечана спадчыне Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў, вучоных і літаратараў. Мяюцца іх кнігі.

Лагойскі музей старажытнасцей. Адзін з першых у Беларусі гісторыка-археалагічных музеяў. Заснаваны ў 1842 г. братамі Тышкевічамі Канстанцінам і Яўстафіем у родавым маёнтку ў Лагойску. Размяшчаўся ў іх двухпавярховым палацы. Яго аснову складалі археалагічныя знаходкі Тышкевічаў пры даследаванні курганоў, гарадзішчаў, замчышчаў Мінскай губерні. Паводле звестак П.Шпілеўскага, у калекцыі музея было тры тысячы кніг, з якіх каля 500 – помнікі айчыннага кнігадрукавання. Захоўваліся старажытныя рукапісы, карты. У 1855 г. на базе экспанатаў музея быў створаны Віленскі музей старажытнасцей. Палац быў спалены ў 1944 г. немцамі.

Фальварак Акопы

Не існуе, быў каля цяперашняй в. Жукаўка. Брама з надпісам «Акопы». На лугавіне – адноўлены падмурак дома, будынкаў, калодзеж-журавель. У канцы 1909 г. маці Купалы Янкі Бянігна Луцэвіч узяла ў арэнду Акопы, якія належалі памешчыцы Жалігоўскай. Пасля Кастрычніцкага перавароту фальварак перайшоў ва ўласнасць маці і сяцёр паэта. Ён часта прыязджаў сюды працаваць і адпачываць: у 1911 г. правёў тут канікулы, у чэрвені 1912 г. завяршыў камедыю Паўлінка», летам 1913 г. напісаў паэмы «Бандароўна», «Магіла льва», «Яна і я», п'есы «Прымакі», «Раскіданае гняздо». У Акопах Купала бываў таксама ў 1915, 1919, 1921 (завяршыў вершаваны пераклад «Слова аб палку Ігаравым»), 1922 (закончыў п'есу «Тутэйшыя») і 1926 гг. Усяго тут напісана больш за 80 вершаў.

Штуршком да стварэння шэрагу яркіх вобразаў паслужылі мясцовыя прататыпы герояў: у «Паўлінцы» – Франціся Пустарэвіча – Францішак Аблачынскі з Харужанцаў, Паўлінка – Ядвіга Аўлачынская з засценка Рубеж, Сцяпана Крыніцкага – яго бацька Гіляры Аўлачынскі, Адольфа Быкоўскага – Павэлак Ваяводскі з Калдукоўкі, Якіма Сарокі – настаўнік Мечыслаў Багдановіч з хутара Верацейкі.

Сядзіба ў Акопах знаходзілася на пагорку, чатырма вокнамі і ганкам выходзіла на захад. Падворак з усходу пераходзіў адхон яра, за якім і цяпер можна ўбачыць вялізны валун (4 м у даўжыню, 3 м у шырыню, 1,5 м у вышыню), на якім, паводле легенды, любіў пісаць Купала. З Акопаў Купала хадзіў у суседнюю Кармілаўку да Ядвігіна Ш. Сюды прыязджалі да паэта Грыневіч А., Коляс Якуб, Бядуля Змітрок. Акопы праіснавалі аж да часоў калектывізацыі (1929).

«Акопы» – філіял літаратурнага музея Янкі Купалы

Заснаваны 5.9.1989 г. Цэнтр у в. Харужанцы. Адкрыты 29.8.1992 г. Агульная плошча 6,64 га. Складаецца з літаратурна-мастацкай (в. Харужанцы) і мемарыяльнай (былы хутар Акопы) частак. Цяпер на месцы хутара засталіся толькі рэшткі падмуркаў і 2 склепы, рэшткі калодзежа, некалькі старых дрэў, камень, на якім любіў адпачываць Купала. Да валуна ў 1982 г. прымацаваны мемарыяльны знак са словамі з верша «З кутка жаданняў»:

Песню стварыць ясну, як неба,
У кожнай з ёй хаце быць мілым гасцём –
Гэтакіх толькі скарбаў мне трэба,
Гэткім я толькі живу пачуццём.

У 2000 г. філіял «Акопы» стаў цэнтрам Рэспубліканскага ландшафтнага заказніка «Купалаўскі». На падыходзе да музейнага будынка – скульптура «Малады Купала» (аўтары – А.Заспіцкі і Г.Мурамцаў). Дашкевіч Вячаслаў прысвяціў фальварку верш «Акопы» (Гл. яго кн.: Нашчадкі.–Мн., 1979, с.258), Емяльянаў Алесь – «Акоп у Акопах» («Звязда». – 1988. – 24 ліпеня), Лялько Хрысціна – «З паездкі ў Акопы» («Звязда» – 1982. – 9 ліпеня). Больш падрабязныя звесткі гл.: Бурдоўская Алена. Акопы – творчая калыска Янкі Купалы (Полымя, 2008. № 12). У артыкуле гаворыцца: «Акопы для Янкі Купалы – гэта як Міхайлаўскае для Пушкіна».

Вёска Аўгустова Знаменскага сельсавета

Тут у 1891 – 1892 гг. паўзімы вучыўся ў вандроўнага настаўніка Янка Купала. Жыў на кватэры ў бацькавага знаёмага Сташкевіча.

Вёска Бяларучы, цэнтр сельсавета

З 1950 г. мясцовая сярэдняя школа носіць імя Купалы Янкі. На будынку 9.7.1972 г. устаноўлена мемарыяльная дошка. У школе з 1947 г. існуе клас-музей Я.Купалы

Купала Янка ў 1897 – 1898 гг. хадзіў з Селішча ў Бяларучкае двухкласнае народнае вучылішча, якое скончыў за год. Атрымаў адзіны ў сваім жыцці дакумент аб адукацыі. Вучылішча знаходзілася ў драўляным доме на беразе рэчкі Бяла Загадчыкам і выкладчыкам у ім працаваў М.Турчыновіч. Будынак не захаваўся. Вёска была спалена ў час Другой сусветнай вайны.

Непадалёку ад вёскі ўзвышаецца вялікая, парослая дрэвамі і хмызняком гара (яе называюць тут Камяніцкай). Старажылы расказваюць, што Купала любіў бываць на гэтай гары, доўга прастойваў ля дуба-волата. Яго часта бачылі на вялікім валуне, непадалёк ад сядзібы. Сёння гэты валун так і называецца «Янкаў камень». Лічаць, што менавіта бяларучская Замкавая гара з'явілася прататыпам той мясціны, дзе адбываліся падзеі паэмы «Курган».

У Бяларучах з канца сакавіка да пачатку мая 1912 г. у свайго сябра І.Міцкевіча жыў Колас Якуб, працаваў над паэмай «Сымон-музыка».

Вёска Задроздзе Крайскага сельсавета

Радзіма **Івана Пташнікава (н. 7.10.1932)**. Скончыў БДУ (1957). Працаваў у Дзяржаўным выдавецтве БССР (1957–1958), часопісах «Маладосць» (1958–1962), «Полымя» (1962–1995). Друкуецца з 1952 г. Аўтар

кніг «Зерне падае не на камень» (1959), «Лонва» (1965), «Тартак» (1968, зняты аднайменны фільм беларускага тэлебачання паводле сцэнарыя аўтара, 1974), «Мсціжы» (1970), «Найдорф» (1975), «Алімпіяда» (1985, аднайменны тэлеспектакль – 1989), Выбраных твораў (т.1-2, 1980), Збору твораў у 4 т. (1990–1992), «Французжанка» (1997), «Тры пуды жыта» (1998), «Пагоня» (1999), «Ненапісаная аповесць» (2002) і інш.

Вёска Карпілаўка Янушкавіцкага сельсавета

Ядвігін Ш., ураджэнец в. Добасна Кіраўскага р-на Магілёўскай вобл., у 1894 г., пасля выключэння з Маскоўскага універсітэта за ўдзел у студэнцкіх хваляваннях, прыязджае ў Карпілаўку. Неўзабаве памірае цяжка хворы бацька. А літаральна праз некалькі дзён пасля пахавання згарэў дом. Застаўшыся адзінай апорай маці, Антон адбудоўвае ў 1897 г. на пагарэлішчы пакуль невялікую, на два пакойчыкі, хату, пасадзіў сад, ад якога засталіся рэшткі, як і падмуркі дома, разабранага ў канцы 1930-х гадоў. Пазней, працуючы правізарам у Радашковічах, Ядвігін Ш. закладвае па ўласным праекце новы, вялікі дом. У 1897 г. пакідае работу ў Радашковічах, разам з сям'ёй пераязджае канчаткова ў Карпілаўку. У 1895 г. ажаніўся з Л.Ігнатоўскай, меў 3-х дзяцей – дачку і двух сыноў. Дачка ўспамінала: «Зямля ў Карпілаўцы была пячальная, камяністая – гаспадарка ніколі не была рэнтабельнай... Але ў нас быў вялікі сад, і работа ў садзе патрабавала шмат часу. Гэта была асноўная работа – і татава, і наша, дзяцей...». Тут не раз гасцяваў Купала Янка. У чэрвені 1912 г. ён прачытаў гаспадару толькі што напісаную «Паўлінку».

Купала ўспамінаў: Тут «Акрамя Чаховіча (...) я ў той час (1904–1905) пазнаёміўся з Ядвігіным Ш. (А.Лявіцкім). Гэта таксама чалавек культурны, выключаны з універсітэта (здаецца, Маскоўскага) за рэвалюцыйную дзейнасць, у дадатак ён аказаўся беларусам, пісаў па-беларуску, і ў той час адна яго п'еса на беларускай мове ставілася, здаецца, у Радашковічах аматарамі. З ім мы доўгія гадзіны гутарылі аб беларускай літаратуры ў прыватнасці і аб беларускім пытанні наогул». Ядвігін Ш. заахвоціў Купалу пісаць па-беларуску.

Узнёслай пахвалою мілым сэрцу мясцінам заканчвае пісьменнік свае славутыя «Лісты з дарогі»: «Вось бо ўзгорак, а там – удалі векавыя дубы, мае ліпы! Сад відаць–мой сад! А ўжо пры самым лесе паміж розных дрэў выглядае дамок – мой дамок! Мой! Апісаць вам яго? Як жа я апішу, калі ён мой?! Бягу, лячу да яго!.. Бывайце здаровы!» У 20-30 гг. XX ст. у Карпілаўцы

пастаянна жылі ўдава Антона Лявіцкага, старэйшы сын Вячаслаў. Пасля таго, як дом апусцеў, у ім некаторы час жыла сям'я настаўніцы М. Васілевіч. Пазней у былым доме Лявіцкіх размяшчаўся дзіцячы сад, а ў 1939 г. калгас прадаў дом. Яго перавезлі ў Мінск і паставілі на вуліцы Широкай. Архіў пісьменніка, які знаходзіўся ў Карпілаўцы, загінуў.

Фальварак быў адабраны ў сям'і Ядвігіна Ш. пад час раскулачвання ў 1929 г. Не захаваўся.

Вёска Корань Гайненскага сельсавета

На вясковых могілках пахаваны бацька Купалы Янкі, брат Казік і дзве сястры Сабіна і Гэля. На магіле ў 1982 г. пастаўлены помнік.

Вёска Косіна Знаменскага сельсавета

У 1887–1889 гг. бацька Купалы Янкі арандаваў зямлю ў маёнтку пана Багдановіча. У Косіне ў 1888 г. будучы паэт пачаў вучыцца грамаце ў гімназіста Патаповіча, бацька якога таксама працаваў у маёнтку.

Гэтую мясціну Янка Купала згадваў у сваім аўтабіяграфічным лісце да Л.Клейнбарта ад 23.11.1927 г.: «Пачаў вучыцца ў Косіне, вучыў Патаповіч (здаецца, вучань гімназіі), сын нейкага служачага ў маёнтку. Першае вучэнне (ад азбукі) было на польскай мове. Вучыўся я тады, відаць, не вельмі старанна, таму што бацьку майму давялося за непаспехі адкалаціць мяне, здаецца, аброццю. Пасля гэтага пачаў вучыцца я празмеру старанна». На будынку мясцовай школы ў 1980 г. устаноўлена мемарыяльная дошка, адкрыты музей.

Вёска Малыя Бясыды Янушкавіцкага сельсавета

Янка Купала, прыходзячы ў гэтую вёску, бываў каля таямнічага ляснага азярца, якое праз гады, як лічаць, і паслужыла правобразам яго «Ляснога возера». Тут Купала часта бываў у гаспадара маёнтка Зыгмунта Чаховіча, удзельніка паўстання 1863–1864 гг. У Чаховіча была вялікая бібліятэка. Купала ўспамінаў: «Вось тут і адкрыўся, што называецца, скарб! Часта ён мне выбіраў кнігі для чытання, а часам я сам прасіў у яго творы тых або іншых аўтараў.» Дом не захаваўся. У пачатку 30-х гадоў яго аддалі пад школу. Тут быў і клуб, дзе настаўнікі пад кіраўніцтвам Марыі Васілевіч у 1926 г. ставілі «Паўлінку». На адным з паказаў пабываў, калі гасцяваў у Акопах, аўтар камедыі. У 1936 г. будынак перавезлі ў іншае месца для дома

адпачынку. На мясцовых могілках пахавана настаўніца Марыя Васілевіч (1904–1985). У перыяд вайны знаходзячыся ў партызанскіматрадзенаства, яна стварыла драматычны гурток, дзе ставіла свае п’есы.

Вёска МачаныБяларуцкага сельсавета

Радзіма**Змітрака Бядулі**(сапр. Плаўнік Самуіл, інш. псеўд. Ясакар, Сымон Пустэльнік, Іскра, Святагор, Ярыла Чырвоны; 23.4.1886–3.11.1941

Вёска ПрудзішчаБяларуцкага сельсавета

Тут у 1891–1895 гг. жыў Купала з бацькамі. Сям’я пераехала сюды з Мінска. Фальварак арандавалі ў землеўласніка Жаброўскага, стаяў ён пры дарозе ў канцы вёскі, ля спуску да Вячы. Цяпер ад колішняй сядзібы захаваліся толькі рэшткі падмурку ды векавы дуб. Тут у Купалы абудзілася цікавасць да кніг, беларускіх народных казак і песень. Казкі па-майстэрску расказваў парабак Пасляк. Будучы паэт вучыўся ў Гандроўных настаўнікаў. У 1895 г. пазнаёміўся з Сігізмундам Чаховічам, яго багатай бібліятэкай. Купала ўспамінаў: «З Прудзішчаў бацька паслаў мяне да сваіх знаёмых Стацкевіча і Ляскоўскага ў Аўгустава і Слабодку (маёнткі графа Тышкевіча, каля Лагойска Барысаўскага павета), дзе я па чарзе правучыўся адну зіму. Вучыў настаўнік-перасоўнік. Потым вучыўся ў Гаянах у арандатаршы гэтага маёнтка. У яе таксама меўся падобны перасоўнік-настаўнік, які навучаў яе дзяцей, а заадно і мяне... З таго ж Прудзішча бацька аддаў мяне да сваіх сваякоў на хутар Мачаны, які межаваў з фальваркам Казімірава Самойлы (дырэктара Мінскага рэальнага вучылішча). Сын Самойлы Уладзімір Іванавіч рыхтаваў мяне ў рэальнае вучылішча». Адсюль сям’я перабралася ў Селішча.

Вёска СелішчаКаменскага сельсавета

У 1895–1904 гг. сям’я Луцэвічаў жыла ў фальварку Селішча Гайна-Слабадской воласці Барысаўскага павета. Тут Янка перажыў цяжкую сямейную трагедыю – смерць бацькі, брата і дзвюх сяцёр. Тут Янка напісаў першы верш на польскай мове, прысвечаны сястры Леакадзіі, і першы верш на беларускай мове «Мая доля». Адсюль пайшоў вучыцца ў Бяларуцкае народнае вучылішча. З восені 1897 да вясны 1898 г. за адзін навучальны сезон ён скончыў 2-х класнае народнае вучылішча. Тут Купала Янка пазнаёміўся з удзельнікам паўстання 1863 г. Сігізмундам Чаховічам, які жыў нелегальна ў маёнтку Бясяды. Ад будынка засталіся рэшткі падмурку. У 1902

г. Купала накіраваўся адсюль на заробкі ў Талачын, а маці ў 1904 г. – у Бараўцы Мінскага р-на.

Вёска СлабадаПлешчаниўскага сельсавета

Радзіма **Ніла Гілевіча** (н. 30.9.1931), народнага паэта Беларусі. Скончыў БДУ (1956). У 1960–1980 гг. выкладчык кафедры беларускай літаратуры БДУ, у 1980–1989 гг – першы сакратар праўлення СП БССР. Старшыня пастаяннай камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры і захаванні гісторыка-культурнай спадчыны (1990–1996). Лаўрэат Міжнароднай прэміі імя Івана Франка (2009).

Любая сэрцу Лагойшчына,
Край маіх дум заповітных!
Ціша бароў партызанскіх,
Звонкая радасць крыніц,
Стужачкі рэчак бруістых,
Зелень узгоркаў прыветных –
Ведаю ўсё тут на памяць,
Дарага ўсё да драбніц!

Стаўбцоўскі раён

Вёска Акінчыцы, з 1977 г. у складзе г. Стоўбцы

22 кастрычніка (5 лістапада) 1882 г. у сям’і Міхаіла і Ганны Міцкевічаў у Акінчыцах нарадзіўся сын Кастусь, будучы народны пясняр **Якуб Колас**. Бацька працаваў у Акінчыцах лесніком з 1 красавіка 1881 г. да 1 красавіка 1883 г. Сядзіба адноўлена, на яе тэрыторыі гумно, пограб, калодзеж, хата. На хаце ўстаноўлена мемарыяльная дошка. 30.10.1982 г. тут адкрыта мемарыяльная экспазіцыя. Сярод экспанатаў – аналагі рэчаў, якімі карысталася сям’я Міцкевічаў, прадметы сялянскага побыту канца XIX ст. Захаваўся таксама дом Акінчыцкага лясніцтва князеў Радзівілаў, куды часта наведваўся па службовых справах бацька пісьменніка. Цяпер знаходзіцца на перакрываўанні вуліц Сянкевіча і Коласаўскай.

У вершы «На раздарожжы» Якуб Колас пісаў:

Пры шляху шырокім,

Дзе стаіць камора,
Я на свет радзіўся
Пад глухі шум бору,
Позняю парою,
Восенню гнілою..

Сядзіба Альбуць Мікалаеўшчынскага сельсавета

Сядзіба ў складзе філіяла Літаратурнага музея Якуба Коласа. Пачала дзейнічаць з лістапада 1990 г. Сюды ў красавіку 1890 г. перабраліся Міцкевічы. Хата пабудавана ў 1873 г. 30 сакавіка 1891 г. яна загінула ў пажары. Новую хату паставілі ў 1891 г., а да гэтага жылі ў зямлянцы. Тут прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады Я. Коласа (1890–1902), адсюль ён хадзіў у народнае вучылішча ў в. Мікалаеўшчына. Гэтаму перыяду прысвечаны раздзел паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» «Каля зямлянкі». Хата захавалася да нашых дзён. У Альбуці сыны вучыліся ў дарэктара. Адсюль будучы паэт пайшоў вучыцца ў Нікольск. Тут ён напісаў першы верш «Вясна» (1894), атрымаў першы «літаратурны ганарар». У 1990 г. тут створана літаратурна-мемарыяльная экспазіцыя па матывах паэмы «Новая зямля», якая складаецца з фотаздымкаў прататыпаў герояў паэмы, рукапісаў, выданняў паэмы розных гадоў, прадметаў побыту сялян XIX–XX стст. На хаце ўстаноўлена мемарыяльная дошка.

Альбуць, апісаная як Парэчча ў «Новай зямлі», запала ў памяць Кастусю. Ён успамінаў: «Альбуць запомнілася мне найбольш яскрава. Там была надзвычай нізкая прырода. Леснікова пасада стаяла на бойкай дарозе, кудою ішлі і ехалі людзі...» Хатні настаўнік Алесь Фурсевіч з Галавенчыц выведзены ў трылогіі «На ростанях» пад вобразам Максіма Турсевіча. Хатні настаўнік Янка Міцкевіч з Мікалаеўшчыны – прататып дарэктара з коласавай паэмы «Новая зямля».

Урочышча Дубы

Знаходзіцца ў коласаўскім мемарыяльным заказніку. Плошча каля 20 га. Упамінаецца ў апавяданні Я. Коласа «У старых дубах», у «Новай зямлі». Тут праводзяцца коласаўскія святы.

Хутар Ласток або Сухонішчына Мікалаеўшчынскага сельсавета

Сядзіба ў складзе філіяла Літаратурнага музея Якуба Коласа. На хутары ў 1885–1890 гг. жыла сям'я Міцкевічаў. На драўляным доме, пабудаваным у 1885 г., у 1961 г. устаноўлена мемарыяльная дошка. Апісаны

ў «Аўтабіяграфіі» Коласам у 1926 г.: «Самыя раннія дзіцячыя гады мае прайшлі ў Сухоншчыне або Ластку. Гэта было глухое месца – поле, навокал лес ды адна толькі сяліба лесніка – хата, гумно, хлеў». Па інвентарнаму апісанню 1885 г. там былі дзве хаты, абора са стайняй і прыбудовай, гумно, прыгрэбнік, студня з жураўлём, сад. Пра сад і маленства Колас пісаў у вершы «Грушы-сапежанкі». Блізка быў засценак Сверынава. Ласток Міхал прыняў 1 лістапада 1885 г. Хутар апісаны ў раздзеле «На нашай гаспадарцы» з «Новай зямлі». Адсюль Міцкевічы пераехалі ў Альбуць у красавіку 1890 г. Пярэбары адлюстраваны ў V раздзеле паэмы «Новая зямля». У 1997 г. у Ластку адкрыты два пакоі экспазіцыі па матывах паэмы «Сымон-музыка», у якіх экспануюцца копіі рукапісаў паэмы, яе выданні розных гадоў, лісты, дакументы, фотаздымкі, вырабы народных мастакоў. Устаноўлена мемарыяльная дошка.

Вёска Мікалаеўшчына, цэнтр сельсавета

Мікалаеўшчынская сярэдняя школа імя Якуба Коласа. Новы будынак школы пабудаваны стараннямі Якуба Коласа ў 1947 г. Імя прысвоена ў 1948 г. Каля школы у 1972 г. устаноўлены помнік Якубу Коласу (скульптар А. Глебаў). У школе ёсць музейны пакой пісьменніка. У 1974 г. на будынку школы устаноўлены барэльефы маргрэт Коласа (аўтар С.Вакар).

У 1950 г. арганізаваны калгас «Радзіма Якуба Коласа».

Мікалаеўшчына разам з суседняй Смольняй з'яўляецца цэнтрам Коласаўскага заказніка, у які ўключаны Дубы, леснічоўкі Ласток і Альбуць. Заказнік створаны ў 1972 г.

У Мікалаеўшчыне знаходзіцца філіял Літаратурнага музея Якуба Коласа

Адкрыты ў 1967 г. У 1892 – 1894 гг. (па іншых звестках – у 1893–1895) Якуб Колас вучыўся ў Мікалаеўшчынскай пачатковай школе, у настаўніка М. Корзуна. да гэтага ж часу адносяцца яго першыя літаратурныя спробы. У той час, калі ў школе вучыўся Я. Колас, яна мела 4 аддзяленні па 10-15 чалавек у кожным. Школьны будынак быў цесны і непрывабны. Пісьменнік успамінаў: «Мне здаецца, што самы хітры на выдумкі штукар не прыдумаў бы болей злоснага пасмяхання над народнай асветай, як пастроіць гэту школу. Шыльда на ёй ўся аблезла... Шыбы ў вокнах выбіты, паколаты. Бярвенні пагнілі, праз сцены можна кулак усунуць. Ганак згніў, два слупы струхнелі. Дах увагнуўся, аброс сівым мохам. А як глянеш у сярэдзіну дык яж шкура

шорхне. У падлозе няма ніводнай цэлай дошкі... Печ пакалолася, раз'ехалася, як рэзгіны...».

Колас не раз бываў у Мікалаеўшчыне і пазней: 9–10 ліпеня 1906 г. удзельнічаў у рабоце нелегальнага настаўніцкага з'езда; жыў тут у родных у 1908 г. – наведваў сялянскія сходы, пісаў апавяданні, вершы, карэспандэнцыі ў «Нашу ніву». З 1915 да 1940 г. ён не быў у вёсцы, якая знаходзілася пад Польшчай. У канцы лютага 1940 г. сяляне вёска вылучылі паэта кандыдатам у дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР. Вясной 1940 г. арганізаваў дапамогу пагарэльцам вёскі. Наведаў Мікалаеўшчыну ў 1947, 1949, 1954, 30 красавіка 1956 гг. Па ініцыятыве Коласа ў вёсцы быў узведзены новы будынак школы.

Бальніца ў Мікалаеўшчыне была пабудавана пасля хадайніцтва дэпутата Вярхоўнага Савета БССР Канстанціна Міцкевіча перад Міністэрствам аховы здароўя БССР. Агароджа на могілках зроблена пасля звароту Я. Коласа ў Савет Міністраў БССР. Тут, на могілках Церабязя, пахаваны бацька і маці Я. Коласа, дзядзька Антось, брат Юзік.

Хутар Смалярня, або Цёмныя Ляды.

Не існуе. Цяпер непадалёку ад гэтага месца прыпынак на чыгунцы Мінск–Брэст «Цёмныя Ляды». Тут у 1903–1907 гг. служыў лесніком старэйшы брат Якуба Коласа Уладзімір. Пры ім жыла маці. У час канікулаў у Смалярню прязджаў і сам пісьменнік. Зімою 1906–1907 гг. ён жыў у Смалярні на паўлегальным становішчы, адкрыў нелегальную школу, якую наведвалі 12 вучняў. Тут ён пачынае складаць «Другое чытанне для дзяцей беларусаў». Адсюль у канцы 1906 г. ездзіў у Вільню, знаёміўся з супрацоўнікам «Нашай нівы». У 1907 г. Уладзіміра выгналі, і ён перабраўся ў Мікалаеўшчыну. У трылогіі «На ростанях» Якуб Колас дае апісанне Стаўпецкай каморы і смалярні ў Цёмных Лядах: «За доўгі час будынкі пачарнелі, пастарэлі, пакрывіліся. Дый што гэта былі за будынкі! Нізкая падслепаватая хата з закуранымі вокнамі і збуцвелым ганкам пазірала ў бок чыгункі». Па датах нумароў «Нашай нівы» можна меркаваць, што шматлікія коласавы публікацыі прыпадаюць якраз на той час, калі ён жыў на стаўпецкай лясной каморы ў Цёмных Лядах.

Хутар Смольня, да 1978 г. у Пекалінскім сельсавеце

Сядзіба ў складзе філіяла Літаратурнага музея Якуба Коласа. Адчынена 8 чэрвеня 1967 г. На доме устаноўлена мемарыяльная дошка. На тэрыторыі

сядзібы хата, гаспадарчыя пабудовы, калодзеж, ліпы. Экспазіцыя складаецца з літаратурнай і мемарыяльнай частак. У літаратурнай частцы, якая размешчана у 2-павярховым будынку і адноўлена ў 1982 г. – архіўныя дакументы, фотаздымкі, аўтабіяграфічныя матэрыялы, аўтограф твораў Коласа, асабістыя рэчы і мэбля паэта пасляваеннага часу. У мемарыяльнай частцы (адкрыта для наведвальнікаў 2.11.1972 г. у хаце) матэрыялы пра сустрэчу Я. Коласа і Я. Купалы, фотаздымкі, прадметы побыту сям’і Міцкевічаў

З 1910 г. тут жыла сям’я Міцкевічаў. Хата, купленая ў Яршах, пастаўлена ў тым жа годзе намаганьнямі дзядзькі Антося. Тут ён і памёр. Пазней зрабілі прыбудову, прывезлі з Мікалаеўшчыны ацалелае гумно. Колас прыехаў сюды ўпершыню ў верасні 1911 г. Пасадзіў 5 ліп. Потым, у 1911 – 1914 г. бываў наездамі. Наведаўшы хутар 2 чэрвеня 1947 г., Я. Колас запісаў у сваім дзённіку: «Мае дрэвы павырасталі. Проста не верыцца, што я саджаў іх 36 гадоў назад...»

У Смольні 26 ліпеня 1912 г. адбылася першая сустрэча Коласа з Купалам.

Уздзенскі раён

Вёска Нізок – радзіма **Кандрата Кранівы** (сапр. Атраховіч; 5.3.1896–7.1.1991), драматурга, паэта, празаіка, мовазнаўца, грамадскага дзеяча. Народны пісьменнік Беларусі (1956). Акадэмік АН БССР (1950). Хата, дзенарадзіўся Краніва, не захавалася. На будынку мясцовай школы – мемарыяльная дошка.

Вёска Нізок радзіма пісьменніцы **Лідзіі Арабей** – (н. 27.6.1925). Жыла тут 2 гады. Пасля смерці бацькі сям’я пераехала ў Мінск. Хата, дзенарадзілася пісьменніца, захавалася. У ёй ніхто не жыве.

Вёска Нізок радзіма **Паўлюка Труса** (23.4(6.5).1904–30.8.1929), паэта. Тры гады вучыўся ў Нізку, затым ва Уздзе. Хата не захавалася, застаўся толькі падмурак. Магчыма, будзе адноўлена. У Нізку жыве сястра П. Труса – Вера.

У мясцовай школе створаны музей слова, прысвечны ўсім паэтам, дзеёўсцых асабістыя рэчы. Адчынены ў 1996 г., 2 тысячы экспанатаў. На будынку школы да 100-годдзя з дня нараджэння П. Труса адкрыта мемарыяльная дошка. З 2004 г. школа закрыта. Музей працягвае працаваць. Існуе рукапіс гісторыі вёскі.

Капыльскі раён

Вёска Цімкавічы .

У Цімкавічах з 1908 г. жыў з бацькамі **Кузьма Чорны**. Дзед пісьменніка быў дзесяціннікам, жыў на Капыльскай вуліцы – з таго краю, што звернуты быў да Капыля. Потым бацькі Чорнага жылі ў Борках на той жа Слуцкайшашы, у маёнтку пана Эдварда Вайніловіча – у Лапацічах. Вучыўся ў народным вучылішчы, працаваў у ваенным аддзеле валанцёрскага. У 1921 г. настаўнічаў у Цімкавіцкай школе. У час настаўніцтва многачытаў, спрабаваў свае сілы ў літаратуры, пісаў вершы і апавяданні. У маі 1923 г. газета «Савецкая Беларусь» друкуе яго першае апавяданне «На граніцы». Усе найбольш значныя творы Чорнага звязаны з Цімкавічамі, а героямі іх з'яўляюцца землякі пісьменніка. Раньняе апавяданне «Восень і радасць» – слова прамаці, яе вялікае сэрца, змешчанае сярод прыроды і жыцця. Лірычны герой апавядання «Хвоігавораць» – сам Мікалай, дзядзька Язэп – далёкі сваяк, цімкавец Адамовіч, у якога сапраўды быў сын Міхал; дзяўчына Дося – гэта Вікця. «Трагедыя майго настаўніка» – гісторыя трагічнага лёсу настаўніка Ляховіцкага – таго, што рыхтаваў К. Чорнага і яго сяброў да паступлення ў Нясвіжскую семінарыю. Калі з'явілася апавяданне «Брыгадзірава памылка», то ўсе цімкаўцы пазналі ў ім брыгадзіра Кастуся Кастэнка і яго жонку Лізавету. У рамане «Трэцяе пакаленне» многія ўзятая з побыту Міроўшчыны (месца, дзе жыла свая прабаба і прабацька пісьменніка з сям'ёй). Правобразам старога Скуратавіча стаў не людзімы і свая прабаба Гжэгаж Сухавей (муж Марылі), яго жонка – панская ахмістрыня Марыля. У часе Вялікай Айчыннай вайны К. Чорны ў рамане «Вялікі дзень» зноў вярнуўся да сямейнай хронікі Сухавейў.

Мясцовая школа з 1950 г. носіць імя **Кузьмы Чорнага**. 24.6.1964 г. пры школе адчынены літаратурны музей пісьменніка. За ір Азгур падарыў музею бюст К. Чорнага. У фондах – больш за тысячу экспанатаў. З 1980 г. музею нададзены статус народнага. Арганізатар музея – Зінаіда Раманенка.

Літаратурны музей месціцца ў спецыяльна пабудаваным доме. Дзеючая экспазіцыя была адкрыта ў 1994 г. Яна ўсе бакава раскрывае творчую асобу Кузьмы Чорнага — празаіка, публіцыста, драматурга.

Канвой мастацкага афармлення залаў сталі малюнкамі самога пісьменніка, якія арганічна спалучаюцца з дакументальнай часткай экспазіцыі і дапамагаюць мацярынальна раскрываць свет перажыванняў аўтара. У залах музея можна ўбачыць сабістыя рэчы Кузьмы Чорнага, прачытаць радкі з

дзённікапісьменніка, якіёнвёў на працягу апошніх месяцаў жыцця, а таксама пачуцця яго голас, зафіксаваны на магнітнай стужцы.

"...Родныя мае мясціны. Як мая душа рвецца туды! Яна заўсёды там. Там жывуць усе мае персанажы. Усе дарогі, пейзажы, дрэвы, хаты, чалавечыя натуры, пра якія я калі-небудзь пісаў. Гэта ўсё адтуль, сапраўднае..." – пісаў Кузьма Чорны пра Цімкавічы. Ён лічыў іх сваёй другой радзімай. А вось нарадзіўся Мікалай Раманоўскі ў маёнтку Боркіі Слуцкага павета, куды яго бацькі паехалі з Цімкавіч парабкаваць да пана Эдварда Вайніловіча.

Цімкавічы з'яўляюцца адным са стражытнейшых населеных пунктаў Капыльскага раёна, якія знаходзяцца ў 25 кіламетрах ад Нясвіжа, і маюць багацейшую гісторыю. Паводле прыгожай легенды назва Цімкавічы паходзіць ад слова Цімка – славутага асілка, які некалі жыў тут, дапамагаў бедным і слабым.

Упершыню Цімкавічы ўпамінаюцца ў 1499 годзе ў судовай грамаце, выдадзенай вялікім князем Аляксандрам князю Сямёну Міхайлавічу Алелькавічу. У розныя гады ўладальнікамі Цімкавіч былі Хадкевічы, Сапегі, Палубінскія, Радзівілы.

У Цімкавічах прайшло дзяцінства і юнацтва будучага пісьменніка. Тут ён скончыў двухкласнае вучылішча, працаваў у адзеле народнай асветы і настаўнічаў.

Кузьма Чорны рос і гадаваўся сярод простых людзей фізічнай працы, для якіх кавалак хлеба і палатняная кашуля адна на год лічыліся вялікім шчасцем. З гэтымі людзьмі ён быў звязаны ўсім сваім жыццём і творчасцю. Пагэтакі беларускі народ помніць яго і ўшаноўвае аб ім памяць. Аб гэтым сведчыць музей, пабудаваны ў 1962 годзе настаўнікамі і вучнямі Цімкавіцкай сярэдняй школы, пад кіраўніцтвам былога дырэктара школы, заслужанай настаўніцы школ БССР З.І.Раманенка. Спачатку быў ён школьным, а ў 1993 годзе яму нададзены статус дзяржаўнага і створана новая экспазіцыя. Яна размешчана ў пяці залах і ўсебакова раскрывае творчую асобу Кузьмы Чорнага – празаіка, публіцыста, драматурга, памфлетыста.

Канвой мастацкага афармлення залаў сталі малюнкі самога пісьменніка, якія арганічна спалучаюцца з дакументальнай часткай экспазіцыі і дапамагаюць эмацыянальна раскрыць свет перажыванняў аўтара. У залах музея можна ўбачыць асабістыя рэчы Кузьмы Чорнага, фотаздымкі з сямейнага альбома, яго рукапісы і кнігі на розных мовах свету, прачытаць радкі з дзённіка, а таксама пачуць яго голас, зафіксаваны на магнітнай стужцы.

У Цімкавічах шмат мясцін звязана з жыццём пісьменніка. На Капыльскай вуліцы знаходзіцца студня, з якой Раманоўскія бралі ваду. І зараз з яе можна напіцца смачнай чыстай вады. У цяністым радзівілаўскім парку прыгожы спуск прывядзе Вас да ракі Мажы, дзе Мікалай Раманоўскі разам з Міколам Хведаровічам адвязвалі човен і плылі ў зараслі рачулкі лавіць рыбу. Прыгожы Скіп'еўскі лес, дзе ў дзяцінстве дзед расказваў і паказваў Колю як хвоі гамоняць, як паўзе жучок, як травінка да травінкі хіліцца. Тут знаходзіцца падмурак царквы, куды ў дзяцінстве разам з маці хадзіў Коля спяваць у царкоўны хор. Захавалася крынічка ў Бушылаве – любімае месца адпачынку Кузьмы Чорнага.

Музей з'яўляецца культурна-асветніцкім цэнтрам. Тут праводзяцца музейна-педагагічныя заняткі ў рамках праграмы "Ганарыся сваім земляком і ведай пра яго", "Наша спадчына", "Музей і дзеці", сустрэчы з пісьменнікамі, акцыі з работнікамі МНС, ДАІ, чыгункі, настаяцелем царквы Мікалаем Цудатворца, вечарыны, выставы беларускіх пісьменнікаў, музейныя святы.

Для папулярызацыі твораў Кузьмы Чорнага для дарослых і вучняў старэйшых класаў з 1997 года пры музеі працуе студыя аматараў тэатра "Іскрынка". Яе ўдзельнікамі пастаўлены інсцэніраваныя апавяданні Кузьмы Чорнага "Маё дзела цялячае", "Родныя мясціны", артыкул "У роднай глушы", п'еса "Базылевічава сям'я", апавесці "Насцечка".

Для выхавання ў дзіцячага сада, малодшых і сярэдніх класаў працуе з 2003 года тэатр фланелеграфіі "Скарбонка прыгажосці".

Тэма 5. Арганізацыя літаратурнага краязнаўства ў школе

1. Змест, мэты і задачы школьнага літаратурнага краязнаўства.

Пад літаратурным краязнаўствам у школе трэба разумець вобразна-выхаваўчую працу, у ходзе якой вывучаюцца літаратурныя факты, з'явы, падзеі, звязаныя з той мясцовасцю, дзе знаходзіцца школа.

Упрацэсе літаратурна-краязнаўчай дзейнасці вучні атрымліваюць шмат дадатковых звестак пра пісьменніка, чытаюць і перачытваюць яго творы, звяртаюцца да дадатковай літаратуры і ў выніку глыбей авалодваюць ідэяна-вобразным зместам мастацкіх твораў. Краязнаўчы матэрыял дае магчымасць лепш зразумець і адчуць жыццёвыя карані твораў. Пісьменнік правільней і паўней успрымаецца праз яго канкрэтныя, часта будзённыя справы, праз яго адносіны з людзьмі з блізкага для вучняў асяроддзя. У такім выпадку ён больш натуральна становіцца для юных чытачоў жыццёвым ідэалам.

Заняткі краязнаўствам пашыраюць уяўленне вучняў пра такія складаныя эстэтычныя паняцці, як творчая задума і яе ўваспабленне ў творы, аўтарскі ідэал, роля фактаў, назіранняў і фантазіі ў рабоце над творам, сродкі мастацкай тыпізацыі і інш. Большасць пісьменнікаў у сваёй творчасці ідуць ад асабіста перажытага, таму нельга адрываць яе ад таго асяроддзя, дзе яны нарадзіліся, выраслі і жылі, бо асяроддзе накладвае адбітак на іх светапогляд, дае першы жыццёвы вопыт і матэрыял для будучых твораў. Пра гэта сведчаць шматлікія прызнанні саміх пісьменнікаў, а таксама даследчыкаў псіхалогіі творчага працэсу.

Састаўной часткай літаратурнага развіцця вучняў побач з цікавасцю да мастацкага слова і культурай чытання з'яўляецца ўменне назіраць і расказваць пра ўбачанае. Краязнаўчую працу цяжка ўявіць без паходаў і экскурсій, дзе на першы план выступае менавіта назіранне. У сачыненнях вучняў, напісаных на мясцовым матэрыяле, як правіла, менш надуманага, трафарэтнага, чым у работах, якія не заснаваны на выкарыстанні ўласнага вопыту. Вучні любяць ісці ад таго, што яны добра ведаюць. Працы, выкананыя на мясцовым матэрыяле, звычайна падкупляюць шчырасцю, захопленасцю іх аўтараў прадметам апісання і наяўнасцю элементаў мастацкасці. Захапленне прыгажосцю спрыяе развіццю творчых здольнасцей дзяцей.

Школьнікі бяруць шэфства над гістарычнымі і культурнымі помнікамі, збіраюць фальклор, вывучаюць тапанімію і мікратапанімію. Яны працуюць пад непасрэдным кіраваннем спецыяліста, набываюць навыкі работы над кнігай.

У век навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, калі вельмі востра паўстала праблема чалавека і прыроды, краязнаўчыя заняткі даюць настаўніку дадатковую магчымасць тактоўна, без маралізатарства выхоўваць любоў і беражлівасць адносіны да прыроды.

Займаючыся краязнаўствам, вучні далучаюцца да пошукавай і даследчай дзейнасці. Іншы раз такія пошукі выяўляюць новыя матэрыялы пра жыццё і творчасць пісьменніка, пра яго акружэнне, узбагачаючы ўяўленне пра мастака.

Поспехі літаратурнага краязнаўства, эфектыўнасць выкарыстання рэгіянальных матэрыялаў у вучэбна-выхаваўчым працэсе залежыць у першую чаргу ад падрыхтаванасці настаўніка ў гэтай галіне. Асновы методыкі літаратурна-краязнаўчай работы ў школе ён атрымлівае ў ВНУ. Аднак гэтыя веды, як і ўсе іншыя, патрабуюць папаўнення і паглыблення

шляхам самстойнай работы. Настаўнік у першую чаргу звяртаецца да кніжных крыніц: знаёміцца з даведачнай літаратурай па тым рэгіёне, дзе знаходзіцца школа, шукае матэрыял у манаграфіях, прысвечаных жыццю і творчасці выдатных людзей, у мемуарнай, эпістальнай літаратуры, вывучае фонды бліжэйшых да школы краязнаўчых музеяў, краязнаўчыя матэрыялы мясцовых бібліятэк.

Дакладныя факты з ліку знойдзеных настаўнікам адразу ж можна ўключыць у актыўную вучэбна-выхаваўчую працу: занесці на літаратурна-краязнаўчую карту, выставіць у краязнаўчым музеі, кутку, уключыць у літаратурную вечарыну, паказаць на стэндзе. Калі ж краязнаўчы факт выклікае сумненне, яго можна выкарыстаць толькі для праблемнага задання і арганізацыі далейшых пошукаў, у выніку якіх адны здагадкі і меркаванні пацвярджаюцца і ўводзяцца ў актыўную пазакласную дзейнасць, а другія адхіляюцца. Паступова ў школе накопліваецца значны літаратурна-краязнаўчы матэрыял.

Пазакласная краязнаўчая праца па літаратуры вызначаецца разнастайнасцю формаў і відаў.

Экспедыцыі (паходы) і экспедыцыі – любімая дзецьмі форма пазакласнай дзейнасці. У час экскурсій (паходаў) школьнікі вучацца назіраць і слухаць, развіваюць уменне ўспрымаць багацце фарбаў і гукаў прыроды. Характэрна і багацце роднай зямлі, паэзія яе даляглядаў юнаму падарожніку можа дапамагчы спасцігнуць пісьменнік, які наведваў гэтыя мясціны і выявіў у сваіх творах уласныя адносіны да прыроды, культуры, людзей краю.

Некаторыя экскурсіі (паходы) даюць магчымасць непасрэдна пазнаёміцца з тым асяроддзем, сустрэцца з тымі людзьмі, якія з’явіліся прадметам мастацкага асэнсавання ў творах таго ці іншага пісьменніка.

Паміж экскурсіяй і паходам істотнай розніцы няма: гэта падарожжы з асветнымі, адукацыйна-выхаваўчымі мэтамі. Калі маюцца на ўвазе мнагадзённыя экскурсіі і паходы, то першыя з іх транспартныя, а другія – пешыя. Акрамя таго, у паходах вырашаюцца і задачы здарэўлення школьнікаў, актыўнага адпачынку.

Істотна адрозніваюцца ад экскурсій і паходаў экспедыцыі. Перад удзельнікамі ставяцца больш складаныя задачы. Калі ў час паходаў і экскурсій вучні пераважна знаёмяцца з вядомымі ў навуцы фактамі, то ў экспедыцыях перад імі стаіць мэта знайсці штосьці новае пра пісьменніка, удакладніць той ці іншы факт. Экспедыцыі характарызуюцца праблемнай і даследчай накіраванасцю. У час іх правядзення запісваюцца творы вуснай

народнай творчасці, беларускія імёны, назвы паселішчаў, вадаёмаў, урочышчаў, лясных масіваў, ваколіц і г.д., наладжваюцца пошукі выяўленых рукапісаў, удакладняюцца літаратурныя мясціны і г.д.

У метадычнай літаратуры і школьнай практыцы вылучаюць розныя віды экскурсій (паходаў). Вядомы, напрыклад, экскурсіі (паходы) **біяграфічныя**, калі вучні знаёмяцца з мясцінамі, дзе жыў і працаваў пісьменнік. Мэта такіх экскурсій – паўней і глыбей вывучаць творчасць мастака слова, звязанага з родным для дзяцей краем, сустрэцца з людзьмі, якія ведалі ці ведаюць пісьменніка, запісаць іх успаміны, апісаць гэтыя мясціны.

Вылучаюць экскурсіі (паходы) **на мясцінах, апісаных у адным ці некалькіх творах аднаго пісьменніка**. У час экскурсій такога віду вучні знаёмяцца з прыродай, паселішчамі, сустракаюцца з людзьмі, апісанымі мастаком слова, параўноўваюць падзеі, адлюстраваныя ў творы, і рэчаіснасць і усведамляюць адметнасць аўтарскай тыпізацыі, ідэал пісьменніка і яго выяўленне ў вершы ці паэме, апавяданні ці рамане.

Часам увага можа быць сканцэнтравана на **лёсе вобразаў-персанажаў**, часцей за ўсё галоўнага героя, бо менавіта яго шляхамі, яго жыццёвымі дарогамі вядзе настаўнік сваіх вучняў.

Настаўнік літаратуры можа правесці экскурсію (паход), прысвечаную **некалькім пісьменнікам**, аб'яднаным падобным літаратурным ці жыццёвым лёсам. Вучняў можна зацікавіць творчасцю пісьменнікаў, якія ўваходзяць у адно літаратурнае аб'яднанне, тых, хто быў удзельнікам адной важнай для лёсу Аёчыны грамадскай падзеі, а таксама тых, хто нарадзіўся ў адной вёсцы, мястэчку, хто вучыўся ў адной навучальнай ўстанове і г.д.

Шырокая перспектывы мае кожны настаўнік у арганізацыі экскурсій (паходаў), прысвечаных літаратурнаму жыццю горада, раёна, школьнага мікрараёна. На экскурсіях гэтага віду ў поле зроку вучняў трапляюць мясціны, звязаныя з гісторыяй напісання твораў, з дзейнасцю фалькларыстаў і г.д.

Некаторыя метадысты вылучаюць параўнальныя літаратурныя экскурсіі (паходы), мэтай якіх з'яўляецца вызначэнне таго, як змяніўся край за пэўны перыяд, што набыў, а што беззваротна страціў.

Комплексныя паходы (экскурсіі) прадугледжваюць знаёмства школьнікаў з літаратурным жыццём краю, помнікамі дойлідства, прыроды, гісторыі і г.д.

Пажадана, каб настаўнік распрацаваў усе віды экскурсій (паходаў), якія магчымы ў школьным мікрараёне. Гэта спрыяе больш гнуткаму іх выкарыстанню ў навучанні і выхаванні дзяцей, бо заўжды ёсць мажлівасць прапанаваць вучням некалькі тэм на выбар.

Арганізацыя экскурсіі (паходу) уключае ў сябе **тры этапы: падрыхтоўку, правядзенне экскурсіі і падвядзенне вынікаў**. Вельмі важнае значэнне мае першы этап. Ён звычайна працяглы, а часам ахоплівае ўвесь навучальны год. Пры падрыхтоўцы мнагадзённага паходу неабходна натрэніраваць вучняў у хадзьбе на значную адлегласць, пазнаёміць з тэхнікай бяспекі, арганізацыяй побыту ў час паходу, Вялікую ўвагу павінны ўдзяліць настаўнікі і дзеці вывучэнню той праблемы, якой прысвячаецца паход.

Неабходна дакладна вызначыць мэты кожнай экскурсіі (паходу). Від экскурсіі акрэслівае толькі агульныя задачы, таму яны патрабуюць удакладнення.

Пасля акрэслення мэт распрацоўваецца маршрут і **карта-схема** экскурсіі (паходу), у якіх вызначаюцца аб'екты агляду і паслядоўнасць іх наведвання. Некаторыя настаўнікі лічаць, што мэтазгодна карту-схему вывешваць на відным месцы, каб з ёю маглі пазнаёміцца ўсе вучні. Гэта дае мажлівасць выклікаць цікавасць да падарожжа, а таксама паказаць, якія цяжкасці чакаюць яго ўдзельнікі. Таму той, хто планаваў прыняць удзел у паходзе, але не разлічвае на свае сілы, можа своечасова адмовіцца.

Сваю спецыфіку мае падрыхтоўка вучняў да ўдзелу ў экспедыцыі. Найперш яны павінны добра ўсвядоміць мэту, дзеля якой праводзіцца экспедыцыя. Калі школьнікі будуць запісваць творы фальклору, то трэба ведаць яго асноўныя жанры, спецыфіку кожнага з іх, засвоіць, як пашпартызуюцца запісы народных твораў. Настаўніку неабходна растлумачыць школьнікам, каб яны праяўлялі далікатнасць і тактоўнасць у адносінах да тых, ад каго будуць запісваць казку ці прыказку, песню ці легенду.

Пры падрыхтоўцы да экспедыцыі па ўдакладненні літаратурных мясцін трэба выявіць тыя арыенціры, якія дадуць магчымасць гэта зрабіць. Іх можна знайсці ў мастацкіх творах, дзённіках, лістах пісьменніка, у даследаваннях пра яго жыццё і творчасць. Арыенцірамі звычайна з'яўляюцца назвы геаграфічных аб'ектаў: рэк, азёр, лясоў, вёсак, урочышчаў, хутароў і г.д.

Асаблівае значэнне мае абагульненне вынікаў экспедыцыі. Калі экспедыцыя наладжвалася, каб запісаць творы вуснай народнай творчасці, мясцовую анамастыку, то вучням спатрэбіцца шмат часу для ўпарадкавання

сабранага матэрыялу, яго трэба прааналізаваць, выявіць, ці ёсць у фалькларыстыцы, у мовазнаўстве аналагічныя запісы, вызначыць, ці з'яўляюцца тэксты, што пачулі вучні аўтэнтычнымі або гэта толькі варыянты раней запісаных, ці супадае тлумачэнне этымалогіі назваў паселішчаў, лясоў, лугоў, рэк і азёр вучонымі і мясцовымі жыхарамі.

Літаратурнай апрацоўкі патрабуе сабраны матэрыял пра пісьменнікаў, пра творчую гісторыю асобных вершаў, апавяданняў, паэм, раманаў, літаратурныя мясціны, папулярнасць мастака слова ў краі. Асабліва цікавыя, невядомыя навуцы матэрыялы рыхтуюцца да публікацыі ў школьных выданнях, часам ў раённым ці абласным друку, а астатнія прызначаюцца для паказу на стэндзе, на выстаўцы, у літаратурна-краязнаўчым кутку, для занясення на карту, уключэння ў экспазіцыю музея. Некаторыя экспедыцыі ставяць перад вучнямі такія праблемныя пытанні, якія патрабуюць далейшых настойлівых пошукаў.

Вялікі вучэбна-выхаваўчы патэнцыял мае дзейнасць школьнікаў па арганізацыі літаратурна-краязнаўчых куткоў і музеяў.

Далей у якасці прыкладу, якой можа быць сістэма краязнаўчай працы ў школе, прапануецца азнаёміцца з дзейнасцю ў гэтым накірунку Талькаўскай сярэдняй школы Пухавіцкага раёна Мінскай вобласці.

Сістэма краязнаўчай спраў у Талькаўскай школе Пухавіцкага раёна

1. Школьны музей - цэнтр краязнаўчай работы

1.1 Гісторыя і час стварэння музея

Краязнаўчы музей Талькаўскай школы быў адчынены ў 1982 годзе намаганнямі вучняў і настаўнікаў. Кіраўніком музея тады была настаўніца гісторыі Сідаровіч Валянціна Майсееўна, дырэктарам школы Аляшкевіч Флор Віктаравіч.

1.2 Мэты і асноўныя напрамкі работы

Мэта музея – выхаванне будучых грамадзян Беларусі сродкамі краязнаўства.

Напрамкі працы:

1) Папаўненне фондаў музея новымі экспанатамі. Для гэтага на штогадовым свяце "Наш край" праводзіцца выстава-конкурс новапрынесеных рэчаў, узнагароджванне усіх вучняў, якія прынеслі новыя экспанаты.

2) Падрыхтавана і працуе група вучняў-экскурсаводаў па кожным з раздзелаў.

3) Штогод праводзяцца турыстычныя паходы з мэтай вывучэння роднага краю: "Па Коласавых мясцінах Пухавіччыны", "Па старых сядзібах і храмах Пухавіччыны", "Па археалагічных помніках Талі і Свіслачы", "Дарогамі паўстанцаў 1863 года" і інш. Вынікі даследаванняў афармляюцца ў выглядзе альбомаў, цяпер яшчэ справаздачы размяшчаюцца на школьным краязнаўчым сайце talka.info

4) Вучні-краязнаўцы ўдзельнічаюць у агульнабеларускіх конкурсах: "Лепшы турыстычны маршрут", "Дзень Зямлі", "Мой радавод", "Чарнобыль – мой боль", "Блізкая гісторыя", "Халакст" і інш.. Амаль усе працы узнагароджаны дыпламамі.

5) Школьнікі збіраюць і запісваюць легенды Пушавіцкага краю аб паходжанні назваў вёсак, урочышчаў, а таксама песні, абрады, складаюцца тапанімічныя карты ўрочышчаў.

6) Рыхтуюцца і праводзяцца каляндарныя абрадавыя святы: Каляды, Гуканне вясны, Юр'я ў Тальцы, Суціне.

7) Складзены гісторыі разбураных святынь краю: Блужскай Успенскай царквы, касцёла св. Антонія на Сарафінавай гары, Мацеевіцкай царквы Іллі-Прарока.

8) Вучні ўдзельнічалі ў археалагічных раскопках, што праводзіла НАН Беларусі ў 2002 г. ў Арэшкавічах. Знойдзеныя экспанаты НАН перадала ў школьны музей, на яе аснове быў створаны археалагічны раздзел.

9) З 2001 года праводзіцца ў ДК і на беразе Талі ў першую нядзелю кастрычніка Талькаўскі фестываль, на які запрашаюцца дзіцячыя фальклорныя калектывы, паэтаў, бардаў.

10) Штогод праводзіцца свята "Наш край", на якім адбываецца падвядзенне вынікаў краязнаўчых даследаванняў за год у розных формах і па розных тэмах: "Славутыя людзі нашага краю", "Паўстанне 1863 года ў Ігуменскім павеце", "Легенды нашага краю", "Гісторыя нашых вёсак",

"Гісторыя школьніцтва", канферэнцыя "Вайна вачыма маіх аднавяскоўцаў" і інш.

11) Працягваецца праца ў НГАБ над пошукам і апрацоўкай дакументаў па тэмах "Талька і наваколлі", "Паўстанне 1863 г. у Ігуменскім павеце".

12) Як вынікі краязнаўчых даследаванняў выдалі ў 2004 годзе краязнаўчы нарыс "Талька і наваколлі", а ў 2006 – буклет "Талька".

13) У музеі праводзяцца ўрокі па гісторыі (напрыклад, "Прылады працы старажытных людзей", "Вялікая Айчынная вайна"), прадмету "Мая Радзіма Беларусь", класныя гадзіны

2.3 Раздзелы экспазіцыі: кароткая характарыстыка

1-ы раздзел: "Этнаграфічны". Тут сабраныя прылады працы, адзенне, посуд, хатняе начынне нашых продкаў у XIX-XX ст.

2-гі раздзел: "Археалагічны": карта краю з нанесенымі на ёй археалагічнымі помнікамі, крэмневыя прылады працы, кераміка, кафля і іншыя рэчы, знойдзеныя вучнямі ў час археалагічных раскопак у Арэшкавічах, экспедыцый па археалагічных помніках, а таксама адзіночныя знаходкі з Мацеевічаў, Талькі, Арэшкавічаў, Блужы.

3-ці раздзел: "Святло далёкага мінулага" уключае стэнды з інфармацыяй пра прыроду, легенды, гісторыю мястэчка Талька, храмы нашай мясцовасці, славутых людзей, кнігі, падараныя нашаму музею пісьменнікамі, якія нарадзіліся, жылі ці прыезджалі ў Тальку: Пятром Рунцом, Алесем Бачылам, Алесем Карлюкевічам, Аляксандрам Капусціным, Уладзімірам Арловым і інш.

4-ты раздзел: "У гады ліхалецця" змяшчае матэрыялы пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны ў нашым краі: падпольны антыфашысцкі рух у Тальцы, трагедыю талькаўскіх яўрэяў, партызанскія атрады ў нашай мясцовасці, вайсковы рыштунак і зброю, асабістыя рэчы, успаміны і фота удзельнікаў вайны, спіс загінуўшых з Талькаўскага сельсавета.

4. Найбольш цікавыя экспанаты і матэрыялы

1) Крэмневы нож бронзавага веку (II тыс . да н. э.), знойдзены ў торфе на балоце Ваяціна.

2) Каменная сякера бронзавага веку, знойдзена ля вёскі Мацеевічы.

3) Штрыхаваная кераміка, крыца ранняга жалезнага веку з гарадзішча Замачак на Талі. Гэтыя рэчы сведчаць пра тое, што наша мясцовасць засялялася ўжо з часоў бронзавага і ранняга жалезнага веку.

4) Пісьмо Віктара Куца, лейтэнанта, танкіста, што загінуў пры вызваленні Талькі 2 ліпеня 1944 г.. Гэта пісьмо даслала нам яго сястра з Украіны.

5) Ручнік ільняны, саматканы, з тканым узорам, перададзены Пілюцінымі. Тканы ў Аршанскім раёне ў традыцыях Падняпроўя

5. Якія экскурсіі можа прапанаваць музей для вучняў школ раёна.

1) Этнаграфія нашага краю.

2) Археалогія нашага краю.

3) Гісторыя Талькі.

4) Гісторыя Талькаўскай школы.

5) Наш край у гады Вялікай Айчыннай вайны.

2. Экспедыцыя "Наш край"

Можна сказаць, што Палажэнне пра Усебеларускую турысцка-краязнаўчую экспедыцыю "Наш край", прынятае ў 1992 г. стала асновай для краязнаўчай працы ў школе. Яе галоўная задача - "сродкамі турызму і краязнаўства фарміраваць у моладзі пачуцці патрыятызму, дбайнага працаўніка і клопатлівага сям'яніна". Таму ў школе амаль штогод на аснове асноўных напрамкаў Экспедыцыі распрацоўваюцца краязнаўчыя заданні для кожнага класа. Вучні шукаў падводзяцца ў снежні на агульнашкольным свяце "Наш край".

У 1993 годзе на абласным конкурсе "Гісторыя маёй вёскі", што праходзіў у межах Экспедыцыі, праца "Талькаўская хроніка" заняла прызавое месца і РЦДзЮТЭ запрасіў вучняў і настаўнікаў Талькаўскай школы на агульнабеларускі краязнаўчы летнік, што праходзіў у вёсцы Дзмітровічы ля Белавежскай пушчы.

10 вучняў і 2 настаўнікі Талькаўскай школы прадстаўлялі Мінскую вобласць.

3. Фальклорна-краязнаўчы гурток.

Яго задача –не толькі збіраць, даследаваць, хадзіць, а яшчэ рыхтаваць і праводзіць народныя абрадавыя святы. У гурток ходзяць дзеці розных

узростаў, усе жадаючыя. Малыя вучацца ў старэйшых, тыя гурткоўцы, хто ўжо закончыў школу, прыходзяць на святы, на Талькаўскі фест.

4. Асноўныя краязнаўчыя справы.

Паходы па краю

Штогод летам арганізоўваюцца тэматычныя двухдзённыя паходы: "Па старых сядзібах і храмах Пухавіччыны", "Дарогамі паўстанцаў 1863 г.", "Па Коласавых мясцінах Пухавіччыны", "Па археалагічных помніках Талі і Свіслачы" і інш..

Каб вандроўка атрымалася цікавай і змястоўнай, трэба яе рыхтаваць: вывучыць матэрыялы пра наведваемыя аб'екты, якія ёсць у музеі, бібліятэцы, размеркаваць абавязкі, навучыць дзяцей ставіць палаткі, праводзіць апытанні людзей, фіксаваць інфармацыю.

Пасля паходу абавязкова трэба абмеркаваць яго, падвесці вынікі, што было цікава, што не ўдалося, чаму. Вынікі афармляюцца у альбоме, нехта піша артыкул у газету, а цяпер на ўласны школьны краязнаўчы сайт.

Бывала, што у такіх вандроўках дзеці рабілі сапраўдныя адкрыцці.

Складаюцца радаводы сем'яў

Апошні з конкурсаў пачаўся з абвесткі:

Конкурс радаводаў. Абвешчаецца конкурс "Летапіс маёй сям'і" для вучняў 5 - 11 класаў. Вы можаце скласці яго ў розных формах:

1. Радаводнае дрэва з фатаграфіямі і каментарыямі пра сваіх продкаў.
2. Фотаальбом з каментарыямі і запісанымі вамі успамінамі каго-небудзь з вашых сваякоў.

3. Эсэ "Гісторыя кахання": раскажыце пра самую прыгожую гісторыю кахання ў вашай сям'і.

4. Эсэ "Лёсавызначальная падзея": пра падзею, што змяніла лёс вашага роду.

Тэрмін - да 16 снежня.

Прыз - экскурсія ў Брэст. Краязнаўчы музей.

Пасля гэтага настаўнік навучае жадаючых скласці радавод прасцейшым прыёмам збору інфармацыі і складання радаводаў.

Журы ацэньвае выкананыя працы па наступных крытэрыях: колькасць вывучаных жыццёвых гісторый продкаў, наколькі цікавая і арыгінальная гэта інфармацыя, крыніцы, наяўнасць дакументаў, фатаграфій, афармленне. Вось што сказалі удзельнікі конкурса пасля падвядзення вынікаў.

Якія адкрышці вы зрабілі, складаючы свой радавод?

Вернікоўская Аня, 5 клас: "Я даведалася, што ў маёй бабулі Ганны было так шмат прафесій, яна так шмат чаго ўмее: пекар, рабочая на торфапрадпрыемстве, прэсаўшчыца, вазіла хлеб, повар. Аказваецца, мой тата служыў у марскім флоце. Нечаканасцю для мяне стала тое, што сярод маіх продкаў былі такія прозвішчы: Дашкевічы, Кірыновічы, Гіліцкія, Шамко; прыгожыя, незвычайныя імёны былі ў маіх прашчураў: Сідар, Соф'я, Ігнаці, Гаўрыла. Сярод паўстанцаў 1863 года ў Суціне ёсць Вернікоўскія, а мой дзед Ігнат з Суціна. Можа і мае продкі ўдзельнічалі ў паўстанні? Цікава было б даследаваць гэта..."

Каўрыга Раман, 5 клас: "Я даведаўся, што мае прадзеда Верашчака Кузьма з Сінчы і Трапашка Аляксей з Арэшкавічаў былі арыштаваныя ў 1938 годзе і загінулі ў сталінскіх лагерах."

Радзюк Вольга, 5 клас: "Мяне здзівіла, што ў нашай сям'і так шмат маіх продкаў, сваякоў мелі і маюць прафесію зваршчыка - мой бацька Віктар, дзед Віктар Іванавіч, нават бабуля Тамара Аляксандраўна. А яшчэ я даведалася, што ў маёй бабулі Раісы было 8 братоў і сясёр."

Ладзяцца абрадавыя святы Каляды, Гуканне вясны, Юр'я, Купалле. Гэта самая прыгожая частка краязнаўчых спраў у школе. Як рыхтаваць і праводзіць кожнае з гэтых святаў апісана ў сцэнарыях, якія размешчаны на сайце. Сцэнарыі складзены на аснове этнаграфічных запісаў вучоных Інстытута этнаграфіі і фальклору АН, дапоўнены некаторымі звесткамі, якія захаваліся ў мясцовасці. Абрадавым песням навучыў метадыст Нацыянальнага цэнтру творчасці дзяцей і моладзі Аляксей Эдуардавіч Галіч. Некалькі песен дзеці запісалі ў Пухавіцкім раёне.

Дзеці вывучаюць тапаніміку, легенды, песні, абрады

Дзеці разам з настаўнікамі склалі падрабязныя карты ўрочышчаў краю - каля Талькі, Суціна, Мацеевічаў, Арэшкавічаў, сістэматызавалі іх па групам. Гэтыя назвы расказалі пра прыроду і геаграфічныя асаблівасці краю: Таль, Рудня, Каменка, Арэшкавічы, Гаць, Каляюгі, Вялікае Поле, Малінавая града, Ласіныя ямы; пра гісторыю: Слабодка, Купала, Гарадзішча, Замачак, Лысая гара, Ваяціна, Турэцкія магілы; пра заняткі нашых продкаў: Паддзягцярня, Церабуты, Цагельня, Рудня, Дранінкі, Барок; маёмасную прыналежнасць земляў ці імёны першых пасяленцаў: Дзям'янаўка, Суцін, Мацеевічы, Крачкова грэбля, Папоўшчына, Маручкова імшарына, Люштыкаў сахран, Казённы лес. Засталіся і неразгаданыя загадкі - што маглі б значыць такія

назвы Падкабэрда, Жадын калодзеж, Чайны дзед, Нусаў, Курлясы, Хімы, Блужа. Пошук адказаў на гэтае пытанне яшчэ наперадзе. Цікава, што гэтыя назвы сустракаюцца ў архіўных дакументах 16-19 стст., значыць яны нясуць інфармацыю пра нашых продкаў, што жылі на гэтай зямлі 500 год назад, а можа і раней.

У час спецыяльных этнаграфічных экспедыцый, паходаў запісалі легенды пра возера Грымячае, крыніцу Кіпячка, якія тлумачаць паходжанне гэтых назваў. У аснове абедзвюх легенд аповед пра замак і царкву, якія з-за чалавечых заган быццам бы праваліліся пад зямлю. А ноччу каля гэтых месцаў знаходзіцца небяспечна, бо там "ходзіць жанчына ў белым." Археалагі, этнографы, пачуўшы такія легенды, ведаюць, што гэта значыць: некалі каля гэтых месцаў жылі людзі, трэба шукаць археалагічны помнік. Сапраўды, каля Кіпячкі ёсць курган, Гарадзішча. А што ля Грымячага? Трэба шукаць. Гэтыя таямнічыя прыродныя аб'екты, быццам, становяцца аб'ектам натхнення вучняў нашай школы. Так, Корзюк Віталь напісаў па матывах легенды пра Грымячае баладу, якую потым паставілі ў школе як п'есу.

Вывучаецца гісторыя разбураных храмаў

Тут няма ніводнага цэлага храма. У гады савецкага атэізму былі разбураны Успенская царква, касцёл св. Антонія, Талькаўская сінагога, стаіць паўразбураная на могілках у Мацеевічах капліца Ілі Прарока. Карацей, тыповая постсавецкая прастора.

Дзеці разам з настаўнікмі напісалі гісторыю і праекты аднаўлення ўсіх храмаў. Гэта была запалляючая справа. Спачатку мы прачыталі тыя пісьмовыя звесткі, што былі ў нашым музеі, потым рушылі распытваць людзей, шукаць фатаграфіі, самім фатаграфавалі і вывучаць, тое, што засталося.

Дзеці прыдумалі, як можна інфармаваць аднавяскоўцаў пра велічныя храмы, створаныя іх продкамі, каб пераканаць іх у неабходнасці знайсці сродкі для іх аднаўлення, каб гэтым спрыяць паляпшэнню жыцця людзей у нашым краі.

Вывучаюцца археалагічныя помнікі

На берагах рэк Талі і Свіслачы ёсць некалькі гарадзішчаў, курганаў, селішчаў. Гэтыя аб'екты хваляюць уяўленні вучняў. Раз-пораз некаторыя з іх прыносяць у музей апрацаваныя камяні, кавалкі керамікі ці кафлі, знойдзеныя проста на ўласным агародзе. З цягам часу ў музеі склалася даволі грунтоўная археалагічная калекцыя, якую добра выкарыстоўваць на ўроках гісторыі пра прылады працы старажытных людзей. Самай жа цікавай

краязнаўчай падзеяй у школе былі археалагічныя раскопкі, праведзеныя летам 2002 г. Інстытутам гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Кіравала раскопкамі навуковы супрацоўнік аддзела археалогіі жалезнага веку Інстытута гісторыі Ільюцік Ала Уладзіміраўна, а дапамагалі ёй вучні Талькаўскай школы, сябры краязнаўчага гуртка.

Было вырашана правесці раскопкі ў Арэшкавічах. Усяго было зроблена 2 раскопы. 1-шы раскоп быў закладзены на левым беразе Свіслачы насупраць будынка школы на задзярнованым полі памерам 40 м² (10x4). Культурны слой тут быў таўшчынёй 40 см. Разбіралі яго рыдлёўкамі, а перабіралі рукамі па сляях таўшчынёй 20 см. Тут знайшлі 818 кавалкаў ганчарнай керамікі, 60 кавалкаў крэменю і некалькі індывідуальных знаходак. Коля Сацура, вучань 7 класа, знайшоў брусок для наточвання, а Прахарэнка Марына шкляную пацерку. Таксама тут быў знойдзены грузік гліняны для рыбнай лоўлі бачонкападобнай формы, трубка для курэння. Археалагі датуюць археалагічны помнік па кераміцы. Кераміка раскопа датуецца X-XV стст. 2 кавалкі керамікі археолаг Язэпенка аднёс да эпохі бронзавага веку - II тысячагоддзе да н. э. 2-гі раскоп быў закладзены на агародзе дома № 70, на поўнач ад дома, памер яго 6x2 м (12 м²). Магутнасць культурнага слоя 30-40 см. У ім знойдзена 389 фрагментаў ганчарнай керамікі, 33 кавалкі кафлі, 1 кавалак крэмню. Такая вялікая колькасць кафлі сведчыць, што тут быў шляхецкі фальварак, бо пачы кафляю абкладвалі толькі ў шляхецкіх маёнтках. Кафля ўпрыгожана раслінным арнамантам у выглядзе лісця, кветак і галінак. Знойдзеныя кавалкі керамікі прадстаўлены гаршкамі, накрыўкамі, талеркамі, 2 ручкі-пятлі. Кераміка ўпрыгожана лінейным арнамантам, хваляй. 3 індывідуальныя знаходкі: напарстак металічны, шклянныя бутэлечкі (для парфумы ці лекаў), абломкі старадаўняга аконнага шкла круглага, светла-зялёнага, таўшчынёй 1,5 мм. Кераміка з 2-га раскопу датуецца наступным чынам: адзін венчык - канец X - першая палова XI ст., адзінкі - XIII-XIV стст., шмат венчыкаў XVI-XVIII ст. Значыць, на гэтым месцы людзі жылі з X ст., а найбольш інтэнсіўным жыццё тут было ў познім сярэднявеччы. Напэўна, у XVI-XVIII стст., непадалёку быў панскі маёнтак (кафля, шкло, бутэлечкі).

Талькаўскі фэст

З 2002 года ў вёсцы Талька ў першую нядзелю кастрычніка праходзіць Талькаўскі фестываль - свята беларускай музыкі і паэзіі. Арганізатары - краязнаўчы гурток Талькаўскай школы - ставяць мэтай мерапрыемства сустрэчу з цікавымі людзьмі, стварэнне магчымасцей для самавыяўлення

вясковай моладзі, распаўсюджванне беларускай культуры, ведаў пра наш край. А звышзадача свята - спрыяць фарміраванню нацыянальнай свядомасці ў жыхароў мястэчка.

Ідэю фестывалю прапанаваў сябар школы бард з Гомеля Андрэй Мельнікаў. Менавіта ён прапанаваў выкарыстаць сугучнасць нашай вёскі Талькі і прозвішча расейскага барда Ігара Талькова ў культурна-асветніцкіх мэтах. Маўляў, у Расейскай імперыі, калі існавала "мяжа яўрэйскай аседласці" многія беларускія яўрэі для таго, каб пераадолець гэтую мяжу, хрысціліся ў праваслаўе і мянялі прозвішча, беручы новае ад назвы свайго населенага пункта, напрыклад Слуцкі, Крычаўскі, Талькоў...А з-за таго што Талька была яўрэйскім мястэчкам, магло быць, што продкі Талькова жылі ў Тальцы і былі якія-небудзь Цукерманы ці Пейсаховічы, а пры пераездзе змянілі прозвішча. З гэтай легенды ўзнікла цудоўнае свята, на якое мы запрашаем усіх жадаючых - хто любіць спяваць, танцаваць, піша вершы. Даем абвесткі ў мясцовых газетах "Пухавіцкія навіны", "Рэгіён", агульнабеларускай "Наша Ніва", развешваем аб'явы ў Тальцы, Мар'інай Горцы, асабіста запрашаем фальклорныя дзіцячыя гурты (у нас былі "Калыханка з Міханавічаў", "Ветах" з Мінска), бардаў (Андрэй Мельнікаў з Гомелю, Аляксей Галіч, Зміцер Сідаровіч з Мінска), паэтаў (клуб "Мар'інка" з М.-Горкі, з Рудзенска, Таццяна Барысік з Магілёва). Краязнаўчы гурток нашай школы таксама рыхтуе выступленне найперш з народных песняў, краязнаўчую інфармацыю. Першая палова свята адбываецца ў Талькаўскім ДК, а працяг на беразе Талі, пад дубамі. Гэта тая мясціна, якую апеў Якуб Колас. Тут, ля вогнішча, працягваюцца песні пад гітару, танцы пад гармонік, моладзь гуляе ў "Яшчура", "Баяроў", "Цяцерку". Разыходзяцца ўсе ўжо прыцемкамі, шкадуючы, што кастрычніцкі дзень такі кароткі і абяцаючы абавязкова прыехаць на наступны год.

Праца ў архівах

Так шмат "белых плям" у гісторыі краю, што і прывяло мяне працаваць ў архівы: Мінскі абласны і Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Шмат было знойдзена цікавых дакументаў, якія пралілі святло на многія загадкі талькаўскай гісторыі. Калі і чаму менавіта ў гэтых балотах і лясах узнікла яўрэйскае мястэчка Талька? Адкуль у Суціне палякі? Чаму большая палова вёскі маюць шляхецкія прозвішчы і называюць сябе палякамі? Чаму у лесе паміж Талькай і Суцінам быў пабудаваны касцёл? Хто заснаваў яго? Чаму менавіта тут? Калі гэта адбылося?

Чаму менавіта ў мясцовасці падзеі паўстання 1863 былі такімі актыўнымі? За што 22 сям'і з Суціна былі сасланыя ў Сібір у 1864 г.? Так хацелася знайсці спіс гэтых сасланных! Ці вярнуўся хто з іх дадому, у Суцін? Каму належалі землі, дзе мы цяпер жывем? Якімі былі гэтыя эксплуататары-крывасмокі? Калі ўпершыню ў пісьмовых крыніцах згадваюцца вёскі нашай мясцовасці?

Чаму ў гэтай мясцовасці падзеі 2-ой сусветнай вайны былі такія жорсткія, фактычна насілі характар грамадзянскай вайны - у Суціне немцы і паліцаі спалілі паўночны край вёскі, 8 двароў, калі засталіся там партызан, а партызаны на працягу 1942-44гг. спалілі ў Суціне 22 хаты?

Як магло так здарыцца, што ў лесе за Таллю гітлераўцы і паліцаі забілі 280 талькаўскіх яўрэяў - уцёк з гэта толькі адзін чалавек каб быць злоўленым праз некаторы час - чаму яны зусім не супраціўляліся, не ўцякалі, не ратаваліся?

Калі ў нашай мясцовасці ўзніклі школы?

Знайсці адказы на гэтыя пытанні дапамаглі архівы. Супастаўляючы інфармацыю, якую запісвалі ад мясцовых жыхароў, знойдзеныя дакументы, свае веды з гісторыі Беларусі, краязнаўцы паспрабавалі скласці гісторыю краю. Выкладзены гэтыя знаходкі ў кніжачцы "Талька і наваколлі", што выйшла ў 2004 г. у выдавецтве "Беларускі кнігазбор". Пакуль што талькаўская гісторыя выглядае мазаічна, але галоўнае ўжо відаць. Гэта гісторыя шматпакутнага еўрапейскага народа, які два стагоддзі таму быў гвалтоўна вырваны з еўрапейскай цывілізацыі. Асабліва разбуральнымі для нашага краю былі савецкія часы з іх ваяўнічым бязбожжам, русіфікацыяй, знішчэннем усяго беларускага.

Вывучэнне жыцця славытых землякоў мае вялікае выхаваўчае значэнне

Музыкант Іосіф Жыновіч, артыст Іван Шаціла, паэт Якуб Колас, які адпачываў у нашай мясцовасці, заслужаны ўрач Беларусі Таццяна Аляксандраўна Ждановіч, вучоны-філолаг Алесь Макарэвіч, паэт-байкапісец Міхась Скрыпка, літаратуразнаўца Ларыса Кароткая жылі ў Тальцы ў XX ст., таму ёсць яшчэ людзі, што помняць іх як калег, суседзяў, аднавяскоўцаў, настаўнікаў. Гэта дае магчымасць вучням апытваць людзей, што помняць славытых землякоў і дапоўніць жыццёпіс славытасцей звесткамі, якіх няма ні ў якіх энцыклапедыях і даведніках. Між тым менавіта гэта "чалавечая" інфармацыя найбольш каштоўная і мае найбольшы выхаваўчы патэнцыял. Адно са святаў "Наш край" было прысвечана вывучэнню жыцця і дзейнасці славытых землякоў. Да ўжо згаданых імёнаў былі дададзены яшчэ Алена

Мазанік, Ігар Лучанок, сям'я Бонч-Асмалоўскіх. Кожны з класаў атрымаў заданне сабраць звесткі пра адну з асоб, а потым прэзентаваць яе як цікавей. На аснове сабраных звестак у музеі была створана экспазіцыя "Нашы слаўтасці", якая цяпер выкарыстоўваецца ў вучэбна-выхаваўчым працэсе.

Школьны краязнаўчы сайт talka.info

Школьны краязнаўчы сайт talka.info быў створаны ў 2007 годзе як сродак камунікацыі тых, хто цікавіцца гісторыяй нашага краю. На ім далёка не ўся інфармацыя пра мясцовасць, а толькі тое, што на сённяшні дзень пераведзена ў электронны варыянт.

Свята "Наш край"

Свята "Наш край" традыцыйна праходзіць ў Талькаўскай школе ў снежні як падвядзенне вынікаў краязнаўчых спраў за год. У мінулыя гады былі святы тэматычныя: "Спрадвечныя назвы нашай зямлі", "Слаўтуя людзі нашага краю", "Нашы вёскі", "Гісторыя школьніцтва", "Паўстанне 1863 г. у нашым краі", "Вайна вачыма маіх аднавяскоўцаў" і да т. п.. Тады кожны клас атрымліваў заданне знайсці інфармацыю, даследаваць пэўную з'яву і "прадставіць" вывучанае ў выглядзе нейкага прадукта: альбома, газеты, малюнка, верша, танца, сцэнка.

II. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Тэматыка практычных заняткаў (10 гадзін)

Тэма 1. Літаратурны музей. Экскурсія ў Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа (2 гадз.)

Падрыхтоўчы этап.

1.	Вывучэнне
жыцця і творчасці пісьменніка.
2.	Знаёмства з
гісторыяй музея.
3.	Пастаноўка
задач.
4.	Інструктаж
аб правілах паводзін пры наведванні музея і тэхніцы бяспекі.

Экскурсія

1. Лекцыя-гутрка экскурсавода.
2. Пытанні экскурсаводу.
3. Запісы, фатаздымкі (калі будзе дазволена).

Пісьмовая справаздача аб наведванні музея (пра што даведаліся, што убачылі і пачулі, уражанні і гажаданні).

Літаратура

1. Беларуская энцыклапедыя. Т. 1–18. Мінск, 1996–2004. – 526 с.
2. Карлюкевіч, А. Краязнаўчы рэсурс у вывучэнні беларускай літаратуры / А. Карлюкевіч. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2015. – 208 с.
3. Музеі Беларусі = Museums Belarus: Інфармацыя аб 89 музеях сістэмы Мін-ва культуры Рэсп. Беларусь / Склад. А.Б. Сташкевіч і інш.; Пер. з бел. мовы А.Б. Сташкевіч, В.У. Мірончык. — Мн.: Беларусь, 2001. — 272 с.: іл.
4. Музеі Беларусі. Склад. С.Ф. Дубянецкі, В.А. Кавальчук, Ю. Каласоўскі і інш.. – Мн., 2008.

Тэма 2. Літаратурныя мясціны Віцебшчыны (2 гадз.)

План

1 Полацк

Гістарычная даведка.

Літаратурныя мясціны Полацка.

Францыск Скарына (можна ўзяць за аснову эсэ У. Караткевіча "Подзвіг Францыска Скарыны". Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т. 2. Ч. 2. – Мн.: Маст. літ., 1991. – С. 172 – 177).

Творы пра Ф. Скарыну (падабраць вершы)

Ушанаванне памяці Ф. Скарыны

2. Пісьменнікі Віцебшчыны – нашы сучаснікі

2.1 Пятрусь Броўка. Старонкі з біяграфіі. Вершы пра Ушаччыну. Філіял Дзяржаўнага літаратурнага музея Петруся Броўкі

Хата-музей ў в. Пуцілкавічы Ушацкага раёна Віцебскай вобласці

2.2 Рыгор Барадулін. Старонкі з біяграфіі, Вершы пра Ушаччыну: "Вечалле" і інш.

2.4 Васіль Быкаў. Кніга "Дарога дадому". Музей Васіля Быкава

2.5 Уладзімір Караткевіч. Вершы, апавяданні пра Оршу (верш "Орша", нарыс "Рша Камен"). Музей Уладзіміра Караткевіча. (Дадаткова, па жаданні студэнта вершы: "Эмігранты", "Дзяўчына пад дажджом", Прарок Геронім Босх")

3. Філіял літаратурнага музея Янкі Купалы "Ляўкі" ў Аришанскім раёне Віцебскай вобласці

Літаратура

1. Кулажніка Л. Мальдзіс А., Сачанка С. Літаратурныя мясціны Беларусі. – Мн., 2000. Т. 1.
2. Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т. 1, 2. – Мн.: Маст. літ., 1987 1991.
3. Туристская энциклопедия Беларуси / под ред. И.И. Пирожника. Мн., 2007.
4. Беларуская энциклапедыя. Т. 1–18. Мн., 1996 – 2004.
5. Музеі Беларусі. Склад. С.Ф. Дубянецкі, В.А Кавальчук, Ю. Каласоўскі і інш.. – Мн., 2008.
6. Карлюкевіч, А. Краязнаўчы рэсурс у вывучэнні беларускай літаратуры / А. Карлюкевіч. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2015. – 208 с.

Тэма 3. Літаратурныя мясціны Міншчыны. Дарогамі Максіма Танка (2 гадз.)

План:

I. Індывідуальныя заданні студэнтам

1. Гісторыя горада Мядзел (кароткая даведка).
2. Паведамленне пра возера Нарач.
3. Легенда “Нарач” (5 клас”).
4. Біяграфічная даведка пра Максіма Танка.

II. Кожнаму студэнту падрыхтаваць выразнае чытанне верша Максіма Танка.

III. Праца выкладчыка

1. Урывак з паэмы Максіма Танка “Нарач” (“Ля вогнішч начлежных”). Мастацкае пераасэнсаванне легенды пра ўтварэнне возера Нарач (5 клас).
2. Чытанне і аналіз верша Максіма Танка “Гісторыя вёскі Пількаўшчына”.

IV. Прагляд і абмеркаванне дакументальнага фільма “Пясняр з Нарачанскага краю” і відэароліка “Танкаўскія чытанні – 2007”.

Літаратура

1. Беларуская энцыклапедыя. Т. 1–18. Мінск, 1996–2004. – 526 с.
2. Карлюкевіч, А. Старонкі радзімазнаўства : Мясціны. Асобы / А. Карлюкевіч. – Мінск : Выдавецкі дом “Звязда”, 2013. – 234 с.
3. Карлюкевіч, А. Краязнаўчы рэсурс у вывучэнні беларускай літаратуры / А. Карлюкевіч. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2015. – 208 с.
4. Кулажанка, Л. Літаратурныя мясціны Беларусі: Краязнаўчы даведнік: для настаўнікаў: У 3-х кн.: Кн.: 1: Брэсцкая, Віцебская і Гомельская вобласці / Л. Кулажанка, А. Мальдзіс, С. Сачанка. – Мінск, 2000. – 216 с.
5. Методыка выкладання беларускай літаратуры / пад агульнай рэдакцыяй В.Я. Ляшук. – Мінск : Аверсэв, 2002. – 416 с.

Тэма 4. Літаратурны Мінск. Завочная экскурсія (2 гадз.)

Аб’екты

- Гісторыя Мінска
- Творы мастацкай літаратуры пра Мінск
- Пісьменнікі – ураджэнцы горада Мінска
- Музеі (у тым ліку Музей гісторыі беларускай літаратуры)

- Інстытут мовазнаўства і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі
- Помнікі (Я. Купалу, Я. Коласу, Ф. Скарыну, М. Багдановічу, А. Міцкевічу, М. Горкаму, Т. Шаўчэнку). Двор БДУ. Вайсковыя могілкі
- Вуліцы, дамы, мемарыяльныя дошкі (у тым ліку дошка на будынку БДПУ – І.І. Замоцін), іншыя памятныя мясціны
- Тэатры
- Паркі, скверы
- Дом літаратара (Фрунзе, 5)
- Бібліятэкі
- Кнігарні (Кнігарня пісьменніка на вул. Казлова)
-

Суправаджэнне

- Слайды (фотаздымкі)
- Карта горада
- Відэа- і гуказапісы (інтэрв'ю, успаміны)
- Урыўкі (цытаты) з твораў мастацкай літаратуры
- Творы выяўленчага мастацтва
- Выстаўка твораў мастацкай літаратуры пра Мінск
- Мастацкае чытанне твораў
- Іншае

Рыхтуюць студэнты, якія нарадзіліся і пражываюць у г. Мінску:

Заўвага: пра І.І. Замоціна гл.:

Лугоўскі, А.І. Іван Замоцін: Ля вытокаў беларускага літаратуразнаўства і метадыкі / А.І. Лугоўскі // Роднае слова. – 2008. – № – 12. – С. 89 – 92.

Літаратура

1. Беларуская энцыклапедыя. Т. 1–18. Мінск, 1996–2004. – 526 с.
2. Карлюкевіч, А. Старонкі радзімазнаўства : Мясціны. Асобы / А. Карлюкевіч. – Мінск : Выдавецкі дом “Звязда”, 2013. – 234 с.
3. Карлюкевіч, А. Далёкія і блізкія суродзічы / А. Карлюкевіч. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2012. – 264 с.
4. Туристская энциклопедия Беларуси / под ред. И.И. Пирожника. Минск : БелСЭ, 2007. – 428 с.

Тэма 5. Арганізацыя пазакласнай літаратурна-краязнаўчай працы ў школе(2 гадз.)

План

1. Змест, задачы і мэты школьнага літаратурнага краязнаўства.
2. Пазакласная краязнаўчая праца.
3. Адбор краязнаўчага матэрыялу да пазакласных заняткаў.
 - 3.1 Экскурсіі, экспедыцыі.
 - 3.2 Вечары.
 - 3.3 Карты, стэнды, выстаўкі.
 - 3.4 Рукапісныя выданні.
 - 3.5 Куткі, музеі.

Заданне для творчых груп: падрыхтаваць мультымедычныя **прэзентацыі**.

Літаратура:

1. Гоўзіч, І.М. Методыка выкладання беларускай літаратуры : дапам. / І.М. Гоўзіч, А.І. Лугоўскі, С.А. Сычова, – Мінск : БДПУ, 2012. – 230 с.
2. Карлюкевіч, А. Старонкі радзімазнаўства : Мясціны.Асобы / А. Карлюкевіч. – Мінск : Выдавецкі дом “Звязда”, 2013. – 234 с.
3. Карлюкевіч, А. Далёкія і блізкія суродзічы / А. Карлюкевіч. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2012. – 264 с.
4. Кулажанка, Л. Літаратурныя мясціны Беларусі: Краязнаўчы даведнік: для настаўнікаў: У 3-х кн.: Кн.: 1: Брэсцкая, Віцебская і Гомельская вобласці /Л. Кулажанка,А. Мальдзіс, С. Сачанка. Мінск., 2000.
5. Петрушкевіч, А.М. Літаратурная Гродзеншчына ў постацях і лёсах : дапаможнік па аднайменным спекурсе для студэнтаў / А.М. Петрушкевіч. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 250 с.

III. РАЗДЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

КРЫТЭРЫІ АЦЭНАК

ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ СТУДЭНТА

Тыпавым вучэбным планам у якасці формы выніковага кантролю па дысцыпліне “Літаратурнае краязнаўства” прадугледжаны залік (рэферат)

Крытэрыі ацэнак вынікаў вучэбнай дзейнасці

	Крытэрыі ацэнкі
“Незалічана”	Адсутнасць ведаў і кампетэнцый у рамках адукацыйнага стандарту ці адмова ад адказу. Фрагментарныя веды ў рамках адукацыйнага стандарту; веданне асобных фактаў з літаратурных крыніц, якія рэкамендаваны праграмай дысцыпліны; няздольнасць выкарыстоўваць навуковую тэрміналогію; пасіўнасць на занятках. Недастаткова поўны аб’ём ведаў у рамках адукацыйнага стандарту; веданне часткі асноўнай літаратуры, якая рэкамендавана вучэбнай праграмай; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі з памылкамі; няздольнасць арыентавацца ў асноўных тэорыях і канцэпцыях дысцыпліны; пасіўнасць на занятках; не падрыхтаваны рэферат.
“Залічана”	Сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, лагічна вытраманыя адказы, здольнасць рабіць абгрунтаваныя вывады; засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры праграмы дысцыпліны; здольнасць арыентавацца ў асноўных тэорыях і даваць крытычную ацэнку; самастойная і актыўная работа на

	занятках; абаронены рэферат.
--	------------------------------

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ І ВЫКАНАННІ КІРУЕМАЙ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

Самастойная работа студэнтаў па вучэбнай дысцыпліне «Літаратурнае краязнаўства» арганізуецца дэканатамі, кафедрамі, выкладчыкамі ўстаноў вышэйшай адукацыі ў адпаведнасці з Палажэннем аб самастойнай рабоце студэнтаў.

Самастойная работа студэнтаў прадугледжвае выкачванне кантрольных прац, падрыхтоўку прэзентацый, рэфератаў, дакладаў па вызначанай тэматыцы, канспектаванне і рэферыраванне навуковай літаратуры.

ПЕРАЛІК РЭКАМЕНДУЕМЫХ СРОДКАЎ ДЫЯГНОСТЫКІ КАМПЕТЭНЦЫЙ СТУДЭНТАЎ

У якасці сродкаў дыягностыкі выніковасці навучання па вучэбнай дысцыпліне «Літаратурнае краязнаўства» прапануюцца:

- пытанні, змест якіх актуалізуе назапашаны раней вопыт;
- пытанні, змест якіх дазваляе выявіць базавыя веды студэнтаў;
- пытанні, змест якіх дазваляе вызначыць ступень сфарміраванасці тэарэтычных і эмпірычных ведаў па вучэбнай дысцыпліне;
- практычныя заданні;
- тэставыя заданні, якія дазваляюць ажыццяўляць бягучы кантроль;
- рэфераты па асобных тэмах практычных заняткаў;
- тэмы для самастойнай работы студэнтаў;
- пытанні і заданні да заліку.

Рэкамендаваная форма кантролю – залік у пісьмовай форме (рэферат).

Рэкамендацыі да падрыхтоўкі рэферату

Вывучэнне дысцыпліны “Літаратурнае краязнаўства” завяршаецца абаронай студэнтамі рэфератаў на тэму “Мая літаратурная радзіма (Случчына, Чэрвеньшчына, Піншчына...)”

У рэфераце могуць быць адлюстраваны наступныя пытанні:

1. Літаратурная карта рэгіёна.

2. Пісьменнікі-землякі.
3. Людзі, які сустракаліся, добра ведалі пісьменніка, іх успаміны (пры магчымасці узяць інтэрв'ю).
4. Прататыпы літаратурных герояў з ліку землякоў.
5. Мясціны, звязаныя са знакамітымі пісьменнікамі.
5. Родныя мясціны, апісаныя ў творах мастацкай літаратуры.
6. Рэгіянальныя літаратурныя аб'яднанні.
7. Літаратура і іншыя творы мастацтва (жывапіс, музыка).
8. Мясцовыя музеі.

Заўвага

Значнасць працы надасць мультымедыяная прэзентацыя або відэафільм.

**Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»**

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце

_____ **А.В. Макоўчык**

«__» _____ **2018 г.**

Рэгістрацыйны № УД-31-2/_____ / вуч.

ЛІТАРАТУРНАЕ КРАЎЗНАЎСТВА

**Вучэбная праграма ўстаноўвы вышэйшай адукацыі
па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасцей**

1-02 03 01 Беларуская мова і літаратура;

**1-02 03 03 Беларуская мова і літаратура. Замежная мова
(з указаннем мовы)**

2018 г.

Вучэбная праграма складзена на аснове адукацыйных стандартаў вышэйшай адукацыі ОСВО 1-02 03 01 № 87 ад 30.08.2013 г., ОСВО 1-02 03 03 № 87 ад 30.08.2013 г.

СКЛАДАЛЬНІК:

А.І. Лугоўскі, дацэнт кафедры беларускай і замежнай літаратуры ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», кандыдат педагогічных навук, дацэнт

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

І.Д. Воюш, дацэнт кафедры гісторыі журналістыкі і менеджменту СМІ факультэта журналістыкі БДУ, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

Д.В. Дзятко, загадчык кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», кандыдат філалагічных навук, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай беларускай і замежнай літаратуры ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»
(пратакол № 3 ад 28.05.2018 г.);

Загадчык кафедры

_____ І.М. Гоўзіч

Навукова-метадычным саветам ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» (пратакол № 5 ад 19.06.2018 г.)

Афармленне вучэбнай праграмы і суправаджаючых
яе матэрыялаў дзеючым патрабаваннем Міністэрства
адукацыі Рэспублікі Беларусь адпавядае

Метадыст вучэбна-метадычнага
аддзела БДПУ

(подпіс)

(ініцыялы, прозвішча)

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Літаратурнае краязнаўства – гэта дапаможная вучэбная дысцыпліна літаратуразнаўства, якая займаецца вывучэннем літаратурнай гісторыі пэўнай мясцовасці.

Літаратурнае краязнаўства вывучаецца ў першым семестры першага года навучання і мае прапедэўтычную накіраванасць.

Мэта вывучэння вучэбнай дысцыпліны – падрыхтоўка студэнтаў да ўсебаковага ўспрымання літаратурных з’яў і самастойнай працы па арганізацыі літаратурнага краязнаўства ў школе.

Задачы вывучэння вучэбнай дысцыпліны:

- засваенне гісторыі развіцця літаратурнага краязнаўства ў Беларусі;
- фарміраванне трывалых ведаў пра літаратурныя мясціны розных рэгіёнаў Рэспублікі Беларусь;
- выпрацоўка асобных навыкаў практычнай дзейнасці ў галіне літаратурнага краязнаўства;
- азнаямленне з агульнымі пытаннямі літаратурна-краязнаўчай дзейнасці настаўніка ў вучэбным працэсе і ў пазакласнай выхаваўчай працы;
- выхаванне эстэтычнага густу, духоўнасці, грамадзянскасці і патрыятызму.

Месца вучэбнай дысцыпліны ў сістэме падрыхтоўкі спецыяліста, сувязі з іншымі вучэбнымі дысцыплінамі. Згодна тыпавому вучэбнаму плану для спецыяльнасці 1–02 03 01 «Беларуская мова і літаратура» вучэбная дысцыпліна «Літаратурнае краязнаўства» ўваходзіць у кампанент установы вышэйшай адукацыі. Згодна тыпавому вучэбнаму плану для спецыяльнасці 1–02 03 01 «Беларуская мова і літаратура» і 1-02 03 03 Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (з указаннем мовы) вучэбная дысцыпліна «Літаратурнае краязнаўства» з’яўляецца дысцыплінай на выбар. Вучэбная дысцыпліна «Літаратурнае краязнаўства» звязана з вучэбнымі дысцыплінамі «Гісторыя беларускай літаратуры», «Вусная народная творчасць».

Вывучэнне вучэбнай дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» павінна забяспечыць фарміраванне ў студэнтаў акадэмічных, сацыяльна-асобасных, прафесійных кампетэнцый.

Патрабаванні да акадэмічных кампетэнцый

Студэнт павінен:

АК-5. Быць здольным нараджаць новыя ідэі (валодаць крэатыўнасцю).

АК-8. Валодаць навыкамі вуснай і пісьмовай камунікацыі.

АК-9. Умець вучыцца, павышаць сваю кваліфікацыю на працягу ўсяго жыцця.

Патрабаванні да сацыяльна-асобасных кампетэнцый

Студэнт павінен:

СЛК-3. Валодаць здольнасцю да міжасабовых камунікацый.

СЛК-4. Валодаць навыкамі здароўя захавання.

Патрабаванні да прафесійных кампетэнцый

Студэнт павінен быць здольны:

ПК-1. Кіраваць вучэбна-пазнаваўчай і вучэбна-даследчай дзейнасцю навучэнцаў.

ПК-2. Выкарыстоўваць аптымальныя метады, формы і сродкі навучання.

ПК-3. Арганізоўваць і праводзіць вучэбныя заняткі розных відаў і форм.

ПК-4. Арганізоўваць самастойную работу навучэнцаў.

ПК-11. Развіваць вучэбныя магчымасці і здольнасці навучэнцаў на аснове сістэмнай педагагічнай дыягностыкі.

ПК-12. Развіваць навыкі самастойнай работы навучэнцаў з вучэбнай, даведачнай, навуковай літаратурай і інш. сродкамі інфармацыі.

ПК-13. Арганізоўваць і праводзіць карэкцыйна-педагагічную дзейнасць з навучэнцамі.

ПК-14. Папярэджваць і пераадольваць непаспяховасць навучэнцаў.

ПК-15. Фармуляваць адукацыйныя і выхавальныя мэты.

ПК-16. Ацэньваць вучэбныя дасягненні навучэнцаў, а таксама ўзроўні іх выхаванасці і развіцця.

ПК-17. Ажыццяўляць прафесійную самаадукацыю і самавыхаванне з мэтай удасканалення прафесійнай дзейнасці.

ПК-18. Арганізоўваць цэласны адукацыйны працэс з улікам сучасных адукацыйных тэхналогій і педагагічных інавацый.

ПК-19. Аналізаваць і ацэньваць педагагічныя з'явы і падзеі мінулага ў святле сучасных навуковых ведаў.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» студэнт павінен **ведаць**:

- гісторыю і сучасны стан літаратурнага краязнаўства ў Беларусі;
- асноўныя літаратурныя і мастацкія музеі Беларусі і рэгіёна, спецыфіку

іх працы, дакументальны і прадметны матэрыял музея асобнай мясцовасці;

- галоўныя культурна-асветніцкія цэнтры Беларусі і рэгіёна, іх функцыі і ролю ў арганізацыі і правядзенні краязнаўчых мерапрыемстваў;

- агульныя метады і прыёмы вядзення краязнаўчай работы, а таксама прыватныя метадыкі літаратурнага краязнаўства;

- метадыку арганізацыі літаратурна-краязнаўчай працы ў школе.

У выніку вывучэння дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» студэнт павінен **умець**:

- працаваць з дакументамі, літаратурнымі крыніцамі і іншымі матэрыяламі, якія выклікаюць інтарэс для краязнаўства;

- праводзіць экскурсію па асобным рэгіёне, рабіць запісы, фатаграфавать дакументальны і прадметны матэрыял на памятным месцы;

– збіраць і захоўваць матэрыял, які можа быць выкарыстаны ў працы музея або культурна-асветніцкай арганізацыі;

– арганізоўваць літаратурна-краязнаўчую працу ў школе.

У выніку вывучэння дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» студэнт павінен **валодаць:**

– ўменнем апрацоўкі сабранага матэрыялу;

– навыкамі арганізацыі краязнаўчай працы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.

У аснову структуравання зместу дадзенай вучэбнай дысцыпліны пакладзены прынцып тэматычнага падыходу, які прадугледжвае падзел вучэбнага матэрыялу на 4 адносна самастойныя раздзелы (тэмы). Першы раздзел знаёміць студэнтаў з прадметам і задачамі дысцыпліны, з гісторыяй станаўлення і развіцця агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі. У другім раздзеле даецца агляд сеткі дзяржаўных музеяў на тэрыторыі сучаснай Беларусі і асобна вылучаецца дзейнасць дзяржаўных літаратурных музеяў. Трэці раздзел прысвечаны рэгіянальнаму літаратурнаму краязнаўству ў адпаведнасці з сучасным адміністрацыйным падзелам краіны на вобласці і раёны. У гэтым раздзеле праграмы даюцца агульныя пытанні, пры раскрыцці якіх выкладчык вучэбнай дысцыпліны выкарыстоўвае канкрэтны рэгіянальны матэрыял. У чацвёртым раздзеле разглядаецца метадыка арганізацыі літаратурна-краязнаўчай працы ў школе.

Па кожнай вучэбнай тэме ў адпаведнасці з яе мэтамі і задачамі па фарміраванні і развіцці ў студэнтаў канкрэтных кампетэнцый выкладчык (кафедра) праектуе і рэалізуе канкрэтныя педагогічныя тэхналогіі.

Асноўнымі тэхналогіямі навучання з'яўляюцца: праблемнае навучанне (праблемнае выкладанне, пошукавы метад); камунікатыўныя тэхналогіі, заснаваныя на актыўных формах і метадах навучання (дыскусія, круглы стол, прэзентацыя, работа ў групах); асобна арыентаваная тэхналогія. Рэкамендаваны метады і прыёмы навучання: тлумачэнне, эмпірычная гутарка, пошукавая, даследчыцкая дзейнасць, выступленні з дакладамі і паведамленнямі і інш.

Практычная арыентаванасць вучэбнай дысцыпліны заключаецца ў тым, што набытыя навыкі і ўменні павінны ў перспектыве спрыяць паспяховай літаратурна-краязнаўчай працы і іншай культурна-асветніцкай дзейнасці настаўніка-філолага.

Арганізацыя самастойнай работы студэнтаў. Пры вывучэнні вучэбнай дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» выкарыстоўваюцца такія формы самастойнай работы, як выкананне індыўідуальных заданняў на практычных занятках пад кантролем выкладчыка, выкананне індыўідуальных заданняў пазааўдыторна (кіруемая самастойная работа студэнтаў), напісанне рэфератаў, падрыхтоўка дакладаў для выступлення на студэнцкіх навуковых канферэнцыях і інш.

Агульная колькасць гадзін, колькасць аўдыторных гадзін, форма атрымання вышэйшай адукацыі, размеркаванне аўдыторных гадзін, формы бягучай атэстацыі. Вывучэнне вучэбнай дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» разлічана на 68 гадзін. З іх 34 аўдыторныя гадзіны: 24 лекцыйныя (з іх 4 КСР) і 10 практычных. Форма кантролю – залік (І семестр).

На самастойную работу студэнтаў адведзена 34 гадзіны: тэма 1.1 – 2 гадзіны, тэма 1.2 – 2 гадзіны, тэма 1.3 – 2 гадзіны, тэма 2 – 4 гадзіны, тэма 3.1 – 2 гадзіны, тэма 3.2 – 2 гадзіны, тэма 3.3 – 3 гадзіны, тэма, 3.4 – 3 гадзіны, тэма 3.5 – 3 гадзіны, тэма 3.6 – 5 гадзін, тэма 4 – 6 гадзін.

Вучэбным планам для спецыяльнасці 1–02 02 03 01 «Беларуская мова і літаратура» (завочная форма атрымання адукацыі) на вывучэнне вучэбнай дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» ў IX семестры адведзена 6 гадзін лекцыйных заняткаў і 2 гадзіны практычных заняткаў, 60 гадзін – на самастойную работу студэнтаў. Форма кантролю – залік у пісьмовай форме (X семестр).

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Тэма 1. Агульныя пытанні краязнаўства

1.1 Краязнаўства як навука і вучэбны прадмет

Паняцце краязнаўства. Суадносіны беларусазнаўства і краязнаўства. Краязнаўства як навука і вучэбны прадмет. Аб'ект і прадмет агульнага краязнаўства. Комплекснае і галіновае (гістарычнае, літаратурнае, этнаграфічнае, географічнае, прыродазнаўчае) краязнаўства.

1.2 Літаратурнае краязнаўства як галіна агульнага краязнаўства

Літаратурнае краязнаўства як адзін з напрамкаў у вывучэнні краю. Аб'екты вывучэння: фальклор, літаратурныя мясціны, жыццё і творчасць пісьменнікаў, звязаных з краем, мясцовы друк і друкарні і інш. Метады літаратурнага краязнаўства: экскурсіі па памятных мясцінах, сустрэчы і перапіска з пісьменнікамі-землякамі, іх блізкімі і знаёмымі, пошукі матэрыялаў ў архівах, музеях і бібліятэках, фатаграфаванне, падрыхтоўка відэа- і аўдыёзапісаў.

Роля «Энцыклапедыі літаратура і мастацтва» (у 5 т.), бібліяграфічнага даведніка «Беларускія пісьменнікі» (у 6 т.), шматтомнага выдання «Памяць» і часопіса «Роднае слова» ў пашырэнні і палібленні ведаў ў галіне літаратурнага краязнаўства.

Штогадовае Свята беларускага пісьменства і друку ў старажытных гарадах Беларусі.

Значэнне дысцыпліны «Літаратурнае краязнаўства» ў падрыхтоўцы будучых настаўнікаў-філолагаў.

1.3 Гісторыя станаўлення і развіцця агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі

Вытокі краязнаўства

Ф. Скарына аб родным краі. Першыя спробы вывучэння краю ў эпоху Сярэднявечча. Пачатак навуковага асэнсавання значнасці краязнаўчых даследаванняў пад уплывам ідэй Адраджэння. Збіральніцкая дзейнасць Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў, Агінскіх. Вывучэнне духоўнай і матэрыяльнай культуры асобных мясцовасцей Беларусі Я. Ласіцкім і С. Рысінскім

Краязнаўства ў XIX ст.

Уплыў на яго пашырэнне Віленскага ўніверсітэта і створанага пры ім Віленскага музея старажытнасцей. Першыя краязнаўчыя таварыствы на тэрыторыі Беларусі. Роля газеты «Наша ніва» ў прапагандзе краязнаўчых матэрыялаў. Роля чытанак для школы Цёткі, К. Міцкевіча, В. Ластоўскага і Я. Лёсіка ў зараджэнні школьнага краязнаўства.

Краязнаўчая праца ў 20-я гады XX ст.

Актывізацыя краязнаўчай працы. Краязнаўства і палітыка беларусізацыі. Роля Інстытута беларускай культуры ў арганізацыі краязнаўчага руху. Дзейнасць Цэнтральнага бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускай культуры. 1-я Усебеларуская краязнаўчая

канферэнцыя (1924). 1-ы Усебеларускі краязнаўчы з'езд (1926). Роля часопісаў «Наш край» і «Асвета». Актыўныя арганізатары і ўдзельнікі краязнаўчага руху: Я. Колас, З. Бядуля, М. Гарэцкі, Ц. Гартны, Б. Эпімах-Шыпіла, К. Крапіва, В. Самцэвіч, П. Самцэвіч. Станаўленне асноўных форм пазакласнай краязнаўчай працы ў школе. Гурток як цэнтр па вывучэнні роднага краю і літаратуры рэгіёна. Роля М. Каспяровіча ў папулярызацыі літаратурна-краязнаўчых заняткаў у школе.

Краязнаўства ў 30–80-я гады XX ст.

Згортванне краязнаўства, у тым ліку і школьнага, яго прычыны. Ліквідацыя краязнаўчых арганізацый. Лёс знакамітых краязнаўцаў.

Развіццё агульнага і літаратурнага краязнаўства ў пасляваенныя гады

Прыняцце закона «Аб умацаванні сувязі школы з жыццём і аб далейшым развіцці народнай адукацыі ў СССР» (1958) і яго роля ў паляпшэнні краязнаўчай працы ў школе.

Краязнаўства на сучасным этапе

Важнейшыя дасягненні. Вучоныя-краязнаўцы: В. Грыцкевіч, М. Ермаловіч, У. Калеснік, І. Казакова, В. Лідвінка, В. Ляшук, А. Мальдзіс, У. Содаль, А. Фядасік і інш. Настаўнікі-краязнаўцы. Пытанні літаратурнага краязнаўства на старонках часопіса «Роднае слова».

Тэма 2. Літаратурныя музеі як навукова-даследчыя і навукова-метадычныя цэнтры краязнаўства

Музеязнаўства як навуковая дысцыпліна, якая вывучае гісторыю развіцця музеяў, іх грамадскія функцыі, тэорыю і методыку музейнай справы.

Закон «Аб музеях і музейным фондзе Рэспублікі Беларусь» (2005). Агляд сеткі дзяржаўных музеяў на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Дзяржаўныя літаратурныя музеі.

Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы.

Заснаванне і адкрыццё музея. Дзейнасць У.Ф. Луцэвіч. Навукова-даследчая дзейнасць супрацоўнікаў музея. Традыцыя правядзення штогадовага літаратурнага свята «Купалаўскія чытанні». Калекцыя музея. Архіў У.Ф. Луцэвіч. Фонд ушанавання памяці Я. Купалы.

Філіялы музея – Літаратурны музей у в. Вязынка Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці, Літаратурны музей у в. Ляўкі Аршанскага раёна Віцебскай вобласці, Літаратурны музей «Акопы» ў Лагойскім раёне Мінскай вобласці, Літаратурны музей у в. Яхімаўшчына ў Маладзечанскім раёне Мінскай вобласці.

Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа.

Заснаванне і адкрыццё музея. Дзейнасць Д.К. Міцкевіча. Навукова-даследчая праца супрацоўнікаў музея. Выданне зборнікаў артыкулаў, успамінаў, бібліяграфічных даведнікаў. Штогадовае свята «Каласавіны». Коласаўская гасцёўня. Калекцыя музея.

Мемарыяльны комплекс «Мікалаеўшчына» ў Стаўбцоўскім раёне Мінскай вобласці – мемарыяльныя сядзібы «Смольня», «Акінчыцкая лясная камора», «Альбучь», «Ласток». Правядзенне штогадовага міжнароднага фестывалю «Сымон-музыка».

Літаратурны музей Петруся Броўкі.

Заснаванне і адкрыццё музея. Калекцыя музея. Сучасная экспазіцыя музея.

Філіял музея – Хата-музей Петруся Броўкі ў в. Пуцілкавічы Ушацкага раёна Віцебскай вобласці.

Літаратурны музей Максіма Багдановіча.

Заснаванне і адкрыццё музея. Адметнасць пабудовы экспазіцыйных раздзелаў музея. Калекцыя музея. Сучасная экспазіцыя музея.

Філіялы музея – «Беларуская хатка» ў Мінску, фальварак Ракуцёўшчына ў Маладзечанскім раёне Мінскай вобласці.

Іншыя музеі.

Мінскі музей гісторыі беларускай літаратуры. Філіялы, аддзелы, кампазіцыі пры гісторыка-краязнаўчых музеях, прысвечаныя пісьменнікам-землякам. Комплексныя музеі (Цэнтральны дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва Беларусі). Літаратурныя і літаратурна-краязнаўчыя музеі на грамадскіх пачатках. Школьныя музеі.

Тэма 3. Рэгіянальнае літаратурнае краязнаўства

Гісторыка-культурныя рэгіёны Беларусі (Цэнтральная Беларусь, Паазер'е, Падняпроўе, Палессе, Палымонне). Паняцце пра край.

Сучасны адміністрацыйны падзел Рэспублікі Беларусь.

Рэгіянальнае літаратурнае краязнаўства (Брэстчына, Віцебшчына, Гомельшчына, Гродзеншчына, Магілёўшчына, Міншчына і горад Мінск).

Літаратурныя і культурныя традыцыі рэгіёна. Адметнасць вуснай народнай творчасці краю. Легенды, паданні, казкі, запісаныя на тэрыторыі краю і адлюстраваны ў іх гісторыі з'яўлення назваў рэк, азёр і населеных пунктаў. Назвы паселішчаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю беларускіх пісьменнікаў. Рамёствы. Адметнасць мовы рэгіёна і яе выкарыстанне ў творах пісьменнікаў-землякоў.

Родны край у літаратурных помніках старажытнасці. Беларускія летапісы пра падзеі і дзеячары вобласці, раёна, горада, іншага населенага пункта. Літаратура эпохі Адраджэння і родны край. Рэгіянальная літаратура ў складзе Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі. Мясцовыя друкарні. Пісьменнікі-землякі. Творы беларускіх пісьменнікаў на беларускай і польскай мовах. Рускія пісьменнікі і Беларусь. Адметнасць рэгіянальнай літаратуры ў пачатку XX стагоддзя. Пісьменнікі-землякі ў час Вялікай Айчыннай вайны, іх творы аб родным краі. Рэгіянальная літаратура ў пасляваенны перыяд.

Рэгіянальная літаратура на сучасным этапе. Стварэнне ў абласных і раённых цэнтрах літаратурных аб'яднанняў і аддзяленняў Саюза

пісьменнікаў Беларусі. Выданне альманахаў. Рэгіянальная літаратура ў мясцовым друку. Беларускамоўныя і рускамоўныя пісьменнікі-землякі.

Родныя мясціны як крыніца натхнення для пісьменніка. Родны край (прырода, помнікі, мова, людзі) у творах мастацкай літаратуры. Прататыпы літаратурных герояў. Родныя, блізкія і знаёмыя пісьменнікаў-землякоў. Іх радаводы.

Ушанаванне памяці знакамітых пісьменнікаў: помнікі, сядзібы-музеі, кватэры-музеі, хаты-музеі, назвы плошчаў, заказнікаў, паркаў, вуліц, наданне імя пісьменніка культурна-асветным установам, установам адукацыі, назначэнне імянных стыпендый студэнтам УВА і г.д.

Тэма 4. Арганізацыя літаратурнага краязнаўства ў школе

Краязнаўчая праца па літаратуры, яе роля ў эстэтычным і патрыятычным выхаванні вучняў. Патрабаванні да адбору краязнаўчага матэрыялу: навуковасць, дакладнасць фактаў, іх пазнаваўчы і выхаваўчы патэнцыял. Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на ўроках пры вывучэнні біяграфіі пісьменніка і гісторыі літаратуры.

Асноўныя віды і формы пазакласнай літаратурна-краязнаўчай працы.

Гурток як асноўная форма арганізацыі пазакласнай літаратурна-краязнаўчай працы. Віды літаратурна-краязнаўчых гурткоў: фальклорныя, гісторыка-літаратурныя, прысвечаныя пісьменніку-земляку або групе пісьменнікаў, гурткі змешанага тыпу. Планаванне, склад і змест працы. Разнастайнасць форм заняткаў у літаратурна-краязнаўчым гуртку. Школьны літаратурна-краязнаўчы друк. Вывучэнне літаратурнай геаграфіі роднага краю праз складанне літаратурных карт, афармленне стэндаў і выстаў.

Літаратурныя экскурсіі. Адукацыйнае і выхаваўчае значэнне літаратурнай экскурсіі. Тыпы падрыхтоўкі экскурсіі, іх паслядоўнасць і ўзаемасувязь. Тыпы экскурсій на літаратурныя тэмы (па мясцінах, звязаных з жыццём і творчасцю аднаго пісьменніка; некалькіх пісьменнікаў, аб'яднаных жыццёвым і творчым шляхам; па літаратурных мясцінах рэгіёна; змешаныя экскурсіі). Спецыфіка і тыпы экскурсійных аб'ектаў у літаратурных экскурсіях. Прыёмы асвятлення літаратуры пэўнага гістарычнага часу, узнаўленне яго характэрных рыс для раскрыцця літаратурнага перыяду або перыяду жыцця і творчасці мастака слова. Асвятленне ў экскурсіях літаратурна-краязнаўчага матэрыялу, вуснай народнай творчасці. Выкарыстанне літаратурных твораў для раскрыцця экскурсійнага аб'екта, прыём літаратурнага мантажу. Уключэнне ў экскурсіі запісаў майстроў мастацкага слова, пісьменнікаў. Завочная экскурсія на літаратурную тэму.

Вечары. Падрыхтоўка да краязнаўчага вечара: выбар тэмы і формы правядзення, вызначэнне ініцыятыўнай групы і размеркаванне індывідуальных заданняў. Рэгіянальны характар вечара. Віды літаратурна-краязнаўчых вечароў: вечары, прысвечаныя пісьменніку-земляку, групе пісьменнікаў пэўнага рэгіёна, тэме роднага краю ў літаратуры і іншых відах мастацтва.

Літаратурна-краязнаўчы музей. Стварэнне музея. Савет музея. Збор, улік і захаванне матэрыялаў музея. Экспазіцыя школьнага літаратуразнаўчага музея. Экскурсія ў музеі. Выкарыстанне яго матэрыялаў у вучэбна-выхаваўчай працы школы.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ДЫСЦЫПЛІНЫ
«ЛІТАРАТУРНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА»
(дзённая форма атрымання адукацыі)

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін				Самастойная работа студэнтаў	Матэрыяльнае забеспячэнне заняткаў (наглядныя, метадычныя дапаможнікі і інш.)		Формы кантролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя (семінарскія) заняткі	Лабараторныя заняткі	Кіруючая самастойная работа студэнта				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Літаратурнае краязнаўства	20	10			34			
1	Агульныя пытанні краязнаўства	2				6			
1.1	Краязнаўства як навук і вучэбны прадмет 1. Паняцце краязнаўства. 2. Аб'ект і прадмет агульнага краязнаўства. 3. Комплекснае і галіновае краязнаўства	1				2	Табліца № 1 «Агульнае і галіновае краязнаўства». Карта Рэспублікі Беларусь.	[1] [6] [8]	
1.2	Літаратурнае краязнаўства як галіна агульнага краязнаўства 1. Літаратурнае краязнаўства як адзін з напрамкаў вывучэння краіны. 2. Аб'екты вывучэння. 3. Значэнне літаратурнага краязнаўства ў падрыхтоўцы настаўнікаў.	1				2	Табліца № 2 «Літаратурнае краязнаўства. Аб'екты вывучэння». Адміністрацыйная карта Рэспублікі Беларусь.	[5] [6] [8] [7]	
1.3	Гісторыя станаўлення і развіцця агульнага і літаратурнага				2	2		[2] [4]	Тэсціраванне

	краязнаўства ў Беларусі 1. Вытокі краязнаўства. 2. Краязнаўства ў XIX ст. 3. Краязнаўчая праца ў 20-я гг. XX ст. 4. Краязнаўства ў 30–80-я гг. XX ст. 5. Краязнаўства на сучасным этапе.								[5]	
2	Літаратурныя музеі як навука-даследчая і навука-метадычныя цэнтры краязнаўства	2					4			
2.1	Літаратурныя музеі Рэспублікі Беларусь 1. Агляд сеткі дзяржаўных музеяў. 2. Дзяржаўныя літаратурныя музеі. 3. Філіялы дзяржаўных літаратурных музеяў 4. Школьныя музеі	2					4	Мультымедычная прэзентацыя.	[8] [13]	
2.1.1	Дзяржаўныя літаратурныя музеі. Экспазіцыя музея		2					Экспазіцыя дзяржаўнага літаратурнага музея.	[8]	Пісьмовая справаздача аб наведванні дзяржаўнага літаратурнага музея
3	Рэгіянальнае літаратурнае краязнаўства	12	6				18			
3.1	Літаратурнае краязнаўства Брэстчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Брэсцкай вобласці. 2. Брэстчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі	2					2	Карта Брэсцкай вобласці.	[1] [3] [4] [6]	

	Брэстчыны. 4. Літаратурная Брэстчына на сучасным этапе.									
3.1.1	Літаратурныя мясціны Брэстчыны		2					Літаратурная Берасцейшчына: краязнаўчыя нарысы, партрэты, артыкулы / Б.І. Ляшук, Г.М. Снітко. – Мінск, 2008.	[1] [3] [4] [6]	Вусныя паведамленні
3.2	Літаратурнае краязнаўства Віцебшчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Віцебскай вобласці. 2. Віцебшчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Віцебшчыны. 4. Літаратурная Віцебшчына на сучасным этапе	2					2	Карта Віцебскай вобласці. Кнігі серыі «Памяць» Мультымедычная прэзентацыя.	[1] [3] [6] [8]	Вусныя паведамленні
3.2.1	Літаратурныя мясціны Віцебшчыны		2					Русецкий А.В. Русецкий Ю.А. «Художественная культура Витебска». – Мінск, 2001. Кнігі серыі «Памяць» Мультымедычная прэзентацыя.	[1] [3] [8]	Вусныя паведамленні

3.3	Літаратурнае краязнаўства Гомельшчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Гомельскай вобласці. 2. Гомельшчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Гомельшчыны. 4. Літаратурная Гомельшчына на сучасным этапе.	2					3	Карта Гомельскай вобласці. Кнігі серыі «Памяць». Тэкст «Палескай хронікі» Івана Мележа.	[1] [3] [8] [11]	
3.4	Літаратурныя мясціны Гродзеншчыны	2					3	Карта Гродзенскай вобласці. Пяткевіч, А.М. Літаратурная Гродзеншчына: Мясціны. Людзі. Кнігі / А.М. Пяткевіч. – Мінск, 1996. Мультымедычная прэзентацыя.	[1] [8]	
3.5	Літаратурнае краязнаўства Магілёўшчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Магілёўскай вобласці. 2. Магілёўшчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Магілёўшчыны. 4. Літаратурная Магілёўшчына на сучасным этапе.	2					3	Карта Магілёўскай вобласці. Кнігі серыі «Памяць».	[1] [8] [11]	
3.6	Літаратурнае краязнаўства	2					5	Карта Мінскай	[1]	

	Міншчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Мінскай вобласці. 2. Міншчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Міншчыны. 4. Літаратурная Міншчына на сучасным этапе.							вобласці. Дакументальны фільм «Пясняр Нарачанскага краю». Відэаролік «Танкаўскія чытанні – 2007». Мультымедычная прэзентацыя.	[8] [11]	
3.6.1	Літаратурныя мясціны Міншчыны		2					Карта Мінскай вобласці. Мультымедычная прэзентацыя.	[1] [8] [11]	Дыскусія
3.6.2	Завочная літаратурная экскурсія па горадзе Мінску		2					Карта горада Мінска Мароз У.В. Мінск старадаўні і малады (альбом). – Мінск, 2004.	[8]	Тэсціраванне
4	Арганізацыя літаратурнага краязнаўства ў школе	2	2			2		6		
4.1	Асноўныя формы і віды пазакласнай літаратурна-краязнаўчай працы ў школе 1. Гурткі. 2. Літаратурныя экскурсіі. 3. Вечары. 4. Літаратурна-краязнаўчы музей. 5.Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на ўроках літаратуры	2				2		6	В.Я. Ляшук. Літаратурнае краязнаўства ў школе. –Мінск, 1991	[4] [5] [6] [8]
4.1.1	Літаратурныя мясціны малой радзімы		2					Кнігі серыі «Памяць»	[4] [5]	Рэферат «Экскурсія па літаратурных

							Мультымеды́ная прэ́зентацыя.	[6] [8]	мясці́нах радзі́мы»	малой
	Усяго гадзін	20	10		4	34			Залі́к	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА ДЫСЦЫПЛІНЫ
«ЛІТАРАТУРНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА»
(завочная форма атрымання адукацыі)

Нумар раздзела, заняткаў	Назва раздзела, тэмы, заняткаў; пералік вывучаемых пытанняў	Колькасць аўдыторных гадзін			самастойная праца студэнта	Магэрыяльнае забеспячэнне заняткаў (наглядныя, метадычныя дапаможнікі і інш.)	Літаратура	Форма кантролю заняткаў
		лекцыі	практычныя заняткі	лабараторныя заняткі				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Літаратурнае краязнаўства	6	2		60			
1	Агульныя пытанні краязнаўства	1			9			
1.1	Краязнаўства як навука і вучэбны прадмет 1. Паняцце краязнаўства. 2. Аб'ект і прадмет агульнага краязнаўства. 3. Комплекснае і галіновае краязнаўства	1			2	Табліца № 1 «Агульнае і галіновае краязнаўства». Карта Рэспублікі Беларусь.	[1] [6] [8]	
1.2	Літаратурнае краязнаўства як галіна агульнага краязнаўства 1. Літаратурнае краязнаўства як адзін з напрамкаў вывучэння краю. 2. Аб'екты вывучэння. 3. Значэнне літаратурнага краязнаўства ў падрыхтоўцы настаўнікаў.				3	Табліца № 2 «Літаратурнае краязнаўства. Аб'екты вывучэння». Адміністрацыйная карта Рэспублікі Беларусь.	[5] [6] [7] [8]	
1.3	Гісторыя станаўлення і развіцця				4		[2]	

	агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі 1. Вытокі краязнаўства. 2. Краязнаўства ў XIX ст. 3. Краязнаўчая праца ў 20-я гг. XX ст. 4. Краязнаўства ў 30–80-я гг. XX ст. 5. Краязнаўства на сучасным этапе.						[4] [5] [13]	
2	Літаратурныя музеі як навукова- даследчая і навукова- метадычныя цэнтры краязнаўства	1			5			
2.1	Літаратурныя музеі Рэспублікі Беларусь 1. Агляд сеткі дзяржаўных музеяў. 2. Дзяржаўныя літаратурныя музеі. 3. Філіялы дзяржаўных літаратурных музеяў 4. Школьныя музеі	1			3	Мультымедыяная прэзентацыя.	[8] [13]	
2.1.1	Дзяржаўныя літаратурныя музеі. Экспазіцыя музея				2	Экспазіцыя дзяржаўнага літаратурнага музея.	[8]	
3	Рэгіянальнае літаратурнае краязнаўства	4	2		32			
3.1	Літаратурнае краязнаўства Брэстчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Брэсцкай вобласці. 2. Брэстчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Брэстчыны.	1			3	Карта Брэсцкай вобласці.	[1] [3] [4] [6]	

	4. Літаратурная Брэстчына на сучасным этапе.							
3.1.1	Літаратурныя мясціны Брэстчыны				2	Літаратурная Берасцейшчына: краязнаўчыя нарысы, партрэты, артыкулы / В.Я. Ляшук, Г.М. Снітко. – Мінск, 2008.	[1] [3] [4] [6]	
3.2	Літаратурнае краязнаўства Віцебшчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Віцебскай вобласці. 2. Віцебшчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Віцебшчыны. 4. Літаратурная Віцебшчына на сучасным этапе	1			3	Карта Віцебскай вобласці.	[1] [3] [6] [8]	
3.2.1	Літаратурныя мясціны Віцебшчыны				2	Русецкий А.В. Русецкий Ю.А. «Художественная культура Витебска». – Мінск, 2001.	[1] [3] [8]	
3.3	Літаратурнае краязнаўства Гомельшчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Гомельскай вобласці. 2. Гомельшчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Гомельшчыны. 4. Літаратурная Гомельшчына на	1			4	Карта Гомельскай вобласці. Кнігі серыі «Памяць». Тэкст «Палескай хронікі» Івана Мележа.	[1] [3] [8] [11]	

	сучасным этапе.							
3.4	Літаратурныя мясціны Гродзеншчыны				5	Карта Гродзенскай вобласці. Кнігі серыі «Памяць.»	[1] [8]	
3.5	Літаратурнае краязнаўства Магілёўшчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Магілёўскай вобласці. 2. Магілёўшчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Магілёўшчыны. 4. Літаратурная Магілёўшчына на сучасным этапе.				5	Карта Магілёўскай вобласці. Кнігі серыі «Памяць».	[1] [8] [11]	
3.6	Літаратурнае краязнаўства Міншчыны 1. Асаблівасці прыроды, культуры і побыту Мінскай вобласці. 2. Міншчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Знакамітыя пісьменнікі Міншчыны. 4. Літаратурная Міншчына на сучасным этапе.	1				Карта Мінскай вобласці. Дакументальны фільм «Пясняр Нарачанскага краю». Відэаролік «Танкаўскія чытанні – 2007».	[1] [8] [11]	
3.6.1	Літаратурныя мясціны Міншчыны		1		2	Карта Мінскай вобласці.	[1] [8] [11]	Дыскусія
3.6.2	Завочная літаратурная экскурсія па горадзе Мінску		1		2	Карта горада Мінска Мароз У.В. Мінск старадаўні і малады (альбом). – Мінск, 2004.	[8]	Камп’ютарная прэзентацыя

4	Арганізацыя літаратурнага краязнаўства ў школе	2	2		14			
4.1	Асноўныя формы і віды пазакласнай літаратурна- краязнаўчай працы ў школе 1. Гурткі. 2. Літаратурныя экскурсіі. 3. Вечары. 4. Літаратурна-краязнаўчы музей. 5. Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на ўроках літаратуры				10	В.Я. Ляшук. Літаратур нае краязнаўства ў школе. –Мінск, 1991	[4] [5] [6] [8]	
4.1.1	Літаратурныя мясціны малой радзімы				4	Кнігі серыі «Памяць»	[4] [5] [6] [8]	Рэферат «Экскурсія па літаратурных мясцінах малой радзімы»

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА ЛІТАРАТУРА

Асноўная:

6. Беларуская энцыклапедыя. Т. 1–18. – Мінск : БелЭН, 1996–2004. – 526 с.

7. Карлюкевіч, А. Старонкі радзімазнаўства : Мясціны. Асобы / А. Карлюкевіч. – Мінск, 2013. – 234 с.

8. Карлюкевіч, А. Краязнаўчы рэсурс у вывучэнні беларускай літаратуры / А. Карлюкевіч. – Мінск, 2015. – 208 с.

9. Кулажанка, Л. Літаратурныя мясціны Беларусі: Краязнаўчы даведнік: для настаўнікаў: У 3-х кн.: Кн.: 1: Брэсцкая, Віцебская і Гомельская вобласці / Л. Кулажанка, А. Мальдзіс, С. Сачанка. – Мінск, 2000. – 216 с.

10. Ляшук, В.Я. Вывучэнне беларускай літаратуры ў школе: Гісторыка-метадычны нарыс (даваенны перыяд) / В.Я. Ляшук. – Мінск, 1994. – 210 с.

Дадатковая:

11. Ляшук, В.Я. Літаратурнае краязнаўства ў школе / В.Я. Ляшук. – Мінск, 1991. – 196 с.

12. Методыка выкладання беларускай літаратуры / пад агульнай рэдакцыяй В.Я. Ляшук. – Мінск, 2002. – 416 с.

13. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Т. 1–5. Мінск, 1984–1987.

14. Карлюкевіч, А. Далёкія і блізкія суродзічы / А. Карлюкевіч. – Мінск, 2012. – 264 с.

15. Літаратурная Беларусішчына : краязнаўчыя нарысы, партрэты, артыкулы / В.Я. Ляшук, Г.М. Снітко. – Мінск, 2008

16. Лыч, Л.М. Краязнаўства – крыніца ведаў і нацыянальнага сталення – Л.М. Лыч. – Мінск, 2004. – 198 с.

17. Мікута, В. Літаратурны музей Максіма Багдановіча / В. Мікута, П. Качаткова, Т. Шубіна – Мінск, 1996.

18. Мысліцелі і асветнікі Беларусі : энцыкл. даведнік. – Мінск, 1995.

19. Пяткевіч, А. М. Літаратурная Гродзеншчына: Мясціны. Людзі. Кнігі / А. М. Пяткевіч. – Мінск, 1996. – 316 с.

20. Там, дзе вежы Сафіі: Полаччына літаратурная / уклад. Н. Гальпяровіча. – Мінск, 2003. – 294 с.

21. Туристская энциклопедия Беларуси / под ред. И. И. Пирожника. Минск, 2007. – 428 с.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ І ВЫКАНАННІ КІРУЕМАЙ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

Самастойная работа студэнтаў па вучэбнай дысцыпліне «Літаратурнае краязнаўства» арганізуецца дэканатамі, кафедрамі, выкладчыкамі ўстаноў вышэйшай адукацыі ў адпаведнасці з Палажэннем аб самастойнай рабоце студэнтаў.

Самастойная работа студэнтаў прадугледжвае выкананне кантрольных прац, падрыхтоўку прэзентацый, рэфератаў, дакладаў па вызначанай тэматыцы, канспектаванне і рэферыраванне навуковай літаратуры.

ПЕРАЛІК РЭКАМЕНДУЕМЫХ СРОДКАЎ ДЫЯГНОСТЫКІ КАМПЕТЭНЦЫЙ СТУДЭНТАЎ

У якасці сродкаў дыягностыкі выніковасці навучання па вучэбнай дысцыпліне «Літаратурнае краязнаўства» прапануюцца:

- пытанні, змест якіх актуалізуе назапашаны раней вопыт;
- пытанні, змест якіх дазваляе выявіць базавыя веды студэнтаў;
- пытанні, змест якіх дазваляе вызначыць ступень сфарміраванасці тэарэтычных і эмпірычных ведаў па вучэбнай дысцыпліне;
- практычныя заданні;
- тэставыя заданні, якія дазваляюць ажыццяўляць бягучы кантроль;
- рэфераты па асобных тэмах практычных заняткаў;
- тэмы для самастойнай работы студэнтаў;
- пытанні і заданні да заліку.

Рэкамендаваная форма кантролю – залік у пісьмовай форме (рэферат).

ПЕРАЛІК ЗАДАННЯЎ І КАНТРОЛЬНЫХ МЕРАПРЫЕМСТВАЎ КІРУЕМАЙ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

п/п	Назва тэмы	Колькасць гадзін на КРС		Заданні	Форма выканання
		лекц.	практ.		
I СЕМЕСТР					
1.	Гісторыя станаўлення і развіцця агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі	2		Заданні, якія фарміруюць дастатковыя веды па вывучанаму вучэбнаму матэрыялу на ўзроўні пазнавання: Вызначце, якія агульныя грамадска-культурныя і навуковыя праблемы маглі быць у наш час зблізіць (аб'яднаць) наступных славутых беларусаў: В. Ластоўскі, М. Каспяровіч, М. Ермаловіч, А. Малецкі, В. Ляшук, Г. Каханоўскі, А. Фядосік, А. Белакоз. Заданні, якія фарміруюць кампетэнцыі на ўзроўні ўзнаўлення: Падрыхтуйце храналагічную табліцу «Гісторыя развіцця літаратурнага краязнаўства ў Беларусі», арыентуючыся на наступны алгарытм: Вытокі краязнаўства Краязнаўства ў XIX ст. Краязнаўчая праца ў 20-я гг. XX ст. Краязнаўства ў 30–80 гг. XX ст. Краязнаўства на сучасным этапе. Заданні, якія фарміруюць кампетэнцыі на ўзроўні прымянення атрыманых ведаў: Падрыхтуйце тэставыя заданні па тэме «Гісторыя станаўлення літаратурнага краязнаўства на Беларусі».	Вусныя адказы. Абарона-прэзентацыя храналагічнай табліцы і тэставых заданняў.

2.	Арганізацыя літаратурнага краязнаўства ў школе	2		Заданні, якія фарміруюць дастатковыя веды па вывучанаму вучэбнаму матэрыялу на ўзроўні пазнавання: Назавіце асноўныя віды літаратурна-краязнаўчай працы ў школе. Назавіце асноўныя крыніцы для арганізацыі літаратуразнаўчай працы ў школе. Заданні, якія фарміруюць кампетэнцыі на ўзроўні ўзнаўлення: Апішыце методыку падрыхтоўкі і правядзення пазакласнага мерапрыемства па беларускай літаратуры з выкарыстаннем краязнаўчага матэрыялу (на выбар) 1.Экскурсія 2.Экспедыцыя 3.Літаратурная рэчазіна 4.Канферэнцыя 5.Літаратурнае ўвядзенне ў гурток Заданні, якія фарміруюць кампетэнцыі на ўзроўні прымянення атрыманых ведаў: 1. Распрацуйце маршрут экскурсіі на адну з прапанаваных тэм: 1.1 Біяграфічныя экскурсіі «Спежкамі Францішка Багушэвіча на Ашмяншчыне». «Шлях Якуба Коласа на Стаўбцоўшчыне». «Памятныя мясціны Янкі Купалы на Міншчыне». 1.2 Шляхі-дарогі літаратурных герояў «Па шляху герояў паэмы Якуба Коласа «Новая зямля». «Шляхамі Андрэя Лабановіча». «Курані і куранёўцы ў «Палескай хроніцы Івана Мележа». <i>Можна прапанаваць сваю тэму.</i> 2. Падрыхтуйце мультымедычную прэзентацыю да выбранага вамі маршрута.	Абарона мультымедычнага праекта, вусныя адказы.
	УСЯГО ЗА I СЕМЕСТР	2	2		

ПЕРАЛІК ЗАДАННЯЎ І КАНТРОЛЬНЫХ МЕРАПРЫЕМСТВАЎ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

п/п	Назва тэмы	Колькасць гадзін на СРС	Заданні	Форма выканання
I СЕМЕСТР				
1.	<i>Краязнаўства як навука і вучэбны прадмет</i>	2	Вывучыць адпаведны матэрыял і падрыхтаваць вусныя адказы па тэмах: 1. Гістарычнае краязнаўства. 2. Літаратурнае краязнаўства. 3. Этнаграфічнае краязнаўства. 4. Геаграфічнае краязнаўства. 5. Прыродазнаўчае краязнаўства.	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні
2.	<i>Літаратурнае краязнаўства як галіна агульнага краязнаўства</i>	2	Вывучыць адпаведны матэрыял і падрыхтаваць вусныя адказы па тэмах: 1. «Краязнаўчая газета» як перыядычнае выданне. 2. Роля «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва» (у 5 т.), бібліяграфічнага даведніка «Беларускія пісьменнікі» (у 6 т.), шматтомнага выдання «Памяць» і часопіса «Роднае слова» ў пашырэнні і паглыбленні ведаў ў галіне літаратурнага краязнаўства. 3. Штогадовае Свята беларускага пісьменства і друку ў старажытных гарадах Беларусі.	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні
3.	<i>Гісторыя станаўлення і развіцця агульнага і літаратурнага краязнаўства ў Беларусі</i>	2	Вывучыць адпаведны матэрыял і падрыхтаваць вусныя адказы па тэмах: 1. Збіральніцкая дзейнасць Радзівілаў, Сапегаў, Храбтовічаў, Агінскіх. 2. Роля газеты «Наша ніва» ў прапагандзе краязнаўчых матэрыялаў. 3. Роля М. Каспяровіча ў папулярызацыі літаратурна-	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні

			краязнаўчых заняткаў ў школе.	
4.	<i>Дзяржаўныя літаратурныя музеі Рэспублікі Беларусь</i>	4	Вывучыць адпаведны матэрыял і падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах: 1.Філіялы літаратурнага музея Янкі Купалы. 2.Філіялы літаратурнага музея Якуба Коласа. 3.Філіялы літаратурнага музея Максіма Багдановіча.	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні
5.	<i>Літаратурнае краязнаўства Брэстчыны</i>	2	Вывучыць адпаведны матэрыял, падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах і распрацаваць літаратурную карту: 1.Літаратурныя аб'яднанні Брэстчыны. 2. Адлюстраванне ў мастацкай літаратуры і жывапісе падзвігу абаронцаў Брэсцкай крэпасці ў пачатку Вялікай Айчыннай вайны. 2. Распрацаваць літаратурную карту аднаго з раёнаў Брэсцкай вобласці.	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні. Прэзентацыя літаратурнай карты
6.	<i>Літаратурнае краязнаўства Віцебшчыны</i>	2	Вывучыць адпаведны матэрыял, падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах і распрацаваць літаратурную карту: 1.Полацк як культурны цэнтр старажытнай Беларусі. 2.Рускія пісьменнікі і Віцебшчына. 3. Распрацаваць літаратурную карту аднаго з раёнаў Віцебскай вобласці.	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні. Прэзентацыя літаратурнай карты
7.	<i>Літаратурнае краязнаўства Гомельшчыны</i>	2	Вывучыць адпаведны матэрыял, падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах і распрацаваць літаратурную карту: 1.Асаблівасці культуры і побыту Гомельшчыны. 2. Адметнасць мовы Гомельшчыны і яе выкарыстанне І. Мележам у «Палескай хроніцы». 3. Рапрацаваць літаратурную карту аднаго з раёнаў Гомельскай вобласці.	Вусная праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні.Прэзентацыя літаратурнай карты
8.	<i>Літаратурнае краязнаўства Гродзеншчыны</i>	3	Вывучыць адпаведны матэрыял, падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах і распрацаваць літаратурную карту:	Вусная праверка атрыманых ведаў,

			1.Назавіце гісторыка-культурныя рэгіёны Беларусі. У які (якія) з іх уваходзіць Гродзенская вобласць? 2. Старажытная Гарадзеншчына ў творах мастацкай літаратуры. 3. Распрацаваць літаратурную карту аднаго з раёнаў Гродзенскай вобласці.	кантрольныя пытанні.Прэзентацыя літаратурнай карты
9.	<i>Літаратурнае крэязнаўства Магілёўшчыны</i>	3	Вывучыць адпаведны матэрыял, падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах і і распрацаваць літаратурную карту: 1.Гісторыя г. Магілёва ў легендах, паданнях і творах мастацкай літаратуры. 2.Распрацаваць літаратурную карту аднаго з раёнаў Магілёўскай вобласці. 3. Алюстраванне ў мастацкай літаратуры і жывапісе падзвігу абаронцаў Магілёва ў час Вялікай Айчыннай вайны.	Вусныя праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні.Прэзентацыя літаратурнай карты
	<i>Літаратурнае крэязнаўства Міншчыны</i>	5	Вывучыць адпаведны матэрыял і падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах: 1. Увасаправаўненне памяці знакамітых пісьменнікаў у г. Мінску. 2. Алюстраванне ў мастацкай літаратуры падзвігу мінскага падполля ў гады Вялікай Айчыннай вайны. 3. Падрыхтаваць літаратурную карту Міншчыны.	Вусныя праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні.Прэзентацыя літаратурнай карты
	<i>Арганізацыя літаратурнага крэязнаўства ў школе.</i>	6	Вывучыць адпаведны матэрыял і падрыхтаваць вусныя паведамленні па тэмах: 1. Літаратурныя мясціны на маёй малой радзіме. 2.Асноўныя віды і формы літаратурна-крэязнаўчай працы ў школе. 3. Арганізацыя экскурсіі школьнікаў ў літаратурны музей.	Вусныя праверка атрыманых ведаў, кантрольныя пытанні
	УСЯГО ЗА І СЕМЕСТР	34		

КРЫТЭРЫІ АЦЭНКІ ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

10 (дзесяць) балаў, залічана:

сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне, а таксама па асноўных пытаннях, якія выходзяць за яе межы;

дакладнае выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), пісьменны, лагічна правільны выклад адказу на пытанні;

бездакорнае валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне яго эфектыўна выкарыстоўваць пры пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;

выяўленая здольнасць самастойна і творча вырашаць складаныя праблемы ў нестандартнай сітуацыі;

поўнае і глыбокае засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне;

уменне вольна арыентавацца ў тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне і даваць ім аналітычную ацэнку, выкарыстоўваць навуковыя дасягненні іншых дысцыплін;

творчая самастойная праца на практычных, лабараторных занятках, актыўны творчы ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў.

9 (дзесяць) балаў, залічана:

сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

дакладнае выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), пісьменны, лагічна правільны выклад адказу на пытанні;

валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне яго эфектыўна выкарыстоўваць пры пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;

здольнасць самастойна і творча вырашаць складаныя праблемы ў нестандартнай сітуацыі ў межах вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

поўнае засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай установы вышэйшай адукацыі па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне;

уменне арыентавацца ў тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне і даваць ім аналітычную ацэнку;

сістэматычная, актыўная самастойная праца на практычных, лабараторных занятках, творчы ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў.

8 (восем) балаў, залічана:

сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне ў аб'ёме вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), пісьменны, лагічна правільны выклад адказу на пытанні, уменне рабіць абгрунтаваныя высновы і абагульненні;

валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны (метадамі комплекснага аналізу, тэхнікай інфармацыйных тэхналогій), уменне яго выкарыстоўваць пры пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;

здольнасць самастойна вырашаць складаныя праблемы ў межах вучэбнай праграмы ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

уменне арыентавацца ў тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне і даваць ім аналітычную ацэнку;

актыўная самастойная праца на практычных, лабараторных занятках, сістэматычны ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў.

7 (сем) балаў, залічана:

сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

выкарыстанне навуковай тэрміналогіі (у тым ліку на замежнай мове), пісьменны, лагічна правільны выклад адказу на пытанні, уменне рабіць абгрунтаваныя высновы і абагульненні;

валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне яго выкарыстоўваць пры пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач;

вольнае валоданне тыповымі рашэннямі ў рамках вучэбнай праграмы ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне, засваенне асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

уменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне і даваць ім аналітычную ацэнку;

самастойная праца на практычных, лабараторных занятках, удзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў.

6 (шэсць) балаў, залічана:

дастаткова поўныя і сістэматызаваныя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

выкарыстанне неабходнай навуковай тэрміналогіі, пісьменны, лагічна правільны выклад адказу на пытанні, уменне рабіць абагульненні і абгрунтаваныя высновы;

валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, уменне яго выкарыстоўваць пры вырашэнні вучэбных і прафесійных задач;

здольнасць самастойна выкарыстоўваць тыповыя рашэнні ў межах вучэбнай праграмы ўстанова вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

уменне арыентавацца ў базавых тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай дысцыпліне і даваць ім параўнальную ацэнку;

актыўная самастойная праца на практычных, лабараторных занятках, перыядычны ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень культуры выканання заданняў.

5 (пяць) балаў, залічана:

дастатковыя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, пісьменны, лагічна правільны выклад адказу на пытанні, умение рабіць высновы;

валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, умение яго выкарыстоўваць пры вырашэнні вучэбных і прафесійных задач;

здольнасць самастойна выкарыстоўваць тыпавыя рашэнні ў межах вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

умение арыентавацца ў базавых тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне і даваць ім параўнальную ацэнку;

самастойная праца на практычных, лабараторных занятках, фрагментарны ўдзел у групавых абмеркаваннях, дастатковы ўзровень культуры выканання заданняў.

4 (чатыры) балы, залічана:

дастатковы аб'ём ведаў у межах адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі;

засваенне асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, лагічны выклад адказу на пытанні, умение рабіць высновы без істотных памылак;

валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, умение яго выкарыстоўваць пры вырашэнні стандартных (тыпавых) задач;

умение пад кіраўніцтвам выкладчыка вырашаць стандартныя (тыпавыя) задачы;

умение арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне і даваць ім ацэнку;

праца пад кіраўніцтвам выкладчыка на практычных, лабараторных занятках, дапушчальны ўзровень культуры выканання заданняў.

3 (тры) балы, незалічана:

недастаткова поўны аб'ём ведаў у рамках адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі;

веданне часткі асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, выклад адказу на пытанні з істотнымі, лагічнымі памылкамі;

слабое валоданне інструментарыем вучэбнай дысцыпліны, некампетэнтнасць пры вырашэнні стандартных (тыпавых) задач;

няўменне арыентавацца ў асноўных тэорыях, канцэпцыях і кірунках па вывучаемай вучэбнай дысцыпліне;

пасіўнасць на практычных і лабараторных занятках, нізкі ўзровень культуры выканання заданняў.

2 (два) балы, незалічана:

фрагментарныя веды ў рамках адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі;

веды асобных літаратурных крыніц, рэкамендаваных вучэбнай праграмай установы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне;

няўменне выкарыстоўваць навуковую тэрміналогію вучэбнай дысцыпліны, наяўнасць у адказе грубых, лагічных памылак;

пасіўнасць на практычных і лабараторных занятках, нізкі ўзровень культуры выканання заданняў.

1 (адзін) бал, незалічана:

адсутнасць ведаў (і кампетэнцый) у рамках адукацыйнага стандарту вышэйшай адукацыі, адмова ад адказу, адсутнасць на атэстацыі без уважлівай прычыны.

ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
па вывучаемай дысцыпліне
з іншымі дысцыплінамі спецыяльнасці

Назва дысцыпліны, вывучэнне якой звязана з дысцыплінай рабочай праграмы	Кафедра, якая забяспечвае вывучэнне гэтай дысцыпліны	Прапановы кафедры аб зменах у змесце рабочай праграмы	Прынятае рашэнне кафедрай, якая распрацавала рабочую праграму (з указаннем даты і нумара пратакола)
Гісторыя беларускай літаратуры	кафедра беларускай і замежнай літаратуры	Больш увагі надаць вывучэнню пісьменнікаў-землякоў студэнтаў	28.05.2018 Пратакол № 3
Вусная народная творчасць	кафедра беларускай і замежнай літаратуры	Абапірацца на веды, атрыманыя ў працэсе вывучэння фальклору	28.05.2018 Пратакол № 3